

ปรัชญากับวิถีชีวิต

ศาสตราจารย์ปรีชา ช่างขวัญยืน

โครงการจัดทำตำราเพื่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษาในระดับอุดมศึกษา
สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา

ปรัชญากับวิถีชีวิต

ศาสตราจารย์ปรีชา ช่างขวัญยืน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

โครงการจัดทำตำราเพื่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษาในระดับอุดมศึกษา

ลิขสิทธิ์ของสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

ปรัชญากับวิถีชีวิต. - -

กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา, 2549.

154 หน้า.

1. ปรัชญา. I. สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา. I. ชื่อเรื่อง.

100

ISBN 974-8310-26-2

พิมพ์ครั้งที่ 1

กันยายน 2549

จำนวน

800 เล่ม

จัดพิมพ์เผยแพร่

สำนักมาตรฐานและประเมินผลอุดมศึกษา

สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา

328 ถนนศรีอยุธยา เขตราชเทวี กรุงเทพฯ 10400

โทรศัพท์ 0 2610 5200

โทรสาร 0 2354 5530

www.mua.go.th

แบบปก

ปกซีดี เหมือนแก้ว

พิมพ์ที่

หจก. อรุณการพิมพ์ 99/2 ซอยพระสุลี ถนนดินสอ แขวงบวรนิเวศ

เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200

โทร. 0-2282-6033-4 โทรสาร 0-2280-2187-8

สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษาได้ตระหนักถึงความจำเป็นและภาวะขาดแคลนตำราที่ใช้ประกอบการเรียนการสอนในหลักสูตรระดับอุดมศึกษา ซึ่งตำราถือได้ว่าเป็นสื่อหลักสื่อหนึ่งที่สำคัญในการสอนและการพัฒนาคุณภาพการศึกษา ตลอดจนใช้เป็นเอกสารประกอบการค้นคว้าอ้างอิงในทางวิชาการ โดยเฉพาะตำราที่มีคุณภาพมาตรฐานทางวิชาการ จึงได้ดำเนินการโครงการจัดทำตำราเพื่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษาในระดับอุดมศึกษา และจัดพิมพ์ตำรา พร้อมทั้งจัดทำแผ่นซีดี เพื่อมอบให้สถาบันอุดมศึกษาใช้ประโยชน์เป็นตำราประกอบการเรียนการสอนระดับอุดมศึกษา

สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษาจึงใคร่ขอขอบคุณ ศาสตราจารย์ปรีชา ช้างขวัญยืน ผู้แต่ง ที่ได้สละเวลาอันมีค่าแต่งตำราเรื่อง ปรัชญากับวิถีชีวิต เพื่อให้ประกอบการเรียนการสอนในสถาบันอุดมศึกษาต่อไป

(ศาสตราจารย์พิเศษภาวิช ทองโรจน์)
เลขาธิการคณะกรรมการการอุดมศึกษา
กันยายน 2549

คำนำ

หนังสือปรัชญากับวิถีชีวิตเล่มนี้สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษาได้มอบให้ผู้เขียนเขียนขึ้นเพื่อใช้เป็นหนังสือปรัชญาทั่วไปในระดับอุดมศึกษา เนื้อหาปรัชญาทั่วไปที่ศึกษากันในอุดมศึกษามีหลายหลาก ในมหาวิทยาลัย เช่น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เน้นส่วนที่เป็นปรัชญาตะวันตกมาก ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยวิชานี้แทบไม่พูดถึงปรัชญาตะวันออกเลย ส่วนมหาวิทยาลัยอีกหลายแห่งรวมทั้งมหาวิทยาลัยราชภัฏ เน้นทั้งฝ่ายตะวันตกและตะวันออก ซึ่งหากจะสอนให้เข้าถึงวิธีการทางปรัชญาจริง ๆ แล้ว เนื้อหาดังกล่าวก็มากเกินไป

หนังสือเล่มนี้พยายามแก้ปัญหาดังกล่าว โดยเนื้อหาทั้งตะวันตกและตะวันออก แต่เน้นวิธีการวิเคราะห์ทางปรัชญาอย่างสากล และเชื่อมโยงกับทฤษฎีปรัชญาของตะวันออก โดยที่ไม่ได้เน้นเนื้อหาเท่าเน้นการวิเคราะห์ โดยเฉพาะได้เน้นพุทธปรัชญาเป็นพิเศษ วิธีการเช่นนี้ทำให้ผู้เรียนมีความรู้ทางปรัชญาอย่างสากลและเห็นความเชื่อมโยงทางความคิดที่จะนำมาประยุกต์กับปรัชญาตะวันออกและพุทธปรัชญาที่คนไทยเราคุ่นเคยได้ศึกษาว่าการเรียนหนักไปทางตะวันตกซึ่งเป็นเรื่องนานาชาติอย่างเดียวโดยไม่สามารถนำมาพิจารณาสังคมไทยได้ และศึกษาการเรียนหนักไปในด้านเนื้อหาที่มากมายจนเป็นเพียงการบอกเล่าเนื้อหามากกว่าจะแสดงวิธีวิเคราะห์เชิงปรัชญา ซึ่งไม่ทำให้เข้าถึงปรัชญาอย่างแท้จริง เป็นแต่เพียงจดจำเนื้อหาไปโดยไม่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ หนังสือเล่มนี้จึงใช้เป็นหนังสือหลักโดยผู้สอนเพิ่มเติมบทอ่านงานเขียนของนักปรัชญา หรือใช้เสริมหนังสือปรัชญาทั่วไปที่ได้ใช้สอนกันในมหาวิทยาลัย โดยเฉพาะในมหาวิทยาลัยราชภัฏ

ผู้เขียนหวังว่าหนังสือเล่มนี้จะได้อสนองความตั้งใจของสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษาที่จะให้มีหนังสือสำหรับชั้นอุดมศึกษาให้มากขึ้น และเป็นประโยชน์แก่ผู้สอนและผู้เรียนปรัชญาในมหาวิทยาลัย รวมทั้งผู้สนใจปรัชญาทั่วไป ขอขอบคุณสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษาที่ได้ให้ความไว้วางใจให้ผู้เขียนได้เขียนหนังสือเล่มนี้

ปรีชา ช้างขวัญยืน

สารบัญ

หน้า

คำนำ

บทที่ 1	ปรัชญาคืออะไร.....	1
2	ความจริงของจักรวาล.....	17
3	ความจริงเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์.....	39
4	มนุษย์เป็นอิสระหรือถูกบงการ.....	61
5	ชีวิตที่ประเสริฐ.....	73
6	ระบบคุณค่าที่แตกต่างกัน.....	89
7	ความดีงามกับประโยชน์ทางวัตถุ.....	103
8	ความรู้กับความเชื่อ.....	121
9	ปรัชญาในวิถีชีวิต.....	133
10	บทสรุป.....	149
บรรณานุกรม.....		153

บทที่ 1

ปรัชญา คือ อะไร

1. เหตุผลเป็นธรรมชาติที่สำคัญของมนุษย์

มนุษย์มีธรรมชาติเป็นนักปรัชญาทุกคน มนุษย์จึงมิได้อยู่กับธรรมชาติไปวันหนึ่ง ๆ อย่างสัตว์เดรัจฉาน สัตว์ที่ฉลาดที่สุดไม่เคยเปลี่ยนแปลงธรรมชาติมากไปกว่าที่บรรพบุรุษของมันเคยเป็น ช้างซึ่งเป็นสัตว์ฉลาด ยังคงหากินอยู่ในป่าเหมือนเดิม ช้างที่อยู่ในเมืองทำอะไรต่าง ๆ ได้ก็เพราะมนุษย์ฝึก ลิงที่ฉลาดก็ยังคงพึ่งอาหารตามธรรมชาติ ไม่เคยคิดเพาะปลูกอย่างมนุษย์ สัตว์ที่ร่วมกันล่าสัตว์อื่นเช่น สิงโตก็ยังคงใช้วิธีล่าแบบเดิม ๆ แต่มนุษย์เปลี่ยนแปลงมาตลอด แต่เดิมก็พึ่งธรรมชาติแล้วสังเกตธรรมชาติ ในที่สุดก็นำธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ได้ เริ่มตั้งแต่สร้างเครื่องมือ อาวุธ เครื่องใช้ต่าง ๆ รู้จักเลือกวัสดุและการออกแบบ เช่น ใช้กระดูกทำหมวก หินทำขวานหิน แล้วพัฒนามาใช้โลหะ เมื่อเพาะปลูกก็รู้จักท่อน้ำ ทำการชลประทาน ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะมนุษย์มีเหตุผล เป็นธรรมชาติ

เหตุผลทำให้มนุษย์รู้จักตั้งคำถาม สัตว์สงสัยเมื่อพบสิ่งที่ไม่เคยพบ เราเห็นได้จากอาการของมัน แต่สัตว์ไม่ตั้งคำถาม การที่มนุษย์ตั้งคำถามในสิ่งที่ตนสงสัยก็เพื่อจะหาคำตอบ มนุษย์ไม่ได้สงสัยเฉย ๆ แต่ต้องการทำให้ตนหายสงสัยด้วย มนุษย์จึงพยายามหาคำตอบ คำถามที่ทำให้มนุษย์หาเหตุผลของสิ่งและปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่ตนสงสัยก็คือคำถามว่า “ทำไม”

เราตั้งคำถามว่า “ทำไม” กันมาตั้งแต่เด็ก ยิ่งเป็นเด็กฉลาด ยิ่งถามซอกแซก เพราะเมื่อได้คำตอบแล้วก็สงสัยต่อไปอีก คำถามทำให้เราหาคำตอบ และคำตอบทำให้เราสงสัย การพยายามตอบทำให้คนเราฉลาดขึ้น และมีความสามารถในการถามและตอบมากขึ้น มนุษย์จึงมีความรู้สะสมมากขึ้น ถ่ายทอดแก่กัน และถ่ายทอดไปสู่ลูกหลานมากขึ้น

คำถามว่า “ทำไม” เป็นคำถามที่ทำให้เด็กได้ความรู้และหายสงสัย เป็นคำถามที่ทำให้มนุษย์ชาติได้ความรู้ สะสมและถ่ายทอดความรู้ ซึ่งทำให้มนุษย์ฉลาดกว่าสัตว์อื่น ๆ คำถามว่า “ทำไม” ซึ่งเด็ก ๆ ถามนี้ก็คือถามเดียวกับที่นักปรัชญาถาม วิชาความรู้ทางปรัชญาเกิดจากคำถามนี้

ถ้าเด็กทุกคนที่ตั้งคำถามได้รับคำตอบคนเราคงฉลาดและมีความรู้มากกว่านี้ แต่เด็กจำนวนมากอยู่ในที่ที่คนรอบข้างไม่มีความรู้ที่จะตอบคำถาม หรือให้คำตอบผิด ๆ ที่ร้ายกว่านั้นบางครั้งนอกจากไม่ได้รับคำตอบแล้วยังถูกดู ถูกห้ามไม่ให้ถาม ซึ่งเท่ากับปิดโอกาสที่เด็กจะได้ความรู้ และมีคำถามที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

นักปรัชญาคือผู้ที่ตั้งคำถามและพยายามตอบคำถามจนถึงที่สุด ถามจนกว่าจะไม่มีทางตอบและถามต่อไปได้ ความรู้มากมายที่คนทั่วไปไม่ถาม นักปรัชญาจะถาม เช่นคนทั่วไปอาจเชื่อว่าโลกที่เราเห็นอยู่เป็นจริงอย่างที่เราเห็น แต่นักปรัชญาจะถามว่าทำไมเราจึงเชื่อเช่นนั้น เป็นไปได้หรือไม่ที่ยังมีความจริงที่อยู่พ้นตาเห็น นักปรัชญากรีกโบราณพยายามตอบคำถามนี้ เช่น เดโมคริตุสตอบว่าความจริงที่อยู่พ้นตาเห็น

คืออะตอม ซึ่งเล็กจนแบ่งแยกต่อไปอีกไม่ได้ คนทั่วไปเชื่อว่า คนเราควรทำความดีแต่นักปรัชญาจะถามว่า เราจะตัดสินได้อย่างไรว่าการกระทำใดดี หรือไม่ดี มีเกณฑ์อะไรเป็นเครื่องวัด

2. ความปรารถนาที่จะรู้สำคัญกว่าความรู้

คนเรามีความรู้ได้เพราะมีความปรารถนาที่จะรู้ ถ้าไม่ปรารถนาจะรู้แม้มีความรู้รอบด้าน ก็ไม่เกิดความรู้แก่ผู้นั้นได้ นักปราชญ์หรือนักวิชาการคือผู้มีความปรารถนาจะรู้และหาความรู้อยู่เสมอ นักปราชญ์ในระยะแรก ๆ หาความรู้ทุกอย่างที่อยากรู้ ทั้งที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตและไม่เกี่ยว นักปราชญ์รุ่นแรก ๆ นี้จึงได้ชื่อว่า philosopher คำนี้ ปิธาโกรัส (Pythagoras) นักปรัชญากรีกเป็นผู้ใช้เป็นคนแรก คำภาษากรีกซึ่งเป็นที่มาของคำว่า philosopher คือ philosophos (ภาษาละติน philosophus) philos แปลว่ารัก sophos แปลว่า ฉลาด (wise) philosophos แปลว่ารักความรู้หรือรักความฉลาด คือเป็นผู้ปรารถนาความรู้หรือความฉลาด นักปรัชญาจึงไม่ใช่ผู้รู้แต่เป็นผู้อยากรู้

ในสมัยกรีกโบราณซึ่งเป็นระยะเริ่มต้นของการแสวงหาความรู้ในโลกตะวันตกนั้น ความรู้ที่แสวงหาเป็นความรู้ในเรื่องใดก็ได้ไม่มีข้อจำกัด และไม่มุ่งการนำไปปฏิบัติ เพราะความรู้เพื่อการปฏิบัติ ในสมัยนั้นไม่ต้องใช้ความรู้ทางทฤษฎีมากมายเหมือนความรู้ทางเทคโนโลยีขั้นสูงในปัจจุบัน ดังนั้นความรู้ที่ชาวกรีกมุ่งแสวงหาจึงเป็นความรู้ภาคทฤษฎี โดยเฉพาะเรื่องที่เป็นนามธรรม เช่น ความรู้ทางคณิตศาสตร์ ความรู้เกี่ยวกับจักรวาลหรือเอกภพ (universe) ความรู้เกี่ยวกับคุณค่าทางจริยศาสตร์คือเรื่องความดีความชั่ว ความรู้เกี่ยวกับการเมืองการปกครองเช่นทฤษฎีเกี่ยวกับรัฐที่ดีที่สุด ความรู้เหล่านี้แม้ว่าในระยะต้นดูเหมือนเป็นความคิดที่ไม่ค่อยมีเหตุผล แต่ก็ได้เป็นจุดเริ่มต้นให้มีการตรวจสอบและค้นหาความจริงต่อมา และแม้ว่าความรู้เหล่านั้นจะเป็นเรื่องสามัญแต่ก็เป็นต้นกำเนิดให้แก่วิชาต่าง ๆ เช่น คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ รัฐศาสตร์ การหาความรู้โดยไม่ถามถึงการนำไปปฏิบัติจึงเป็นสิ่งที่มีคุณค่า เพราะหากไม่มีความรู้ทฤษฎีเป็นพื้นฐานแล้ว ความรู้ทางการปฏิบัติที่ลึกซึ้งซับซ้อนจนเป็นเทคโนโลยีขั้นสูงในปัจจุบันจะเกิดขึ้นไม่ได้เลย ความรู้ทั้งหลายซึ่งมาจากความปรารถนาที่จะรู้นั้นจึงมีค่าน้อยกว่าความปรารถนาจะรู้ของมนุษย์และความปรารถนาจะรู้นั้นก็คือที่มาของความรู้ทั้งหมดซึ่งในระยะแรก ๆ ยังไม่แยกเป็นสาขาวิชาเฉพาะ แต่นับรวมเป็นปรัชญาทั้งสิ้น วิชาที่แยกออกเป็นวิชาย่อย ๆ ถือเป็นส่วนหนึ่งของปรัชญามาก่อน ภายหลังเมื่อมนุษย์หาความรู้ได้มากขึ้นและมีวิธีหาความรู้เฉพาะ วิชาบางวิชาจึงแยกออกจากปรัชญา กลายเป็นสาขาวิชาเฉพาะเช่น เคมี จิตวิทยา สังคมวิทยา เป็นต้น

3. วิชาปรัชญาเป็นส่วนหนึ่งของมนุษยศาสตร์

3.1 ความจริงทางประสาทสัมผัส (fact) กับคุณค่า (value)

เรื่องที่เป็นความรู้ของมนุษย์อาจแบ่งออกได้เป็นสองเรื่องใหญ่ ๆ คือ ความจริงทางประสาทสัมผัส กับคุณค่า ความจริงทางประสาทสัมผัสได้แก่ความจริงที่เราสามารถรับรู้ได้ทางประสาทสัมผัสคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย คือ โดยการดู การได้ยิน การได้กลิ่น การลิ้มรส และการสัมผัสจับต้อง ความจริงชนิดนี้เราเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ความจริงทางธรรมชาติ (natural fact) ความจริงทางประสาทสัมผัสอีกอย่างหนึ่งที่มนุษย์สนใจศึกษาก็คือความจริงทางสังคม (social fact) คือความจริงเกี่ยวกับพฤติกรรมและกิจกรรมของมนุษย์

ที่มาอยู่รวมกันเป็นสังคม รวมถึงทฤษฎีและระบบต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างและปฏิบัติในสังคม ส่วนคุณค่าคือสิ่งที่มนุษย์ใช้ในการประเมินคุณสมบัติของสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติ ของพฤติกรรมมนุษย์หรือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น ความคิด ทฤษฎี ระบบต่าง ๆ คุณค่าแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ ได้แก่ คุณค่าทางจริยะหรือคุณค่าทางการประพฤติปฏิบัติ เช่น ดี ชั่ว ถูกผิด ยุติธรรม อยุติธรรม กล้าหาญ ขี้ขลาด กับคุณค่าทางสุนทรียะ เช่น สวยงาม น่าเกลียด ไพเราะ กลมกลืน ลงตัว

3.2 วิทยาศาสตร์ (science) สังคมศาสตร์ (social science) มนุษยศาสตร์ (humanities)

เมื่อความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติที่มนุษย์ได้ศึกษาค้นคว้ากันมานานมีมากขึ้น ราวคริสต์ศตวรรษที่ 15 วิชาวิทยาศาสตร์ก็เริ่มเป็นปีกแผ่นและสามารถแยกศึกษาต่างหากจากปรัชญาและศาสนาได้ ดาราศาสตร์และการแพทย์เป็นวิชาแรก ๆ ของวิทยาศาสตร์

ในระยะเดียวกันนั้น ชาวตะวันตกที่ได้เดินทางมายังตะวันออก ได้พบดินแดนซึ่งมีผู้คนที่มีอารยธรรมแตกต่างกับตนก็ได้สนใจศึกษาอารยธรรมในดินแดนเหล่านั้นเช่น อินเดีย จีน ตลอดจนอารยธรรมในหมู่เกาะต่าง ๆ ในทะเล ข้อมูลเกี่ยวกับสังคม ชีวิตความเป็นอยู่ของคนเหล่านั้นเป็นความจริงที่สังเกตได้ทางประสาทสัมผัสเช่นเดียวกับวิทยาศาสตร์ และสามารถศึกษาได้ด้วยวิธีการที่คล้ายคลึงกัน วิชาที่ศึกษาพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ในสังคม ซึ่งได้ใช้วิธีการทำนองเดียวกับวิทยาศาสตร์นั้น จึงได้ชื่อว่า วิทยาศาสตร์สังคม (social science) เพื่อล่อกับวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ (natural science) ภายหลังจึงเรียกว่า สังคมศาสตร์

วิชาที่ศึกษาเกี่ยวกับคุณค่าของความจริงธรรมชาติและความจริงทางสังคม โดยมีการตัดสินถูกผิด ดีชั่ว งามไม่งาม โดยใช้วิธีการทางเหตุผลและอารมณ์ ก็คือวิชามนุษยศาสตร์ ที่เรียกว่าวิชามนุษยศาสตร์ก็เพราะการตัดสินดังกล่าวมีเฉพาะมนุษย์ สัตว์ไม่เข้าใจเรื่องคุณค่าและคุณค่าที่มนุษย์ตัดสินก็เป็นมาตรฐานสำหรับการดำเนินชีวิตที่ดีหรือไม่ดีของมนุษย์ มนุษยศาสตร์จึงเป็นศาสตร์แห่งความเป็นมนุษย์ผู้สูงส่งกว่าสัตว์

วิชาวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ศึกษาความจริงเพื่อจะรู้และเข้าใจความจริงทางประสาทสัมผัสว่าเป็นอย่างไร มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างไร ส่วนวิชามนุษยศาสตร์ตัดสินว่า ควรพิจารณาความจริงนั้น ๆ อย่างไร ควรประพฤติปฏิบัติอย่างไรเกี่ยวกับความจริงเหล่านั้น

วิธีศึกษาทางวิทยาศาสตร์กับมนุษยศาสตร์

ในปัจจุบันเราทราบกันดีว่า ความรู้ทางวิทยาศาสตร์นั้นได้มาจากการสังเกตและการทดลอง ซึ่งก็คือการหาความรู้ในขอบเขตของประสาทสัมผัสนั่นเอง แสดงว่าวิทยาศาสตร์ไม่เชื่อในความจริงที่อยู่พ้นขอบเขตของประสาทสัมผัส แต่ทว่าวิทยาศาสตร์เอง ก็มีได้เชื่อแต่ในสิ่งที่ประสาทสัมผัสรับรู้ได้โดยตรงเท่านั้น เพราะหากเป็นเช่นนั้นความรู้ทางวิทยาศาสตร์ก็จะไม่เกินกว่าความรู้ที่คนทั่วไปสังเกตได้ ในความเป็นจริงวิทยาศาสตร์ศึกษาเกี่ยวกับสิ่งที่เกินขอบเขตของประสาทสัมผัสโดยปกติ เช่น วิทยาศาสตร์ศึกษาคลิ้น และรังสี ซึ่งเรามองไม่เห็นสิ่งที่เล็กมาก ๆ จน ไม่อาจรับรู้ได้มีอยู่มากมาย เช่น ประจุไฟฟ้า ไวรัส เหล่านี้ล้วนแต่ต้องอาศัยเครื่องมือหรือบางครั้งอาศัยการคำนวณ บางครั้งก็ยอมรับได้ด้วยผลของสิ่งนั้น ๆ เช่น ยอมรับว่าไฟฟ้ามีอยู่เพราะมัน

ทำให้หลุดส่วาง ทำให้ขาดลวดรื้อน ทำให้พัดลมหมุน ทำให้เราเกิดอาการกระตุกเมื่อมันวิ่งเข้าสู่ตัวเรา แต่ไม่
 ว่าจะเป็นวิธีใดและความรู้นั้นยากแก่การรับรู้ทางประสาทสัมผัสโดยตรง การใช้เครื่องมือเป็นวิธีอ้อมในการ
 รับรู้ทางประสาทสัมผัส และการใช้เครื่องมือเป็นการขยายขอบเขตความสามารถในการรับรู้ทางประสาท
 สัมผัสของมนุษย์ซึ่งตรวจสอบได้ว่าเป็นความจริง เช่นการใช้กล้องเล็งยิงเป้าในระยะไกลมาก ๆ เราก็เชื่อภาพที่
 เห็นในกล้องได้เพราะเมื่อกล้องชี้จุดเป้าเราสามารถยิงเป้าถูกจริง ๆ เราจึงสรุปได้ว่าวิทยาศาสตร์ยอมรับความรู้
 เฉพาะในขอบเขตของประสาทสัมผัส และใช้ประสาทสัมผัสในการพิสูจน์และตัดสินว่าอะไรจริง อะไรไม่จริง
 การใช้ประสาทสัมผัสในการพิสูจน์ก็คือใช้การสังเกตและทดลอง แม้วิทยาศาสตร์อาจเริ่มต้นด้วยสมมติฐาน
 ซึ่งไม่ทราบว่าจะเป็นจริงหรือไม่ แต่จะรับว่าสมมติฐานถูกต้อง ก็เมื่อพิสูจน์ด้วยวิธีการทางประสาทสัมผัส
 แล้วว่าเป็นจริง

สังคมศาสตร์ใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ในการพิสูจน์ แต่เนื่องจากข้อมูลของสังคมศาสตร์เป็นเรื่อง
 เกี่ยวกับพฤติกรรมและความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์ ซึ่งเป็นข้อมูลที่ต่างกับวิทยาศาสตร์ธรรมชาติเพราะข้อมูล
 ทางสังคมศาสตร์เป็นข้อมูลเกี่ยวกับความคิดความเชื่อของคน ซึ่งมีความผิดแผกแตกต่างกันไปแต่ละคน แต่
 ละกลุ่ม และคนก็ยังมีเปลี่ยนแปลงอยู่บ่อย ๆ ทั้งความคิดและอารมณ์ ข้อมูลจึงไม่คงตัว ต่างกับวัตถุ
 ซึ่งเป็นข้อมูลของวิทยาศาสตร์ที่มักจะมีคุณสมบัติคงที่ หรือทำให้คุณสมบัติคงที่ได้ในการทดลอง การสังเกต
 และทดลองอาจใช้ได้บ้างในสังคมศาสตร์แต่ไม่ใช่ทั้งหมดและมักต้องใช่วิธีสอบถาม สัมภาษณ์ ซึ่งก็มีความ
 แปรผันสูงเนื่องจากคนอาจตอบคำถามโดยขาดความเข้าใจ โดยไม่เต็มใจ แบบสอบถามอาจไม่ชัดเจน หรือ
 ความรู้และพื้นฐานความคิดที่ต่างกันอาจทำให้ผู้ตอบตีความคำถามต่างจากผู้ถามคิด ความแปรผันของ
 ข้อมูลเช่นนี้ทำให้สังคมศาสตร์ต้องใช้สถิติ ซึ่งก็อาจมีข้อผิดพลาดได้ในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การออกแบบสอบถาม
 ไปจนถึงการแปลผล แม้ว่าข้อมูลจะแตกต่างกับวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ แต่เมื่อพิจารณาโดยแก่นแท้แล้ว
 สังคมศาสตร์ใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์คือ การสังเกต การทดลองมีใช้น้อย เช่น อาจใช้บ้างในวิชาจิตวิทยา
 หรือวิชาภาษาศาสตร์บางแขนง เครื่องมือสำคัญที่ใช้ในการสำรวจวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูลคือ สถิติ
 ดังนั้นสังคมศาสตร์ก็คือวิทยาศาสตร์อีกสาขาหนึ่ง ซึ่งใช้ข้อมูลที่เป็นความจริงทางสังคม มีใช้ความจริงทาง
 ธรรมชาติอย่างวิทยาศาสตร์ และข้อมูลทั้งหมดก็อยู่ในขอบเขตประสาทสัมผัส

มนุษยศาสตร์นั้นศึกษาคุณค่าซึ่งมิใช่สิ่งที่รับรู้ได้ทางประสาทสัมผัส การสังเกตและการทดลองจึง
 ไม่อาจใช้ศึกษาวิชาประเภทนี้ได้ เช่น วิทยาศาสตร์อาจสังเกต และอธิบายได้ว่าการทำแท้งมีวิธีการอย่างไร
 สังคมศาสตร์อาจศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับจำนวนของผู้ทำแท้งในที่หนึ่งในเวลาหนึ่ง และอาจศึกษาสาเหตุที่ทำให้
 ให้สตรีทำแท้งในที่นั้นเวลานั้นได้ แต่ทั้งวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ไม่อาจตัดสินได้ว่าการทำแท้งเป็นสิ่งที่
 ถูกหรือผิดและมนุษย์ควรทำหรือไม่ควรทำ เพราะคำถามหลังนี้ไม่เกี่ยวกับความจริงทางประสาทสัมผัส ถูกหรือ
 ผิดเป็นเรื่องคุณค่าที่มนุษย์ควรยึดถือหรือละเว้น และมนุษย์ควรยึดถือหรือละเว้นอะไรขึ้นอยู่กัเหตุผลและ
 ความรู้สึก มนุษยศาสตร์มีเกณฑ์ตัดสินด้านเหตุผล และด้านอารมณ์ความรู้สึก เช่น เกณฑ์ในการตัดสิน
 ศีลธรรม หรือความเป็นศิลปะ เป็นต้น

3.3 สาขาวิชาในมนุษยศาสตร์

วิชามนุษยศาสตร์คือวิชาที่ศึกษาเกี่ยวกับความเป็นมนุษย์และวัฒนธรรมของมนุษย์ในวัฒนธรรมตะวันตกสมัยก่อนประกอบด้วยวิชาสำคัญ ๆ คือ วรรณคดี ปรัชญา ศิลปะ ภาษากรีกและละติน เป็นวิชาที่นิยมศึกษากันในราวคริสต์ศตวรรษที่ 14 คือในสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาการ (renaissance) ในประเทศไทยเริ่มแบ่งสาขาวิชาออกเป็น วิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์อย่างชัดเจน ตามแนวทางขององค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรม (UNESCO) เมื่อตั้งมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ซึ่งได้แบ่งคณะวิชาตามแนวทางดังกล่าว ศาสตราจารย์พระยาอนุমানราชธน ราชบัณฑิต ผู้เป็นนักปราชญ์สำคัญของไทยในสมัยนั้น และเป็นอาจารย์ของผู้เขียนได้อธิบายความหมายคำว่ามนุษยศาสตร์ ว่า เหมือนล่ำรับกับข้าวที่มีอาหารอยู่ 4 อย่าง คือ ประวัติศาสตร์ ภาษา ศาสนาและปรัชญา ศิลปะ ทั้ง 4 กลุ่มวิชานี้สอนเรื่องเกี่ยวกับมนุษย์และวัฒนธรรมของมนุษย์

วิชาทั้ง 4 กลุ่มนี้ล้วนเกี่ยวข้องกับมนุษย์ในเชิงคุณค่าทั้งสิ้น ประวัติศาสตร์ศึกษาความเป็นมาของมนุษย์และกิจกรรมของมนุษย์ทั้งการสร้างสรรค์ ความสำเร็จ และความล้มเหลว ความเจริญขึ้น ความเสื่อมและความหายนะของมนุษย์ ซึ่งล้วนแต่แสดงให้เห็นเหตุผลถูกผิดในการคิดและการกระทำของมนุษย์ซึ่งทำให้มนุษย์ได้รับผลดีบ้างชั่วบ้าง นำปรารถนาบ้าง ไม่นำปรารถนาบ้างตามการตัดสินใจและการกระทำของตน

ภาษานอกจากเป็นเครื่องมือในการสื่อสารแล้วตัวภาษาเองก็เป็นวัฒนธรรมของมนุษย์ที่มนุษย์ใช้สื่อวัฒนธรรม สร้างและถ่ายทอดวัฒนธรรมเป็นเครื่องแสดงควมมีวัฒนธรรมของมนุษย์ เพราะภาษานอกจากเป็นงานสร้างสรรค์ด้วยอัจฉริยภาพแล้ว ยังแสดงถึงความเป็นผู้มีวัฒนธรรมของเจ้าของภาษา ระดับสูงต่ำในการใช้ภาษาก็แสดงให้เห็นความหลากหลายซับซ้อนของวัฒนธรรมของมนุษย์แต่ละสังคมด้วย

ศิลปะ คืองานสร้างสรรค์อันแสดงถึงจินตนาการและความประณีตละเอียดอ่อนทางอารมณ์และจิตใจของมนุษย์ในเรื่องความเข้าใจและความรู้สึกต่อธรรมชาติ สังคม และจิตใจของมนุษย์ แสดงถึงอารมณ์ความรู้สึกในส่วนละเอียดละไมของมนุษย์ ซึ่งต่างกับความอยากกระหายทางประสาทสัมผัสที่เป็นอารมณ์ความรู้สึกอันหยาบกระด้าง ศิลปะจึงเป็นเครื่องพัฒนาอารมณ์และจิตใจของมนุษย์ให้ละเอียดอ่อน

ปรัชญาและศาสนาเป็นวิชาที่เกี่ยวกับการสร้างสรรค์ทางความคิด ความเชื่อของมนุษย์ มุ่งให้มนุษย์มีเหตุผล มีความเข้าใจในเรื่องถูก ผิด ดี ชั่ว พ้นจากความเป็นอยู่ตามอารมณ์และความต้องการทางกายโดยไม่มีการประเมินค่าและเลือกสรรอย่างที่สัตว์เป็น มุ่งให้มนุษย์มีความประพฤติที่สูงส่ง เช่น รู้จักเมตตา กรุณา ให้อภัย เอื้อเฟื้อแก่ผู้อื่น มีความกตัญญูกตเวทีย เป็นต้น

ปรัชญาและศาสนานั้นต่างกับวิทยาศาสตร์และลูกของวิทยาศาสตร์คือสังคมศาสตร์ตรงที่วิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ศึกษาความจริงที่รับรู้ได้ทางประสาทสัมผัสโดยมิได้ประเมินคุณค่าว่าความจริงนั้น ๆ ดี หรือไม่ดี เหมาะหรือไม่เหมาะ ควรหรือไม่ควรแก่มนุษย์ แต่มนุษยศาสตร์ประเมินคุณค่าความจริงเหล่านั้น และมีเกณฑ์ในการประเมินคุณค่าเช่นเดียวกับที่วิทยาศาสตร์มีทฤษฎีและกฎเกณฑ์

ปรัชญากับศาสนาแม้จะใกล้เคียงกันที่ศึกษาความจริงไม่เฉพาะในขอบเขตของประสาทสัมผัส แต่ศึกษาความจริงที่พ้นขอบเขตของประสาทสัมผัส คือความจริงนามธรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะ คุณค่า แต่ปรัชญากับศาสนาก็ต่างกันตรงที่ศาสนาเริ่มต้นด้วยการมีศรัทธาความเชื่อมั่นในความรู้ของศาสดาหรือของพระเจ้าเป็นเจ้าของ ซึ่งก็ทำให้เชื่อมั่นในคัมภีร์อันมีที่มาจากศาสดาหรือพระเจ้าด้วย ศาสนาจึงเน้นไปที่การปฏิบัติตามคำสั่งสอน ส่วนปรัชญาเริ่มด้วยความสงสัย ความไม่เชื่อมั่นในความจริง หรือหลักการใด ๆ และตั้งคำถามในสิ่งที่เชื่อกันว่าเป็นความจริงหรือเป็นหลักการ และพยายามวิเคราะห์หาคำตอบที่จะเป็นไปได้ รวมทั้งวิพากษ์วิจารณ์ ความคิดเห็นหรือคำตอบทุกคำตอบอย่างถึงที่สุด เช่น พุทธศาสนิกชนยอมรับว่า ศีล 5 เป็นข้อควรละ พุทธศาสนิกชนที่ดีไม่สงสัยในความถูกต้องของศีล 5 และปฏิบัติตาม โดยมุ่งปฏิบัติให้เคร่งครัดขึ้นเรื่อย ๆ แต่ปรัชญาจะตั้งคำถามว่าทำไมศีล 5 จึงถูกต้องและควรปฏิบัติตาม ความถูกต้องนั้นพิจารณาจากเหตุผลอะไร จากผลที่เกิดขึ้น จากการลงมือปฏิบัติหรือเป็นสิ่งที่ดีในตัว ไม่ต้องคำนึงถึงผล หรือเพราะเป็นทางลัดๆ เพื่อจะไปสู่ความจริงสูงสุด เครื่องมือของปรัชญาจึงไม่ใช่ศรัทธาและเหตุผลที่จะสนับสนุนศรัทธา แต่เป็นเหตุผลที่จะวิพากษ์วิจารณ์และซักถามในทุก ๆ เรื่องที่ซักถามได้ด้วยเหตุผล เครื่องมือสำคัญในการใช้เหตุผลก็คือ ตรรกวิทยา (logic)

กล่าวโดยสรุป ขอบเขตของความจริงทางวิทยาศาสตร์คือโลกแห่งประสาทสัมผัสและวิธีที่ใช้ศึกษาก็คือการสังเกตและการทดลอง ขอบเขตของความจริงทางศาสนานั้นรวมถึงความจริงนามธรรมที่อยู่พ้นขอบเขตของประสาทสัมผัส วิธีที่ใช้ศึกษาก็คือต้องมีศรัทธาก่อนแล้วปฏิบัติตามคำสั่งสอนของศาสนาที่นำไปสู่การบรรลุความจริงนั้น ส่วนขอบเขตความจริงของปรัชญานั้นรวมหมดทั้งโลกของประสาทสัมผัสและโลกที่พ้นขอบเขตของประสาทสัมผัส แต่ปรัชญาไม่ได้ศึกษาโดยเริ่มจากความเชื่อว่า โลกใดจริง แต่ใช้เหตุผลซักไซ้ไต่ถามในสิ่งที่วิทยาศาสตร์และศาสนายืนยันว่าเป็นความจริง และประเมินค่าความถูกต้อง ความน่าเชื่อถือ ไม่น่าเชื่อในเชิงเหตุผล วิทยาศาสตร์และศาสนาเริ่มต้นด้วยการเชื่อความจริงบางอย่าง แต่ปรัชญาเริ่มต้นด้วยความสงสัยในความจริงที่วิทยาศาสตร์และศาสนาเชื่อ

ความรู้แบบแยกส่วนกับความรู้แบบบูรณาการ

การแบ่งความรู้เป็น 3 สาขา ดังที่กล่าวมาแล้ว ในปัจจุบันมักมีผู้แย้งว่าเป็นการคิดแบบแยกส่วนซึ่งไม่ตรงกับความเป็นจริง เพราะในความเป็นจริงความรู้ไม่ได้แยกกัน ข้อนี้จะต้องทำความเข้าใจให้ดีมิฉะนั้นจะกลายเป็นเพียงคนที่คิดและพูดตามสมัยนิยมทางความคิดได้ เหมือนดังที่คนสมัยนี้ตามสมัยนิยมแบบหลังนวยุค (postmodernism) โดยมีได้พิจารณาว่า ชื่อขบวนการใหม่ดังกล่าวนั้นโดยเนื้อแท้ใหม่เพียงไรหรือว่าเป็นเพียง “เหล่าเก่าในชุดใหม่” ที่เกิดขึ้นเนื่อง ๆ ในประวัติปรัชญาที่มีลัทธิวิมตินิยม (skepticism) เกิดขึ้นครั้งแล้วครั้งเล่าเหมือนดาราคนเดิมที่แต่งหน้าแต่งตาเสียใหม่

ในสมัยของไพธาโกรัส ความรู้ทั้งหลายเป็นปรัชญา หรืออาจกล่าวได้ว่าคำว่าปรัชญากับคำว่าความรู้แทบจะแทนกันได้ เมื่อมองในแง่นี้เรื่องย่อย ๆ แม้จะต่างกันก็จัดรวมไว้ในคำคำเดียวกัน เหมือนเรามีคำว่า สสารคำเดียวเป็นที่รวมของสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นสสารมากมาย การไม่ตั้งชื่อเพื่อเรียกสสารแต่ละชนิดไม่ได้

ทำให้สื่อสารกลายเป็นชนิดเดียวกันทั้งหมด และเมื่อเราต้องการศึกษาสารต่างชนิดกัน วิธีที่จะแยกชนิดก็ต้องตั้งชื่อต่างกัน ชนิดที่ต่างกันอย่างนี้อาจมีวิธีศึกษาต่างกัน การที่จะมีความรู้ลึกได้ ก็ต้องแยกศึกษาเป็นเรื่อง ๆ ถ้าศึกษารวมทั้งหมดก็ไม่ได้ความรู้ที่เป็นรายละเอียด การขาดความรู้เชิงลึกก็อาจทำให้มองภาพความรู้รวมหรือความเชื่อมโยงของความรู้ผิดพลาดได้ หรือหากจะมองภาพรวมโดยไม่แยกอะไรเลยเพราะเห็นว่าการพูดว่า “ความเชื่อมโยง” ก็ยังแสดงการแยกส่วนอยู่ ก็ต้องถามว่าการมองรวมเช่นนั้นจะได้อะไรมากไปกว่าการเห็นสิ่งทั้งหลายที่กองสุมกันอย่างไม่เป็นระเบียบ เมื่อใดที่เราอธิบายเมื่อนั้นเราแสดงระเบียบที่เราเห็นและนั้นก็เท่ากับมีการแยกและการแยกแยะ การมองรวมอย่างสุดขีดดังกล่าวจึงเป็นแต่การเล่นลิ้นโดยไม่อาจทำให้เกิดความรู้อะไรได้ หากทำให้เกิดความรู้ได้จริงคนเราคงใช้วิธีนี้มาตั้งแต่ต้นโดยไม่ต้องลำบากที่จะหาหลักเกณฑ์อะไรมาแยกแยะสิ่งทั้งหลายออกจากกันเพื่อจะศึกษา การแยกแยะเป็นธรรมชาติของมนุษย์

การที่เรามีความรู้มากมายในปัจจุบันก็เพราะเราแยกแยะและเราศึกษาแบบแยกส่วน เราจะศึกษาเคมีกับดาราศาสตร์และชีววิทยาโดยไม่แยกส่วนเสียก่อนได้อย่างไร เหมือนการศึกษาร่างกายรวม ๆ โดยไม่รู้หน้าที่ของอวัยวะแต่ละอย่างเสียก่อนได้อย่างไร คนเรามองความรู้รวม ๆ มาตั้งแต่ต้นแล้วก็มาแยกศึกษาเป็นเรื่อง ๆ ก็เพราะการศึกษารวม ๆ ไม่ให้ความรู้เป็นขั้นเป็นอันแก่นุชยชาติ การมองรวมจะเป็นความรู้และเกิดประโยชน์ก็ต่อเมื่อเป็นการเชื่อมความรู้ย่อย ๆ ที่ค้นหาได้ในเชิงลึกเข้าด้วยกัน การรวมกันโดยนัยนี้จึงจะเรียกว่าการบูรณาการ (integration) ในขั้นบูรณาการนี้มนุษย์ก็ต้องอาศัยความรู้และประสบการณ์เดิมแม้ว่านักปรัชญาบางกลุ่มจะคิดว่าสามารถบูรณาการโดยไม่มีระบบหลักการหรือกฎเกณฑ์ล่วงหน้าความคิดเช่นนั้นเป็นความปรารถนาของผู้ค้นหาความจริงที่จะให้ได้ความจริงตามที่เป็นในลักษณะที่เป็นการพรรณนา (descriptive) มากกว่าเป็นความจริงตามที่กำหนดล่วงหน้า (prescriptive) แต่เนื่องจากทุกคนมีอดีต มีประสบการณ์และได้รับการอบรมมา สิ่งเหล่านี้ย่อมมีอิทธิพลให้เกิดแนวคิดการกำหนดกรอบหรือวิธีเข้าใจและพิจารณาในเชิงการกำหนดล่วงหน้าไม่ได้ การบูรณาการจึงเป็นการประมวลความรู้และจัดความสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบโดยอาศัยทั้งความรู้ย่อย ๆ ที่ได้มาจากทฤษฎีและแนวคิดกับความรู้ในเชิงระบบที่ได้ศึกษาอบรมและมีประสบการณ์มาจากอดีต แม้มนุษย์จะมีความใฝ่ฝันและความพยายามที่จะศึกษาในเชิงพรรณนามากกว่าการกำหนดล่วงหน้าก็ตาม

โดยสรุปมนุษย์เริ่มจากการมองสิ่งต่าง ๆ อย่างรวม ๆ ด้วยความไม่เข้าใจ ระยะเวลาที่ไม่มีจริงเป็นแต่เพียงขั้นตอนทางความคิดเชิงตรรกะเท่านั้น ในความเป็นจริงคือมนุษย์รู้จักสิ่งเฉพาะและความรู้เกี่ยวกับสิ่งเฉพาะ มองเห็นความเป็นสากลของกลุ่มของสิ่งเฉพาะ จัดประเภทและระบบได้ ศึกษาแต่ละเรื่องในเชิงลึกลงไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งให้ความสำคัญแก่การเชื่อมโยงความรู้แต่ละเรื่องแต่ละสาขาเข้าด้วยกันน้อยเกินไป จนขาดความรู้เช่นนั้นแล้วมนุษย์ก็กลับมาให้ความสำคัญแก่ความรู้แบบองค์รวม (holism) และสนใจการบูรณาการความรู้และการข้ามสาขาวิชาและสหสาขาวิชา (cross discipline and interdiscipline) มากขึ้น และบางพวกไปไกลหรือเลยเถิดไปจนถึงกับเห็นว่า การแบ่งความรู้เป็นสาขาวิชาเป็นสิ่งที่ผิด และต้องการสลายการแบ่งสาขาวิชา ซึ่งก็เป็นการคิดแบบสุดขีดไปอีกด้านหนึ่ง

ในความเป็นจริงมนุษย์อาจ “มองรวม” และ “มองทั่วได้” “มองเป็นหนึ่งในความหลากหลาย” ได้ แต่อาจจะ “มองเป็นเนื้อเดียว” ไม่ได้ เพราะไม่ใช่ความสามารถของมนุษย์ธรรมดาจะทำเช่นนั้น ความรู้ในลักษณะดังกล่าวนี้ รูดอล์ฟ ออตโต (Rudolf Otto) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ Idea of the Holy ว่าเป็นความรู้ที่ ศาสดาของศาสนาต่าง ๆ ได้บรรยายไว้คล้ายคลึงกัน ซึ่งเป็นความรู้ของผู้หลุดพ้นจากโลกของประสาทสัมผัส และเหตุผลแล้ว มิใช่ความรู้ของปุถุชนซึ่งก็รวมถึงความรู้ของนักปรัชญา ที่มีผู้หลุดพ้นด้วย

4. สาขาของวิชาปรัชญา

ปรัชญาอาจศึกษาได้หลายแนวทาง เช่นศึกษาเชิงประวัติ ศึกษาเชิงปัญหา ศึกษาความคิดของนักปรัชญาแต่ละคน การศึกษาแต่ละแบบก็ทำให้แบ่งเนื้อหาปรัชญาแตกต่างกันไป การแบ่งสาขาของวิชาปรัชญาจึงไม่จำเป็นต้องปรากฏในหนังสือปรัชญาทุกเล่ม แต่การแบ่งสาขาของวิชาปรัชญาซึ่งเป็นการแบ่งเนื้อหาอย่างกว้างที่สุดนั้นมีมานานและชื่อสาขาก็ใช้ในการอธิบายหรืออ้างถึงอยู่เสมอ ๆ จนกล่าวได้ว่าเป็นการแบ่งที่เป็นสากล แม้ในการศึกษาปรัชญาตะวันออกก็มักนำการแบ่งสาขาแบบนี้ไปใช้ในการอธิบายด้วย จึงเป็นเรื่องที่ควรกล่าวถึงในที่นี้โดยสังเขป

ปรัชญาแบ่งออกเป็น 4 สาขาใหญ่ดังนี้

4.1 อภิปรัชญาหรือเมตาฟิสิกส์ (Metaphysics) คำว่าอภิปรัชญาในตำราปรัชญามักจะแปลว่า ความรู้ยิ่งหรือความรู้อันประเสริฐ ซึ่งอาจถือเอาคำว่า meta ที่แปลว่า beyond เกิดขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 16 มาจากภาษากรีกว่า ta meta ta physika ซึ่งแปลว่าสิ่งที่มาหลังจากฟิสิกส์ (วิทยาศาสตร์ธรรมชาติ) ทั้งนี้เพราะศิษย์ของอริสโตเติลผู้รวบรวมงานเขียนทางปรัชญาของอาจารย์และจัดหมวดหมู่ไว้ได้เรียงลำดับวิชาว่าด้วยสภาวะความเป็นจริงซึ่งเรียกกันอีกอย่างหนึ่งว่า first philosophy ไว้หลังวิชาฟิสิกส์ เมื่อพูดถึงวิชานี้จึงเรียกว่า วิชาที่อยู่หลังหรืออยู่ถัดจากฟิสิกส์ คำภาษากรีกที่นำมาสร้างเป็นคำเรียกวิชานี้ก็คือ metaphysics ผู้สอนและผู้เรียนปรัชญาหลายคนนิยมใช้คำว่า เมตาฟิสิกส์ และไม่ใช้อภิปรัชญา เพราะเกรงว่าจะทำให้เกิดความเข้าใจวิชานี้ผิดไป

วิชาเมตาฟิสิกส์คือปรัชญาสาขาที่ว่าด้วยลักษณะของความมีอยู่เป็นอยู่และหลักการพื้นฐานของความจริง วิชาทั่ว ๆ ไปที่เราศึกษากันมักจะเป็นวิชาที่ศึกษาธรรมชาติหรือความจริงเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เช่น ดาราศาสตร์ศึกษาความจริงเกี่ยวกับท้องฟ้าหรือเรื่องของดวงดาวและเทหวัตถุในจักรวาล วิชาอื่น ๆ ก็ศึกษาความจริงเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ อันอยู่ในขอบเขตของวิชาเหล่านั้น แต่เมตาฟิสิกส์จะศึกษาว่า ความจริงคืออะไร อะไรบ้างที่มีอยู่จริง ความมีอยู่เป็นอยู่ของสิ่งต่าง ๆ ที่เราเห็นอยู่นี้คืออะไร มีอะไรที่เป็นจริงอยู่นอกเหนือจากโลกที่เราเห็นอยู่นี้หรือไม่ ถ้ามีสิ่งนั้นเป็นอย่างไร ความจริงมีลักษณะตายตัวหรือไม่ตายตัว คงที่หรือเปลี่ยนแปลง

4.2 ญาณวิทยา (Epistemology) หรือทฤษฎีความรู้ (Theory of Knowledge) คือปรัชญาสาขาที่ว่าด้วยความรู้ของมนุษย์ โดยปกติเราถือเอาความรู้เป็นสิ่งที่อยู่จริง และคนเราสามารถแสวงหาความรู้ได้ วิชาต่าง ๆ มีอยู่ก็เพื่อแสวงหาความรู้ดังกล่าวนี้ แต่เราก็เห็นได้เช่นกันว่าความรู้เปลี่ยนแปลงอยู่บ่อย ๆ

บางครั้งความรู้ก็เป็นเพียงทฤษฎีหรือความเห็นหนึ่ง ยังมีความเห็นอื่น ๆ ที่คัดค้านทฤษฎีหรือความเห็นนั้น ๆ แม้แต่ประสาทสัมผัสที่ว่าแน่นอนนั้นบางครั้งก็รายงานสิ่งที่ไม่เป็นจริง เช่นการเห็นภาพดวงตาต่าง ๆ เป็นต้น ญาณวิทยาตั้งคำถามเกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้ เช่น ถ้ามองว่า ความรู้ทางประสาทสัมผัสเชื่อถือได้หรือไม่ เหตุผลเข้าถึงความจริงได้หรือไม่ ความรู้มีอยู่หรือไม่ หากมีอยู่มนุษย์สามารถแสวงหาความรู้ได้หรือไม่ ความรู้แน่นอนตายตัวหรือเปลี่ยนแปลง นักปรัชญาที่มีทรรศนะต่างกันในเรื่องเหล่านี้มีมากมาย ยิ่งความรู้เกี่ยวกับการรับรู้ของมนุษย์มีมากขึ้นเพียงไรปัญหาญาณวิทยาเกี่ยวกับคำตอบทางวิทยาศาสตร์ในเรื่องความรู้ก็ยิ่งลึกซึ้งขึ้น เช่น การรู้ของมนุษย์มีลักษณะแบบเดียวกับคอมพิวเตอร์หรือไม่ เป็นต้น

4.3 อักขมิวิทยา (Axiology) อักขมิวิทยาแปลว่าความรู้เกี่ยวกับคุณค่า คือปรัชญาสาขาที่ศึกษาเรื่องคุณค่า แบ่งออกเป็นสาขาย่อยคือ สาขาที่ศึกษาคุณค่าทางความประพฤติของมนุษย์ เรียกว่า จริยศาสตร์ (ethics) หรือจริยปรัชญา (moral philosophy) สาขานี้ศึกษาปัญหาเรื่องความดี ความชั่ว และคุณค่าอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ เช่น ความกล้าหาญ ความซื่อตรง ความยุติธรรม เกณฑ์ในการตัดสินความประพฤติของมนุษย์ ความมีอยู่หรือไม่มีอยู่ของคุณค่าทางจริยศาสตร์ จริยศาสตร์มีสาขาย่อย ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับความประพฤติในด้านต่าง ๆ เช่น ปรัชญาการเมือง ปรัชญาสังคม ปรัชญากฎหมายหรือนิติปรัชญา

อักขมิวิทยาอีกสาขาหนึ่งศึกษาคุณค่าทางสุนทรียะคือ คุณค่าทางด้านศิลปะ ได้แก่วิชาสุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) ศึกษาธรรมชาติของศิลปะ ความงาม การแสดงออกทางศิลปะ ประสบการณ์ทางศิลปะ การตัดสินการวิจารณ์ศิลปะ โดยตั้งปัญหาเกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้ และวิพากษ์วิจารณ์คำตอบหรือทฤษฎีต่าง ๆ ในเรื่องดังกล่าว

4.4 ตรรกวิทยา (logic) ตรรกวิทยาไม่ใช่เนื้อหาของปรัชญา แต่เป็นเครื่องมือในการศึกษาปรัชญา ตรรกวิทยาเป็นวิชาที่ว่าด้วยการใช้เหตุผลของมนุษย์พิจารณาเรื่องความถูกต้องในการอ้างเหตุผล การอ้างเหตุผลที่ผิดพลาดและสาเหตุของความผิดพลาด รูปแบบและเนื้อหาของการอ้างเหตุผลแบบต่าง ๆ การพิสูจน์ความถูกต้องของการใช้เหตุผล การนิยามความหมาย ในปัจจุบันตรรกวิทยาได้พัฒนาไปมากจนอาจจัดเป็นวิชาต่างหากจากปรัชญา

การแบ่งปรัชญาออกเป็น 4 สาขานี้ ก็เช่นเดียวกับการแบ่งสาขาวิชาที่เกิดขึ้นมาในภายหลังคือไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นก่อนการศึกษาปรัชญา แต่เกิดขึ้นจากการจัดหมวดหมู่ความรู้ที่อริสโตเติลสอนก่อน คืออริสโตเติลสอนวิชาหลายวิชา เช่น ฟิสิกส์ (physics) สิ่งมีชีวิต (De Anima) เป็นต้น วิชาเหล่านี้สอนกันในฐานะเป็นปรัชญาหรือความรู้ทั้งสิ้น เช่นเดียวกับชาวจีนโบราณที่สนใจแต่เพียงว่าอะไรเป็นความรู้ ทำแหวนก็เป็นความรู้ ทำปฏิทินก็เป็นความรู้ ทำประทัด ทำไร่นา ฯลฯ ล้วนเป็นความรู้ ทุกเรื่องสามารถพัฒนาเป็นความรู้ชั้นยอดได้ทั้งสิ้น เขานับถือความรู้ ไม่ได้นับถือการแบ่งประเภทความรู้

การแบ่งประเภททั้งหลายไม่ว่าจะในปรัชญา วิทยาศาสตร์ หรือแบ่งประเภทของวิชาก็ตามเกิดจากเนื้อหาที่ศึกษามีปริมาณมากและซับซ้อนมากขึ้น กับเพื่อความสะดวกในการศึกษาเล่าเรียน วิชาเช่นมนุษยวิทยาเกิดขึ้นเพราะชาวตะวันตกเดินทางมายังเอเชียและแอฟริกาแล้วได้พบอารยธรรมต่าง ๆ ที่ไม่เหมือนของชาวยุโรป

การบันทึกและสังเกตเรื่องเหล่านี้มากขึ้นก็ทำให้เกิดวิธีการศึกษาและการจัดเนื้อหาเป็นหมวดหมู่ มีการสร้างทฤษฎีจนกลายเป็นวิชาใหม่ วิชาสังคมศาสตร์อื่น ๆ ก็เกิดขึ้นในทำนองนี้

การแบ่งปรัชญาออกเป็นสาขา ก็เป็นการแบ่งเนื้อหาที่เห็นได้ว่าแตกต่างกัน แต่มิได้หมายความว่าแบ่งแยกจากกันได้เด็ดขาด เป็นการแบ่งเพื่อจะได้ไม่สับสนในการศึกษา เป็นการแบ่งเพื่อความสะดวก แต่ตามความเป็นจริงเนื้อหาในสาขาเหล่านี้ยังเชื่อมโยงกันอยู่ เช่น จริยศาสตร์มักจะมีอภิปรัชญาเป็นพื้นฐาน และมีความสัมพันธ์กับทฤษฎีความรู้ ต้องใช้การอ้างเหตุผลทางตรรกวิทยาในการวิเคราะห์วิจารณ์ วิชาอื่น ๆ เช่น อภิปรัชญาและทฤษฎีความรู้ก็มีความสัมพันธ์กันในทำนองนี้ การศึกษาปรัชญาจึงควรศึกษาทุกสาขา

นอกจากนั้นการนำเสนอวิชาทั้งในแต่ละสาขารวมทุกสาขา หรือเชื่อมโยงระหว่างสาขา ก็อาจมีวิธีเสนอที่แตกต่างกันเช่น เสนอในเชิงประวัติ ตามลำดับเวลา หรือลำดับการเกิดขึ้นของสำนักคิด หรืออาจเสนอในเชิงปัญหาแต่ละปัญหาโดยไม่คำนึงถึงลำดับเวลา เสนอความคิดของนักปรัชญาแต่ละคน ๆ ก็ได้ ทั้งนี้ไม่มีกฎเกณฑ์ว่าปรัชญาจะต้องเป็นแบบใดจึงจะดีที่สุด การแบ่งสาขาที่ดี แบ่งเนื้อหาที่ดีเป็นความสะดวกในการนำเสนอและการเรียนการสอนเท่านั้น

การแบ่งสาขาของปรัชญาออกเป็น 4 สาขานั้นแม้ว่าในปัจจุบันหนังสือปรัชญาเบื้องต้นส่วนใหญ่จะไม่พูดเรื่องนี้ และแบ่งหัวข้อตามประเด็นปัญหาโดยไม่ระบุว่าอยู่ในสาขาใด แต่ความรู้เรื่องการแบ่งสาขาก็เป็นสิ่งจำเป็นเพราะมีศัพท์ปรัชญาที่เชื่อมโยงกับสาขาวิชาอยู่มากเช่น metaphysical naturalism, ethical naturalism, logical assumption, metaphysical assumption, axiological ethics, descriptive metaphysics, epistemological relativism, genetic epistemology คำศัพท์เหล่านี้เป็นคำศัพท์ที่ระบุถึงปัญหาต่าง ๆ หรือมโนทัศน์ในด้านต่าง ๆ และด้านเหล่านี้ก็คือสาขาของปรัชญา เช่น ธรรมชาตินิยมในแง่ อภิปรัชญา (metaphysical naturalism) ธรรมชาตินิยมในแง่จริยศาสตร์ (ethical naturalism) การกล่าวระบุเป็นแง่ ๆ หรือเป็นด้าน ๆ นี้ ช่วยให้แยกความหมายที่ซับซ้อนของคำที่มีความหมายเกี่ยวโยงไปในด้านต่าง ๆ ของปรัชญาออกเป็นความหมายย่อย ๆ เพื่อสะดวกแก่การอธิบายและการทำความเข้าใจ การวิเคราะห์ปัญหาปรัชญาก็ชัดเจนขึ้น คำศัพท์เหล่านี้มักเป็นศัพท์สำคัญและเป็นคำหลัก ๆ ที่จะทำให้เข้าใจเรื่องนั้น ๆ ในรายละเอียดต่อไป

การแบ่งสาขาปรัชญาดังกล่าวเป็นการแบ่งเนื้อหาปรัชญาทั่ว ๆ ไปและใช้ได้กับการอธิบายปรัชญาทั้งประเภทปรัชญาบริสุทธิ์และปรัชญาประยุกต์คือปรัชญาที่นำปรัชญาบริสุทธิ์ไปใช้ในการพิจารณาปัญหาเฉพาะสาขาเช่น ปัญหาการเมือง เศรษฐกิจ กฎหมาย การศึกษา หรือปัญหาเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน เช่น ปัญหาจริยศาสตร์สังคม ปัญหาสภาวะแวดล้อม ปัญหาจรรยาบรรณวิชาชีพ การศึกษาปัญหาเหล่านี้ให้ลึกซึ้ง มักจะต้องก้าวข้ามจากข้อเท็จจริงไปสู่เรื่องคุณค่าซึ่งเป็นเรื่องของจริยศาสตร์และไปสู่เรื่องความเป็นจริงซึ่งเป็นเรื่องของเมตาฟิสิกส์

5. เราจะได้อะไรจากการเรียนปรัชญา

วิทยาศาสตร์เป็นวิชาที่มีประโยชน์ทางวัตถุหรือทางกาย เพราะเป็นวิชาที่ศึกษาเกี่ยวกับสิ่งที่อยู่รอบตัวมนุษย์และร่างกายมนุษย์ ศาสนาก็มีประโยชน์ทางใจคือพัฒนาจิตใจของมนุษย์ มนุษย์ประกอบด้วยร่างกายและจิตใจ จึงดูเหมือนว่าวิทยาศาสตร์กับศาสนาก็พอเพียงแก่ความสุขของมนุษย์แล้ว ปรัชญาจะมีประโยชน์อะไรอีก

นักวิทยาศาสตร์ที่ดี นักศาสนาก็ดีย่อมเชื่อมั่นในความรู้ของตนว่าเป็นจริงจึงมักไม่สงสัย แต่ความไม่สงสัยนั้นทำให้ไม่ตรวจสอบและไม่คิดคัดค้าน หากไม่มีผู้ใดตั้งข้อสงสัยหรือคัดค้าน ความคิดก็ไม่เปลี่ยนแปลง การคัดค้านอันเกิดขึ้นในวงการนักวิทยาศาสตร์ หรือนักศาสนาด้วยกันก็มีแต่มักเป็นการคัดค้านในเรื่องการใช้หลักการมากกว่าจะเป็นการคัดค้านหลักการ ต้องอาศัยผู้ที่อยู่นอกวงการจึงจะเห็นข้อคัดค้านในเรื่องดังกล่าว นักปรัชญาคือผู้ทำหน้าที่เช่นนั้น

วิชาต่าง ๆ มักจะมีความเชื่อ แต่นักปรัชญาจะถามหาเหตุผลเบื้องหลังความเชื่อนั้น เช่น ถ้าศาสนาห้ามการฆ่าสัตว์ นักปรัชญาจะถามหาเหตุผลของข้อห้าม และถ้าผู้ตอบอ้างเหตุผลต่างกัน นักปรัชญาก็จะถามว่าเหตุผลใดถูก และมีเกณฑ์อะไรตัดสินว่าเหตุผลนั้นถูกกว่าเหตุผลอื่น ๆ นักปรัชญาทำหน้าที่ซักถามเพื่อหาคำตอบในขอบเขตที่เหตุผลจะนำไปได้

ด้วยเหตุดังกล่าวอย่างน้อยปรัชญาก็ทำให้เราไม่เชื่ออะไรง่าย ๆ การเชื่อง่ายเป็นเรื่องไม่ดี เพราะถ้าเชื่อง่ายก็หลงผิดง่ายได้รับอันตรายง่ายและถูกหลอกหลวงง่าย ปรัชญาทำให้เรายอมรับหรือไม่ยอมรับด้วยเหตุผล เพราะนักปรัชญาอาศัยตรรกวิทยาซึ่งแยกแยะได้ว่า การอ้างเหตุผลใดถูก การอ้างเหตุผลใดผิด การตอบปัญหาใดปัญหาหนึ่ง อาจมีผู้ตอบหลายคนและมีคำตอบต่างกัน มีเหตุผลสนับสนุนต่างกัน นักปรัชญาต้องเป็นผู้วินิจฉัยว่า เหตุผลข้อใดเกี่ยวข้อง ไม่เกี่ยวข้อง มีน้ำหนักมากหรือน้อย จึงทำให้ผู้เรียนปรัชญารู้จักวินิจฉัยด้วยเหตุผล การที่ได้วินิจฉัยบ่อย ๆ ก็ทำให้เป็นคนใจกว้าง เพราะคุ้นกับเหตุผลที่แตกต่างหรือบางครั้งตรงกันข้าม แม้เหตุผลของตนก็เข้าใจได้ว่าเป็นเพียงเหตุผลหนึ่งในเหตุผลหลาย ๆ แนว การที่ผู้อื่นคิดต่างกับเราจึงเป็นเรื่องปกติสำหรับนักปรัชญา การได้เห็นเหตุผลต่าง ๆ ทำให้เป็นคนมีวิสัยทัศน์กว้างมองเห็นหรือคาดคะเนปัญหาที่จะเกิดได้ดี และไม่ยึดมั่นถือมั่นในความคิดของตน การที่ต้องคิดหาเหตุผลหลายแง่หลายมุมทำให้พร้อมที่จะรับฟังเหตุผลของผู้อื่น และการคิดหลายแง่หลายมุมซึ่งมักจะมาจากคำตอบที่อยู่ในศาสตร์ต่าง ๆ ทำให้นักปรัชญาพร้อมที่จะศึกษาในเชิงกว้าง เชื่อมโยงความคิดและความรู้จากศาสตร์ต่าง ๆ เป็นองค์รวมหรือเป็นบูรณาการ คือสามารถพิจารณาความแตกต่างในฐานะเป็นส่วนที่เชื่อมโยงกันของระบบเดียวกันได้ ข้อสำคัญที่สุดปรัชญาซึ่งถามคำถามเพื่อหาคำตอบที่มีเหตุผลจนถึงที่สุดนั้น หากใครทำได้ย่อมได้รับความรู้ความเข้าใจในเรื่องต่าง ๆ ในสรรพวิชาทั้งหมด และความพยายามที่จะตอบคำถามเช่นนี้ย่อมนำไปสู่จินตนาการอันกว้างไกล โลกเรามีสิ่งใหม่ ๆ เทคโนโลยีใหม่ ๆ ได้ด้วยเหตุใดถ้ามีใช้ด้วยจินตนาการของมนุษย์ ปรัชญาก็เป็นหนึ่งและเป็นหนึ่งที่สำคัญในการก่อให้เกิดจินตนาการอันหลากหลาย

6. ปรัชญาภักวีตชีวิต

ปรัชญาเกิดจากความสงสัยของมนุษย์ สิ่งใดมนุษย์สงสัยสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่มนุษย์สนใจ สิ่งที่มนุษย์สนใจย่อมเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่อยู่นอกตัวมนุษย์หรืออยู่ในตัวมนุษย์ เราอาจไม่รู้ตัวว่าวิถีชีวิตที่เราดำเนินอยู่นี้ ไม่ว่าจะวิทยาศาสตร์ ระบบการเมือง ระบบเศรษฐกิจ ปัญหาสิ่งแวดล้อม ไปจนถึงปัญหาเฉพาะเช่น การทำแท้ง ล้วนมีปรัชญาเข้าไปเกี่ยวข้องทั้งสิ้น

หากเราย้อนดูประวัติของปรัชญาตะวันตก ปรัชญาเริ่มต้นด้วยความอยากรู้อยากเห็นของมนุษย์เกี่ยวกับโลกที่อยู่รอบตัวมนุษย์ มนุษย์พยายามอธิบายโลกรอบตัวที่เขาไม่เข้าใจ โดยสังเกตว่าในความมากมายแตกต่างกันมีอะไรบางอย่างร่วมกันอยู่ เช่นต้นไม้มีผลหลากหลายชนิดแต่ก็มีใบ มีดอก มีผล เหมือน ๆ กัน บางพวกเป็นเถา บางพวกเป็นพุ่มเตี้ย บางพวกเป็นต้นโตสูงใหญ่และแข็งแรง ในความหลายหลากนั้นมีความเป็นหนึ่งอยู่ เช่นในสิ่งที่มีอยู่อย่างมากมายนี้มีความเป็นสสารซึ่งสามารถรับรู้ได้ทางประสาทสัมผัส ในความยุ่งเหยิงที่เราเห็นอยู่มีระเบียบกฎเกณฑ์ เช่น สสารขยายตัวเมื่ออุณหภูมิสูงขึ้น สิ่งที่มนุษย์สังเกตเห็นเหล่านี้ประกอบกับความเชื่อว่าเหตุผลสามารถเข้าใจระเบียบกฎเกณฑ์ของธรรมชาติได้ และธรรมชาติมีกฎเกณฑ์ในตัวเองมิได้อยู่ใต้อำนาจการดลบันดาลของใครได้ทำให้มนุษย์พยายามอธิบายธรรมชาติ ในขอบเขตของธรรมชาติอันเป็นแนวคิดแบบธรรมชาตินิยม (naturalism) ที่เข้ามาแทนที่แนวคิดที่อธิบายสิ่งต่าง ๆ ด้วย สิ่งเหนือธรรมชาติเช่น เทพเจ้าต่าง ๆ (supernaturalism) ความคิดเช่นนี้ทำให้ธรรมชาติเป็นสิ่งที่แน่นอนพอที่มนุษย์จะศึกษาได้ด้วยวิธีการสังเกตและด้วยเหตุผลมิใช่เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปตามอำเภอใจของเทพเจ้าที่มีอำนาจดลบันดาล วิชาการจึงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ และวิชาที่มุ่งศึกษาหากฎเกณฑ์ของธรรมชาติซึ่งพัฒนามาจนปัจจุบันก็คือวิทยาศาสตร์

นักปรัชญาอย่างโสกราตีสไม่สนใจปัญหาเกี่ยวกับโลกภายนอกเช่นเดียวกับนักปรัชญาจีนเช่น ขงจื้อ โสกราตีสสนใจปัญหาเกี่ยวกับชีวิตที่ดี สนใจค้นหาความหมายที่แท้จริงของคุณค่าต่าง ๆ ที่มนุษย์ยึดถือ เช่น คุณธรรม ความยุติธรรม โดยหวังว่าหากเราเข้าใจความหมายที่แท้ได้แล้วคนเราก็จะดำเนินชีวิตไปในทางที่ดี ส่วนขงจื้อสนใจค้นหาสังคมที่ดี ค้นหาว่าคนที่อยู่ในสังคม ซึ่งมีฐานะแตกต่างกันควรปฏิบัติต่อกันอย่างไร ครอบครัวและรัฐจึงจะเป็นที่ที่สมาชิกของครอบครัวและประชาชนพลเมืองมีความสุข

ในคริสต์ศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมานักปรัชญาตะวันตกได้เสนอทฤษฎีต่าง ๆ เกี่ยวกับปรัชญาสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ ซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการปกครองและเศรษฐกิจ รวมทั้งกิจกรรมทางการเมืองที่เกิดขึ้นในประเทศต่าง ๆ การปฏิวัติฝรั่งเศส การประกาศอิสรภาพของอเมริกา การปฏิวัติของคอมมิวนิสต์ และเหตุการณ์ทางการเมืองในประเทศต่าง ๆ การต่อสู้กันทางแนวคิดระหว่างทุนนิยมกับสังคมนิยม ประชาธิปไตยกับคอมมิวนิสต์ซึ่งนำไปสู่สงครามเย็นและการแยกตัวของชาติต่าง ๆ ที่เคยรวมอยู่ในสหภาพโซเวียต สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เป็นผลของความคิดทางปรัชญาทั้งสิ้น ความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นทำให้สังคมและความคิดของมนุษย์เปลี่ยนแปลงไป สิ่งที่เคยเป็นความเชื่อทางศาสนาและประเพณีถูกโต้แย้งและถามหาเหตุผลมากขึ้น สังคมและสภาพแวดล้อมทำให้สิ่งที่ไม่เป็นปัญหากลับเป็นปัญหาและผู้ที่ยึดถือ

และพยายามหาคำตอบก็มีทั้งผู้ที่ปฏิบัติงานในด้านนั้น ๆ และบรรดานักปรัชญาที่สนใจในปัญหาดังกล่าว เช่น ปัญหาการุณยฆาต (mercy killing) ปัญหาเกี่ยวกับความตาย เช่น การฆ่าตัวตาย (suicide) โทษประหารชีวิต (death penalty) ปัญหาการทำแท้ง ปัญหาสิทธิในการเสพยาเสพติด ปัญหาสถานะแวดล้อม สิทธิ ความยุติธรรม ฯลฯ

นอกจากนั้น ความรู้สาขาต่าง ๆ ที่เป็นความรู้เฉพาะสาขาวิชานั้น ยิ่งมนุษย์มีความรู้มากยิ่งขึ้นก็ยิ่งเห็นปัญหาหลักลงไปเรื่อย ๆ ปัญหาเหล่านั้นเป็นปัญหาที่นักปรัชญาเฉพาะสาขายกมาตอบเช่น ปรัชญาการเมือง ปรัชญาภาษา ปรัชญาศาสนา ปรัชญากฎหมาย ปรัชญาสังคม ปรัชญาการศึกษา ปรัชญาสังคมศาสตร์ ฯลฯ จึงเห็นได้ว่าไม่ว่ามนุษย์จะพัฒนาความรู้ไปสักเพียงไร ปรัชญาก็ยังคงมีบทบาทในการหาความรู้ของมนุษย์ และอยู่ในวิถีชีวิตมนุษย์เสมอ

ปรัชญาอาจไม่ได้ตอบคำถามและเสนอวิธีปฏิบัติอย่างวิทยาศาสตร์และศาสนา แต่ปรัชญาที่เสนอคำถามและพยายามให้คำตอบในหลายแนวทาง หลายแง่หลายมุมซึ่งทำให้นักวิชาการพยายามตอบปัญหาความพยายามดังกล่าวจะทำให้วิชาการเจริญขึ้นเช่นเดียวกับคำถามและคำตอบของนักปรัชญายุคแรก ๆ ได้มีส่วนสร้างสรรค์ความรู้ให้แก่มนุษยชาติมาแล้ว นักปรัชญาไม่เคยหยุดทำหน้าที่นี้และความรู้ของมนุษย์ก็ดำเนินต่อมาจนปัจจุบันอย่างไม่เคยหยุดหย่อน

7. มนุษย์ต้องการคำตอบของคำถามว่า “ทำไม”

7.1 ความจริงที่เข้าใจได้ด้วยวิทยาศาสตร์

เมื่อเกิดคลื่นถล่มฝั่งหรือสึนามิ (Tsunami) ขึ้นที่ภาคใต้ของประเทศไทย และมีผู้คนล้มตายเป็นจำนวนมาก แต่ก็มีรอดชีวิตเป็นจำนวนมากด้วยเช่นกัน บางคนอยู่ใกล้ตงไม้ หนีเข้าไปในตงไม้และปีนขึ้นไปบนต้นไม้สูง ๆ บางคนกำลังจะตายแต่มีคนคว้าแขนดึงออกจากห้องที่น้ำกำลังจะท่วมจมมิด บางคนกำลังจะจับมือคนที่คอยช่วยแต่น้ำก็พัดออกไปทางอื่น บางคนอยู่ไกลถึงต่างประเทศก็มาตายอยู่ในเมืองไทย

วิทยาศาสตร์อาจตอบคำถามว่า ทำไม คือบอกสาเหตุของปรากฏการณ์นี้ เช่น อาจอธิบายว่าเปลือกโลกเลื่อนที่ซาวทำให้เกิดแรงสั่นสะเทือนอย่างมาก ทำให้น้ำยุบลงแล้วกลับดันออกไปโดยรอบ เกิดเป็นคลื่นใต้น้ำ เมื่อใกล้ฝั่งก็โผนขึ้นสูง เข้าถล่มฝั่ง แล้วกวาดสิ่งที่ขวางหน้าลงทะเล คนที่ตายก็เนื่องจากถูกวัสดุที่มากับน้ำกระแทกบ้าง จมน้ำตายบ้าง

การตอบคำถาม “ทำไม” ดังกล่าวแม้ทำให้คนเข้าใจสาเหตุของสึนามิและสาเหตุการตายของคน แต่คนก็ยังข้องใจและยังถาม “ทำไม” ต่อไป คำถามหลังนี้ไม่ได้ถามหา “สาเหตุ” แต่ถามหา “เหตุผล” เช่น ทำไมบางคนจึงโชคดีที่อยู่ใกล้ตงไม้ใหญ่ แต่บางคนโชคร้ายเห็นน้ำลดกลับวิ่งไปดูเหมือนวิ่งไปหามัจจุราษ ทำไมบางคนที่มีคนช่วยเพราะบังเอิญเห็นกลีบรอดชีวิต แต่บางคนเห็นว่ามีมือรอช่วยอยู่ห่างเพียงฝ่ามือเดียวแต่กลับถูกคลื่นคร่าเอาชีวิตไปต่อหน้าต่อตาคนที่รอช่วย ทำไมบางคนอยู่ต่างประเทศเพิ่งมาเมืองไทยครั้งแรกก็ประสบเหตุการณ์นี้ และมีคนไทยช่วยเหลืออย่างดียิ่งกว่าเป็นญาติ จนเกิดรักกัน

คำถามว่า “ทำไม” เหล่านี้ ไม่ได้ถามหาสาเหตุทางวิทยาศาสตร์และวิทยาศาสตร์ก็ไม่ถามคำถามเหล่านี้ ถ้าไม่ถามก็ไม่เกิดอะไรขึ้น แต่ถ้าอยากได้คำตอบ ก็ต้องถาม คนที่ตอบก็อาจตอบต่างกัน มีเหตุผลต่างกัน บางคนอาจตอบโดยอ้างพระเจ้า บางคนอ้างกรรม บางคนอ้างดวงชะตา การรู้วิทยาศาสตร์ไม่ได้ทำให้คนไม่ถามคำถามเหล่านี้ หรือถามน้อยลง เพราะคำถามประเภทนี้ไม่ใช่คำถามที่วิทยาศาสตร์จะตอบได้

7.2 ความจริงที่วิทยาศาสตร์ไม่เข้าใจ

ความจริงบางเรื่องเป็นความจริงที่คนรู้ ๆ กันอยู่และวิทยาศาสตร์ก็ตอบไม่ได้ กล่าวคือ แม้คำถามว่า “ทำไม” อาจอยู่ในขอบเขตของวิทยาศาสตร์ แต่วิทยาศาสตร์ก็ตอบอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ คืออธิบายสาเหตุแต่อธิบายเหตุผลไม่ได้ เช่น สัตว์ที่ไม่กินเนื้อหลายประเภทมีเขา เช่น กวางต่าง ๆ และเขาของแต่ละประเภทก็ไม่เหมือนกันเลย ส่วนสัตว์ที่กินเนื้อเช่น เสือ งู สุนัข มักจะมีเขี้ยวที่จับเหยื่อ ถ้าเราถามว่าทำไมกวางจึงต้องมีเขา และทำไมจึงต้องมีเขารูปปร่างต่างกัน ทำไมเสือจึงมีเขี้ยว แต่กวางไม่มี การตอบว่ากวางมีเขาเสือมีเขี้ยวก็เพื่อเป็นอาวุธ ไม่ใช่คำตอบที่เป็นวิทยาศาสตร์ เพราะยังไม่ได้อธิบายสาเหตุ เป็นแต่บอกข้อเท็จจริงที่เห็นอยู่แล้ว ถ้ากวางจะมีเขี้ยวด้วยโดยไม่ต้องจับเหยื่อจะผิดที่ตรงไหน

คำถามนี้อาจมีผู้ตอบต่าง ๆ กัน เช่น “เป็นกฎธรรมชาติที่สัตว์จะต้องมีอวัยวะเฉพาะที่ใช้ประโยชน์เท่านั้น” แต่ใครตั้งกฎนี้และทำไมจึงต้องตั้งกฎเช่นนี้ก็ตอบไม่ได้อีก บางคนอาจอ้างว่า พระเจ้าทรงสร้างเช่นนั้น นี่อาจเป็นคำตอบแม้จะถามต่อไปได้ว่า ทำไมพระเจ้าจึงทรงสร้างเช่นนั้น

เหตุการณ์บางเหตุการณ์ก็ไม่ใช่อุบัติเหตุที่บังเกิดขึ้นไป แต่ดูเหมือนเป็นวงจรชีวิต เช่น ปลาแซลมอน (salmon) ว่ายน้ำจากทะเลไปสู่ต้นน้ำบนภูเขาเป็นระยะทางนับร้อย ๆ กิโลเมตร เพื่อวางไข่ แล้วก็ตาย ปลาแซลมอนทำเช่นนั้นแล้วรุ่นแล้ว ทำไม่จึงเป็นเช่นนั้น

งูทะเลบางชนิดเดินทางไปเกาะแห่งหนึ่งโดยต้องขึ้นเกาะในเวลากลางคืนผสมพันธุ์ให้เสร็จแล้วลงน้ำก่อนสว่าง เพราะมีนกเหยี่ยวคอยล่า เหตุการณ์นี้เกิดปีละครั้ง งูจำนวนนับร้อยนับพันทำไมจึงต้องมาที่เกาะนี้ และทำไมต้องให้กิจกรรมทุกอย่างจบก่อนสว่าง และทำไมนกจึงรู้ว่างูมา และคอยดักจับงูที่ลงน้ำไม่ทันก่อนรุ่งสว่าง ทั้ง ๆ ที่ปีหนึ่งมีวันเดียวที่งูมา

ความลึกลับมหัศจรรย์เหล่านี้วิทยาศาสตร์ตอบไม่ได้ เมื่อวิทยาศาสตร์ตอบไม่ได้จะให้มนุษย์ยอมจำนน เลิกหาคำตอบกระนั้นหรือ มนุษย์ไม่ได้ยอมจำนนเช่นนั้น แต่คงต้องถามต่อไปว่าหากวิทยาศาสตร์ตอบไม่ได้ เพราะเป็นเรื่องลึกลับเกินไป ถ้าเช่นนั้นมีศาสตร์หรือวิชาอะไรหรือไม่ที่จะช่วยให้เห็นคำตอบปรัชญาก็ดี ศาสนาก็ดี อาจมีคำตอบในเรื่องเหล่านี้ แม้อาจพิสูจน์ได้ไม่ชัดเจนอย่างคำตอบทางวิทยาศาสตร์ แต่ก็อาจมีเหตุผลเชื่อมโยงเป็นแนวคิดที่เป็นไปได้

8. ตั้งคำถามอย่างเสรีด้วยเสรีภาพในการตั้งคำถาม

ความเป็นนักปรัชญามีใช้อื่นไกล คือความเป็นผู้รู้ในความรู้ของตน จนสงสัยไปทุกสรรพสิ่ง ไม่เป็นผู้เชี่ยวชาญในศาสตร์เฉพาะสาขาใด ๆ ไม่อาจสู้ได้กับผู้เชี่ยวชาญในแต่ละเรื่อง แต่ต้องหาความรู้รอบ

ด้าน เอาความรู้ของผู้เชี่ยวชาญมาประมวล สอบสวนหาความจริง สิ่งที่ยุ้งยากแก่นักปรัชญาอยู่ที่การหาตัวผู้เชี่ยวชาญที่แท้จริง เพราะหากฟังฟังผู้เชี่ยวชาญที่ไม่จริงแท้เมื่อใด ความรู้ที่ได้ก็จะเกิดผิดพลาด นักปรัชญาจึงต้องสงสัยไปในเรื่องที่ว่ากันว่าเป็นความรู้ และสงสัยไปในหมู่ผู้เชี่ยวชาญ

ปรัชญากับเสรีภาพที่จะคิดนั้นไม่แยกกัน แต่ว่าประสานเป็นหนึ่งเดียว การมีเสรีภาพที่จะคิดก็คือสงสัยหรือตั้งคำถามได้อย่างเสรี และที่ถามได้อย่างเสรีนั้นก็เพราะมีเสรีภาพ ดังที่โสกราตีสแสดงในศาลประชาชนแห่งนครเอเธนส์ในศตวรรษที่ 6 ก่อนคริสต์ศักราชมีใจความดังนี้

ประชาชนชาวเอเธนส์ทั้งหลาย ข้าพเจ้ารู้จักท่านและรักท่าน แต่ข้าพเจ้าจักเชื่อฟังเทพเจ้ามากกว่าจะเชื่อฟังท่าน และตราบิดข้าพเจ้ายังมีชีวิตแลพลละกำลังอยู่ ข้าพเจ้าจักไม่มีวันเลิกปฏิบัติในทางปรัชญาและสอนปรัชญา ... ข้าพเจ้านั้นเป็นตัวเหลือบอันเทพเจ้าให้มาเกาะติดอยู่กับรัฐ ตลอดทั้งวันในทุกหนทุกแห่ง ข้าพเจ้าจักบอกแก่ท่านว่าหากข้าพเจ้าทำตามท่านบอกก็เท่ากับไม่เชื่อฟังเทพเจ้า ด้วยเหตุนี้ข้าพเจ้าจึงมีโอกาสเลิกพูดได้ ทุกวันเป็นประจำจะต้องพูดเรื่องคุณธรรม และเรื่องอื่น ๆ ดังที่ท่านได้ยินข้าพเจ้าสำรวจตัวเองและคนอื่น ๆ อยู่ นั่นแลที่เป็นสิ่งประเสริฐสุดของมนุษย์ ชีวิตที่ปราศจากการสำรวจตรวจสอบย่อมไม่มีคุณค่าที่จะอยู่ ... ในปรโลกข้าพเจ้าก็จักแสวงหาความรู้ต่อไปว่าอะไรเป็นความรู้ที่แท้จริง อะไรเป็นความรู้ที่ผิด ในปรโลกนั้นเขาไม่ประหารชีวิตคนเพราะตั้งคำถาม... ไม่ประหารแน่นอน

(เปเลโต, อโปโลยี)

9. ปรัชญาในความหมายที่คนทั่วไปนิยมใช้

คำว่าปรัชญาตามที่กล่าวมาแล้วนั้นเป็นความหมายทางวิชาการ ในปัจจุบันมีผู้ใช้คำว่าปรัชญาอย่างสับสน เพราะขาดความรู้ทางปรัชญาเช่น ใช้หมายถึงความเชื่อหรือความคิดเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ที่คนเชื่อเช่นเรื่องผี เป็นปรัชญาของเขา หมายถึงจุดประสงค์เช่นปรัชญาของการศึกษาก็คือการทำให้คนมีความรู้ หมายถึงหลักการเช่นความเมตตาเป็นปรัชญาของพยาบาลทุกคน หมายถึงคำคมหรือคำพูดสั้น ๆ ที่มีความหมายลึกซึ้ง เช่น ปรัชญาของเขาก็คือจะกินเพื่ออยู่ อย่าอยู่เพื่อกิน

ความเข้าใจที่สับสนหรือที่จริงคือความไม่เข้าใจปรัชญาดังกล่าวทำให้คนเราไม่เข้าใจเรื่องต่าง ๆ คำว่าปรัชญาที่ใช้กันอยู่นั้นส่วนมากเป็นเรื่องปรัชญาประยุกต์ และมักเกี่ยวข้องกับหลักการหรือหลักปฏิบัติบางอย่างเช่น มักจะเข้าใจว่าจรรยาบรรณ (code) ของพยาบาลคือปรัชญาของพยาบาล ความเข้าใจเช่นนี้มีส่วนถูกเพียงเล็กน้อยคือจรรยาบรรณของพยาบาล มีส่วนเกี่ยวข้องกับปรัชญาและจริยศาสตร์ของการพยาบาล ถ้าใช้จรรยาบรรณเป็นหลักยึดเพื่อปฏิบัติตามจรรยาบรรณนั้น จรรยาบรรณก็เป็นหลักปฏิบัติ ถ้าอธิบายขอบเขตความหมายของจรรยาบรรณแต่ละข้อก็เป็นการทำให้เข้าใจว่าจะใช้จรรยาบรรณอะไรในกรณีใดและใช้อย่างไร แต่ทั้งสองอย่างก็มีใช้ปรัชญา ปรัชญาของพยาบาลเกี่ยวข้องกับจรรยาบรรณของพยาบาลในแง่ที่

ปรัชญาของการพยาบาลในส่วนที่เกี่ยวกับจรรยาบรรณก็คือเหตุผลที่อยู่เบื้องหลังจรรยาบรรณแต่ละข้อ ๆ เหล่านั้น
ทำไมพยาบาลจึงต้องมีจรรยาบรรณ เหตุผลที่มาอธิบายหลักการคือ ปรัชญา หลักการคือข้อกำหนดให้
ปฏิบัติ คำอธิบายหลักการสร้างความเข้าใจ และการปฏิบัติตามหลักการถือเป็นการกระทำที่ถูกต้องตาม
หลักการนั้น ดังนั้นแม้ในเรื่องเกี่ยวกับชีวิตประจำวันดังกล่าวก็ต้องแยกแยะให้ชัดว่าอะไรคือปรัชญาอะไรไม่ใช่
มิฉะนั้นจะวิเคราะห์และอธิบายเรื่องเหล่านั้นให้แจ่มแจ้งและลึกซึ้งไม่ได้

บทที่ 2

ความจริงของจักรวาล

1. แผ่นฟ้าและแผ่นดิน

ในบรรดาสัตว์โลกทั้งหลายจะมีสักกี่ชนิดที่แขนงมองดูท้องฟ้า แม้แต่นกที่บินในท้องฟ้าก็ก้มหน้ามองแผ่นดิน ยิ่งสัตว์ที่สนใจดูท้องฟ้าเพื่อจะเข้าใจเห็นจะมีแต่มนุษย์เท่านั้น แผ่นดินมีธรรมชาติอย่างไร ต้นไม้ สัตว์น้อยใหญ่ ภูเขา ถ้ำ ลำธาร แม้จะมีอยู่มากหลากหลาย และเปลี่ยนแปลงไป แต่มนุษย์ก็เข้าไปดู ไปสัมผัสสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นได้ สิ่งที่มีมนุษย์มองไม่เห็นทางที่จะไปถึงได้ก็คือท้องฟ้าเหนือตัวเขาขึ้นไป แม้ขึ้นไปบนยอดเขาแล้วก็ดูเหมือนยังห่างท้องฟ้าอยู่อีกมาก

บนแผ่นฟ้าที่กว้างและคลุมแผ่นดินตามสายตาที่มนุษย์เห็นอยู่นั้น มีความเคลื่อนไหวดุจมีชีวิตอันทรงพลังอำนาจ มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับแผ่นดิน แสงสว่างที่สาดมาสู่โลกทุกวัน ทำให้ดวงตาที่ดูเหมือนมืดมิดเมื่อยามราตรีกลับมองเห็นทุกสิ่งทุกอย่าง พายุ และสายฝนที่กระหน่ำลงบนแผ่นดินก็มีทั้งพลังบังเกิด และมีความชุ่มเย็น ให้ต้นไม้เจริญเติบโต มีดอกผลให้เป็นอาหาร ยามรัตติกาล มีดวงจันทร์ส่องสว่าง มีดาวระยิบระยับ ดูดวงตามากมายที่เพ่งมองโลก ผู้คนที่หวาดกลัวบางพวกถึงกับตั้งแท่งหินจำนวนมากไว้เต็มทั้งท้องทุ่งเพื่อชูดวงตาแห่งท้องฟ้าอันมิให้กล้าทำลายผู้คนบนแผ่นดิน

เมื่อมนุษย์แต่โบราณแขนงดูแผ่นฟ้ากว้างและมีจินตนาการไปต่าง ๆ รวมทั้งสังเกตตำแหน่งและการเปลี่ยนตำแหน่งแห่งดวงดาว จนกลายเป็นเครื่องชี้ทิศทางทางในเวลากลางคืนได้นั้น มนุษย์ก็ได้วาดภาพจักรวาลอันประกอบด้วยแผ่นฟ้าและแผ่นดินที่มีความเชื่อมโยงเกี่ยวข้องกัน ทั้งสิ่งที่เป็นไปในฟากฟ้า และสิ่งที่เป็นอยู่และที่อาจเป็นมาในฟากดิน ในฟากฟ้าอันมนุษย์พยายามอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงกับฤดูกาลอันหมุนเวียนไปเป็นรอบ ๆ วัน เดือน ปี ในฟากดินมนุษย์พยายามอธิบายความเป็นมาของสิ่งทั้งปวงที่มีชีวิต และไม่มีชีวิต แต่คำตอบยังมีใช้วิทยาศาสตร์เพราะยังมีอาจสังเกตและคำนวณให้แม่นยำได้ กลับเป็นคำตอบทางเทววิทยาและปรัชญา

เทววิทยานั้นเห็นความมีชีวิตแห่งจักรวาลอันปรากฏการณ์นั้นคือกิจอันเทพทรงกระทำ เทพอันทรงฤทธานุภาพอย่าง เซอุส (Zeus) ของกรีก วิษณุ (Vishnu) ของอินเดีย ฮอรัส (Horas) ของอียิปต์ เป็นคำอธิบายพลังอำนาจแห่งจักรวาลเทพ และเทวที่เกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์อย่างวีเนสแห่งวิลเลนดอร์ฟ (Venus of Willendorf) ในยุคโบราณ อูซาเทวี ของอินเดีย เทวีเดมิเตอร์ (Demeter) ของกรีก ล้วนมีส่วนเกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์ในแง่ฤดูกาลและชีวิตที่ต้องทำมาหากินในแต่ละวัน การตอบคำถามของมนุษย์ในฝ่ายที่มุ่งไปข้างสิ่งเหนือธรรมชาติ (supernatural) นำไปสู่ความเชื่อแบบเทวนิยม (Theism) และศาสนา

อีกฝ่ายหนึ่งซึ่งมองเห็นธรรมชาติที่ดำเนินไปว่ามีระเบียบกฎเกณฑ์ที่มนุษย์เห็นได้ เข้าใจได้ ทำนายได้ อธิบายได้อย่างเป็นเหตุเป็นผลในตัว ได้พยายามใช้เหตุผลเพื่อเข้าใจระเบียบกฎเกณฑ์ดังกล่าว แม้มิได้ปฏิเสธเรื่องเทพเจ้าหรือเทวดา แต่ก็เชื่อว่ากฎเกณฑ์ของธรรมชาตินั้นมิได้ขึ้นกับอำนาจของเทวดา แต่ดำเนินไปเอง

ตามธรรมชาติ การตอบคำถามของนักปรัชญาได้นำไปสู่แนวคิดธรรมชาตินิยม (naturalism) ซึ่งตรงข้ามกับลัทธินิยมสิ่งเหนือธรรมชาติ (supernaturalism)

2. จักรวาลที่ไร้ระเบียบกับจักรวาลที่มีระเบียบ

ถ้าคำอธิบายจักรวาลเป็นเรื่องที่อยู่ในอำนาจของเทวดาและเป็นการกระทำหรือความบันดาลให้เป็นไปของเทวดา จักรวาลก็ไม่มีระเบียบกฎเกณฑ์ตายตัว ทำนายอะไรล่วงหน้าไม่ได้เพราะขึ้นกับความพอใจของเทวดาที่จะให้เป็นอย่างไรก็ได้ จึงดูเหมือนจักรวาลนี้ยุ่งเหยิงไร้ระเบียบ (chaos) เทวดาเป็นผู้นำสิ่งต่าง ๆ ในจักรวาลมาจัดการเป็นคราว ๆ ไป ในสภาวะเช่นนี้วิชาการที่สำคัญที่สุดก็คงได้แก่คำสวดสรรเสริญอุ่อนวนอนเทวดาคาถาอาคมของผู้มีฤทธิ์ที่ติดต่อกับเทวดาได้ เช่น พ่อมด หมอผี นักบวชและคนทรง

ในท่ามกลางการดำเนินชีวิตที่เชื่อมโยงกับเทวดาและอยู่ในอำนาจของเทวดาของกรีกนั้นได้มีนักปรัชญาคนสำคัญคือ ธาเลส (Thales) ที่ประกาศความคิดใหม่ อธิบายจักรวาลโดยไม่อ้างถึงเทวดา แต่อธิบายโดยอ้างความจริงแรกเริ่มที่เรียกว่าหลักการแรก (first principle) บ้างปฐมธาตุ (first element) บ้างว่าสิ่งทั้งปวงกำเนิดมาจากปฐมธาตุน้ำ โลกมีสัจฐานแบนและกลมอย่างจานข้าวลอยอยู่ในน้ำ ความเชื่อของธาเลสที่คนปัจจุบันอาจเห็นว่ามีเหตุผล แต่คำพูดเช่นนี้ท่ามกลางคนทั้งปวงที่เชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติย่อมนับว่าเป็นการประกาศความคิดอย่างตรงข้ามกับคนส่วนใหญ่โดยผู้ประกาศไม่มีพรรคพวกเลย การประกาศนี้จึงเป็นความกล้าหาญ และส่งผลให้เกิดท่าที (altitude) หรือเจตคติที่ตรงข้าม ที่แตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับแนวคิดที่เป็นอยู่คือความเชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติ ความแตกต่างนี้มีความสำคัญแก่วิชาการและแก่ปรัชญาอย่างยิ่ง คือ

2.1 ความเชื่อว่าจักรวาลมีระเบียบกฎเกณฑ์ สิ่งที่เกิดขึ้นในจักรวาลไม่ว่าเทวดาบันดาลหรือไม่ก็ตาม หากหมุนเวียนไปหรือเปลี่ยนแปลงไปอย่างสม่ำเสมอ ก็เท่ากับมีกฎเกณฑ์ มีระเบียบแบบแผน เช่นการเปลี่ยนไปของฤดูกาลในรอบปี การเจริญเติบโตของพืชจากเมล็ดจนเป็นต้น ออกดอกผล แล้วต้นใหม่ก็เจริญไปอย่างเดียวกัน สัตว์ที่ออกไข่ ฟักไข่ เป็นตัวอ่อน เป็นสัตว์ที่โตเต็มวัย ผสมพันธุ์ แล้วออกไข่ สัตว์ที่ออกลูกเป็นตัวก็มีวงจรของมัน ก่อนฝนจะตกต้องมีเมฆดำลอยต่ำ มีลมพัด ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในธรรมชาตินั้นสังเกตเห็นระเบียบเหล่านี้ได้ จักรวาลแม้มีสิ่งต่าง ๆ มากมายหลายหลาก (versify) แต่มีกฎมีเกณฑ์มีระเบียบเป็นที่รวมความหลายหลากเข้าเป็นหนึ่งเดียว (uni) จักรวาลจึงเป็นความหลายหลากที่มีระบบระเบียบ (universe)¹ คือมีความเป็นหนึ่งในความหลายหลาก และความถาวรในความเปลี่ยนแปลง

2.2 ระเบียบหรือกฎเกณฑ์ของจักรวาลนี้อยู่ในวิสัยที่มนุษย์จะเข้าใจได้ด้วยเหตุผล ธาเลสเป็นวิศวกรโยธาผู้ที่สามารถเปลี่ยนทางเดินของแม่น้ำในกรีกสมัยโบราณได้จึงเป็นผู้ที่มีความรู้ทางคณิตศาสตร์ซึ่งเป็นวิชาที่มีระเบียบกฎเกณฑ์ละเอียดลออเป็นขั้นเป็นตอนมากที่สุด จะผิดพลาดไม่ได้เลย และกฎเกณฑ์เหล่านั้นก็เข้าใจได้ด้วยเหตุผล ดังนั้นกฎเกณฑ์ของจักรวาล ถ้าเราใช้เหตุผลพินิจพิจารณาก็น่าจะเข้าใจได้

¹ บางคนใช้คำว่าเอกภาพ ไม่ใช่คำว่า จักรวาล เพื่อแปล uni ให้ตรงกับ เอก

เช่นกัน อย่างน้อยการคำนวณวัน เดือน ปี ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยเมโสโปเตเมีย ก็เป็นตัวอย่างให้เห็นได้ชัดว่า มนุษย์สามารถเข้าใจความเป็นไปของจักรวาลได้

2.3 ความคิดดังกล่าวข้างต้นทำให้พ้นจากความเชื่อที่ว่าจักรวาลไม่มีกฎเกณฑ์และศึกษาเข้าใจไม่ได้ และเกิดความมั่นใจว่า มนุษย์สามารถหาความรู้เกี่ยวกับจักรวาลได้ ความรู้จึงเป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่ต้องพึ่งเทวดา แต่พึ่งตนเองได้ และการที่จักรวาลมีกฎเกณฑ์ก็ทำให้จักรวาลเป็นสิ่งที่ศึกษาได้ จึงนับว่าวิชาการได้เกิดขึ้นจากความคิดของธาเลสดังกล่าว พ้นจากความเชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติ มาเชื่อความจริงตามธรรมชาติ วิทยาศาสตร์ และศาสตร์เกี่ยวกับธรรมชาติอื่น ๆ จึงเป็นสิ่งที่พัฒนาได้ มนุษย์เป็นผู้ไขความลึกลับของจักรวาลด้วยศักยภาพด้านเหตุผลของมนุษย์

2.4 วิกรรมทางวิชาการของธาเลสดังกล่าวเกิดจากการที่ธาเลสมิได้เชื่อเท่าที่ฟังมา เท่าที่เชื่อกันตามประเพณีสืบต่อกันมา และไม่เชื่อเท่าที่ตาเห็น แต่ได้ใช้เหตุผลคิดให้ลึกซึ้งกว่าที่ตาเห็น ในความหลายหลากธาเลสจึงเห็นเอกภาพ ในความเปลี่ยนแปลงจึงเห็นแบบแผนและกฎเกณฑ์ ในความแตกต่างจึงเห็นความเป็นหนึ่ง เรื่องความเป็นหนึ่งนี้มีผู้คิดลึกซึ้งลงไปถึงสสารที่ไม่อาจเห็นตัวตนได้ เช่น เดโมคริตุส (Democritus) เห็นว่าสิ่งทั้งหลายที่เราเห็นอยู่นี้ล้วนแต่มาจากสิ่งเบื้องต้นเดียวกันคือ อะตอม¹ ซึ่งไม่มีคุณสมบัติเฉพาะและแบ่งแยกไม่ได้ นั่นคือธาเลสได้เปิดโลกความจริงให้ลึกลงไปกว่าประสาทสัมผัสปกติ หรือโลกของสามัญสำนึก วิชาการของมนุษย์เจริญมาได้จนปัจจุบันก็ด้วยการศึกษาที่สมัยนั้นนับว่า พันระดับประสาทสัมผัส และความจริงที่อยู่พ้นประสาทสัมผัสนี้เองที่ทำให้ความคิดเกี่ยวกับความจริงของจักรวาลพัฒนาไปในแนวทางสองแนวทางที่ตรงกันข้ามคือ จิตนิยม (idealism) กับวัตถุนิยมหรือสสารนิยม (materialism)

3. สสารนิยมหรือวัตถุนิยม (Materialism)

ถ้าเราถามตัวเองว่าอะไรบางอย่างที่เป็นจริง เราอาจดูที่ตัวเราก่อน ที่เราถามได้ว่าอะไรจริงก็เพราะมีตัวเรา ตัวเราที่ว่านั่นที่เห็นได้ชัดก็คือร่างกาย ทั้งที่เห็นอยู่ภายนอกและอวัยวะที่อยู่ภายใน การปฏิเสธความมีอยู่ของร่างกายเรานั้นว่าเป็นเรื่องแปลกประหลาด แม้ว่าจะมีนักปรัชญาบางคนมีเหตุผลในการปฏิเสธเรื่องดังกล่าวก็ตาม โดยทั่วไปแล้วคนเรามักยืนยันความมีอยู่จริงของร่างกาย

นอกจากร่างกายแล้วเรายังเชื่อว่า ร่างกายของผู้อื่นก็เป็นจริงเช่นเดียวกับร่างกายของเรา ร่างกายของสัตว์ ต้นไม้ และสิ่งไม่มีชีวิตเช่นก้อนหิน แร่ธาตุก็ล้วนเป็นจริงทั้งสิ้น จึงกล่าวได้ว่าคนเราโดยทั่วไปเชื่อประสาทสัมผัส และ สิ่งที่ประสาทสัมผัสรับรู้ก็คือกายหรือวัตถุที่มีคุณสมบัติต่าง ๆ

วัตถุที่เราเห็นนั้นมีการประกอบกันขึ้นจากส่วนประกอบย่อย ๆ ซับซ้อนเป็นชั้น ๆ เช่น ร่างกายประกอบด้วยระบบต่าง ๆ เช่น ระบบการไหลเวียนของโลหิต ระบบโครงกระดูก ระบบเนื้อเยื่อ ระบบเหล่านี้ก็ประกอบด้วยอวัยวะที่ทำงานร่วมกันในระบบ เช่น หัวใจ ปอด เส้นโลหิต อวัยวะเหล่านี้ก็มีส่วนประกอบย่อยเช่น หัวใจแบ่งเป็นห้อง มีลิ้นหัวใจ มีเส้นเลือด ในเลือดก็มีส่วนประกอบย่อยลงไปอีก

¹ atom มาจาก a tome (to cut) แปลว่าแบ่งไม่ได้, ตัดไม่ได้

การพิจารณาเช่นนี้ทำให้เกิดปัญหาว่าเมื่อเราแบ่งแยกสิ่งใดสิ่งหนึ่งย่อยลงไปเรื่อย ๆ จะถึงความจริงขั้นพื้นฐาน ซึ่งแบ่งต่อไปอีกไม่ได้ ความจริงนี้คืออะไร มีหนึ่ง หรือมากกว่าหนึ่ง แม้คำตอบเรื่องนี้จะต่างกันแต่พวกสสารนิยมต่างก็ยอมรับว่า ความจริงพื้นฐานนี้ยังเป็นสสารหรือวัตถุ เช่น ธาเลสคิดว่า คือ น้ำ ดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นเอมพิโดเคลส (Empedocles) คิดว่าเป็นธาตุ 4 ดิน น้ำ ไฟ ลม บางคนคิดว่าเป็นสสารที่ไม่มีคุณสมบัติใด ๆ เลย เช่น อแนกซิแมนเดอร์ (Anaximander) และคนที่มื่อทธิพลต่อความคิดของคนรุ่นหลังมากคือ เดโมคริตุส ซึ่งคิดว่าสสารที่เล็กที่สุดนั้นคืออะตอม (Atom) ซึ่งความหมายไม่เหมือนอะตอมของธาตุในวิทยาศาสตร์ปัจจุบัน คำว่า อะตอมที่เดโมคริตุส ใช้นั้นเป็นคำเรียกสิ่งที่เขาที่ไม่รู้ชัดว่า เป็นอะไร รู้แต่ว่าแบ่งไม่ได้และเป็นที่มาของทุกสิ่ง คือทุกสิ่งประกอบขึ้นด้วยอะตอม คำว่า อะตอมดังกล่าวก็เช่นเดียวกับคำว่า อีเธอร์ (Ether) ในสมัยต่อมาที่นักวิทยาศาสตร์ใช้โดยที่เชื่อว่ามื่ออยู่ แต่ไม่รู้ว่าเป็นอย่างไร เดโมคริตุสใช้คำว่าอะตอมตามความหมายตรงตัวคือ A tome (to cut) แปลว่า แบ่งไม่ได้

แนวทางที่กรีกศึกษาสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นสสารวัตถุคือการแบ่งหรือการวิเคราะห์แยกแยะองค์ประกอบเป็นส่วนประกอบย่อยของมันนั้น เกิดเป็นแนวทางที่นักวิทยาศาสตร์ใช้คือ วิธีที่จะเข้าใจและวิธีที่จะอธิบายสิ่งใดก็คือการแยกให้เห็นองค์ประกอบย่อยและความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบเหล่านั้น เช่นนักวิทยาศาสตร์นำคำว่าอะตอมมาใช้กับหน่วยเล็กที่สุดที่เป็นองค์ประกอบของธาตุ จนมีการค้นคว้าหาวิธีแบ่งแยกอะตอมของธาตุได้ จึงกล่าวได้ว่านักวิทยาศาสตร์ปัจจุบันก็คือผู้ดำเนินรอยตามสสารนิยมในอดีต แต่สามารถใช้วิธีทดสอบแทนการคาดคะเนเอาด้วยการอ้างเหตุผลอย่างนักปรัชญาแต่ก่อน

ความคิดดังกล่าวข้างต้นทำให้เราสามารถสรุปแนวความคิดของสสารนิยมได้เป็นข้อ ๆ ดังนี้

1. สสารนิยมเชื่อว่าสิ่งที่เป็นจริงมีชนิดเดียวคือสิ่งที่อยู่ในขอบเขตของประสาทสัมผัส ได้แก่ สสารและพลังงานตามความหมายของวิทยาศาสตร์ ทั้งสสารและพลังงานที่วิทยาศาสตร์ถือว่าเป็นความจริงนี้ปรัชญาเรียกกรวม ๆ ว่าสสาร
2. สิ่งต่าง ๆ ที่เรารู้ด้วยประสาทสัมผัสที่ปรากฏอยู่รอบตัวเราประกอบด้วยสสาร ส่วนสสารเบื้องต้นอันเป็นที่มาของสสารอื่น ๆ คือ ธาตุนั้น จะมีเพียงชนิดเดียวหรือมากกว่า และคือ ธาตุอะไรนั้นปรัชญาแต่ละสำนักเชื่อต่างกันและเชื่อต่างกับวิทยาศาสตร์
3. ความจริงอื่นใดที่อยู่พ้นขอบเขตของประสาทสัมผัสไม่มีอยู่ ความจริงนามธรรมที่เราเชื่อกันนั้นเป็นเพียงสิ่งที่คนเราสมมติขึ้นตามความคิดและจินตนาการของเราหาได้มีอยู่จริงตามที่เราคิดฝันไม่
4. ความจริงบางอย่างเช่น จิต มิใช่ความจริงอีกประเภทหนึ่ง แต่จิตก็คือผลการทำงานของกายจิตไม่มีอยู่จริง
5. คุณค่าทั้งหลายที่มนุษย์เชื่อถือกัน ก็เป็นเพียงสิ่งที่มนุษย์สมมติขึ้นเพื่อประโยชน์ทางสังคม ไม่ได้มีอยู่จริง และไม่ตายตัว ขึ้นกับสภาวะของแต่ละสังคมในแต่ละยุคสมัย
6. ความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ เป็นไปตามกฎ สาเหตุและผล (causation, cause and effect หรือ causality)

7. ความเปลี่ยนแปลงของสสารมาจากสาเหตุภายนอกผลักดัน และดำเนินต่อ ๆ กันไปเป็นระบบ เช่นเดียวกับเครื่องจักร ความเปลี่ยนแปลงแบบนี้เรียกว่า ความเปลี่ยนแปลงแบบกลไก (mechanism)

8. ทิศทางของความเปลี่ยนแปลงขึ้นอยู่กับปัจจัยหรือสาเหตุภายนอก จึงเป็นความเปลี่ยนแปลงแบบไม่รู้ทิศทางล่วงหน้า หรือเป็นความเปลี่ยนแปลงแบบตาบอด

เรื่องเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงนี้จะกล่าวในรายละเอียดในบทต่อไป

4. ผลของความเชื่อแบบสสารนิยมต่อวิถีชีวิต

ความเชื่ออย่างใดอย่างหนึ่งย่อมนำไปสู่ การตัดสินใจความจริงในเรื่องต่าง ๆ อันนำไปสู่ความคิดในการดำเนินชีวิตของคนเรา ความเชื่อแบบสสารนิยมย่อมทำให้คนมีความคิดเกี่ยวกับหลักความจริงและหลักการดำเนินชีวิต ในที่นี้จะกล่าวถึงผลทั่ว ๆ ไป ส่วนผลที่เป็นแนวคิดทางปรัชญาแห่งการดำเนินชีวิตในเชิงทฤษฎีจะได้นำมากล่าวในบทที่ว่าด้วยจริยศาสตร์ ความเชื่อแบบสสารนิยมทำให้เกิดความคิดเกี่ยวกับหลักความจริงและการดำเนินชีวิตดังต่อไปนี้

1. ความเชื่อว่าสสารและพลังงานเท่านั้นที่เป็นจริงทำให้เชื่อว่า จักรวาลประกอบขึ้นด้วยสสารและพลังงาน สิ่งมีชีวิตกับสิ่งไม่มีชีวิตนั้นโดยเนื้อแท้แล้วก็ไม่ต่างกัน ชีวิตเป็นเพียงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวกันของสสารและพลังงาน ไม่มีสิ่งที่เรียกว่าจิต หรือนามธรรมที่เกี่ยวกับจิต เช่น คุณค่า ดี ชั่ว งาม ไม่งาม สิ่งนามธรรมเป็นเพียงความคิดที่มนุษย์คิดหรือจินตนาการขึ้นเท่านั้น มนุษย์มิได้ประเสริฐกว่าสัตว์หรือต้นไม้

2. ธรรมชาติมีกฎเกณฑ์ของมันเอง และดำเนินไปเหมือนเครื่องจักร แม้ร่างกายมนุษย์ก็เทียบได้กับเครื่องจักร มีการประกอบขึ้นจากส่วนย่อยแล้วก็แยกสลายไปในที่สุด ทุกสิ่งเมื่อสลายก็กลายเป็นธาตุต่าง ๆ ดังนั้นมนุษย์เมื่อตายแล้วก็ไม่มีอะไรเหลืออยู่ ไม่มีภพ มีชาตินี้ชาติหน้าดังที่ศาสนาต่าง ๆ สอน

3. มนุษย์เกิดในสภาพแวดล้อมธรรมชาติและสังคม สภาพแวดล้อมสร้างมนุษย์แต่ละคนให้เป็นไปตามสภาพแวดล้อมนั้น ๆ การที่มนุษย์สนองตอบสภาพแวดล้อมทำให้เกิดการตัดสินใจและพฤติกรรมต่าง ๆ เช่นเดียวกับปฏิกิริยาระหว่างสสารหรือพลังงาน มนุษย์มิได้เป็นตัวของตัวเอง

4. มนุษย์รับสุขและทุกข์ซึ่งก็คือความพึงพอใจและความเจ็บปวดได้ด้วยประสาทสัมผัส สุขและทุกข์ทางประสาทสัมผัสเป็นสุขและทุกข์ชนิดเดียวของมนุษย์ สุขและทุกข์อื่น ๆ ล้วนมาจากสุขและทุกข์ทางประสาทสัมผัสหรือสุขทุกข์ทางกายทั้งสิ้น มนุษย์ควรแสวงหาความสุขและเลี่ยงทุกข์ ความสุขชนิดนี้หาได้ด้วยเงินทอง ดังนั้นเงินทองจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญในการดำเนินชีวิต ความสำเร็จในชีวิตคือการเป็นคนมั่งคั่งร่ำรวย

5. เนื่องจากคุณค่าไม่ใช่สสารและพลังงาน จึงไม่มีอยู่จริง เป็นสิ่งที่มนุษย์สมมติขึ้น ดังนั้นมนุษย์ไม่จำเป็นต้องยึดถือคุณค่าใด ๆ อย่างถาวร ถ้าสถานการณ์เปลี่ยนคุณค่าก็เปลี่ยนได้ ไม่มีอะไรดีหรือชั่วอย่างแท้จริง ขึ้นอยู่กับผลประโยชน์และความสุขทางวัตถุที่จะได้รับ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว มิใช่สัจธรรม เป็นวิรูปบุรุษแล้วยากจน ผู้เป็นคนมั่งมีธรรมดา ๆ จะดีกว่า

6. ความรู้ที่แท้จริงคือความรู้ทางวิทยาศาสตร์เท่านั้น การคิด การตัดสินใจปัญหาต่าง ๆ ต้องอาศัยความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ความรู้ทางศาสนาหรือความรู้อื่น ๆ ที่ไม่ใช่วิทยาศาสตร์ไม่เป็นจริงและไม่จำเป็นในการแก้ปัญหา มีแต่จะเป็นการถอยหลังเข้าคลอง

7. กฎการต่อสู้เพื่อความอยู่รอดของดาร์วินนั้นเป็นกฎที่จริงที่สุด ถ้าจะอยู่รอดหรือร่ำรวยแล้ว หากจะต้องเอาเปรียบหรือใช้ผู้อื่นเป็นเครื่องมือก็ควรทำ เพราะโดยธรรมชาติปลาเล็กก็เกิดมาเพื่อเป็นเหยื่อปลาใหญ่ ถ้าปลาใหญ่ไม่กินปลาเล็กก็อยู่รอดไม่ได้

5. จิตนิยม (Idealism)

คำว่า จิตนิยมมีความหมายซับซ้อนเนื่องจากนักปรัชญาจิตนิยมมีความคิดแตกต่างกัน ในเบื้องต้นนี้จะไม่นำเรื่องที่สลับซับซ้อนดังกล่าวมาอธิบาย เพราะจะทำให้ผู้ที่เพิ่งเริ่มศึกษาปรัชญาเกิดความสับสน แต่จะใช้วิธีนิยามอย่างกว้าง ๆ แล้วจะแสดงวิธีพิจารณาว่าเหตุใดจึงเกิดแนวคิดจิตนิยมขึ้นได้ ทั้ง ๆ ที่แนวคิดนี้ต้องยืนยัน และพิสูจน์สิ่งที่เป็นนามธรรมซึ่งมองเห็นไม่ได้จับต้องไม่ได้ว่ามีอยู่จริง ซึ่งเป็นเรื่องที่ยูเหมือนจะขัดกับสามัญสำนึกอย่างยิ่ง

ในความหมายกว้าง ๆ จิตนิยมคือ แนวความคิดที่เชื่อว่า ความจริงแท้มีลักษณะเป็นจิตหรือนามธรรม จิตนิยมจัดเชื่อว่าความจริงมีชนิดเดียว ความจริงที่เป็นวัตถุหรือสสารนั้นเป็นมายาหรือเป็นรูปหนึ่งของจิต เช่น ความคิดของนักปรัชญาชื่อ เบอรรคีย์ (Berkeley) และปรัชญาอินเดียลัทธิเวทานตะของคังกราคจารย์ เป็นต้น

จิตนิยมโดยทั่วไปมักจะยอมรับความจริงของสสารวัตถุในระดับหนึ่ง แม้ไม่ยอมรับว่าเป็นความจริงแท้เท่าจิต ดังที่พวก ทวินิยม (Dualism) ยอมรับ จิตนิยมประเภทนี้ถือว่าจิตจริงกว่าหรือสำคัญกว่าสสารวัตถุ ศาสนา มักจะเป็นจิตนิยมประเภทนี้ คริสต์ศาสนาเชื่อว่าพระเจ้าเป็นความจริงแท้ แต่โลกและสสารสิ่งที่พระเจ้าสร้างก็เป็นจริงด้วยเช่นกัน เพียงแต่สำคัญและจริงน้อยกว่าผู้สร้าง พระพุทธศาสนาก็ยอมรับความจริงของกายและจิตเป็นองค์ประกอบของมนุษย์ แต่ก็ให้ความสำคัญแก่จิตมากกว่ากาย แม้ยอมรับความจริงของโลกวัตถุแต่ก็เน้นการพัฒนาจิตเพื่อไปสู่นิพพานเป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิต ปัญหาที่เราควรคิดในที่นี้คือทำไมคนเราจึงเชื่อว่าจิตหรือสิ่งนามธรรมอื่น ๆ มีอยู่และสำคัญกว่ากายหรือวัตถุทั้ง ๆ ที่เรามองไม่เห็นจิต จับต้องจิตไม่ได้

5.1 สิ่งที่เราเห็นจำเป็นต้องจริงหรือไม่

เมื่อเราแหงนมองท้องฟ้า เราเห็นท้องฟ้าที่มีเมฆและดวงอาทิตย์ในเวลากลางวัน ส่วนกลางคืนเราเห็นท้องฟ้าเหมือนผืนกัมมะหยี่สีดำที่มีดวงดาวทั้งหลายวางอยู่เกลื่อนไปหมด แต่ที่จริงไม่มีท้องฟ้าอย่างที่เรามองเห็นเป็นผืนกว้างนั้น ทะเลสีครามที่งามล้นจนกวินามาพรรณนาจะมีสีครามดังว่าก็หาไม่ สิ่งที่เห็นได้ไม่จำเป็นต้องมีจริง ท้องฟ้าในเวลากลางวันที่เราเห็นเป็นสีฟ้าและอยู่ใกล้นั้น เมื่อขึ้นเครื่องบินไปดูจริง ๆ ก็ไม่มีอยู่ มีแต่เมฆกับอากาศที่ไม่มีสีปรากฏ ท้องฟ้าเวลากลางคืนที่เห็นเป็นสีดำนั้นก็เพราะขาดแสงสว่าง หากไร้เป็นผืนแผ่นสีดำไม่ ดาวทั้งหลายก็มิได้วางอยู่บนแผ่นฟ้า แต่ว่าลอยอยู่ในอวกาศอันวิ้งว่าง ยิ่งร่างกายของ

เรื่องนี้ที่เป็นสิ่งใกล้ตัวที่สุด และเราเห็นว่าคงที่ถาวรอยู่ในขณะนี้ ที่แท้ก็ไม่ถาวรไม่คงทน แต่เปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะ ประสาทสัมผัสมิได้รายงานความจริงแก่เราเสมอไป ทางรถไฟที่แลเห็นเป็นจุดบรรจบกันนั้นก็เป็นตัวอย่าง ที่แห้วางคู่ขนานกันไปโดยตลอดสม่ำเสมอ แต่สายตาไม่อาจเสนอตามความจริง ต้องอ้างอิงจากรถไฟที่วิ่งมาได้ตามรางนั้น ว่าไม่มีล้อที่จะแยกห่างจากกันออกไปตามที่สายตาเราเห็น เมื่อเป็นเช่นนั้นก็ต้องว่าตาของเราหลอกตัวเราเอง

5.2 สิ่งที่จริงจำเป็นต้องรับรู้ได้หรือไม่

สิ่งที่เห็นอาจไม่จริง และสิ่งที่จริงก็อาจมองไม่เห็น ทำไมคนเราจึงต้องใช้แว่นขยาย ที่เราต้องใช้ก็เพราะต้องการเห็นความจริงที่มองเห็นไม่ได้ด้วยตาเปล่า แต่แว่นขยายก็ช่วยให้เราเห็นความจริงเพิ่มขึ้นได้ตามกำลังขยาย ไม่อาจเห็นได้ทุกอย่าง ที่เล็กลงไปจนไม่อาจเห็นหรือมีธรรมชาติที่ไม่อาจรับรู้ด้วยการเห็นก็ยังมีอย่างอะตอมอย่างอิเล็กตรอน รังสี คลื่นเสียงเป็นตัวอย่าง เพียงสิ่งที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังแสงสว่างที่เราเห็น ก็แฝงเร้นพ้นจากการรับรู้ ถ้าหากจะดูก็ต้องใช้ปริซึมมาแยกออกเป็นเจดสี แต่ก็ยังมีรังสีเหนือม่วงและใต้แดง อันเจ้านามาใช้ก็หาได้ปรากฏให้เห็นต่อสายตา อันความจริงนานาที่เรายังไม่เห็น จะมีอยู่อีกมาก เช่นไรไม่อาจรู้ นาโนเทคโนโลยีอาจเปิดประตูความจริงใหม่ ๆ ให้เรารู้กันต่อไป แต่พ้นจากเทคโนโลยีที่วิทยาศาสตร์ใช้จะมีอะไรที่วิทยาศาสตร์มีโอกาสจะเข้าถึงอยู่หรือไม่ ก็ไม่มีใครอาจยืนยันหรือปฏิเสธด้วยเหตุผล เมื่อเราเรียกมันว่า “สิ่งที่เราไม่รู้” คูเหมือนเราจะยอมรับว่ามีสิ่งนั้นแต่เราไม่รู้ แต่ถ้าเราไม่รู้ เราจะรู้ได้อย่างไรว่ามีสิ่งนั้นที่เราไม่รู้ หากว่าเราไม่ยอมรับว่าสิ่งนั้นไม่มีเพราะเราไม่รู้ ความไม่รู้ก็ไม่อาจเป็นหลักฐานยืนยันว่าสิ่งใดมีอยู่หรือไม่ ความไม่รู้ไม่เห็นนั่นเองที่จำกัดเราไม่ให้ยืนยันหรือปฏิเสธได้ แต่เรายังมีความสามารถที่จะถามและค้นหาคำตอบด้วยเหตุผลซึ่งจะเปิดทางให้แก่เรา ให้เราได้มีโอกาสที่จะพบหรือเชื่อในสิ่งที่เราไม่รู้ ทั้งวิทยาศาสตร์และปรัชญาได้อาศัยเหตุผล และเราได้พบ “สิ่งที่เราไม่รู้” เป็น “สิ่งที่จริง” เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

ที่กล่าวมาแล้วนั้น เราไม่อาจเข้าถึงความจริง (หากว่าความจริงที่พื้นประสาทสัมผัสมีอยู่) เพราะประสาทสัมผัสเช่น ตาของเราที่มีสมรรถภาพจำกัด มีขอบเขตของการรับรู้จำกัด หรือไม่ประสาทสัมผัสก็หลอกเรา เช่นกรณีรางรถไฟบรรจบกัน คุณสมบัติของประสาทสัมผัสเท่าที่เรามีอยู่นั้นขัดขวางเรามีให้เข้าถึงความจริงใด ๆ ที่พื้นประสาทสัมผัส

นอกจากนั้นประสาทสัมผัสยังอาจรับรู้ความจริงตามคุณสมบัติของตัวมัน มิใช่ตามความเป็นจริงของสิ่งนั้น ทำนองเดียวกับที่หลอดไฟฟ้า เมื่อรับไฟฟ้าเข้ามาได้ทำให้ไฟฟ้าปรากฏ เป็นแสงสว่าง หากใช่เป็นไฟฟ้าในรูปเดิมก่อนที่จะเข้าสู่หลอดไฟฟ้าไม่ ความรู้ที่เรารับเข้ามาทางประสาทสัมผัสก็อาจถูกบิดเบือนแปรสภาพไป มิใช่ความรู้ในรูปเดิม

เท่าที่กล่าวมานี้ก็ยังอยู่ในความเชื่อที่ว่าความจริงรับรู้ได้โดยผ่านประสาทสัมผัส แต่เราอาจตั้งคำถามไปได้ไกลกว่านี้คือ ความจริงมีแต่ชนิดที่รับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสเท่านั้น หรือว่ามีความจริงชนิดอื่นที่อาจรู้ได้ด้วยวิธีอื่นที่มีใช้การใช้ประสาทสัมผัส

5.3 คณิตศาสตร์และศาสนา

วัฒนธรรมอินเดียและกรีกโบราณอันเป็นวัฒนธรรมที่เจริญและมีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมรุ่นหลังและเป็นวัฒนธรรมที่เจริญอยู่คนละซีกโลกนั้นเป็นวัฒนธรรมที่มีกำเนิดจากคนดั้งเดิมกลุ่มเดียวกันคือ อารยัน ดังนั้นจึงไม่เป็นเรื่องแปลกที่จะมีลักษณะที่คล้ายคลึงกันและเป็นวัฒนธรรมของคนที่เป็นนักคิด ความคิดที่สำคัญและมีอิทธิพลต่อชีวิตและความเชื่อของคนอินเดียและกรีกโบราณคือความรู้ด้านคณิตศาสตร์และความเชื่อศาสนาแบบเทวนิยมโดยเฉพาะพหุเทวนิยมหรือลัทธิสารพัดเทวดา (polytheism) ทั้งสองเรื่องนี้ล้วนนำไปสู่ความคิดปรัชญาแบบนิยมค้นหาความจริงนามธรรม คือเป็นความคิดแบบจิตนิยม

ความคิดแบบจิตนิยมคือความคิดที่เชื่อว่านอกจากความจริงที่เรารับรู้ได้ทางประสาทสัมผัสแล้วยังมีความจริงอีกชนิดหนึ่งที่อยู่พ้นประสาทสัมผัส ความจริงดังกล่าวจริงกว่าหรือสำคัญกว่าความจริงที่รับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส พวกจิตนิยมจัดบางคนถึงกับถือว่า ความจริงที่เรารับรู้ได้ทางประสาทสัมผัสนี้ ไม่จริงหรือเป็นมายา (illusion)

5.3.1 คณิตศาสตร์

คณิตศาสตร์เป็นตัวอย่างสำคัญตัวอย่างหนึ่งของความจริงนามธรรมที่มนุษย์ได้แสวงหาและได้ค้นพบ กฎเกณฑ์ จำนวน ในเลขคณิต เป็นนามธรรม ไต่หนึ่งตัวกับแก้วหนึ่งใบ ต่างก็มีจำนวนเป็นหนึ่ง แต่จำนวนหนึ่งนี้เราไม่อาจรับรู้ด้วยประสาทสัมผัส เราสัมผัสไต่และแก้วด้วยตาเห็นภาพไต่และเห็นภาพแก้ว มือสัมผัสไต่และสัมผัสแก้วแต่เราไม่เคยเห็นและสัมผัสจำนวน “หนึ่ง” ได้เลย แต่ถึงกระนั้นเราก็มั่นใจว่า ไต่และแก้วมีส่วนเหมือนกันคือมีจำนวน “หนึ่ง” จำนวนหนึ่งนี้อาจแทนด้วยสัญลักษณ์ที่ต่างกัน เช่น 1 ๑ I - สัญลักษณ์ที่ต่างกันนั้นแทนจำนวน “หนึ่ง” เหมือน ๆ กัน และไม่ว่าจะใช้สัญลักษณ์ระบบใดก็เรียกเลขคณิตได้เหมือน ๆ กัน

เราคาดคิดว่าศึกษาสิ่งที่เป็นนามธรรม จุดซึ่งตามนิยามคือสิ่งที่ไม่มีความกว้าง ความยาว คือไม่มีขนาดนั้นไม่มีอยู่ในโลกของประสาทสัมผัส เราคิดหรือรู้ได้ด้วยเหตุผล จุดทั้งหลายในโลกนี้เป็นเพียงสัญลักษณ์หรือสิ่งจำลองของ “จุด” ที่เป็นนามธรรม สิ่งที่เราคาดคิดพูดถึงซึ่งพัฒนาต่อไปจากเรื่องจุด คือ เส้น มุม รูปแบน รูปทรง ล้วนแต่เป็นเรื่องนามธรรมทั้งสิ้น เหตุผลของมนุษย์คิดและเข้าใจได้แม้กระทั่งจำนวนที่ไม่มีค่าหรือมีค่าเป็น “ศูนย์” ว่ามีค่าทางเลขคณิต จำนวนที่มีค่า 1, 2, 3, นับว่าเป็นนามธรรมอยู่แล้ว การคิดถึงจำนวน 0 ได้ย่อมเป็นนามธรรมยิ่งกว่า

ในโลกสมัยโบราณมนุษย์คุ้นกับวิชาคณิตศาสตร์ พวกเมโสโปเตเมียคิดคำนวณทางดาราศาสตร์ด้วยเลขฐาน 6 ค่าวนค่า π ได้ ชาวอียิปต์เป็นต้นตำรับเรขาคณิต และมีความรู้คณิตศาสตร์เพียงพอที่จะสร้างปิรามิดขนาดยักษ์ได้ ชาวกรีกพัฒนาเรขาคณิตและเลขคณิต อินเดียพัฒนาพีชคณิต คนที่คิดและใช้คณิตศาสตร์อยู่เสมอ ๆ อย่างคนในแหล่งอารยธรรมที่รุ่งเรืองดังกล่าวข้างต้น ถ้าจะให้ยอมรับว่ามีความจริงที่อยู่พ้นประสาทสัมผัสก็คงรับได้ไม่ยาก เพราะคณิตศาสตร์ก็เป็นตัวอย่างของความจริงดังกล่าวที่เห็นได้ชัด

พีทาโกรัส (Pythagoras) นักปรัชญา นักศาสนาและนักคณิตศาสตร์ชาวกรีกโบราณถึงกับเสนอความคิดว่าจำนวนเป็นความจริงพื้นฐานหรือรากฐานของความจริงทั้งหลายของจักรวาล กล่าวคือทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาลวัดและเข้าใจได้เป็นจำนวน เช่น แถวที่เป็นระเบียบ คือ แถวที่มีช่องว่างระหว่างคนที่เข้าแถวเท่ากัน เสียงที่กลมกลืนของดนตรีวัดได้เป็นจำนวนของความถี่ความถี่ ความถี่มีความสัมพันธ์กับความถี่พื้นฐานของเรขาคณิต คือ 1 หมายถึง จุด สองหมายถึง เส้น เป็นต้น กฎเกณฑ์ทางคณิตศาสตร์ที่เราค้นพบก็คือกฎเกณฑ์ของจักรวาล แนวคิดของพีทาโกรัสดังกล่าวก็คือการวาดภาพ นามธรรมของจักรวาลเหมือน $1+1=2$ เป็นภาพนามธรรมที่อยู่เบื้องหลังสิ่งที่ปรากฏคือ “คนหนึ่งคนเมื่อเพิ่มขึ้นอีกหนึ่งคนเป็นคนสองคน” สิ่งที่ปรากฏก็คือ คนซึ่งเพิ่มขึ้นเป็นสองคนซึ่งเราเห็นได้ แต่เราไม่เห็นจำนวนหนึ่ง จำนวนสอง และ +

ระบบที่เป็นนามธรรมของคณิตศาสตร์ ซึ่งชาวกรีกค้นคว้าเอง ทำให้เห็นว่าระเบียบของจักรวาลก็น่าจะเป็นแบบแผนอย่างเดียวกับคณิตศาสตร์ ซึ่งมนุษย์เข้าใจได้ด้วยเหตุผลเช่นเดียวกับคณิตศาสตร์ แนวคิดนี้ได้สืบต่อมาจนเป็นแนวคิดสำคัญในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 18 หรือสมัยภูมิธรรม คือ แนวความคิดของพวกเหตุผลนิยม (rationalism)

5.3.2 ศาสนา

ชาวกรีกและชาวอินเดียโบราณต่างก็ศรัทธาในเทพเจ้าหลายองค์ เทพเจ้าทั้งหลายเหล่านั้นมักจะพรรณนามามีรูปร่างลักษณะอย่างมนุษย์ แต่ทรงศักดิ์านุภาพและสามารถดลบันดาลให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ได้ด้วยอำนาจของพระองค์ เทวดาจำนวนมากมายเหล่านี้ต่างกับมนุษย์ตรงที่เป็นอมตะ เทวดาอยู่บนวิมานบนยอดเขาสูง หรือวิมานบนฟากฟ้า ซึ่งมนุษย์ไม่สามารถจะไปถึงได้ โดยสรุปมนุษย์ไม่เคยพบเห็นเทวดา แต่ก็เชื่อว่ามีอยู่และเชื่อว่าธรรมชาติและความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในโลก เกิดจากอำนาจเทวดา

เทวดาหลายองค์นี้ในกาลต่อมาได้มีการนับถือบางองค์ว่ายิ่งใหญ่เหนือองค์อื่น ๆ หรือเป็นผู้สร้างทั้งเทวดา โลก รวมทั้งสิ่งต่าง ๆ ในโลกขึ้น ในที่สุดก็กลายเป็นความเชื่อเรื่องพระเจ้าสร้างโลก หรือพระเจ้ากับโลกหรือจักรวาลเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ความเชื่อพระเจ้าซึ่งไม่ใช่สสารวัตถุ แต่เป็นสภาวะนามธรรมซึ่งเป็นผู้สร้างโลกแห่งสสารหรือจักรวาลทั้งหมดนี้เท่ากับเป็นการยกพระเจ้าให้เป็นสิ่งจริงแท้ ส่วนโลกแห่งประสาทสัมผัสรวมทั้งมนุษย์เป็นสิ่งที่พระเจ้าสร้าง ซึ่งไม่อาจจะจริงเท่าเทียมกับพระเจ้าได้ เรื่องราวต่าง ๆ ทางเทววิทยาล้วนมิได้อยู่ในมิติเดียวกับจักรวาลและมนุษย์ มิใช่ความจริงทางประวัติศาสตร์ ซึ่งเกิดภายหลังจักรวาล แต่เป็นความจริงทางเทววิทยาค้นมีมาก่อนจักรวาล

ศาสนาจึงนำเราไปสู่ความเชื่อในความจริงนามธรรมว่าเป็นจริง และสำคัญกว่าความจริงรูปธรรม แม้ศาสนาที่มีได้นับถือพระเจ้าอย่างศาสนาพุทธก็ให้ความสำคัญแก่นามธรรมเช่น จิต นิพพาน ความดี ความชั่ว และถือว่าโลกวัตถุมิใช่โลกเดียวที่มีอยู่ ความจริงมีแต่สิ่งที่รับรู้ได้ทางประสาทสัมผัสเท่านั้นหรือ ยังมีความจริงชนิดที่ประสาทสัมผัสรับรู้ไม่ได้บ้างหรือไม่ แม้ความจริงที่รับรู้ได้ทางประสาทสัมผัสก็ยังคงอาศัยสมรรถภาพอื่นนอกจากประสาทสัมผัส เช่น เมื่อเราเห็นทางรถไฟบรรจบกัน และเราบอกว่าภาพที่เห็นนั้นไม่

จริง เราไม่ได้พิสูจน์ด้วยการมองแต่เราใช้เหตุผล เหตุผลตัดสินว่าภาพที่เห็นด้วยตาเป็นภาพลวง และเหตุผลพิสูจน์ได้ว่าความจริงทางรถไฟขบวนกัน ความจริงประเภทอื่นนอกจากนี้ก็อาจมีวิธีรับรู้ที่ต่างออกไปอีก เช่น จิต พระเจ้า ความชอบธรรม กรรม ความดี ความชั่ว

5.4 ความจริงเกี่ยวกับคุณค่า

มนุษย์รู้สึกและเข้าใจในคุณค่าซึ่งเป็นความจริงนามธรรมที่สัตว์ไม่รู้สึกและไม่เข้าใจ เช่น ความซาบซึ้งในความดีงามของผู้อื่น ความกตัญญูรู้คุณและตอบแทนคุณ ความไพเราะของเสียงเพลง ความงามของธรรมชาติ ความใจบุญ ความยุติธรรม ความรู้สึกผิดเมื่อทำร้ายผู้บริสุทธิ์โดยไม่ตั้งใจ ความไม่ล่วงเกินผู้อื่น คุณค่าเหล่านี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับความเป็นมนุษย์ ถ้าไม่มีคุณค่าเหล่านี้มนุษย์ก็เท่ากับเป็นสัตว์เดรัจฉาน เช่น มนุษย์รู้จักเลี้ยงดูพ่อแม่ ต่างกับสัตว์ที่ไม่เลี้ยงดูพ่อแม่ มนุษย์รู้จักเห็นอกเห็นใจผู้อื่น แม้มิใช่ญาติพี่น้องของตน แต่สัตว์ไม่เป็นเช่นนั้น มนุษย์สนใจแฟชั่นก็เพราะรู้จักความงาม ความพอดี ความลงตัวของตัวเองประกอบทางศิลปะ มนุษย์เห็นว่าการรังแกผู้อื่นเป็นความชั่ว ส่วนการช่วยเหลือเกื้อกูลกันเป็นความดี มนุษย์ที่พูดว่าไม่เชื่อศีลธรรมไม่เชื่อความดี ก็ยังรู้จักรักคนในครอบครัว เสียสละเพื่อครอบครัว ไม่คิดว่าการเลี้ยงดูคนในครอบครัวเป็นความสิ้นเปลือง ลำบาก และไม่ทำให้ได้เงินทอง หาไม่เขาคงไม่เลี้ยงลูก และคงใช้ภรรยาอย่างทาสเพื่อประโยชน์ของตน คนเหล่านี้ปากว่าไม่เชื่อคุณค่า แต่การกระทำของเขาก็แสดงว่าเขายังเชื่อคุณค่า เพียงแต่จำกัดแคบลงเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับตัวเอง ผู้หญิงคนหนึ่งอาจอยู่กับภรรยาใจร้ายถ้าใจนั้นรักเธออย่างแท้จริง แต่อาจไม่ยินดีอยู่กับเศรษฐีที่เห็นเธอเป็นอุปกรณ์บำบัดความใคร่ของเขา หากไม่จำเป็นจริง ๆ แล้วผู้หญิงก็เลือกความรักมากกว่าการเป็นอุปกรณ์บำบัดความใคร่ เพราะเธอมีศักดิ์ศรีของมนุษย์ ความรักและศักดิ์ศรีของมนุษย์เป็นนามธรรม ไม่ใช่สสารหรือพลังงาน คนที่คิดว่าคุณค่าไม่มีจะรู้สึกเฉย ๆ หรือไม่ ถ้าพนักงานดูแลศพของวัดปฏิบัติต่อศพบิดามารดาเขาอย่างที่พนักงานเก็บขยะทำกับซากสุนัขที่รถทับตายบนถนน ทั้ง ๆ ที่ก็เป็นร่างกายที่ไว้ชีวิตเช่นเดียวกัน เขาจะคิดได้ใหม่ว่าบิดาของเขาที่ตายแล้ว ก็เท่ากับหมาตัวหนึ่ง

คนที่อ้างว่าไม่เชื่อเรื่องคุณค่า มักจะเป็นคนที่หลงใหลในเงินทองสิ่งของจนคิดว่าเป็นสิ่งประเภทเดียวที่มีค่า ความหลงใหลได้ดับบังความรู้สึกในคุณค่าที่เป็นธรรมชาติภายในจิตใจของเขา มิใช่ว่าเขาไม่เชื่อหรือรู้สึกไม่ได้ ซื่อเสียด เกียรติยศ ความเป็นที่นับถือ ยกย่อง เป็นสิ่งที่เขาต้องการที่จะให้เงินทองที่เขาอยู่อยุบดินดาลให้ใช้หรือไม่ สิ่งเหล่านั้นเป็นอะไร ถ้าไม่ใช่นามธรรมและเขาต้องการเพราะมันเป็นคุณค่าที่เขาปรารถนาใช้หรือไม่ ซื่อเสียด เกียรติยศ ความเป็นที่นับถือยกย่องมิใช่สสารหรือพลังงาน

การที่คนบางคนอ้างว่าคุณค่าไม่มีจริง ก็เพราะถูกวิทยาศาสตร์สอนว่านอกจากสสารและพลังงาน ซึ่งเป็นสิ่งที่มีตัวตนให้รับรู้ได้แล้ว ไม่มีความจริงอะไรอื่นอีก แต่ทำไมความจริงจึงจะต้องมีแต่สสารและพลังงานเท่านั้น เรารับรู้สสารและพลังงานและการเคลื่อนไหวของมันด้วยประสาทสัมผัส เรารับรู้ด้วยประสาทสัมผัสว่าเสียมี่เล็บ และเราเห็นมันจับสัตว์ แต่เราเชื่อความสามารถในการใช้กรงเล็บจับสัตว์ของมันด้วยหรือไม่ หรือว่าเราเชื่อเฉพาะตอนที่มันจับสัตว์จริง ๆ ถ้าเราเชื่อศักยภาพในการจับสัตว์ด้วยกรงเล็บของเสียมี่ โดยที่

เสือนั้นยังไม่ได้จับสัตว์ก็เท่ากับเราเชื่อในสิ่งที่ไม่เห็นว่าเป็นจริงได้ การกระทำของเรา ที่เกิดจากนามธรรมเราก็รู้สึกได้ เช่น เรากระทำด้วยความรักมิใช่ด้วยผลประโยชน์ เหตุใดเราจึงเชื่อไม่ได้ว่า ความรักเป็นสิ่งที่มียู่จริง ถ้าจะว่าเพราะเราไม่เห็นความรัก ในเรื่องเสือนั้นเราก็ไม่เห็นศักยภาพหรือความสามารถของมันเช่นกัน

เราปฏิเสธไม่ได้ว่าเราอยู่กับความจริงนามธรรม ใช้ความจริงนามธรรมบางที่ก็เป็นสถาบันหลัก เช่น ความยุติธรรม หรือความเป็นชาติ เป็นต้น เรามีได้ใช้ความจริงนามธรรมเพราะเป็นประโยชน์เท่านั้น แต่เรารู้สึกว่ามีจริงเป็นจริง และเราถือว่าสำคัญ เราอาจคิดว่าความจริงนามธรรมเป็นเพียงสิ่งที่คนเราสมมติขึ้น แต่ทำไมคนเกือบทั้งโลกจึงสมมติตรงกัน และเชื่อในความจริงนามธรรมอย่างแน่นแฟ้น หากเขาไม่สามารถรู้สึกในความจริงนั้นได้ ความรู้สึกในความจริงนามธรรมก็เป็นความรู้สึกเช่นเดียวกับความรู้สึกทางประสาทสัมผัส เหตุใดเราจึงคิดว่าความรู้สึกทางประสาทสัมผัสจริงและความรู้สึกในความจริงนามธรรมไม่จริง เราคิดเช่นนั้นเพราะเหตุผลหรือเพราะอคติ

5.5 โลกกับชีวิตในทัศนะจิตนิยม : ความสัมพันธ์ระหว่างรูปธรรมกับนามธรรม

ถ้าทั้งจักรวาลนี้มีแต่ดวงดาวต่าง ๆ บนดาวแต่ละดวงไม่มีชีวิตใด ๆ เลย จักรวาลก็จะเป็นแต่กลุ่มสสารและพลังงานอันไร้ความหมาย เพราะไม่มีใครให้ความสำคัญแก่สสารหรือพลังงาน ไม่มีใครใช้ ไม่มีใครเห็นคุณค่า ไม่มีใครชื่นชม ดวงอาทิตย์จะขึ้นหรือตกก็ไม่มีความหมายอะไร ความจริงทางวิทยาศาสตร์เป็นเช่นนั้น ทุกสิ่งเป็นสสารและพลังงานที่เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไปด้วย แรงและพลังที่กระทำต่อกัน ไม่มีอะไรน่าชื่นชม ไม่มีความงามของดวงอาทิตย์ขึ้น ไม่มีความเหงาเปล่าเปลี่ยวยามอาทิตย์อัสดง สสารและพลังงานไม่อาจเห็นคุณค่าของตัวเองและของสสารและพลังงานอื่น ๆ โลกภายนอกหรือจักรวาลที่อยู่รอบตัวเราและแผ่ไพศาลไปก็มีอยู่ แต่ไม่ว่ามันจะลูกไหม้หรือดับมอดก็ไม่มีความหมายอะไร ไม่มีคุณค่าอะไร เพราะสิ่งเหล่านี้จะมีความหมายหรือความสำคัญก็เฉพาะแก่ชีวิตที่รับรู้และให้ความสำคัญแก่มัน

ถ้าเรามีแต่ร่างกายที่มีอวัยวะรับโลกภายนอก มีตาที่รับภาพได้ มีหูที่รับเสียงได้ มีจมูกที่รับกลิ่นได้ มีลิ้นที่รับรสได้ มีร่างกายที่วัตถุสิ่งของมาถูกต้องได้ แต่ปราศจากความรู้สึก เราก็คงเป็นเพียงหุ่นยนต์ เรามีตาแต่ตานั้นก็ไม่ได้ทำอะไรกับกล้องถ่ายภาพ มีหูแต่หูนั้นก็ไม่ได้ต่างกับเครื่องรับวิทยุ ความรู้สึกนึก คิด ทำให้ร่างกายของเรามีความหมาย เพราะทำในสิ่งที่รู้และรู้ในสิ่งที่ทำ ไม่เหมือนกับการกระทบกันของก้อนหินที่ก้อนหินนั้นไม่รับรู้และไม่รู้

ความรู้สึกในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในสัมผัส เป็นเรื่องนามธรรม ไม่ว่าความรู้สึกนั้นจะต้องผ่านอวัยวะน้อยใหญ่มากมายสักเพียงไรก็ตาม ในที่สุดเมื่อรู้สึก ความรู้สึกนั้นเป็นนามธรรม ความรู้สึกเป็นคุณลักษณะกับอวัยวะรับความรู้สึก นามธรรมนี้มีเป็นชั้น ๆ ความรู้สึกเห็นดอกกุหลาบ เป็นความรู้สึกอย่างหนึ่ง ความรู้ว่าเรารู้สึกเห็นดอกกุหลาบเป็นความรู้สึกอีกชั้นหนึ่ง ความรู้สึกว่าดอกกุหลาบที่เราารู้สึกเห็นมันสวย มีสีแดง มีกลิ่นหอมก็เป็นความรู้สึกย่อย ๆ ลงไปอีก

ความรู้สึกนึกคิดจินตนาการ ตั้งความปรารถนา ดีใจ เสียใจ ฯลฯ คือ สิ่งที่แสดงว่าร่างกายนั้นมี "ชีวิต" แต่ชีวิตคืออะไรวิทยาศาสตร์ไม่อาจตอบได้ วิทยาศาสตร์ตอบได้ว่าเซลล์ประกอบด้วยอะไร ซึ่งเมื่อ

วิเคราะห์แล้วก็เป็นสสารและพลังงานที่แสดงปรากฏการณ์ของชีวิต แต่ “ชีวิต” คือ อะไรไม่อาจรับรู้ได้ทางประสาทสัมผัส วิทยาศาสตร์จึงตอบไม่ได้ ชีวิตเป็นนามธรรม ไม่ใช่เซลล์และไม่ใช่ส่วนใด ๆ ของเซลล์ มันแสดงปรากฏการณ์ของชีวิต เช่น กินอาหารได้ เติบโตได้

ความรู้สึก นึก คิด จินตนาการ ฯลฯ ดังกล่าว ปรินญาเรียกรวม ๆ ว่า “ความคิด” (idea) ถ้ามีแต่สสารและพลังงาน ก็อธิบายเรื่องความคิดไม่ได้ เพราะความคิดไม่ใช่ทั้งสสารและพลังงาน และเราก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าความคิดไม่มีอยู่ เพราะสิ่งทั้งหลายที่เราคิดล้วนเป็นความคิดทั้งสิ้น แม้เรื่องสสารและพลังงานเองก็เป็นความคิดของมนุษย์ ภูมิวิทยาศาสตร์ คุณสมบัติทางเคมี กฎคณิตศาสตร์ เหล่านี้คือความคิดของมนุษย์ทั้งสิ้น ความคิดนามธรรมอื่น ๆ เช่น ดี ชั่ว ยุติธรรม เสรีภาพ สิทธิ ซื่อสัตย์ เสมอภาค ประชาธิปไตย ก็เป็นความคิดนามธรรมที่มนุษย์พูดและปฏิบัติกันอยู่ในสังคม เป็นกฎเกณฑ์เกี่ยวกับสังคม เช่นเดียวกับกฎคณิตศาสตร์เป็นกฎเกณฑ์เกี่ยวกับความจริงทางคณิตศาสตร์ และภูมิวิทยาศาสตร์เป็นกฎเกณฑ์เกี่ยวกับความจริงของสสารและพลังงานซึ่งเป็นความจริงทางวิทยาศาสตร์

ชีวิตทำให้เรารู้ความจริงนามธรรมเหล่านี้ หากเรายอมรับว่าโลกเป็นจริง ชีวิตเป็นจริง เราจะยอมรับนามธรรมเหล่านี้ว่าเป็นจริงหรือไม่ และการที่บางคนยอมรับว่าภูมิวิทยาศาสตร์เป็นจริงแต่กฎศีลธรรมไม่เป็นจริงนั้นมีเหตุผลหรือไม่ ในเมื่อทั้งสองอย่างต่างก็เป็นกฎที่เป็น “ความคิด” ของมนุษย์เช่นเดียวกัน และมีผลต่อระเบียบในการดำเนินชีวิตของมนุษย์เช่นเดียวกัน มนุษย์ควรจำกัดขอบเขตความจริงไว้เพียงเรื่องสสารและพลังงานเท่านั้นหรือไม่ เรามีเหตุผลอะไรที่จะปฏิเสธความจริงอื่นนอกจากนี้ว่าไม่มีอยู่ เรามีเหตุผลที่จะปฏิเสธความจริงนามธรรมอื่น ๆ ที่ไม่เกี่ยวกับเรื่องสสารและพลังงานหรือไม่ เราเชื่อประสาทสัมผัสของเราและมีอคติเกี่ยวกับความจริงที่ได้มาด้วยวิธีอื่นหรือไม่

5.6 โลกของจิตนิยม

โลกของจิตนิยมมิใช่โลกที่มีแต่สสารและพลังงาน ซึ่งกระทบกระทั่งกันและทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปแบบไม่มีทิศทางหรือจุดหมาย แต่เป็นโลกที่เต็มไปด้วยความคิด ความเข้าใจ การสร้างสรรค์ ความเห็นอกเห็นใจ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความดี ความงาม จินตนาการ การตัดสินถูกผิด ความรู้สึกซาบซึ้งและประทับใจ ความโกรธเกลียด อิจฉาริษยา การคิดการตัดสินใจ กล่าวคือเป็นโลกที่มี “ชีวิต” มนุษย์มีชีวิต จิตใจ มิใช่เป็นกลุ่มก้อนของสสารและพลังงานเท่านั้น โลกนี้มีได้มีแต่กฎฟิสิกส์หรือภูมิวิทยาศาสตร์อื่น ๆ ยังมีกฎสังคม กฎศีลธรรม กฎศิลปะ ซึ่งหมายความว่าระเบียบของชีวิตและของโลกมิได้สิ้นสุดเพียงสสารและพลังงาน เราอาจสรุปความคิดสำคัญ ๆ เกี่ยวกับโลกตามทัศนะของจิตนิยมได้ดังนี้

1. นอกจากสสารและพลังงานหรือโลกของวัตถุแล้วยังมีความจริงอื่นที่เป็นความจริงนามธรรม
2. ความจริงนามธรรมนี้ จิตนิยมบางพวกเชื่อว่าเป็นความจริงชนิดเดียว โลกของวัตถุหรือความจริงทางประสาทสัมผัสไม่จริงแท้

3. พวกจิตนิยมที่ยอมรับความจริงทางประสาทสัมผัสเห็นว่าความจริงนามธรรมสำคัญกว่า เนื่องจากใช้อธิบายหรือประเมินค่าความจริงทางวัตถุ หากไม่กำกับด้วยคุณค่าที่เป็นนามธรรมแล้ว ความจริงทางวัตถุอาจก่อผลร้ายแก่มนุษย์ก็ได้

4. ความจริงนามธรรมมีความสำคัญต่อชีวิตมนุษย์ เช่น ความจริงทางศาสนา พระเจ้า กรรม นิพพาน บุญ บาป ธรรมะ ความจริงด้านคุณค่าเช่น คุณค่าทางความประพฤติ ดี ชั่ว เป็นธรรม ไม่เป็นธรรม กุศล อกุศล เมตตา ทางสายกลาง คุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ เช่น ความสวย ความงาม ความลงตัว คุณค่าทางสังคม เช่น ความยุติธรรม สิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค

5. คุณค่าเป็นสิ่งที่เป็ความจริงมิใช่สิ่งที่มีมนุษย์สมมติขึ้น มนุษย์เป็นแต่ค้นพบและสามารถเข้าใจคุณค่าได้

6. ผลของความคิดแบบจิตนิยมต่อชีวิต

1. มนุษย์ประกอบด้วยกายและจิต จิตเป็นผู้ใช้กายเป็นผู้รับใช้ มนุษย์ไม่ควรเป็นทาสของวัตถุ แต่ต้องเป็นทั้งนายของตนเองและของวัตถุ

2. ความจริงนามธรรมเช่น ความดี ความงาม เป็นสิ่งตายตัวไม่ขึ้นกับกาลเวลา บุคคล สังคม สภาพแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็บุคคลที่เกิดในที่ใด ยุคใดสมัยใด ก็เข้าถึงความจริงนามธรรมเดียวกันได้ทั้งสิ้น เป็นสิ่งที่แน่นอนตายตัว เป็นนิรันดร และอกาลิก

3. กฎเกี่ยวกับความจริงนามธรรมเป็นกฎสากล เป็นเช่นนั้นเสมอ เช่นเดียวกับกฎธรรมชาติทางวัตถุ เช่น กฎฟิสิกส์ที่เป็นอยู่เช่นนั้นโดยธรรมชาติ

4. การที่คนเรามีมาตรฐานคุณค่าแตกต่างกันเป็นเพราะยังเข้าไม่ถึงความจริงแท้ เมื่อเข้าถึงแล้วก็จะพบความจริงสากลเดียวกัน เช่นความจริงที่ศาสตร์ทั้งหลายสั่งสอนเป็นความจริงอย่างเดียวกัน

7. ธรรมชาตินิยม (Naturalism)

7.1 ความหมาย

คำว่าธรรมชาตินิยมเป็นคำที่มีความหมายกว้าง เนื่องจากคำว่าธรรมชาติเป็นคำที่ใช้กันโดยกำหนดขอบเขตความหมายต่างกันตามนิยามของผู้ใช้แต่ละคน การกำหนดความหมายของธรรมชาติ และธรรมชาตินิยมในวิชาปรัชญาจึงเป็นไปตามที่นักปรัชญาได้กำหนดขึ้น หรือผู้ที่ศึกษาปรัชญาได้กำหนดขึ้นจากการวิเคราะห์ความคิดของนักปรัชญาที่คิดไปในแนวทางที่ถือว่าสิ่งที่เป็นจริงคือสิ่งที่อยู่ในขอบเขต “ธรรมชาติ”

ในปรัชญาตะวันตกมักจะเริ่มต้นที่ความคิดของธาเลสเรื่องปฐมธาตุ (first principle) ซึ่งเชื่อว่าปฐมธาตุหรือสิ่งที่เป็นจริงแรกสุดอันเป็นที่มาของสิ่งทั้งหลายคือ น้ำ การที่ธาเลสเชื่อเช่นนี้เป็นเรื่องที่ขัดแย้งกับความเชื่อของคนกรีกทั่วไปที่เป็นแบบนับถือสารพัดเทวดาหรือพหุเทวนิยม ที่อธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติโดยอ้างการบันดาลของเทวดาต่าง ๆ คำอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติจึงเป็นแบบอ้างสิ่งเหนือธรรมชาติที่นักศึกษทางปรัชญาเรียกว่าเป็นการอธิบายด้วยสิ่งเหนือธรรมชาติ (supernaturalism) เมื่อเทียบกับความเชื่อของคนกรีกโดยทั่วไป คำอธิบายของธาเลสจึงเป็นการอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติในขอบเขตธรรมชาติ

หรือธรรมชาตินิยม (naturalism) แนวคิดของธาลีสดังกล่าวมิได้ปฏิเสธความมีอยู่ของสิ่งเหนือธรรมชาติ แต่ชี้ว่าเราสามารถอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติได้ในขอบเขตความจริงตามธรรมชาติและด้วยเหตุผลของมนุษย์ ไม่จำเป็นต้องอ้างเทวดา และหากเทวดามีจริง เทวดาก็ต้องดำเนินการต่าง ๆ ไปตามกฎธรรมชาติ ความคิดนี้เป็นที่มีของความเชื่อว่าธรรมชาติมีกฎเกณฑ์ในตัวและมนุษย์สามารถศึกษาได้ด้วยเหตุผลนักปรัชญาและนักวิทยาศาสตร์ต่างก็ยอมรับความคิดนี้ แต่ยอมรับความหมายของคำว่า ธรรมชาติแตกต่างกัน

คำว่าธรรมชาตินิยมในความหมายนี้ เป็นความหมายทางอภิปรัชญาซึ่งอาจเรียกว่า ธรรมชาตินิยมเชิงอภิปรัชญา (metaphysical naturalism) แต่การใช้คำนี้ก็มีปัญหาเพราะในปัจจุบันนักปรัชญาได้ใช้คำนี้ในความหมายเฉพาะคือมีความหมายแคบลงจนเป็นการยอมรับความจริงและวิธีการหาความรู้แบบวิทยาศาสตร์ แม้ทางจริยศาสตร์ก็ได้รับอิทธิพลความคิดนี้ ธรรมชาตินิยมในปัจจุบันแบ่งออกเป็น 3 ด้านคือ

1. ทุกสิ่งประกอบขึ้นด้วยสิ่งธรรมชาติ อันได้แก่สิ่งที่ศึกษากันในวิชาวิทยาศาสตร์ซึ่งคุณสมบัติดังกล่าวเป็นตัวกำหนดคุณสมบัติของสิ่งทั้งหลายรวมทั้งมนุษย์ สิ่งนามธรรม เช่น ความเป็นไปได้ ความจริงทางคณิตศาสตร์ หากมีอยู่จริงก็ต้องเป็นไปตามวิทยาศาสตร์แบบนี้เรียกว่า metaphysical หรือ ontological
2. วิธีการที่เป็นที่ยอมรับในการตัดสินใจ อธิบาย และวัดปริมาณซึ่งเทียบได้กับการตัดสินใจ อธิบาย และวัดปริมาณทางวิทยาศาสตร์แบบนี้ เรียกว่า methodological หรือ epistemological
3. Ethical naturalism คุณสมบัติทางศีลธรรมเท่ากับคุณสมบัติทางธรรมชาติหรือกำหนดได้ด้วยคุณสมบัติทางธรรมชาติ คือกำหนดหรือตัดสินได้ด้วยวิธีการตัดสินทางข้อเท็จจริง

นักปรัชญาที่เป็นบรรพบุรุษทางความคิดของธรรมชาตินิยมได้แก่ โดโมคริตุส (Democritus) อริสโตเติล (Aristotle) เอพิคิวรุส (Epicurus) ลูเครติอุส (Lucretius) ฮอบบส์ (Hobbes) สปิโนซา (Spinoza)

ธรรมชาตินิยมสมัยใหม่เริ่มขึ้นในราวทศวรรษที่ 1850 ความรู้ทางสรีรวิทยาที่ซับซ้อนขึ้นทำให้นักปรัชญา เช่น ฟอยเออร์บัค (Feuerbach) และคนอื่น ๆ เชื่อว่าทุกสิ่งเกี่ยวกับมนุษย์อธิบายได้ว่าเป็นสิ่งธรรมชาติ ในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 งานของ ดาร์วิน (Darwin) ได้มีผลกระทบสำคัญต่อนักคิดธรรมชาตินิยมยิ่งขึ้น เช่น สเปนเซอร์ (Spencer) ทินดอล (Tyndall) ฮักซ์เลย์ (Huxley) คลิฟฟอร์ด (Clifford) แฮคเคิล (Haeckel) ซานตายานา (Santayana) และนักคิดรุ่นหลัง เช่น เซลลาร์ (Sellars) และโคเฮน (Cohen)

7.2 ผลของฟิสิกส์และชีววิทยาต่อแนวคิดทางปรัชญา

7.2.1 ฟิสิกส์

วิทยาศาสตร์สาขาฟิสิกส์สมัยใหม่เป็นความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่เจริญมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 15 และเป็นความรู้สำคัญที่ทำให้เกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรมในคริสต์ศตวรรษที่ 19 แนวคิดสำคัญทางฟิสิกส์ในสมัยนี้คือทฤษฎีเรื่องปรมาณูหรืออะตอม ซึ่งเชื่อว่าโลกกายภาพประกอบด้วยหน่วยเล็กที่สุดที่แบ่งแยกไม่ได้ จำนวนนับไม่ถ้วนเคลื่อนที่อยู่ที่ว่าง ความคิดนี้เกิดขึ้นตั้งแต่ศตวรรษที่ 5 ก่อนคริสต์ศักราช ลิวคิปุส (Leucippus)

และเดโมคริตุส (Democritus) เป็นผู้คิดขึ้น เอพิคิวรุส (Epicurus) รับความคิดนี้ต่อมา และพวกเอพิคิวเรียนในสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาการได้พัฒนาไปจนเป็นปรัชญาสำคัญของศตวรรษที่ 17

ความคิดดังกล่าวมีอิทธิพลต่อปรัชญา ปริมาณนิยมทางตรรกะ (Logical Atomism) ของเบอร์ทรันด์ รัสเซลล์ ในช่วงปี ค.ศ. 1911 – 1918 ซึ่งอธิบายว่าโลกประกอบขึ้นด้วย ปริมาณทางตรรกะ เช่น แถบเล็ก ๆ ของสีหรือเสียง สิ่งนี้เกิดในชั่วขณะ รัสเซลล์เรียกปริมาณของเขาว่าปริมาณทางตรรกะก็เพราะเป็นสิ่งที่มืออยู่ในเชิงตรรกะมิใช่เชิงอภิปรัชญา เป็นหน่วยเล็กที่สุดของประธานของประโยคตรรกวิทยา แต่หน่วยดังกล่าวไม่ได้อยู่ในกาลเวลา กระบวนการค้นพบอะตอมดังกล่าวเรียกว่าการวิเคราะห์ทางตรรกะ (logical analysis) เทคนิคที่ใช้สร้างข้อเท็จจริงเชิงซ้อนจากข้อเท็จจริงเชิงเดี่ยว อาศัยเทคนิคทางตรรกวิทยา สิ่งที่ซับซ้อนเป็นประเภทที่เกิดจาก อะตอม

อะตอมที่เป็นข้อเท็จจริงของรัสเซลล์เรียกว่า ข้อมูลทางผัสสะ (sense – data) ซึ่งมีอายุสั้นมาก ในปี 1918 เขาอธิบายว่าอะตอมนี้ไม่ใช่ทั้งสิ่งกายภาพและจิตภาพแต่เป็นกลาง เขาจึงเรียกความคิดของเขาว่า เอกนิยมแบบเป็นกลาง (neutral monism) ข้อเท็จจริงที่เป็นอะตอมนี้แสดงด้วยประโยคที่ไม่มีตัวเชื่อมทางตรรกะ เช่น “สิ่งนี้แดง” ความคิดดังกล่าวนี้วิตเกินสไตน์ (Wittgenstein) ได้พัฒนาต่อมาในหนังสือ เรื่อง Tractatus

ในการศึกษาปรัชญาเบื้องต้น จะไม่อธิบายเรื่องดังกล่าวในรายละเอียดเพราะเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยความรู้ขั้นทางปรัชญาเช่นความรู้เรื่อง รอยประทับ (impression) ของฮิวม์ (Hume) ความรู้ทางตรรกวิทยา สัญลักษณ์ (symbolic logic) เป็นต้น

ความรู้เรื่องอะตอมทางฟิสิกส์มิได้มีอิทธิพลต่ออภิปรัชญาเท่านั้น แต่ยังมีอิทธิพลต่อจิตวิทยาและการวิเคราะห์ทางการเมืองโดยหลักการปริมาณนิยมทางจิตวิทยา (psychological atomism) คือการมองรัฐในฐานะสิ่งเชิงซ้อนที่ประกอบด้วยปัจเจกชนเป็นปริมาณและวิเคราะห์ที่มาของรัฐจากธรรมชาติของปัจเจกชนเป็นปริมาณและวิเคราะห์ที่มาของรัฐจากธรรมชาติของปัจเจกชนในสภาวะธรรมชาติคือสภาวะที่ยังไม่มีรัฐ ล็อค (Locke) สร้างปรัชญาประชาธิปไตย โดยอาศัยการวิเคราะห์ธรรมชาติของมนุษย์ในภาวะไร้สังคมดังกล่าว

การพิจารณาความจริงเชิงซ้อนว่าประกอบด้วยความจริงย่อยที่เป็นหน่วยเล็กที่สุด ซึ่งแบ่งแยกไม่ได้นี้ทำให้เกิดความคิดที่เรียกว่า ทฤษฎีการทอนลง (Reductionism) คือสิ่งที่มีองค์ประกอบทั้งหลายสามารถทอนลงไปจนถึงหน่วยเล็กที่สุดที่เป็นองค์ประกอบพื้นฐานได้ การรวมกับการแยกจึงเป็นลักษณะการเปลี่ยนแปลงของทุกสิ่ง ไม่มีสิ่งใหม่เกิดขึ้นในกระบวนการเปลี่ยนแปลงและการเปลี่ยนแปลงนี้มีสาเหตุมาจากภายนอก กล่าวคือ สสารย่อมไม่เปลี่ยนแปลงเว้นแต่จะมีสิ่งอื่นมาทำให้เปลี่ยนแปลง และความเปลี่ยนแปลงก็เป็นไปตามกลไกที่แน่นอนตายตัว การเข้าใจสิ่งใดก็คือการวิเคราะห์หรือการแยกแยะองค์ประกอบสิ่งย่อย ๆ เข้าด้วยกัน การมีกฎเกณฑ์ที่ตายตัวทำให้สามารถทำนายอนาคตได้ ลักษณะดังกล่าวนี้ก็คือลักษณะของความคิดแบบวัตถุนิยม (materialism) แต่ตามความคิดของรัสเซลล์ที่กล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่ามีข้อต่างกับวัตถุนิยมตรงที่

มิได้ยืนยันความจริงของหน่วยย่อยที่สุดว่าเป็นวัตถุ แม้จะใช้คำว่าปริมาณหรืออะตอม แต่อะตอมดังกล่าวก็ไม่ใช่วัตถุ กล่าวคือมิได้ยืนยันความมีอยู่จริงของวัตถุ เนื่องจากมนุษย์รับรู้ได้เฉพาะที่ประสาทสัมผัสรายงาน และสิ่งที่ประสาทสัมผัสรายงานก็เป็นแต่ข้อมูลทางประสาทสัมผัส มิใช่วัตถุโดยตรง จึงยืนยันไม่ได้ว่ามีความจริงที่ประสาทสัมผัสเป็นตัวแทน เราไม่เคยรับรู้อะตอมที่เป็นวัตถุ เรารับรู้ได้แต่ข้อมูลทางประสาทสัมผัส เช่น แห้ง เยียว กลมแต่ละครั้ง ๆ เท่านั้น ด้วยเหตุดังกล่าวแม้ในแง่อภิปรายรัสเซลล์จะยืนยันเรื่องปริมาณ แต่ปริมาณนี้ก็มิได้เป็นสิ่งกายภาพหรือจิตภาพคือไม่ใช่ความจริงทั้งแบบวัตถุนิยมและจิตนิยม ความคิดของรัสเซลล์นี้ก็จัดอยู่ในพวกธรรมชาตินิยมด้วย ดังนั้นแม้ธรรมชาตินิยมแบบนี้จะมีลักษณะคล้ายคลึงกับวัตถุนิยมก็มีข้อต่างกัน ในแง่ธรรมชาตินิยมใช้คำว่า “ธรรมชาติ” ในความหมายกว้างกว่าวัตถุนิยม

7.2.2 ชีววิทยา

ความเปลี่ยนแปลงทางชีววิทยาแม้จะมีกฎเกณฑ์ที่สามารถอธิบายระเบียบและทำนายอนาคตได้ แต่ก็มีลักษณะแตกต่างกับการเปลี่ยนแปลงแบบแยกและรวมและแบบกลไกดังที่เป็นอยู่ในวิชาฟิสิกส์ สิ่งมีชีวิตมีความเปลี่ยนแปลงตามกฎฟิสิกส์ในบางส่วน แต่ก็มีเปลี่ยนแปลงทางชีววิทยา ซึ่งต่างกับฟิสิกส์ในบางส่วน ความเปลี่ยนแปลงในส่วนดังกล่าวทำให้สิ่งมีชีวิตต่างกับสิ่งที่ไม่มีชีวิต ทำให้คนต่างกับก้อนหินหรือรูปปั้น เราอาจใช้กฎพันธุกรรมของเมนเดล (Mendel) ทำนายลักษณะของรุ่นลูกหลานได้ แต่การผ่าเหล่า (mutation) ก็ทำให้การทำนายผิดได้ นอกจากนั้นวิวัฒนาการก็มีทฤษฎีที่พัฒนามาตั้งแต่กรีกโบราณจนปัจจุบันต่างกันเป็นหลายทฤษฎี

7.3 ทฤษฎีของดาร์วิน (Darwin) : การเลือกสรรโดยธรรมชาติ

เมื่อดาร์วินตีพิมพ์หนังสือเรื่อง Origin of Species ในปี ค.ศ. 1859 นั้น ทฤษฎีต่าง ๆ เกี่ยวกับวิวัฒนาการได้หมดความน่าเชื่อถือลงเนื่องจากทฤษฎีของดาร์วินมีคำอธิบายที่ชัดเจนกว่าและครอบคลุมสิ่งที่ทฤษฎีอื่น ๆ อธิบายไม่ได้ สิ่งที่ดาร์วินนำมาเป็นมโนทัศน์สำคัญคือ “การเลือกสรรโดยธรรมชาติ” มโนทัศน์นี้ที่จริงได้มีปรากฏการณ์ทางชีววิทยาให้เห็นอยู่บ้างแล้ว เช่นการเปลี่ยนแปลงลักษณะบางอย่างที่ทำให้ลูกต่างกับพ่อแม่ และลักษณะที่แตกต่างนี้สืบทอดไปยังลูกหลาน นอกจากนั้นการคัดพันธุ์พืชและสัตว์ก็ได้ทำกันมาเป็นเวลานาน เรื่องการดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดและเรื่องการเลือกสรรโดยธรรมชาติ ก็ไม่ใช่เรื่องใหม่แต่เป็นความคิดที่เอมพิโดเคลส (Empedocles c. 450 B.C.) พุดมาก่อน แต่ดาร์วินเป็นผู้ที่นำหลักการเหล่านี้มาอธิบายอย่างเป็นระบบ และมีข้อมูลสนับสนุนอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ สิ่งที่ดาร์วินยังอธิบายไม่ได้ก็คือเรื่องพันธุกรรมกับเรื่องการเปลี่ยนแปลงลักษณะ เรื่องแรกนั้นเมนเดลอธิบายได้ด้วยความคิดเรื่องยีนส์ (genes) ส่วนเรื่องหลัง ปัจจุบันอธิบายได้ด้วยเรื่องรหัสพันธุกรรม (DNA) ทฤษฎีวิวัฒนาการที่มีการพัฒนามานี้จึงมีลักษณะเป็นระบบที่ประกอบด้วยทฤษฎีต่าง ๆ รวมกัน ทฤษฎีวิวัฒนาการได้ก่อให้เกิดปัญหาทางปรัชญาคือ

7.3.1 การไม่สามารถย้อนกลับ (Irreversibility) การเปลี่ยนแปลงในกระบวนการทางฟิสิกส์และเคมีมีลักษณะย้อนกลับได้ คือจากสิ่งย่อย ๆ ทำให้เกิดการรวมกันเป็นสิ่งรวม และจากสิ่งรวมก็แยกกลับไปสู่สิ่งย่อยได้ แต่การเปลี่ยนแปลงในกระบวนการทางชีววิทยา เช่น กระบวนการวิวัฒนาการนั้นไม่อาจย้อนกลับได้

การเปลี่ยนแปลงจากไข่นก เป็นลูกนก และเป็นนกที่โตเต็มที่ ไม่อาจย้อนกลับจากนกที่โตเต็มที่ไปสู่ไข่นกได้อีก ไข่ผีเสื้อเปลี่ยนเป็นตัวหนอน ดักแด้แล้วเป็นผีเสื้อก็ไม่อาจดำเนินไปในทางกลับกันได้ สัตว์โลกที่วิวัฒนาการ ตั้งแต่เป็นสัตว์เซลล์เดียวมาจนปัจจุบันไม่อาจย้อนกระบวนการกลับไปเป็นสัตว์เซลล์เดียวได้อีก

7.3.2 การเปลี่ยนแปลงของสิ่งมีชีวิตต่างสกุลให้มีลักษณะคล้ายกัน (Convergence) สิ่งมีชีวิตที่อยู่คนละสกุลเมื่ออยู่ในสภาพแวดล้อมอย่างเดียวกันจะเปลี่ยนแปลงเพื่อความอยู่รอดในสภาพแวดล้อมนั้น ซึ่งทำให้สิ่งมีชีวิตต่างสกุลมีลักษณะคล้ายกัน เช่นทั้งแมลงและนกที่ต้องบินต่างก็วิวัฒนาการจนมีปีก กบป่าของโลกเก่ากับโลกใหม่แม้ว่าจะต่างตระกูลกัน ก็มีลักษณะคล้ายกันมากจนกระทั่งต้องดูโครงกระดูกจึงจะเห็นความแตกต่าง การเปลี่ยนแปลงนี้มิใช่สภาพแวดล้อมเป็นสาเหตุภายนอกที่มาผลักดันให้เกิดความเปลี่ยนแปลง ดังเช่นการเปลี่ยนแปลงแบบกลไกทางฟิสิกส์ แต่เกิดจากการที่สิ่งที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมเท่านั้นที่ดำรงอยู่ได้ สัตว์หรือพืชที่ไม่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมจะสูญพันธุ์ไป สิ่งที่เหลืออยู่จึงมีลักษณะคล้ายคลึงกัน

7.3.3 การช่วยเหลือกันและการทำลายกัน (Altruism และ Competition) การดิ้นรนเพื่อการอยู่รอด ทำให้สิ่งมีชีวิตต่างชนิดกัน พึ่งพาอาศัยกันบ้าง ทำลายกันบ้าง เช่นสัตว์ต่างชนิดกันอยู่รอดได้ด้วยการกินสัตว์อีกชนิดหนึ่งจนกระทั่งนักชีววิทยาเรียกว่า “ห่วงโซ่อาหาร” แต่ก็มีความร่วมมือ เช่น กุ้งทะเลชนิดหนึ่งมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับสัตว์ที่มันรักษาโรคให้ กุ้งเหล่านี้ปล่อย ๆ ไพล่ ๆ อยู่ตามช่องระหว่างกลีบดอกไม้ทะเล มีหนวดยาวแกว่งไปมา เมื่อปลาว่ายผ่านมาใกล้ ๆ และหยุดดูด้วยความสนใจ กุ้งก็จะเขี่ยด้วยหนวดและปลา ก็จะเอาหัวและเหงือกมาให้กุ้งทำความสะอาด กุ้งจะไต่ขึ้นไปตามตัวปลาทำความสะอาดแผลและกำจัดปรสิตต่าง ๆ ปลาจะอยู่หนึ่ง ๆ ระหว่างที่กุ้งทำความสะอาด บางครั้งปลาก็อ้าปากให้กุ้งเข้าไปทำความสะอาดในปาก ปลารู้ถิ่นที่อยู่ของกุ้งเหล่านี้และมารอให้กุ้งรักษาให้ นักวิทยาศาสตร์ได้ทดลองว่าหากเอากุ้งเหล่านี้ออกไปจากพื้นที่จะเกิดขึ้นผลปรากฏว่าปลาลดจำนวนลงจนเหลือแต่ปลาที่อาศัยอยู่ในบริเวณนั้น ปลาที่เหลือมีจุดขาว ๆ เกิดขึ้น เป็นแผลตามตัวและครีบลู่ การอยู่รอดของสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ จึงอาจเป็นได้ทั้งการช่วยเหลือกันและการทำลายกัน

ถ้าเรายอมรับว่าการเปลี่ยนแปลงทางชีววิทยาก็เป็นการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติก็ต้องยอมรับว่าธรรมชาติในที่นี้มีความหมายกว้างกว่าวัตถุนิยม เพราะยอมรับการเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งใหม่และไม่ยอมรับแนวคิดเกี่ยวกับการทอนลงแต่ก็มีขอบเขตคือเปลี่ยนแปลงทั้งหมดอยู่ในขอบเขตของประสาทสัมผัส ดังนั้นคำอธิบายความหมายของธรรมชาตินิยมอาจจะเปลี่ยนแปลงไปตามที่นักธรรมชาตินิยมแต่ละคนยึดถือ โดยยังอยู่ในขอบเขตของประสาทสัมผัส เช่น เสือวิวัฒนาการมาจนปัจจุบัน เป็นสัตว์ที่เดินได้เงียบและมีกรงเล็บแหลมคม ความมีกรงเล็บแหลมคมเป็นลักษณะของเผ่าพันธุ์ที่มีการสืบทอดทางพันธุกรรมต่อไป มนุษย์เป็นสัตว์ที่พัฒนามายิ่งกว่าเสือคือเป็นสัตว์ที่มีจิต มีเหตุผล มีศีลธรรม ลักษณะเหล่านี้เป็นผลของวิวัฒนาการและสืบทอดทางพันธุกรรมได้ จึงเป็นสิ่งธรรมชาติ หากเป็นเช่นนี้ธรรมชาตินิยมก็อธิบายมนุษย์ต่างกับวัตถุนิยมคือยอมรับเรื่องจิตซึ่งวัตถุนิยมไม่ยอมรับแต่ถึงกระนั้นก็ได้ยอมรับว่าจิตเป็นความจริงอีกชนิดหนึ่งต่างหากจากร่างกาย

7.4 ลัทธิเต๋า (Taoism) ธรรมชาติและการดำเนินชีวิตตามธรรมชาติ

ลัทธิเต๋าเป็นแนวคิดปรัชญาแบบธรรมชาตินิยมลัทธิหนึ่งซึ่งมิได้เป็นวัตถุนิยมคำว่า เต๋อในลัทธิเต๋ามีความหมายกว้างและมีการตีความแตกต่างกัน เนื่องจากเหล่าเจ้าลัทธิผู้เขียนคัมภีร์เต๋อจะจริงไว้ก่อนหน้าที่จะปลีกตัวจากสังคมไปบำเพ็ญพรต คือดำเนินชีวิตตามเต๋อตามที่ท่านได้สอนไว้ มิได้มีคำอธิบายใด ๆ นอกจากคัมภีร์ที่เขียนเป็นบทสั้น ๆ 81 บท ว่าด้วยธรรมชาติของเต๋อ สังคม การปกครอง และการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับเต๋อ พร้อมด้วยเหตุผลที่พูดไว้สั้น ๆ ซึ่งชวนให้ตีความแตกต่างกันไป ตามความรู้และอัธยาศัยของบุคคล ก่อนที่จะชี้ว่าลัทธิเต๋อเป็นธรรมชาตินิยมอย่างไรและแตกต่างกับวัตถุนิยมอย่างไร ผู้อ่านควรจะได้อ่านคัมภีร์นี้สักสองสามบทเสียก่อน

บทที่ 1

เต๋ออันกล่าวขานได้ไซ้เต๋ออันนิรันดร นามอันกำหนดได้ใช้นามอันมิรู้ผันแปร อภาวะนั้นแลมาก่อนฟ้าแลดิน ภาวะแลคือมารดาแห่งสิ่งทั้งปวง ด้วยอภาวะอันนิรันดรจึงเราประจักษ์อุบัติภาวะอันลึกลับแห่งเอกภาพ ด้วยภาวะอันนิรันดร จึงเราประจักษ์นานาวัตถุ สองสิ่งนี้เหมือนกันด้วยต้นกำเนิด แลต่างกันด้วยการปรากฏ ความเหมือนนั้นชื่อว่าสภาวะอันลึกล้ำ สภาวะอันลึกล้ำไม่มีที่สุดคือทวารอันองคาศัพทแห่งเอกภาพ ถึงอุบัติ

บทที่ 2

ในกาลเมื่อใดสิ่งทั้งปวงในโลกเห็นความงามว่า งาม ในกาลเมื่อนั้นความอัปลักษณ์ย่อมตั้งอยู่ในกาลเมื่อใดสิ่งทั้งปวงเห็นความดีว่า ดี ในกาลเมื่อนั้นความชั่วย่อมตั้งอยู่ ภาวะนั้นแลย่อมบ่งถึงอภาวะ ความง่ายให้กำเนิดแก่ความยาก สันมาจากยาวโดยเทียบ ต่ำต่ำกว่าสูงโดยฐาน ความสูงต่ำแลสำเนียงทำให้เสียงดนตรีนั้นกลมกลืน หลังย่อมตามก่อน เหตุตั้งนี้จึงปราชญ์กระทำโดยมิใช้การกระทำ สั่งสอนโดยมิอาศัยคำพูด

บทที่ 4

ความกลวงแห่งเต๋านั้นเต็มเท่าใดก็เหมือนมิรู้เต็ม ในความลึกล้ำนั้นเต๋อเหมือนดังเป็นต้นกำเนิดแห่งสิ่งทั้งปวง ในความลึกล้ำนั้นเต๋อตั้งจะคงอยู่เสมอ ข้าพเจ้ามิแจ้งว่าเต๋อเป็นลูกเต๋อเหล่าใคร แต่ดูดุจเป็นผู้มาก่อนธรรมชาติ

บทที่ 21

คุณธรรมอันไพศาลที่ปรากฏล้วนเป็นไปตามเต๋อ เต๋อเป็นทั้งสิ่งที่แลไม่เห็นแลจับต้องมิได้ เห็นก็มิได้แต่มีรูปร่างอยู่ เห็นมิได้จับต้องก็มีได้ แต่มีแก่นแท้อยู่ ยุงเหยิงแลคลุมเครือแต่มีสารัตถะ สารัตถะนี้เป็นจริงอย่างไม่ผันแปร ความเชื่อในสิ่งนี้มีอยู่ ตั้งแต่โบราณกาลจนเดี๋ยวนี้มันมิเคยสูญชื่อ ต้นกำเนิดของสิ่งทั้งปวงสิ้นไปโดยผ่านทางนี้ ข้าพเจ้าจักรู้ได้อย่างไรว่ามีสิ่งซึ่งเป็นต้นกำเนิดของสิ่งทั้งปวง

บทที่ 25

มีสิ่งหนึ่งซึ่งเป็นอยู่โดยตัวเองและเป็นธรรมชาติ เป็นสิ่งอันมีอยู่ก่อนฟ้าแลดิน ไร้ซึ่งความเคลื่อนไหว แลความลึก ดำรงอยู่อย่างโดดเดี่ยวแลมีรูปลักษณ์เปลี่ยนแปลง แม้ชานไปทุกหนแห่งแลมีรูปร่างดั่งนั้น อาจถือว่สิ่งนี้เป็นมารดรแห่งเอกภพก็ได้ ข้าพเจ้ามีรูปร่างชื่อของสิ่งนั้น หากจักบังคับให้ข้าพเจ้าชานนาม ข้าพเจ้าจักชานว่าเต๋า แลจักชานว่เป็นสิ่งสูงสุด สิ่งสูงสุดย่อมหมายถึงดำเนินต่อไปเรื่อย ๆ ดำเนินต่อไปเรื่อย ๆ ดำเนินต่อไปเรื่อย ๆ หมายถึงไปไกล ไปไกลหมายถึงหวนกลับ ดังนั้นเต๋าจึงสูงสุด ฟ้าสูงสุด ดินสูงสุด แลมนุษย์สูงสุด ในเอกภพนี้มีอยู่สี่สิ่ง ซึ่งสูงสุด แลมนุษย์เป็นหนึ่งในสี่ มนุษย์ดำเนินตามกฎของดิน ดินดำเนินตามกฎของฟ้า ฟ้าดำเนินตามกฎของเต๋า เต๋าดำเนินตามกฎอันเป็นธรรมชาติภายในตัวเอง

บทที่ 34

เต๋ออันไพศาลแผ่ไปทุกหนแห่งทั้งซ้ายแลขวา เพราะเต๋อแลสิ่งทั้งปวงจึงอุบัติ แลเต๋อามีได้รังเกียจสิ่งเหล่านี้ กุศลแม้สำเร็จแล้วเต๋อาก็มิถือครองไว้ เต๋อรักแลบำรุงสิ่งทั้งปวง แต่มิควบคุมสิ่งใด เต๋อหาภาวะมิได้จึงชื่อว่าเล็ก สิ่งทั้งปวงกลับคืนไปสู่เต๋อ แลเต๋อบมิเป็นนายควบคุมสิ่งเหล่านั้น จึงเต๋อชื่อว่าใหญ่ เหตุเพราะมิต้องทำเป็นยิ่งใหญ่ ก็ยังบรรลุความยิ่งใหญ่ได้

บทที่ 41

เมื่อผู้ทรงความรู้อันสูงได้ฟังเรื่องเต๋า เขาย่อมพยายามปฏิบัติมันอย่างยิ่งยวด เมื่อผู้ทรงความรู้ปานกลางได้ฟังเรื่องเต๋า เหมือนว่บางครั้งเขาก็รักษามันไว้ได้ บางครั้งก็สูญเสียมันไป เมื่อผู้ทรงความรู้อันน้อยได้ฟังเรื่องเต๋า เขาย่อมหวัร้อเยาะเสียด้าน หากเขามีหวัร้อเยาะ มันย่อมมิใช่เต๋าอย่างแท้จริง ดังนั้นจึงสุภาษิตกล่าวไว้ว่ เต๋อในความสว่างดูมืดมน เต๋อในความกำหนัดดูเหมือนถอยหลัง เต๋อในความตรงของมันดูเหมือนยุ่งยงคุณธรรมอันสูงสุดดูดั่งหุบเหว ความขาวอันบริสุทธิ์ดูเหมือนไร้สี คุณธรรมอันยิ่งใหญ่ที่สุดดูเหมือนไม่เพียงพอ คุณธรรมอันแข็งแกร่งที่สุดดูเหมือนเปราะ ธรรมชาติอันสามัญที่สุดดูเหมือนเปลี่ยนแปลง รูปสี่เหลี่ยมอันใหญ่ที่สุดไม่มีมุม ภาชนะอันใหญ่ที่สุดไม่สมบูรณ์ เสียงที่ดังที่สุดได้ยินยาก รูปที่ใหญ่ที่สุดมองไม่เห็น เต๋อครั้นเมื่อซ่อนอยู่ย่อมไร้ชื่อ กระนั้นเต๋อแต่อย่างเดียวที่พึ่งร่วมด้วยแลยังให้สมบูรณ์

บทที่ 66

เต๋อเป็นของโลกดุดเดียวกับกระแสน้ำแลแอ่งลึกเป็นของแม่น้ำแลทะเล แม่น้ำแลทะเลอาจเป็นเจ้าแห่งแอ่งลึก เพราะแม่น้ำแลทะเลวางตนอยู่ในที่อันต่ำกว่าแอ่งลึกได้ ดังนั้นจึงมันเป็นเจ้าแห่งแอ่งลึกทั้งปวง จึงปราชญ์จักอยู่จักเหนือประชาชนได้ก็ด้วยการวางตนอยู่ใต้ประชาชน จักนำหน้าประชาชนเขาต้องทำตนอยู่เบื้องหลังประชาชน ดังนั้นเมื่อเขาอยู่เบื้องบน ประชาชนจักมีรูสึกว่แบกภาระ เมื่อเขาอยู่เบื้องหน้า ประชาชนจักมีรูสึกว่มีเขาขวางหน้าอยู่ ดังนั้นทั้งโลกจักยินดียกเขาไว้เบื้องสูง แลมิได้เบียดหน้าเขาเลย

7.4.1 โลกตามทัศนะของธรรมเนียมแบบเต๋า

ตามข้อเขียนของเหลาจื๋อที่ยกมานี้เต๋าเป็นนิรันดรคือมีอยู่โดยไม่มีต้นกำเนิดและดำรงอยู่ตลอดไป เต๋าเป็นที่มาของทุกสิ่งและเป็นสิ่งที่ทุกสิ่งกลับคืนไป ในแง่นี้เต๋าคือกลับพรหมันในศาสนาฮินดู แต่เต๋ามีใช้พระเจ้าที่เป็น “บุคคล” (person) ลัทธิเต๋าจึงมิใช่เทวนิยม และกล่าวได้ว่าเต๋าก็คือธรรมชาติอันเป็นนิรันดร และเป็นที่มาของฟ้าและดิน ข้อที่คล้ายกันก็คือเต๋ามีลักษณะเป็นนามธรรมแต่เป็นที่มาของรูปธรรม หรือโดยแท้จริงแล้วรูปธรรมที่เรารับรู้ด้วยประสาทสัมผัสนี้มาจากธรรมชาติที่เป็นนามธรรมและกลับไปสู่ธรรมชาติที่เป็นนามธรรมได้ เต๋าจึงมิใช่ความจริงแบบจิตนิยม แต่ลัทธิเต๋าก็มิได้ถือว่าโลกแห่งประสาทสัมผัสเป็นมายา และจะบอกว่าเต๋าที่เป็นนามธรรมไม่มีอยู่จริงก็ไม่ได้เพราะเราอธิบายสิ่งทั้งปวงด้วยเต๋า เหมือนเราพูดไม่ได้ว่าวิธีแก้โจทย์คณิตศาสตร์ไม่มีอยู่แม้ว่าสิ่งที่เรารับรู้ได้คือตัวเลขต่าง ๆ ที่ดำเนินไปตามวิธีนั้น

การที่เต๋าเป็นความจริงเพียงอย่างเดียวและสิ่งหลากหลายมาจากเต๋า เต๋าจึงเป็นทั้งที่เกิด องค์ประกอบ ความสัมพันธ์ วิธีทางและกฎของโลกหรือธรรมชาติ เพราะต้องมีความเปลี่ยนแปลงจากเต๋าไปเป็นสิ่งทั้งปวง และสิ่งต่าง ๆ ที่ประกอบกันเป็นโลกของประสาทสัมผัสก็ต้องมีความสัมพันธ์กัน และมีวิธีทางที่จะดำเนินไป เราจึงพบการใช้คำว่าเต๋านี้ในความหมายต่าง ๆ คือเป็น ธรรมชาติ เป็นสาเหตุของสิ่งธรรมชาติ เป็นจุดหมายสุดท้าย เป็นกฎธรรมชาติ และเป็นวิธีทางที่จะดำเนินตามกฎธรรมชาติไปสู่จุดหมายสุดท้าย

สภาวะที่สมดุลงของธรรมชาติคือสภาวะที่สมบูรณ์และดีที่สุด เราอาจพิจารณาจากเรื่องนิเวศวิทยาที่เป็นความรู้ในปัจจุบันเป็นตัวอย่าง ระบบนิเวศวิทยาดำเนินไปตามธรรมชาติ มีความสมดุลและสมบูรณ์ในตัว หากไม่มีอะไรไปยุ่งเกี่ยวแทรกแซงสภาวะแห่งธรรมชาตินี้ก็ดำเนินไปและดำรงอยู่ มีความดีงามในตัวเอง มีการเกิด การดำเนินไป การเสื่อมสลาย การพึ่งพาอาศัยกันอย่างเหมาะสมตามวิถีทางของมัน ตามทฤษฎีของเหลาจื๋อสภาวะธรรมชาติจึงดีที่สุด การเข้าไปแทรกแซงทำให้เกิดความเสียหายและเลวร้ายต่าง ๆ ตามมา

7.4.2 ผลของทัศนะของธรรมเนียมแบบเต๋าคือชีวิต

มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติจึงควรดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับธรรมชาติ การพยายามเข้าไปเปลี่ยนแปลงแก้ไขธรรมชาติจะทำให้เกิดความเสียหาย และส่งผลร้ายมาสู่ตัวมนุษย์เอง นี่เป็นแง่ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับธรรมชาติภายนอก ตัวมนุษย์เองก็มีธรรมชาติของตนที่จะเป็นอยู่อย่างเรียบง่ายเป็นธรรมชาติ มนุษย์ต้องเข้าใจธรรมชาติอันเป็นแก่นแท้ของตน ไม่ดำเนินชีวิตให้ผิดธรรมชาติ คือดำเนินชีวิตตามเต๋าเช่นไม่พยายามควบคุมสิ่งใดให้เป็นไปตามใจ ปล่อยให้สิ่งต่าง ๆ ดำเนินไปตามธรรมชาติของมัน ไม่ยึดถือสิ่งใดเป็นของตนและเข้าไปเปลี่ยนแปลง

ในด้านการปกครองผู้ปกครองที่ปกครองอย่างเป็นธรรมชาติก็คือผู้ปกครองที่อยู่ต่ำว่าประชาชนคือรับปัญหาของประชาชน ไม่กดขี่ประชาชน ประชาชนเป็นใหญ่และจุดหมายของการปกครองก็คือประชาชนกลมกลืนกับประชาชนจนประชาชนไม่รู้สึกรู้ว่าถูกปกครอง ผู้ปกครองที่ดีต้องปกครองโดยไม่ปกครอง คือไม่ใช่

อำนาจเป็นใหญ่ ไม่ปกครองเพื่อแสดงอำนาจของตน แต่ใช้อำนาจในตนเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชน รัฐ
ก็จะเป็นรัฐที่ปราศจากความกลัว และประชาชนไม่เบียดเบียนผู้ปกครอง ประชาชนมีอิสระอย่างแท้จริง

บทที่ 3

ความจริงเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์

1. มนุษย์ในทัศนะของวัตถุนิยม

1.1 คำอธิบายมนุษย์จากอิทธิพลของฟิสิกส์

1.1.1 คำอธิบายเรื่ององค์ประกอบของมนุษย์

คำอธิบายมนุษย์ในแนวทางฟิสิกส์เริ่มต้นตั้งแต่ความคิดของพวกปรมาณูนิยม (Atomism) คือความคิดของ ลิวคิปปัส (Leucippus) และเดโมคริตัส (Democritus) ในสมัยกรีกโบราณ นักปรัชญาทั้งสองเป็นนักปรัชญารุ่นแรกที่เสนอความคิดว่า ทุกสิ่งสามารถแบ่งแยกลงไปสู่สิ่งที่เล็กที่สุดที่ไม่สามารถแบ่งแยกได้อีกต่อไปเรียกว่า อะตอม คำว่า อะตอมมาจาก a tome แปลว่า ตัดไม่ได้ แบ่งไม่ได้ โดยพื้นฐานโลกนี้จึงประกอบด้วย อะตอมกับที่ว่าง ๆ ซึ่งเป็นที่อยู่ของอะตอม ทุกสิ่งล้วนประกอบขึ้นด้วยอะตอมที่ไม่มีคุณสมบัติเฉพาะใด ๆ คุณสมบัติเป็นสิ่งที่มนุษย์รู้สึกหรือกำหนดขึ้นเท่านั้น เช่น น้ำตาล ไม่ได้มีคุณสมบัติ “หวาน” หวานเป็นความรู้สึกของเรา เมื่อน้ำตาลกระทบลิ้น น้ำตาลทำให้เรารู้สึกหวาน ความหวานไม่ได้อยู่ที่น้ำตาล แต่เป็นความรู้สึกทางประสาทสัมผัสของเรา

ถ้านำคำอธิบายนี้มาอธิบายมนุษย์ มนุษย์ก็ประกอบขึ้นด้วยอะตอม ไม่มีจิตหรือวิญญาณ หากจะมีจิตหรือวิญญาณ จิตหรือวิญญาณก็ต้องประกอบขึ้นด้วยอะตอมเช่นกัน แต่ปัญหาก็คือ อะตอมซึ่งเป็นสสารนี้สามารถแสดงปรากฏการณ์ที่เรียกว่า “ชีวิต” ได้อย่างไร แม้แต่สสารที่แบ่งแยกไม่ได้นั้นก็ถามได้ว่าเกิดขึ้นได้อย่างไร ถ้าไม่มีผู้สร้างสสารเกิดเองได้หรือไม่

1.1.2 สสาร

นักปรัชญากรีกเป็นคนกลุ่มแรก ๆ ที่สังเกตโลกและรู้สึกว่าสิ่งที่มนุษย์เชื่อในโลกของประสาทสัมผัสตามที่ปรากฏไม่น่าจะถูกต้อง น่าจะมีความจริงที่อยู่เบื้องหลังหรือล่องพ้นประสาทสัมผัส ความจริงดังกล่าวนี้นักปรัชญากรีกมิได้คิดว่าต้องเป็นสิ่งเหนือธรรมชาติ แต่เป็นความจริงที่ละเอียดประณีตเกินกว่าที่ประสาทสัมผัสธรรมดาจะสัมผัสได้ จึงได้ตั้งคำถามเกี่ยวกับสสารและการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของสสาร เช่น อะไรคือสสารอันเป็นที่มาหรือส่วนประกอบของทุกสิ่ง สิ่งทั้งหลายมาจากสสารชนิดใดชนิดหนึ่งที่เรารู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสเช่น ดิน น้ำหรือว่ามีสสารซึ่งเราไม่รู้จักเป็นสสารอันเป็นที่มาของสสารนั้น ๆ อีกต่อหนึ่ง มีพลังอะไรที่ทำให้สสารเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง พลังทั้งหลายเช่นพายุที่พัดกระหน่ำ ไฟที่เผาทำลายก้อนหิน พืชที่เกิดแล้วก็ตาย พลังที่ปรากฏเหล่านี้ยังมีพลังอะไรที่อยู่เบื้องหลังหรือไม่ พลังนั้นอยู่ภายในสิ่งต่าง ๆ หรือมาจากภายนอก

คำตอบเกี่ยวกับสสารดูเหมือนจะลึกลงไปเป็นลำดับ ตั้งแต่คำตอบง่าย ๆ ในปรัชญากรีกสมัยศตวรรษที่ 5 ก่อนคริสต์ศักราช เช่น คำตอบของธาเลสที่ว่าสิ่งทั้งปวงมาจากธาตุน้ำหรือปฐมธาตุคือน้ำ มาสู่คำตอบที่ลึกลงไปอีกระดับหนึ่งคือคำตอบของเดโมคริตัสเรื่องอะตอม ในปัจจุบันคำตอบลึกลงไปกว่า

นั่นคืออะตอมยังมีส่วนประกอบเป็นอนุภาคโปรตอน อิเล็กตรอน และนิวตรอน คำตอบนี้ทำให้อะตอมซึ่งถือกันว่าเป็นสสาร กลายเป็นสิ่งที่มีองค์ประกอบเป็นพลังงาน และฟิสิกส์ที่ถือว่าเป็นศาสตร์เกี่ยวกับสิ่งที่แน่นอนตายตัว กลายเป็นศาสตร์ที่ยังสับสนเมื่อพูดถึงนิวเคลียร์ฟิสิกส์ ในปัจจุบันนักวิทยาศาสตร์สามารถสร้างอิเล็กตรอนจากสุญญากาศได้ และยังสร้างโปรตรอนได้ ซึ่งแสดงว่าในแง่วิทยาศาสตร์ อิเล็กตรอนและโปรตรอนเกิดจากความว่างเปล่า และสสารสามารถเกิดขึ้นจากความว่างเปล่าได้

ในเรื่องพลังที่ทำให้สสารเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงก็ได้มีการพัฒนาคำอธิบายแบบคาตเดาของกรีกโบราณ เช่น รักและเกลียด (love and hate) มาเป็นเรื่อง “แรง” ในทฤษฎีของกาลิเลโอ จนในปัจจุบันได้พูดถึงถึงแรง 4 ประเภท

ประเภทแรกคือ แรงดึงดูด (gravity) ซึ่งเป็นแรงที่เราใช้อธิบายการยกของขึ้นลง การโคจรของโลก การดึงดูดระหว่างดวงดาว เราก็ตกใจอะไรเกี่ยวกับแรงดังกล่าว ไม่มากนัก นักฟิสิกส์สังเกตว่าแรงดึงดูดมีลักษณะเป็นคลื่นซึ่งมาจากศูนย์กลางแกแล็กซีของเรา

ประเภทที่สอง แรงแม่เหล็กไฟฟ้า ได้แก่แรงที่ทำให้แม่เหล็กกับเหล็กดูดกัน ดึงดูดอะตอมให้อยู่รวมกันเป็นโมเลกุล ส่งสัญญาณตามเซลล์ประสาทไปสู่สมอง ส่งสัญญาณภาพโทรทัศน์

อีกสองประเภทอยู่ในระดับเล็กกว่าระดับอะตอม ได้แก่แรงที่เรียกว่า strong interaction ซึ่งทำให้โปรตรอนกับนิวตรอนที่ควรจะผลัดกันอย่างรุนแรงอยู่รวมกันในอะตอมได้ กับ weak interaction ซึ่งกระทำต่ออนุภาคของอะตอมและทำให้อนุภาคแยกจากกัน แต่เรายังไม่มีความรู้เกี่ยวกับแรงชนิดนี้มากนัก

1.1.3 มนุษย์หุ่นยนต์

การสืบค้นเรื่องสสารลงไปถึงที่สุดดังกล่าวทำให้เกิดความเข้าใจว่า นอกจากสสาร (และพลังงาน) แล้ว ไม่มีอะไรอื่นอีก สิ่งทั้งหลายเกิดจากสสารประกอบกันขึ้นจากระดับต่ำกว่าอะตอม ระดับอะตอมโมเลกุล ไปจนเป็นสารประกอบทางเคมี และรวมกันเป็นสิ่งต่าง ๆ หากพิจารณาเช่นนี้มนุษย์ก็ประกอบขึ้นด้วยสสารและพลังงาน (ซึ่งทางปรัชญาเรียกรวม ๆ ว่า สสาร) สสารประกอบกันขึ้นและแยกจากกันด้วยแรงหรือพลังดังกล่าวข้างต้น ร่างกายมนุษย์ก็ประกอบกันขึ้นจากสสารด้วยพลังงานเช่นนั้น และแยกสลายด้วยพลังงานเช่นนั้น มนุษย์จึงเป็นเพียงสสารที่ยึดโยงกันเป็นกลุ่ม เป็นร่างกาย ไม่มีจิตหรือวิญญาณแต่อย่างใด

การยึดโยงกันนี้เป็นไปอย่างมีระเบียบและเชื่อมโยงกันเป็นระบบ ซึ่งวิชากายวิภาคศาสตร์สามารถอธิบายระบบและความสัมพันธ์ระหว่างระบบต่าง ๆ ของร่างกายได้ เช่นเดียวกับการทำงานของเครื่องจักร มนุษย์เป็นเครื่องจักรชนิดหนึ่งหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งมนุษย์ก็คือหุ่นยนต์ธรรมชาติ ในแง่กายวิภาคศาสตร์มนุษย์ประกอบขึ้นด้วยหน่วยเล็ก ๆ คือ เซลล์ซึ่งแยกองค์ประกอบลงไปได้อีก คือประกอบด้วยสารเคมีที่สามารถแยกลงไปเป็นเชิงนิวเคลียร์ ฟิสิกส์อีกชั้นหนึ่ง เซลล์ประกอบกันเป็นอวัยวะย่อย ๆ ซึ่งรวมกันเป็นระบบกลายเป็นอวัยวะที่ซับซ้อนขึ้น อวัยวะต่าง ๆ ประกอบกันอย่างเป็นระบบ มีการทำงานเชื่อมโยงกันระหว่างระบบต่าง ๆ

เช่น ระบบโครงกระดูก ระบบเนื้อเยื่อ ระบบต่อมไร้ท่อ ระบบหายใจ ระบบการไหลเวียนของโลหิต ระบบขับถ่าย เป็นต้น ซึ่งทำให้คนสามารถแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ได้

การพิจารณาโดยแยกมนุษย์ออกเป็นส่วนประกอบย่อย ๆ ดังกล่าวเป็นการพิจารณาโดยเปรียบเทียบกับเครื่องจักร ซึ่งประกอบด้วยชิ้นส่วนต่าง ๆ ที่ทำหน้าที่เชื่อมโยงกันเป็นระบบ แยกได้เป็นส่วนหลัก ๆ เช่น เส้นใย เครื่องยนต์ ลูกสูบ เพลา ลูกเบี้ยว เพืองส่งกำลัง เพลาขับ แต่ละส่วนเหล่านี้ก็ประกอบด้วยชิ้นส่วนย่อย ๆ ลงไป เมื่อระบบต่าง ๆ ของเครื่องยนต์ทำงานประสานกันอย่างถูกต้อง เครื่องยนต์ก็เดินเป็นปกติเหมือนคนที่อวัยวะทุกส่วนทุกระบบอยู่ในสภาพปกติ ร่างกายก็สามารถทำงานได้ การทำงานของเครื่องยนต์เป็นได้โดยไม่ต้องมีจิตฉันใด การทำงานของร่างกายมนุษย์ที่ปรากฏเป็นพฤติกรรมต่าง ๆ ก็ไม่จำเป็นต้องมีจิตฉันนั้น แนวคิดนี้ นิยมกันในหมู่นักปรัชญาฝ่ายวัตถุนิยมสมัยใหม่ (modern age) คือ ราวคริสต์ศตวรรษที่ 18 และ 19

1.1.4 เครื่องจักรที่คิดได้

คำตอบดังกล่าวข้างต้นยังไม่เป็นที่น่าพอใจ เพราะเครื่องจักรไม่มีอารมณ์ ความรู้สึก ความคิด จินตนาการ อันเป็นเรื่องเกี่ยวกับจิตใจ มันทำงานอย่างปราศจากความคิด เป็นไปตามความต้องการของมนุษย์ผู้ควบคุม หุ่นยนต์ในยุคแรก ๆ ก็ทำงานได้อย่างหยาบ ๆ จนยากที่จะเทียบได้กับมนุษย์ อะไรควบคุมร่างกายให้ทำการต่าง ๆ ได้ ถ้าสิ่งนั้นเป็นสสาร เป็นวัตถุ วัตถุไม่มีชีวิตมันจะกระทำการเองได้อย่างไร แม้จะยอมรับว่าคนเราใช้สมองคิด แต่สมองที่เป็นก้อนเนื้อจะคิดได้อย่างไร สมองน่าจะเป็นเพียงอวัยวะที่เป็นเครื่องมือของสิ่งอื่นที่เป็นผู้คิด และสิ่งนั้นต้องไม่ใช่วัตถุ หากแต่เป็นจิตหรือนามธรรม

คำอธิบายเรื่องเครื่องจักรสามารถคิดได้เริ่มมีน้ำหนักมากขึ้นเมื่อคอมพิวเตอร์เจริญขึ้น โดยมีขนาดเล็กลงและมีประสิทธิภาพมากขึ้น ทำงานซับซ้อนมากขึ้นเรื่อย ๆ และเกิดความคิดว่า ถ้าคอมพิวเตอร์คิดได้ สมองซึ่งเป็นสสารก็คิดได้เช่นเดียวกัน ความสามารถในการคิดเราเรียกว่า ปัญญา ความรู้หรือความฉลาด เมื่อคอมพิวเตอร์มีความสามารถในการคิดเท่าเทียมกับมนุษย์หรือเก่งกว่ามนุษย์ในบางเรื่อง จึงเกิดคำเรียก ความฉลาดของคอมพิวเตอร์ว่า ปัญญาประดิษฐ์ (artificial intelligence) เครื่องคอมพิวเตอร์เทียบได้กับสมอง และความสามารถในการทำงานของมันเทียบได้กับสติปัญญา หากคอมพิวเตอร์กับสมองทำงานแบบเดียวกัน คนก็คิดได้โดยไม่ต้องมีจิต ข้อโต้แย้งเรื่องจิตในสมัยปัจจุบันมักเป็นการพิสูจน์โดยเปรียบเทียบดังกล่าว ถ้าร่างกายเหมือนเครื่องจักร คอมพิวเตอร์ที่ควบคุมการทำงานของเครื่องจักรก็เหมือนกับสมองที่ควบคุมการทำงานของร่างกาย

1.1.5 เหตุผลสนับสนุนความคิดที่ว่าเครื่องจักรสามารถคิดได้

ในบทความของ คริสโตเฟอร์ เอเวนส์ (Christopher Evans)¹ เรื่องเครื่องจักรสามารถคิดได้หรือไม่ เอเวนส์ได้โต้แย้งทัศนะที่เชื่อว่าการคิดของมนุษย์ไม่ใช่เรื่องการทำงานของสมองซึ่งเป็นสสารแต่เพียง

¹ บทความนี้ ฉบับภาษาไทย อยู่ในเอกสารอัดสำเนาของภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อาจารย์ไสรวัจน์ หงส์ดารมภ์ และอาจารย์อุกฤษฏ์ แพทย์น้อย เป็นผู้แปล

อย่างเดียวกันจะต้องมีสิ่งอื่นที่มีใช้สิ่งกายภาพรวมอยู่ด้วย และสิ่งเหล่านั้นอาจปรากฏเป็นปรากฏการณ์ทางจิต เช่น อารมณ์ ความนึกคิด ความคิดสร้างสรรค์ ญาณเหนือผัสสะ เป็นต้น เอแวนส์เชื่อว่าสมองทำหน้าที่คิดได้โดยไม่ต้องมีสิ่งพิเศษที่ไม่ใช่สสารอันประกอบขึ้นเป็นสมอง และสมองทำหน้าที่คิดได้ดุจเดียวกับคอมพิวเตอร์ เป็นแต่สมองพัฒนาตามกระบวนการวิวัฒนาการ ส่วนคอมพิวเตอร์พัฒนาโดยกระบวนการทางฟิสิกส์ด้วยฝีมือมนุษย์ แต่ถ้าคอมพิวเตอร์กับสมองทำงานได้เหมือน ๆ กันก็ต้องถือว่าคอมพิวเตอร์คิดได้ เช่นเดียวกับที่สมองคิดได้ ไม่ว่าจะการคิดนั้นจะเป็นไปโดยกระบวนการทางฟิสิกส์ หรือชีววิทยาก็ตาม เอแวนส์พยายามพิสูจน์ว่าคอมพิวเตอร์คิดได้โดยที่คอมพิวเตอร์ไม่ต้องมีสิ่งนามธรรม หรือจิต หากเป็นเช่นนั้นก็อาจสรุปได้ว่าสมองสามารถคิดได้โดยไม่ต้องมีจิต คือการคิดทั้งหลายเป็นกระบวนการทางกายภาพล้วน ๆ จิตไม่จำเป็นต้องมีประเด็นต่าง ๆ ที่เอแวนส์อ้างมีดังนี้

1) คอมพิวเตอร์ในปัจจุบันพัฒนามาจากคอมพิวเตอร์แบบง่าย ๆ ในอดีต และยังคงเป็นคอมพิวเตอร์แบบเดิมอยู่ แต่มีประสิทธิภาพมากขึ้นจนสามารถคิดได้อย่างซับซ้อน คิดได้เร็วกว่ามนุษย์ มีความถูกต้องแม่นยำกว่า และไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย ในแง่นี้ถือได้ว่าคอมพิวเตอร์เป็นสมองหรือปัญญาประดิษฐ์ (artificial intelligence) ที่มีประสิทธิภาพกว่าปัญญาของมนุษย์ ดังนั้นมิใช่แต่เพียงคอมพิวเตอร์คิดได้อย่างมนุษย์แต่คิดได้ดียิ่งกว่าสมองของมนุษย์

2) คอมพิวเตอร์สามารถทำงานได้เหมือนการคิดของมนุษย์มากจนไม่รู้ว่าเป็นคอมพิวเตอร์ ถ้าไม่รู้มาก่อนหรือไม่ใครบอกให้ทราบ เช่น กรณีที่นักเล่นหมากรุกโลก เล่นหมากรุกกับเครื่องคอมพิวเตอร์ เซส 47 (chess47) และออกปากว่า เล่นเก่งเท่านักเล่นหมากรุกระดับโลก และถ้าไม่รู้มาก่อนว่าเป็นคอมพิวเตอร์ก็จะต้องนึกว่าเป็นคน

3) คอมพิวเตอร์สามารถโต้ตอบความคิดกับมนุษย์ได้ เช่นเดียวกับมนุษย์สนทนาโต้ตอบกัน คอมพิวเตอร์สามารถรับคำสั่งและสนทนาโต้ตอบ ปฏิเสธ บอกทางเลือก สอบถามความต้องการของมนุษย์ได้ การทำงานเช่นนี้เหมือนกับการทำงานโดยใช้สมองของมนุษย์

4) คอมพิวเตอร์มีความคิดสร้างสรรค์ได้ คือมีความคิดใหม่ที่ยังไม่มีใครคิดมาก่อน เอแวนส์ยกตัวอย่างเรื่องการพิสูจน์ทางเรขาคณิตเกี่ยวกับรูปสามเหลี่ยม และเรื่องการใช้สี่สีในการพิมพ์ดังนี้

ก. กรณีการพิสูจน์ทางเรขาคณิต

“ตัวอย่างของการคิดเชิงสร้างสรรค์ของเครื่องยังมีที่ดีกว่านี้ เช่นการให้เครื่องพิสูจน์ทฤษฎีในเรขาคณิตของยูคลิด ซึ่งเครื่องได้คิดค้นแนวทางการพิสูจน์ ซึ่งไม่เคยมีมนุษย์คนใดคิดได้มาก่อน กล่าวคือเครื่องสามารถพิสูจน์ได้ว่า มุมฐานของสามเหลี่ยมหน้าจั่ว มีขนาดเท่ากันโดยการพลิกสามเหลี่ยมดังกล่าวไป 180 องศา แล้วบอกว่าสามเหลี่ยมทั้งคู่ทับกันได้สนิท”¹

¹ เรื่องเดิม หน้า 8

ข. กรณี การพิมพ์สี

“ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดก็คือ “ปัญหาสีสี” ปัญหาดังกล่าว อยู่ที่ว่าจะทาสีประเทศหรือรัฐต่าง ๆ ในแผนที่โดยใช้สีให้น้อยสีที่สุดก็สีเพื่อให้แต่ละประเทศหรือรัฐที่อยู่ติดกันจะต้องมีสีไม่ซ้ำกัน ปัญหานี้มีนัยสำคัญทางคณิตศาสตร์ ... ประสาทสัมผัสจะบอกเราว่าสีสีเป็นจำนวนที่ใช้ได้ แต่ถ้าคุณจะต้องหาข้อพิสูจน์เชิงคณิตศาสตร์ว่าทำไมถึงต้องเป็นสีสีคุณจะไปที่ไหนไม่ได้เลย นักคณิตศาสตร์พยายามมาเป็นสิบ ๆ ปี แล้วที่จะพิสูจน์เรื่องนี้ แต่ก็ไม่มีใครไปไหน “บทพิสูจน์” ที่มีผู้เสนอก็ดูแปลกประหลาดทั้งสิ้น อย่างไรก็ตามในปี 1977 ปัญหานี้ก็มีผู้ป้อนให้คอมพิวเตอร์ซึ่งหาหนทางแก้ด้วยการพิจารณาทางเลือกทั้งหมดที่มีอยู่ด้วยความเร็วมหาศาลและผลที่ได้ก็คือ เครื่องสามารถหาข้อพิสูจน์ที่นักคณิตศาสตร์พอใจได้²

5) ในอนาคตคอมพิวเตอร์อาจพัฒนาโปรแกรมให้สามารถทำงานได้ทุกอย่างที่สมองมนุษย์ทำได้ แม้กระทั่งพัฒนาโปรแกรมด้วยตัวมันเองก็ได้ ข้ออ้างนี้เป็นการพิจารณาจากสิ่งที่คอมพิวเตอร์ทำไม่ได้ในอดีต เช่น เขียนตัวอักษรเหมือนที่มนุษย์เขียนไม่ได้ วาดภาพไม่ได้ แต่ในปัจจุบัน คอมพิวเตอร์สามารถทำงานเหล่านี้ได้ดีกว่ามนุษย์ การอ้างเหตุผลเช่นนี้ทำให้คอมพิวเตอร์กลายเป็นสิ่งที่พัฒนาเป็นอะไรก็ได้ไม่มีข้อจำกัด ดังนั้นไม่ว่าสมองมนุษย์จะเป็นอย่างไร ก็สามารถอ้างได้ว่าคอมพิวเตอร์จะเป็นเช่นนั้นได้เสมอ กล่าวคือเป็นความเชื่อเบื้องต้นว่าคอมพิวเตอร์กับสมองไม่มีอะไรต่างกันตั้งแต่ต้น

6) สมองมนุษย์ก็คือคอมพิวเตอร์ที่พัฒนาโปรแกรมมานานโดยกระบวนการวิวัฒนาการ คอมพิวเตอร์ก็อาจพัฒนาโดยกระบวนการฟิสิกส์ด้วยระบบดิจิทัลได้เช่นเดียวกับสมอง

7) คอมพิวเตอร์ได้พัฒนามาจนกระทั่งทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งกว่าสมองในบางเรื่อง ดังนั้นคอมพิวเตอร์ที่เจริญหรือ ปัญญาประดิษฐ์ (artificial intelligence) ที่เฉลียวฉลาดเช่นนี้อาจมีคุณสมบัติบางอย่างเช่นรู้สึก หรือรู้ตัวว่ากำลังคิดหรือทำอะไรอยู่ หากเป็นเช่นนั้นคอมพิวเตอร์ก็ไม่แตกต่างกับสมองมนุษย์

เมื่อพิจารณาโดยนัยต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น ไม่ว่าจะป็นร่างกาย หรือสมองของมนุษย์ก็มีลักษณะเป็นเครื่องจักรและชีวิตก็คือการทำงานของเครื่องจักร

1.1.6 ในบทความเรื่องคอมพิวเตอร์คิดได้หรือไม่ จอห์น เซิร์ล (John Searle)¹ วิจารณ์ความคิดของนักปรัชญาฝ่ายวัตถุนิยมที่เชื่อว่าเครื่องจักรกับสมองทำงานอย่างเดียวกัน และเครื่องจักรก็อาจมีความคิดและความรู้สึกก็การทำงานของสมองตามโปรแกรมในตัวมัน ไม่มีสิ่งอื่นที่เรียกว่าจิตหรืออะไรทั้งสิ้น แม้ขณะนี้มนุษย์จะยังสร้างเครื่องคอมพิวเตอร์ที่คิดและรู้สึกได้ดังกล่าว แต่ในอนาคตมนุษย์ก็จะสามารถออกแบบโปรแกรมที่เทียบได้กับสมองและความคิดของมนุษย์ในทุก ๆ ด้าน

² เรื่องเดิม หน้า 7

¹ เอกสารประกอบการสอน วิชาปรัชญาเบื้องต้นของภาควิชาปรัชญาคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ไสร์จัจหงส์ลดาธรมภ์ (ผู้แปล)

เชิร์ลคิดอย่างไม่ว่าคอมพิวเตอร์จะพัฒนาไปเพียงไรมันก็ยังคงเป็นเพียงคอมพิวเตอร์ชนิดนั้นที่ซับซ้อนขึ้น มีประสิทธิภาพมากขึ้น แต่ไม่มีทางที่จะเหมือนสมองที่มีความสามารถ ในสิ่งที่คอมพิวเตอร์ไม่มีและความสามารถนั้นก็อยู่นอกเหนือความสามารถในการทำงานของคอมพิวเตอร์แบบดิจิทัล ข้อแย้งนี้ก็เหมือนกับสัตว์น้ำไม่ว่าจะมีคุณสมบัติพิเศษใด ๆ ก็ต้องเป็นคุณสมบัติในการอยู่ในน้ำ ไม่อาจมีคุณสมบัติเฉพาะของสัตว์บกได้ เขาบรรยายการทำงานของคอมพิวเตอร์แบบดิจิทัลว่า

“การทำงานของมันสามารถบรรยายได้อย่างเป็นแบบแผน นั่นคือเรากำหนดและบรรยายขั้นตอนต่าง ๆ ของการทำงานของคอมพิวเตอร์ด้วยสัญลักษณ์ที่เป็นนามธรรม เช่น เลข 0 กับ 1 “กฎ” คอมพิวเตอร์ตามปกติจะกำหนดว่าเมื่อใดเครื่องจะอยู่ในสถานะใด และเครื่องก็จะมีสัญลักษณ์บางอย่างอยู่บนเทป เมื่อเป็นเช่นนี้เครื่องก็จะดำเนินการเช่น ลบสัญลักษณ์หรือพิมพ์สัญลักษณ์ใหม่ลงไป หลังจากนั้นเครื่องก็จะเข้าสู่สถานะใหม่อีกสถานะหนึ่งเช่นเลื่อนแถบเทปไปทางซ้าย แต่สัญลักษณ์พวกนี้ไม่มีความหมายมันไม่มีเนื้อหาทางอรรถศาสตร์¹ มันไม่ได้เกี่ยวพันกับอะไรเลย สัญลักษณ์พวกนี้ต้องกำหนดด้วย โครงสร้างตามแบบแผนหรือโครงสร้างตามวากยสัมพันธ์² ของมันเท่านั้น ตัวอย่างเช่นเลข 0 กับเลข 1 ในคอมพิวเตอร์เป็นเพียงตัวเลขเท่านั้น มิได้แม้กระทั่งบ่งถึงจำนวนศูนย์หรือหนึ่ง ที่จริงคุณลักษณะนี้เองที่ทำให้ดิจิทัลคอมพิวเตอร์มีพลังและประสิทธิภาพมาก เครื่องคอมพิวเตอร์เครื่องหนึ่งสามารถทำงานตามโปรแกรมได้มากมายไม่จำกัด ... การมีจิตใจมีอะไรมากกว่า เพียงกระบวนการแบบแผนหรือกระบวนการทางวากยสัมพันธ์มาก สถานะทางจิตของเราย่อมมีเนื้อหาบางอย่าง ถ้าผมกำลังนึกถึงเมืองแคนซัส ซิตี้ หรือหวังว่าผมมีเบียร์เย็น ๆ หรือคิดว่าอัตราดอกเบี้ยจะลดต่ำลงในแต่ละกรณีสถานะทางจิตของผมมี “เนื้อหาทางจิต” ที่นอกเหนือไปจากลักษณะแบบแผน³

แนวคิดนี้แสดงให้เห็นว่าคอมพิวเตอร์ทำงานตามแบบที่เป็นกลไก โปรแกรมควบคุมการทำงานให้เป็นไปตามกลไกที่กำหนด เครื่องยนต์ของรถยนต์ทำงานตามคอมพิวเตอร์ที่ควบคุมสั่งการโดยตัวเครื่องยนต์เองไม่ได้มีความรับรู้ ไม่มีสัมพัทธ์ัญณะ เป็นการทำงานอย่างตาบอดฉันใด คอมพิวเตอร์เองก็เป็นเครื่องยนต์ชนิดหนึ่งทำงานเป็นกลไกเช่นเดียวกับเครื่องยนต์ของรถยนต์ โปรแกรมคอมพิวเตอร์เองก็เป็นกลไกที่มนุษย์สร้างคือเป็นตัวระบบที่ใช้ควบคุมเครื่องยนต์คือคอมพิวเตอร์อีกต่อหนึ่ง ผู้ที่สร้างระบบก็คือมนุษย์ที่มีสัมพัทธ์ัญณะ มีสติ มีเจตจำนง มนุษย์รู้ว่าตัวทำอะไรและรู้ความหมายในสิ่งที่ตัวทำ แต่เครื่องมือที่มนุษย์ใช้คือคอมพิวเตอร์และโปรแกรมเป็นเพียงเครื่องจักรที่ทำตามคำสั่งอย่างตาบอด มันทำงานเหมือนมีความรู้ความเข้าใจ เพราะระบบที่มนุษย์สร้างมีความเป็นระเบียบแบบแผนตามเจตจำนงของมนุษย์ แต่ตัวเครื่องจักรมิได้รู้ว่าตัวมันกำลัง

¹ อรรถศาสตร์ (semantics) วิชาที่ว่าด้วยความหมายทางภาษา

² วากยสัมพันธ์ (syntax) วิชาที่ว่าด้วยการเรียงลำดับคำตามโครงสร้างของภาษาใดภาษาหนึ่ง

³ เรื่องเดียวกัน

ดำเนินไปอย่างมีระเบียบแบบแผน มันทำไปตามที่ถูกระบุไว้ มีได้มีอิสระเสรี เรื่องนี้เซิร์ลได้ยกตัวอย่างเปรียบเทียบ การทำงานของคอมพิวเตอร์กับมนุษย์ให้เห็นความแตกต่างดังนี้

สมมติว่าโปรแกรมเมอร์กลุ่มหนึ่งเขียนโปรแกรมขึ้นมาที่ทำให้คอมพิวเตอร์สามารถเลียนแบบความเข้าใจภาษาจีนได้ ดังนั้นเมื่อคอมพิวเตอร์ได้รับข้อมูลที่เป็นคำถามในภาษาจีน มันก็จะเปรียบเทียบคำถามนั้นกับคลังความจำหรือฐานข้อมูลของมัน แล้วส่งคำตอบที่เหมาะสมออกมา สมมติว่าโปรแกรมดังกล่าวเขียนได้ดีมากจนกระทั่งคำตอบนั้นดีพอ ๆ กับคำตอบของผู้ที่พูดภาษาจีนเป็นภาษาแม่ คำถามในตอนนั้นก็คือ เครื่องคอมพิวเตอร์เข้าใจภาษาจีนแบบที่ชาวจีนเข้าใจภาษาของตนเองหรือไม่ เอาละ ลองนึกภาพว่าคุณถูกขังอยู่ในห้อง ๆ หนึ่ง ซึ่งเต็มไปด้วยตะกร้ามากมายที่เต็มไปด้วยตัวอักษรจีนจำนวนมาก ลองคิดว่าคุณไม่รู้ภาษาจีนเหมือนกับที่ผมไม่รู้ แต่คุณมีคู่มืออยู่เล่มหนึ่งเขียนเป็นภาษาอังกฤษบอกว่าคุณจะต้องทำอย่างไรกับตัวอักษรจีนเหล่านี้ กฎต่าง ๆ ในคู่มือเล่มนี้กำหนดการกระทำต่อตัวอักษรจีนด้วยวิธีที่เป็นเรื่องของแบบแผนล้วน ๆ หมายความว่ากฎต่าง ๆ พวกนี้เป็นกฎทางวากยสัมพันธ์ ไม่ใช่ไวยากรณ์ ดังนั้นกฎหนึ่งอาจบอกว่า “เอาสัญลักษณ์รูปร่างอย่างนี้ อย่างนี้ จากตะกร้าหมายเลขหนึ่ง และวางมันข้าง ๆ สัญลักษณ์รูปร่างอย่างนั้นในตะกร้าหมายเลขสอง” ที่นี้สมมติว่ามีตัวหนังสือภาษาจีนถูกส่งเข้ามาในห้อง และสมมติอีกว่าคุณมีหน้าที่ที่จะส่งตัวหนังสือกลับไป โดยมีกฎจำนวนหนึ่งที่บอกว่าคุณจะต้องส่งสัญลักษณ์กลับไปนอกห้องอย่างไรเมื่อได้รับสัญลักษณ์ที่เรียงกันแบบนั้นแบบนั้นมา สมมติว่าคุณไม่รู้สัญลักษณ์ที่เป็นตัวจีนที่ส่งเข้ามาในห้องนั้น คนข้างนอกห้องเรียกว่า “คำถาม” และสัญลักษณ์ที่คุณส่งกลับไปเรียกว่า “คำตอบ” สมมติอีกว่าโปรแกรมเมอร์ที่เขียนกฎการเรียงตัวหนังสือนี้มีความเก่งกาจมาก จนเมื่อผ่านไประยะหนึ่งคนนอกห้องไม่มีทางแยกออกเลยว่าคำตอบนี้เป็นคำตอบของคนจีนจริงหรือไม่ใช่ เราจะเห็นได้ว่าคุณในตอนนี้อยู่ในห้องที่มีแต่ตัวหนังสือจีนที่คุณอ่านไม่ออกเลยสักตัวเดียว และกระทำการสลับสับเปลี่ยนตัวหนังสือต่าง ๆ มากมาย จากสถานการณ์ที่ผมได้บรรยายมา พบว่าไม่มีทางใดเลยที่คุณจะเรียนรู้ภาษาจีนโดยการสลับสับเปลี่ยนตัวหนังสืออยู่อย่างนี้

ที่นี้ประเด็นที่ผมต้องการจะเสนอจากตัวอย่างนี้ก็มีแค่นี้ คือว่าจากการที่คุณดำเนินตามโปรแกรมคอมพิวเตอร์แบบแผน และจากการสังเกตจากมุมมองของผู้สังเกตการณ์ภายนอกคุณมีพฤติกรรมเหมือนคนที่รู้ภาษาจีนดีทุกอย่าง แต่ในขณะที่เดียวกันคุณก็ไม่ได้เข้าใจภาษาจีนเลยแม้แต่ไม่เพียงพอที่จะทำให้คุณเข้าใจภาษาจีนจริง ๆ ก็ไม่เพียงพอที่จะให้เครื่องคอมพิวเตอร์อื่นใดก็ตามเกิดความเข้าใจภาษาจีนขึ้นมาได้ ย้ำอีกครั้ง เหตุผลสำหรับเรื่องนี้สามารถพูดได้สั้น ๆ ถ้าคุณไม่เข้าใจภาษาจีน เครื่องคอมพิวเตอร์ใด ๆ ก็ไม่อาจเข้าใจภาษาจีนได้ เพราะไม่มีเครื่องคอมพิวเตอร์เครื่องใดจะมีอะไรที่คุณไม่มีถ้ามันทำงานแต่เพียงการดำเนินตามโปรแกรม ทุกอย่างที่คุณมีก็คือสิ่งที่คุณมีอยู่แล้ว นั่นก็คือโปรแกรมแบบแผนที่ใช้ในการจัดการกับ

ตัวหนังสือภาษาจีนที่ยังไม่ได้ตีความ ขออ้ออีกครั้งที่คอมพิวเตอร์มีแต่เพียงวากยสัมพันธ์ แต่ไม่มีอรรถศาสตร์ จุดหมายทั้งหมดของเรื่องห้องภาษาจีนนี้ก็คือการเตือนความทรงจำของเราเกี่ยวกับเรื่องที่เราู้กันดีอยู่แล้ว ว่าการเข้าใจภาษาหรือการมีสถานะทางจิตใจ ๆ มีส่วนเกี่ยวข้องอย่างยิ่งกับอะไรที่มากไปกว่าสัญลักษณ์แบบแผนที่เรียงกันเป็นดับ ความเข้าใจนี้ต้องอาศัยการตีความ หรือการมีความหมายติดอยู่กับสัญลักษณ์ และเครื่องคอมพิวเตอร์แบบดิจิทัลตามที่นิยามไว้ไม่อาจมีอะไรมากไปกว่าสัญลักษณ์แบบแผนได้ ทั้งนี้เนื่องจากอย่างที่ผมพูดไว้แล้ว คือว่าคอมพิวเตอร์ไม่เป็นอะไรมากกว่าสิ่งที่สามารถดำเนินการตามโปรแกรมและโปรแกรมพวกนี้สามารถกำหนดออกมาอย่างเป็นแบบแผนได้ นั่นคือมันไม่มีอรรถศาสตร์¹

กรณีดังกล่าวนี้ชี้ให้เห็นว่าคอมพิวเตอร์คิดไม่ได้ ไม่ว่าจะโปรแกรมจะซับซ้อนเพียงไร การทำงานก็คงเป็นไปตามระบบเดิม รูปแบบเดิม การคิด การตัดสินใจหรือกระบวนการทางจิตอื่น ๆ มิได้เกิดขึ้น แม้มีโปรแกรมที่แสดงอารมณ์ก็ไม่อาจทำให้คอมพิวเตอร์มีอารมณ์จริง ๆ เป็นแต่แสดงออก “ราวกับ” หรือ “ประหนึ่งว่า” มีอารมณ์เท่านั้น แนวความคิดของเฮเวนส์ที่ผลักดันความสำเร็จในการพัฒนาของคอมพิวเตอร์ไปสู่อนาคตโดยมีความเชื่อแต่ต้นว่า ไม่ว่าจะคอมพิวเตอร์จะพัฒนาไปในด้านใดก็อยู่ในวิสัยที่เป็นไปได้ทั้งสิ้น แม้กระทั่งพัฒนาโปรแกรมด้วยตัวเอง หรือเป็นสมองมนุษย์ แต่ถ้ามีความเชื่อเช่นนี้อยู่แล้วข้อพิสูจน์ทั้งหลายของเฮเวนส์ก็ไม่จำเป็น สิ่งที่เขาเวนส์มิได้พิสูจน์ก็คือความรู้สึกในตัวตนเกิดขึ้นได้อย่างไรเมื่อใด ชีววิทยาพยายามตอบปัญหาทำนองนี้โดยพยายามหากำเนิดของ “ชีวิต” ซึ่งทำให้สสารกลายเป็นสิ่งมีชีวิต

1.2 คำอธิบายมนุษย์จากอิทธิพลของชีววิทยา

1.2.1 อะไรคือต้นกำเนิดของชีวิต

คำถามทางปรัชญาที่สำคัญ ซึ่งมนุษย์พยายามตอบกันมาโดยตลอดก็คือคำถามเกี่ยวกับต้นกำเนิดของชีวิตของมนุษย์ ของสสาร และของจักรวาล คำถามเหล่านี้จะตอบได้ก็ต่อเมื่อมีข้อมูลและความรู้มหาศาล

เมื่อสมัยที่ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ยังไม่เจริญ คำตอบเกี่ยวกับชีวิตและมนุษย์มักจะปรากฏเป็นเรื่องเหนือธรรมชาติ เช่น เรื่องพระเจ้า สร้างมนุษย์ในคริสต์ศาสนา หรือเรื่องผีปั้นลูกของไทย เป็นต้น แต่ในปัจจุบันความรู้ด้านชีวเคมีเจริญมากขึ้น และได้ตอบปัญหาเกี่ยวกับกำเนิดของชีวิตได้ลึกซึ้งยิ่งกว่าแนวทางฟิสิกส์ที่กล่าวมาแล้ว

1.2.2 ปรากฏการณ์ที่เรียกว่า “มีชีวิต”

ในปัจจุบันปรากฏการณ์ที่เรียกว่า “ชีวิต” อาจนิยามได้ด้วยคุณสมบัติสองประการคือ การจำลองตัวเองได้ (self – replication) และการเปลี่ยนแปลงได้ (mutability) อินทรีย์ภาพใด ๆ ที่มีลักษณะสองประการนี้เรียกได้ว่า “มีชีวิต” การที่จะมีลักษณะสองประการนี้ได้ก็ต้องมีกระบวนการวิวัฒนาการอันประกอบด้วยความ

¹ เรื่องเดิม

สืบเนื่องและการปรับตัว การจำลองตัวเองได้ทำให้เผ่าพันธุ์ยังคงดำรงอยู่เมื่อตัวมันตายไปกล่าวคือทำให้มีความสืบเนื่องของเผ่าพันธุ์นั้น ๆ การปรับตัวได้ทำให้ดำรงอยู่ในสภาวะแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงได้ หากปรับตัวไม่ได้ก็อาจต้องสูญเผ่าพันธุ์เพราะสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไปเรื่อย ๆ นอกจากนี้อาจมีการนิยามด้วยคุณสมบัติอื่น ๆ เช่น เคลื่อนไหวได้ กินอาหารได้ เติบโตได้ ตอบสนองสิ่งแวดล้อมได้ ดำรงอยู่ในสภาพที่สมดุลได้

การที่เราพูดถึงคุณสมบัติสองประการข้างต้นนั้น ที่จริงยังมีได้เป็นการนิยาม คำว่า “ชีวิต” เรายังไม่ได้คิดถึงอะไรเกี่ยวกับชีวิต เราเพียงแต่พูดถึงลักษณะภายนอกของสิ่งมีชีวิตที่เราารู้ได้ด้วยการสังเกต เราเพียงแต่บอกว่าถ้าสิ่งใดทำได้เช่นนั้นเราจะจัดเข้าประเภท “สิ่งมีชีวิต” แต่เราก็กังไม่ได้บอกว่าชีวิตคืออะไร

เมื่อเราพิจารณาจากความรู้ของเรา เราารู้สึกได้ว่า ชีวิตมิใช่เป็นเพียงความสามารถที่จะทำอะไรได้ แต่เป็นสิ่งใดสิ่งหนึ่งในตัวเราที่อยู่กับเราตลอดระยะเวลาที่เราจะไม่ตาย

ตามทฤษฎีมนุษย์หุ่นยนต์ที่เราได้กล่าวมาแล้ว เราอาจสร้างหุ่นยนต์ที่มีคุณสมบัติสองประการดังกล่าวข้างต้นได้ หุ่นยนต์เหล่านั้นอาจออกลูกออกหลานสืบต่อกันไปไม่รู้จบและสามารถปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อม แต่เราจะยอมรับได้หรือไม่ว่ามันมีชีวิต ชีวิตน่าจะมีอะไรมากกว่าหุ่นที่เต็มไปด้วยแผงวงจรไฟฟ้า

1.2.3 กำเนิดของชีวิตบนพื้นโลก

โลกมีจำนวนนับไม่ถ้วน มีอายุและลักษณะแตกต่างกัน คัมภีร์พระพุทธรศาสนาเชื่อว่า ยังมีโลกอื่น ๆ ที่มีสิ่งมีชีวิตเช่นเดียวกับโลกนี้อีกมากมายในจักรวาล ในที่นี้เราจะสืบสาวหาต้นกำเนิดของชีวิตบนโลกนี้

ระบบสุริยะของเราเกิดขึ้นราวห้าพันล้านปีมาแล้ว หลังจากนั้นราวสองพันห้าร้อยล้านปีโลกเริ่มควบแน่นเป็นลูกกลมร้อนที่ยังมีความเปลี่ยนแปลงที่รุนแรงและไม่มีชีวิตใด ๆ อยู่ได้

ซากดึกดำบรรพ์ของสัตว์ที่มีเปลือกแข็งอยู่ในยุคพรีแคมเบรียน (Precambrian) ราว 700 ล้านปีมาแล้ว และแยกเป็นวงศ์ต่าง ๆ มากมายในยุคแคมเบรียนซึ่งเริ่มราว 600 ล้านปีมาแล้ว ร่องรอยของสิ่งมีชีวิตเหล่านี้พบได้ง่ายเพราะได้พัฒนามามากจนมีเปลือกที่กลายเป็นซากดึกดำบรรพ์หลงเหลืออยู่ แต่ส่วนที่เป็นเนื้อในได้สลายไปไม่เหลือร่องรอย เราจึงเชื่อได้ว่าสัตว์ที่ว่างกายนิมรวมทั้งชีวอินทรีย์ที่มีเซลล์เดียวซึ่งมีอยู่ นับไม่ถ้วนน่าจะมียู่ ในกระบวนการวิวัฒนาการที่ดำเนินสืบเนื่องมาก่อนหน้านั้น แต่ไม่มีอะไรให้นักดึกดำบรรพ์วิทยาค้นพบได้

ชีวิตที่เก่าแก่ที่สุดที่เราารู้จักคือเซลล์พีซจำพวกสาหร่ายที่อยู่ในสมัยสามพันห้าร้อยล้านปีมาแล้ว เซลล์ดังกล่าวสามารถสังเคราะห์แสงแบบพีซีบีซีวีได้ แต่ชีวิตก็ต้องเกิดก่อนหน้านี้อาจประมาณระยะเวลาได้ว่าชีวิตน่าจะเกิดขึ้นราวสี่พันห้าร้อยล้านปีถึงสามพันห้าร้อยล้านปี ซึ่งเป็นช่วงที่โลกเริ่มเป็นรูปเป็นร่างขึ้น

1.2.4 การทดลองเกี่ยวกับวิวัฒนาการทางชีวเคมีของชีวิต

การทดลองเกี่ยวกับวิวัฒนาการทางชีวเคมีของชีวิต เริ่มขึ้นจากนักชีวเคมีชาวรัสเซียชื่อ อเล็กซานเดอร์ โอพาริน (Alexander Oparin) ในปี 1922 โอพาริน เสนอทฤษฎีกำเนิดชีวิต ต่อกลุ่มนักวิทยาศาสตร์ในมอสโคว์ อีกสองปีก็พิมพ์หนังสือเล่มเล็ก ๆ ชื่อ The Origin of Life ในปี 1928 นักชีววิทยาชาวอังกฤษ ชื่อ

ฮอลเดน (J.B.S. Haldane) พินิจพิเคราะห์ความซึ่งมีแนวคิดแบบเดียวกัน แต่ก็ยังไม่มีหลักฐานเชิงประจักษ์ใด ๆ เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว จนกระทั่งในปี 1953 สแตนลีย์ มิลเลอร์ (Stanley Miller) ทำการทดลองที่แสดงวิวัฒนาการเกี่ยวกับการอุบัติของชีวิต

โอพารินเสนอแนวคิดที่ว่า ในระยะแรก สารประกอบอินทรีย์เกิดขึ้นจากอนินทรีย์วัตถุแล้วจึงพัฒนาเป็นสิ่งมีชีวิต เนื่องจากเปลือกโลกเริ่มเกิดขึ้น และอุณหภูมิของบรรยากาศลดลงต่ำกว่า 2,000 องศาเซลเซียส เกิดปฏิกิริยาทางเคมีขึ้น ฝนที่ตกลงมาพร้อมทั้งฟ้าที่ผ่าลงมาตลอดเวลา และชะเอาสารประกอบอินทรีย์จากบรรยากาศลงมา ชั่งเป็นแอ่งน้ำร้อน ซึ่งโอพารินคิดว่าเป็นสารประกอบพวกคาร์บอน กรดไขมัน น้ำตาล แแทนนิน ในที่สุดก็สังเคราะห์ขึ้นเป็นกรดอะมิโน ซึ่งเป็นส่วนประกอบพื้นฐานของโปรตีน

มิลเลอร์ทดลองทฤษฎีของโอพารินขึ้นที่มหาวิทยาลัยชิคาโก โดยใช้หลอดทดลองบรรจุมีเทน แอมโมเนียและไฮโดรเจน ในมีเทนมีธาตุสำคัญของสิ่งมีชีวิตเป็นองค์ประกอบอยู่คือคาร์บอน สารประกอบคาร์บอนเหล่านี้ผสมกับไอน้ำจากหม้อต้มน้ำ แล้วยิงด้วยประกายไฟฟ้าจากหลอดทั้งสแตนด์อย่างต่อเนื่อง ทั้งหมดนี้เป็นสภาพของโลกระยะเริ่มแรกตามที่โอพารินคิด การทดลองนี้ทำต่อเนื่องไปหนึ่งอาทิตย์ แล้วสูบลำอากาศออกมาของเหลวสีน้ำตาลไปวิเคราะห์ ปรากฏว่ามีกรดอะมิโนหลายชนิดและสารประกอบอินทรีย์ต่าง ๆ ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นสารที่เกิดขึ้นในชีวอินทรีย์ สิ่งสำคัญที่ได้จากการทดลองคือ พอร์ฟีรินส์ (porphyrins) ซึ่งเป็นโมเลกุลที่ทำหน้าที่คล้ายพืชคือ ใช้แสงในการเก็บพลังงาน อันเป็นการสังเคราะห์แสงแบบพื้นฐาน ซึ่งผลการทดลองนี้แสดงว่าชีวิตรูปแบบแรก ๆ คือ เซลล์ ซึ่งสามารถสังเคราะห์แสงได้

1.2.5 ทฤษฎีชีวิตกำเนิดอื่น ๆ

แม้ว่าทฤษฎีชีวิตกำเนิดแบบชีวเคมีจะได้พัฒนาต่อมา แต่ทฤษฎีอื่น ๆ ก็ยังเป็นทฤษฎีที่เป็นไปได้ ทฤษฎีดังกล่าวได้แก่

1) ทฤษฎีการกระจายของเชื้อชีวิต (panspermia) ทฤษฎีนี้เชื่อว่า ชีวิตอาจมีอยู่ทั่วไปในจักรวาล เชื้อชีวิตเดินทางมาสู่โลก เราโดยมากับอุกกาบาต อนักซาโกรัส (Anaxagoras) เป็นคนแรกที่กล่าวถึงเรื่องนี้ โดยเชื่อว่าเชื้อชีวิตจากโลกอื่นมาสู่โลกเรา แล้วงอกขึ้นในแถบชายฝั่งที่มีความอบอุ่นและชื้น และจากเชื้อชีวิตดังกล่าวชีวิตอื่น ๆ ก็พัฒนาขึ้น ในปัจจุบันมีข้อพิสูจน์ว่าชีวิตอาจติดมากับอุกกาบาตได้ แต่ทฤษฎีนี้ก็มิได้อธิบายว่าชีวิตอุบัติขึ้นได้อย่างไร

2) ทฤษฎีชีวิตเกิดเอง (spontaneous generation) ทฤษฎีนี้เชื่อว่าสิ่งมีชีวิตเกิดจากสสารที่ไร้ชีวิต โดยไม่ต้องมีการวิวัฒนาการ เช่น กบเกิดจากโคลน หนูเกิดจากผ้าขี้ริ้ว หนอนเกิดจากเนื้อเน่า ทฤษฎีนี้ไม่เป็นที่ยอมรับอีกต่อไป เพราะปัจจุบันความรู้ในเรื่อง จุลชีววิทยา สามารถอธิบายสิ่งมีชีวิตที่มองไม่เห็นด้วยตาเปล่าได้ และทำให้ความเชื่อที่ว่าสิ่งมีชีวิตมาจากอนินทรีย์สารโดยตรงเป็นเรื่องเหลวไหล

3) ทฤษฎีวิวัฒนาการชีวิต (Hylozoism) ทฤษฎีนี้เชื่อว่าสสารทั้งปวงมีชีวิต นักปรัชญากรีก สมัยแรก ๆ เช่น ธาเลส มีความเชื่อแบบนี้เช่นเชื่อว่ากาที่หินแม่เหล็กดูดเหล็กได้เป็นเพราะหินมีวิญญาณหรือมีชีวิตอยู่

ภายใน ทฤษฎีนี้พัฒนาไปสู่ความคิดแบบจิตนิยมได้ถ้าหากให้ความสำคัญแก่หลักการเรื่องชีวิตที่อยู่ภายใน วัตถุมากขึ้น

4) ทฤษฎีเนรมิต (Creationism) ทฤษฎีนี้เชื่อว่าชีวิตเกิดจากการดลบันดาลของสิ่งเหนือธรรมชาติ และเชื่อว่าสสารที่ไร้ชีวิตจะมีชีวิตได้ก็ต้องมีพลังชีวิต (life force) ที่ทำให้สสารดังกล่าวมีชีวิตขึ้น ทฤษฎีพลังชีวิต (vitalism) อาจจะไม่เชื่อมโยงกับพระเจ้าเสมอไป แต่ก็ถือว่าเป็นพลังเหนือธรรมชาติชนิดหนึ่ง ทฤษฎีพลังชีวิตและทฤษฎีเนรมิตยังนิยมกันอยู่มาก ทฤษฎีนี้อาจหมดความจำเป็นถ้าพิสูจน์ได้ว่าชีวิตสามารถเกิดได้จากสสารล้วน ๆ โดยไม่ต้องอาศัยพลังที่ไม่ใช่สสาร

ทฤษฎีชีวเคมีนั้นแม้จะให้ความรู้เกี่ยวกับกำเนิดของชีวิตในโลกนี้ แต่ก็ยังตอบปัญหาไม่ได้ว่าสาหร่ายสีน้ำเงินแกมเขียวที่ลอยอยู่ในน้ำอุ่นเหมือนนักวิทยาศาสตร์เชื่อว่าความรู้ดังกล่าวน่าจะพบได้ไม่เกินสิ้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 แต่นับถึงปัจจุบันแม้ความรู้เรื่องรหัสพันธุกรรม (DNA) จะมีมากขึ้นมนุษย์ก็ยังไม่สามารถสร้างเซลล์ชีวิตขึ้นได้ ตามคำทำนายดังกล่าวของ Dr. George Wald แห่งมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด¹

1.2.6 ความสืบเนื่องของทฤษฎีชีวกำเนิดแบบชีวเคมีกับทฤษฎีวิวัฒนาการ

ทฤษฎีชีวกำเนิดดังกล่าวข้างต้นเป็นความพยายามของนักชีววิทยา ที่จะย้อนทฤษฎีวิวัฒนาการ ไปให้ถึงต้นทางของชีวิต เพราะทางทฤษฎีวิวัฒนาการของดาร์วินนั้นอธิบายปัจจุบันย้อนไปสู่อดีต จากชีวิตที่ซับซ้อนไปสู่ชีวิตในระดับที่ไม่ซับซ้อนหรือชีวิตในระดับเซลล์เดียว แต่ชีวิตดังกล่าวนั้นเกิดขึ้นและวิวัฒนาการ มาได้อย่างไร ดาร์วินไม่มีคำอธิบาย

ทฤษฎีชีวกำเนิดแบบชีวเคมี แม้อธิบายกำเนิดของชีวิตในลักษณะที่เป็นกระบวนการธรรมชาติที่เกิดขึ้นในช่วงที่โลกเริ่มเป็นรูปเป็นร่างขึ้นเมื่อโลกเย็นลงก็ยังไม่สามารถอธิบายได้ว่าในช่วงพันล้านปีที่โลกวิวัฒนาการ จากสสารทางชีวเคมีไปจนเป็นเซลล์นั้น กระบวนการเป็นไปเช่นไร การปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมหรือ การเลือกสรรธรรมชาติเป็นหลักการที่อธิบายกระบวนการวิวัฒนาการทางชีวเคมีได้หรือไม่

แม้ว่าทฤษฎีทั้งสองจะยังเชื่อมโยงกันเป็นทฤษฎีเดียวได้ไม่สมบูรณ์ แต่ทฤษฎีชีวกำเนิดแบบชีวเคมี ก็ทำให้คำอธิบาย “ชีวิต” และ “มนุษย์” ที่มีลักษณะเป็นแบบวัตถุนิยม มีน้ำหนักมากขึ้น และเป็นทฤษฎีเกี่ยวกับความเป็นมาของชีวิตและมนุษย์โดยตรง ไม่ใช่การเปรียบเทียบกับเครื่องจักรหรือคอมพิวเตอร์อย่าง ทฤษฎีที่อธิบายมนุษย์จากอิทธิพลของฟิสิกส์ที่ได้กล่าวมาแล้ว

1.2.7 ข้อคัดค้านทฤษฎีชีวกำเนิด

1) ทฤษฎีชีวกำเนิดแบบชีวเคมีตอบปัญหาที่มาของชีวิตได้เพียงไร

คำอธิบายมนุษย์จากอิทธิพลของฟิสิกส์มีข้อต่างกับคำอธิบายแบบชีวเคมี ที่เป็นอิทธิพลทางชีววิทยา แม้ว่าทั้งสองทฤษฎีจะมีคำตอบตรงกันคือ ปรากฏการณ์ที่เรียกว่าชีวิตเป็นเพียงผลจากการรวมกันของ

¹ คำอธิบายเกี่ยวกับทฤษฎีกำเนิดชีวิต อ่านเพิ่มเติมได้ใน James L. Christian Philosophy : An Introduction to the Art of Wondering second edition, New York : Holt, Reinhart and Winston. 1973.

องค์ประกอบซึ่งเป็นสสาร แต่ชีววิทยามีคำตอบที่ละเอียดกว่า คือ สสารนั้นเป็นอินทรีย์สารและดำเนินไปตามกระบวนการวิวัฒนาการแบบดาร์วิน

คำตอบดังกล่าวไม่ว่าจะค้นลึกลงไปรายละเอียดเพียงไรก็ตามก็เป็นการบอกว่าองค์ประกอบทางสสารที่ง่ายที่สุดคืออะไร แต่ไม่อาจหักล้างทฤษฎีอื่นในเรื่องที่ว่า ชีวิตคืออะไร และชีวิตมาจากไหน การที่แยกอินทรีย์สารจากอนินทรีย์สารและพิสูจน์ว่าอินทรีย์มาจากอนินทรีย์สาร ก็เป็นปัญหาแต่ต้นว่า ในเมื่อธาตุทั้งหลายเป็นอนินทรีย์ คุณสมบัติความเป็นอินทรีย์จะมาจากไหน ในแง่ฟิสิกส์เราอาจยอมรับว่า ส่วนต่าง ๆ ที่ประกอบกันเป็นเครื่องจักรทำให้เครื่องจักรทำงานได้ แต่การทำงานนั้นก็เป็นการทำงานโดยพลังงานทางฟิสิกส์ซึ่งต่างกับการรวมกันของอินทรีย์สารทำให้เกิดการทำงานแบบพลังชีวิตที่ไม่มีอยู่ในคุณสมบัติเดิมของสสาร ชีววิทยาอาจตอบปัญหานี้ดีกว่า เพราะชีววิทยาถือว่าในกระบวนการเปลี่ยนแปลง หรือวิวัฒนาการ มีคุณสมบัติใหม่ ๆ เกิดขึ้น และคุณสมบัตินี้สืบทอดต่อไปได้ ความเปลี่ยนแปลงทางชีววิทยาเป็นความเปลี่ยนแปลงแบบรุดหน้า ไม่อาจแยกองค์ประกอบกลับไปสู่องค์ประกอบเดิมอย่างเคมีหรือฟิสิกส์ ชีวิตจึงเป็นคุณสมบัติอันเป็นผลของความเปลี่ยนแปลงทางชีววิทยา แต่การกล่าวเช่นนั้นก็เท่ากับยอมรับตั้งแต่ต้นว่า ในอินทรีย์สารมีชีวิตเกิดขึ้น แต่ไม่อาจตอบได้ว่าชีวิตเกิดขึ้นได้อย่างไร ในเมื่อส่วนประกอบดั้งเดิมทั้งหมดคือธาตุที่ไร้ชีวิต แต่ถึงอย่างไรชีววิทยาก็ยังยอมรับว่าความมีชีวิตที่ดี ความเป็นมนุษย์ที่ดีเป็นคุณสมบัติทางชีวภาพที่เป็นอะไรเกินกว่าความเป็นหุ่นยนต์ทางฟิสิกส์

2) ชีวิตจะมาจากความไร้ชีวิตได้อย่างไร

ความคิดที่ว่าสารประกอบอินทรีย์มาจากอนินทรีย์สารนั้นดูเผิน ๆ ก็ไม่ใช่เรื่องแปลก เพราะปฏิกิริยาทางเคมียอมทำให้เกิดสารประกอบใหม่ ๆ ได้และสารประกอบนั้นก็มีความสมบัติต่างกับสารประกอบที่มีสูตรโครงสร้างทางเคมีต่างกัน การที่ธาตุไม่มีชีวิตรวมกันเป็นสารประกอบต่าง ๆ มีความสมบัติต่าง ๆ ได้นั้นเป็นเรื่องปกติถ้าสารประกอบนั้นเป็นสารประกอบซึ่งไม่มีคุณสมบัติอะไรเกี่ยวกับชีวิต แต่การที่สารประกอบซึ่งเกิดจากธาตุที่ไม่มีชีวิตกลับมีความสมบัติที่ไม่มีอยู่ในตัวมันคือมีชีวิตยอมเป็นเรื่องที่อธิบายได้ยาก เว้นแต่เราอาจเทียบว่าในด้านฟิสิกส์เราสามารถสร้างโปรตรอนจากความว่างเปล่าได้ ชีวิตก็มาจากความไม่มีชีวิตได้ คล้ายกับว่าถ้าสารประกอบผสมกันถูกส่วนก็จะเกิดปรากฏการณ์ “ชีวิต” ขึ้น และวิวัฒนาการไปจนเป็นมนุษย์ แต่คำตอบนี้ก็เพียงบอกว่า ชีวิต “อุบัติขึ้น” โดยไม่รู้สาเหตุว่า “ชีวิต” มาจากไหน คำตอบดังกล่าวจึงมิได้หักล้างทฤษฎีอื่น ๆ ที่อ้างที่มาของชีวิตดังที่กล่าวมาแล้ว

ทฤษฎีการกระจายของเชื้อชีวิต (panspermia) ซึ่งถือว่าชีวิตมีอยู่ทั่วไปในดวงดาวต่าง ๆ ในจักรวาล อาจเป็นทฤษฎีที่แย่งง่ายเพราะไม่ได้ตอบว่าชีวิตที่อยู่ในดวงดาวต่าง ๆ นั้นมาจากไหน เป็นแต่ยอมรับว่ามีอยู่ของชีวิต

ทฤษฎีชีวิตเกิดเอง (spontaneous generation) ก็ไม่มีเหตุผลและหักล้างได้ง่ายด้วยความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่ทดลองได้ โดยเฉพาะกรณีทีหลุยส์ ปาสเตอร์ทดลองให้เห็นว่า หากปราศจากจุลินทรีย์เนื้อก็ไม่เน่า

ทฤษฎีวิวัฒนาการ (hylozoism) เป็นทฤษฎีที่ถือเอาว่า ความมีชีวิตเป็นคุณสมบัติที่มีในวัตถุตั้งนั้น การที่สามารถทำให้เกิดสารประกอบที่มีชีวิตได้จึงเป็นเรื่องปกติ เพราะชีวิตมาจากชีวิต ซึ่งก็มีเหตุผลว่าการสรุปว่าชีวิตมาจากความไม่มีชีวิตตามทฤษฎีชีวเคมี แต่ทว่าก็ได้มีการพิสูจน์ว่าวัตถุดิบมีชีวิต

ทฤษฎีเนรมิตและทฤษฎีพลังชีวิต (Creationism และ Vitalism) ทฤษฎีนี้เป็นทฤษฎีที่มีผู้นิยมมาก เนื่องจากทฤษฎีวิทยาศาสตร์ไม่ว่าจะเป็นด้านฟิสิกส์หรือชีวเคมียังตอบไม่ได้ว่าชีวิตมาจากไหน และวิวัฒนาการที่ดี ระเบียบกฎเกณฑ์ของจักรวาลซึ่งมนุษย์สามารถค้นพบได้ก็ดี ไม่น่าจะเป็นสิ่งที่เกิดโดยบังเอิญโดยเฉพาะพลังเริ่มแรกที่ทำให้เกิดความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงมาจากไหน ในเรื่องชีวิตก็ยังไม่ตอบไม่ได้ว่าความเป็นอินทรีย์สารมาจากอนินทรีย์สารได้อย่างไร และไม่ว่าอินทรีย์สารจะพัฒนาไปอย่างไรก็ตามก็ยังไม่ตอบไม่ได้ว่าทำไมอยู่ ๆ อินทรีย์สารกลุ่มหนึ่งจึงเกิดมีชีวิตขึ้นได้

2. ความเป็นมนุษย์อยู่ที่จิต

ถ้ามนุษย์มีแต่ร่างกายและปรากฏการณ์ทางจิตคือการทำงานของสมอง มนุษย์ก็ไม่ต่างกับเครื่องจักร แต่ถ้ามนุษย์มีปรากฏการณ์ที่ต่างกับการทำงานของสมองที่เป็นสสาร ก็ต้องถือว่ามนุษย์มีคุณสมบัติอื่นนอกจากสสาร แต่หากจะอ้างว่าสมองทำงานได้ทุกอย่างแม้ในส่วนที่ต่างกับคุณสมบัติของสสารก็เท่ากับผู้อ้างนียมการทำงานของสมองให้เกินกว่าความเป็นสสารไว้ตั้งแต่ต้น สมองในกรณีดังกล่าวจึงมิใช่สสารล้วน ๆ แต่รวมเอาสิ่งอื่นที่เกินกว่าสสารไว้ด้วยซึ่งไม่ต่างอะไรกับการมีความเชื่อเรื่องจิต เพียงแต่ไม่ยกยอรับว่าตนได้เชื่อในสิ่งที่พ้นขอบเขตของสสาร

แม้ว่าเราไม่เห็นสิ่งที่เป็นคุณสมบัติเกินสสาร แต่จากปรากฏการณ์บางอย่างเราสามารถมองเห็นปรากฏการณ์ที่ต่างกับสสารได้ เช่น

2.1 มนุษย์ไม่ใช่สิ่งรับการกระทำ (passive) อย่างเดียวแต่ริเริ่มการกระทำ (active) ด้วย ทั้งร่างกายของมนุษย์และก้อนหินต่างก็เป็นสสารที่รับความร้อนของอากาศและการกระทำจากสิ่งภายนอกอื่น ๆ ก้อนหินไม่ป้องกันหรือไม่หลบเลี่ยงความร้อนของอากาศ แต่มนุษย์สามารถทำเช่นนั้นได้ เครื่องจักรเมื่อร้อนเกินไปหรือเย็นเกินไปอาจหยุดทำงาน เช่นเดียวกับร่างกายมนุษย์ที่ร้อนหรือเย็นเกินไปก็ตาย แต่มนุษย์สามารถทำให้ตัวไม่ตายได้ด้วยการป้องกันความหนาวด้วยการทำให้ร่างกายอบอุ่นด้วยวิธีต่าง ๆ อันมาจากความคิดของมนุษย์ แม้ว่าคอมพิวเตอร์อาจทำให้เครื่องจักรไม่หยุดเดินเมื่อร้อนหรือเย็นเกินไปด้วย การทำให้เครื่องร้อนขึ้นหรือเย็นลงจนอุณหภูมิพอดี แต่อะไรคืออุณหภูมิพอดี ก็เป็นสิ่งที่มนุษย์เป็นผู้กำหนดควบคุมคอมพิวเตอร์ไม่อาจสร้างโปรแกรมมาควบคุมตัวมันเองได้ เพราะมันริเริ่มอะไรไม่ได้นอกจากความสามารถเท่าที่มนุษย์ป้อนให้มัน

2.2 มนุษย์ขัดแย้งการกล่อมเกลและการบังคับจากภายนอกได้ อิทธิพลของสภาพแวดล้อมและการกล่อมเกลของสังคมไม่อาจควบคุมให้มนุษย์คิดหรือเป็นไปตามอิทธิพลหรือการกล่อมเกลาดังกล่าวได้เสมอไป ทั้งนี้เพราะมนุษย์มีเหตุผล สามารถคิดขัดแย้งกับสิ่งที่เคยเชื่อได้ จึงเกิดความคิดใหม่ ๆ แทนที่ความคิดเก่า อยู่เสมอ

2.3. มนุษย์มีความขัดแย้งในตัว สัตว์บางชนิดเช่น สุนัขอาจถูกฝึกให้กินอาหารเฉพาะที่เจ้าของให้ ไม่ให้กินอาหารที่ผู้อื่นให้ การฝึกฝนใช้วิธีการทางกลไก คือการลงโทษเมื่อกินอาหารที่ผู้อื่นให้ การฝึกเด็ก อาจใช้วิธีนี้ได้ และทำให้เด็กมีพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเพราะกลัวการลงโทษหรืออยากได้รางวัล แต่เมื่อโตขึ้นเด็กก็อาจไม่กระทำพฤติกรรมที่ถูกฝึกมา หากเหตุผลบอกว่าสิ่งที่ถูกฝึกมานั้นไม่ดีหรือไม่มีเหตุผล และ อาจกระทำพฤติกรรมนั้น ๆ ต่อไปเพราะมีความเข้าใจเหตุผลของพฤติกรรมนั้น ๆ เมื่อโตขึ้น แม้ไม่กลัวหรืออยากได้รางวัลอย่างวัยเด็ก

ความขัดแย้งตัวเองนั้นเราเห็นได้ชัดว่า จิตใจอาจขัดแย้งกับร่างกายเช่น หิวอาจไม่กินถ้าไม่พอใจ อยากแต่ระงับไว้ถ้าเห็นว่าผิดศีลธรรม นอกจากจิตใจจะแย้งกับร่างกายและควบคุมพฤติกรรมของร่างกาย ดังกล่าวแล้วในส่วนที่เกี่ยวกับจิตใจยังมีความขัดแย้งระหว่างเหตุผลกับอารมณ์ อารมณ์อาจทำให้ละเมิดเหตุผล หรือเหตุผลอาจระงับอารมณ์ไม่ให้เกิดขึ้นก็ได้ ความขัดแย้งระหว่างเหตุผลกับอารมณ์และอารมณ์กับอารมณ์นั้นแปลโตกล่าวไว้อย่างชัดเจนใน อุดมรัฐ¹ ดังนี้

“ข้าพเจ้าเคยได้ฟังเรื่องเล่า ซึ่งข้าพเจ้าเชื่อว่าเลออนติอุส ลูกชายอะกลาอิดอน เมื่อเดินทางจากปิเรอูสไปตามแนวกำแพงด้านนอกทิศเหนือ ก็รู้ว่ามิศพนอนอยู่ที่ตะแลงแกง เขาอยากดูแต่ก็รู้สึกขยะแขยงและเบือนหน้าหนี เขาหักห้ามใจและปิดหน้าเสีย แต่ด้วยความปรารถนาอันรุนแรงบังคับ เขาก็กลับวิ่งเข้าไปหาศพล้มตายจ้องดูอยู่ แล้วร้องสบทว่า เข้าใจตัวร้าย ดูภาพที่สวดยงามนี้ให้เต็มตาเลยซี”

“ข้าพเจ้าก็ได้ยินเรื่องนั้นเหมือนกัน”

“เรื่องเล่านี้แสดงให้เห็นว่าบางครั้ง ความโกรธก็ต่อสู้กับความอยากดังเป็นสิ่งที่แปลกหน้าสู้กันกับสิ่งแปลกหน้า”

“ถูกแล้ว”

“และเราไม่เห็นดอกหรือว่ามีอยู่บ่อย ๆ ที่ความปรารถนาบังคับให้คนเราทำการอันขัดกับเหตุผลจนต้องด่าตัวเอง และโกรธสิ่งที่อยู่ในตัว ซึ่งมาเป็นนายเขา จึงปรากฏว่าในสองภาคนั้น ภาคน้ำใจสูงเข้าข้างเหตุผล”²

2.4 ความรู้จักผิดชอบชั่วดี ถ้าคนเรามีแต่ร่างกาย น่าจะถือว่าความสุขทางกายหรือความสุขทางประสาทสัมผัสเป็นความสุขที่สำคัญที่สุด การเสียสละความสุข การยอมทนทุกข์เพื่อผู้อื่น การละความสุขทางกาย การเห็นว่าความสุขทางกายเป็นสิ่งที่ไม่ดี ไม่น่าจะเกิดขึ้นได้ การที่คนเราให้ความสำคัญแก่ความสุขทางใจ แสดงว่า เราารู้จักตัดสินว่าอะไรดีอะไรชั่ว อะไรมีคุณค่ามาก อะไรมีค่าน้อย โดยมีได้วัด

¹ คือ The Republic ของเพลโต

² ปรีชา ช่างขวัญยืน (แปล) The Republic อุดมรัฐ กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523 น. 179.

ด้วยกาย แต่วัดด้วยใจ การรู้จักคุณค่าจึงเป็นเครื่องแสดงว่าเรามีองค์ประกอบอื่นที่สำคัญนอกเหนือไปจากร่างกาย

2.5 ความคิดนามธรรม สิ่งที่มนุษย์รับรู้ทางประสาทสัมผัสคือข้อมูลที่เป็นรูปธรรม แต่มนุษย์ยังคิดถึงสิ่งที่เป็นนามธรรมเช่นกฎเกณฑ์เกี่ยวกับวัตถุ คุณสมบัติเช่น ความจริง ความเท็จ ความยุติธรรม สิทธิเกียรติยศ ศักดิ์ศรี ความงาม ความลงตัว ความกลมกลืน ฯลฯ ถ้าฟังข้อมูลทางประสาทสัมผัสอย่างเดียว จะทำให้เกิดความคิดนามธรรมเหล่านั้นได้อย่างไร เช่นเราเห็นเส้นตรงสองเส้น และเราตัดสินว่าเส้นสองเส้นนั้นเท่ากัน หรือไม่เท่ากัน การเปรียบเทียบ ความเท่ากัน และไม่เท่ากันมาจากไหน เราอาจตอบว่ามาจากสมอง แต่สสารและพลังงาน ในสมองจะคิดถึง การเปรียบเทียบและความเท่ากันซึ่งไม่เป็นทั้งสสารและพลังงานได้อย่างไร การเปรียบเทียบและการตัดสินว่าเส้นสองเส้นเท่ากัน รวมถึงความคิดเรื่องความเท่ากันจึงน่าจะมาจากสิ่งอื่นที่มีคุณสมบัติความเป็นนามธรรม อย่างเดียวกัน คือ จิต

2.6 สำนึกู้ตัวตน กระจกรับภาพและสะท้อนภาพแต่ไม่รู้ว่ำนั่นคือภาพและไม่รู้ว่ำนั่นเป็นภาพอะไร มนุษย์รับภาพทางตา และรู้ว่ำนภาพอะไร มีชีวิตหรือไม่มีชีวิต แต่ยิ่งกว่านั้นมนุษย์ยังรู้ว่ำนตนเป็นผู้รู้ว่ำนภาพนั้นคือภาพอะไร คือมนุษย์รู้ว่ำนตนเป็นเจ้าของความรู้ที่เกิดขึ้นนั้น กล่าวคือมนุษย์มีความสำนึกในตัวตน แม้เราไม่รู้ว่ำนคนอื่นรู้ว่ำนตนอย่างไรที่เราไม่รู้หรือไม่ แต่เชื่อได้ว่าทุกคนรู้เพราะเราอาจสอบถามเขาได้ และไม่มีเหตุผลที่ทุกคนจะพูดโกหก เพราะหากผู้ใดบอกว่า ไม่รู้ตัวตนว่ารู้ก็แสดงว่ำนเขารู้ตัวตนของเขา มิฉะนั้นเขาจะปฏิเสธไม่ได้ สมองเป็นสสาร ประสาทรับความรู้สึกก็เป็นสสาร ปฏิกริยาระหว่างสิ่งทีรู้กับความรู้สึกทั้งประสาทสัมผัสอาจเกิดขึ้นได้ ความรู้จึงเกิดขึ้น แต่ความรู้ว่ำนความรู้เกิดขึ้น และ “ฉัน” เป็นผู้รู้มาแต่ไหน “ฉัน” เป็นผู้ตัดสิน สิ่งทีเกิดขึ้นในกระบวนการรับรู้ทางประสาทสัมผัสนั้นว่าเกิดขึ้นจริง และ “ฉัน” รับรู้และตัดสิน มนุษย์จึงน่าจะต้องมีสิ่งทีทำหน้าที่ให้มนุษย์รู้สำนึกในตัวตนดังกล่าว และสิ่งนั้นเราอาจจะเรียกว่า จิต

2.7 จิตผู้ควบคุมกาย มีเรื่องเปรียบเทียบของฝ่ายทีไม่เชื่อเรื่องจิตอยู่เรื่องหนึ่งว่าดังนี้ ชาวนาอังกฤษผู้หนึ่งตั้งแต่เกิดมายังไม่เคยเห็นเครื่องจักรไอน้ำ อยู่มาวันหนึ่งเขาเดินทางเข้ามาในเมือง และได้เห็นเครื่องจักรไอน้ำเป็นครั้งแรก เจ้าของร้านได้แสดงให้เขาดูว่ำนเครื่องจักรทำงานได้โดยไม่ต้องอาศัยแรงของม้า อย่างทีชาวนาทั่วไปใช้กันอยู่ ชาวนาผู้นั้นเห็นการทำงานของเครื่องจักรแล้วก็บอกว่า รู้แล้วต้องมีม้าอยู่ที่นี้ เจ้าของร้านถามว่ำนม้าอยู่ที่ไหน ชาวนาก็บอกว่าม้าตัวนี้ต้องเป็นม้าล่องหน (ม้าทีมองไม่เห็นตัว)

เรื่องนี้เป็นเรื่องทีพวกวัตถุนิยมต้องการแสดงว่ำนลำพังวัตถุก็สามารถทำงานได้ด้วยตัวเองโดยไม่ต้องมีจิต เหมือนเครื่องจักรทีทำงานได้เองโดยไม่ต้องมีม้า แต่ลืมไปว่ำนทีเครื่องจักรทำงานได้นั้นต้องมีผู้สร้างและผู้ติดเครื่อง มิฉะนั้นเครื่องจักรก็ทำงานเองไม่ได้

ถ้าเรายอมรับว่ำนสิ่งทีเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงทั้งหลายต้องมีสาเหตุภายนอกมากระทำต่อมัน เราจะต้องยอมรับว่ำนต้องมีสาเหตุสุดท้ายทีไม่มีสิ่งอื่นเป็นสาเหตุ เช่น ถ้า ก. มี ข. เป็นสาเหตุ ข. ก็ต้องมี ค. เป็นสาเหตุ ค. ต้องมี ง. เป็นสาเหตุ... สิ่งสุดท้ายทีเป็นสาเหตุของสายโซ่แห่งสาเหตุดังกล่าวก็ต้องเป็นสิ่งทีเป็น

สาเหตุของสิ่งอื่นโดยตัวมันดำรงอยู่ได้เองโดยไม่มีอะไรเป็นสาเหตุ ผู้ที่เชื่อว่าพระเจ้าเป็นที่มาหรือเป็นสาเหตุของจักรวาลมีเหตุผลเช่นนี้คือ เป็นสาเหตุเบื้องต้นของความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของจักรวาล

ในการทำงานเดียวกัน การทำงานของทุกส่วนของร่างกายเป็นสาเหตุของกันและกัน และเมื่อมีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงที่จุดหนึ่งก็ทำให้เกิดความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงต่อเนื่องไปทุกส่วน แต่อะไรที่ทำให้เกิดความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง สาเหตุอาจมาจากสิ่งภายนอกมากระทบซึ่งเป็นเรื่องของสสารหรือกิริยาและปฏิกิริยาทางกายภาพแต่การสนองตอบสิ่งภายนอกในลักษณะที่ไม่ใช่ปฏิกิริยาทางกายภาพ แต่เป็นความคิด ความริเริ่ม ความปรารถนา จินตนาการ ความรู้สึกเจ็บแค้น เห็นด้วย ไม่เห็นด้วย ฯลฯ น่าจะมีสาเหตุภายในที่ไม่ใช่ตัวอวัยวะต่าง ๆ แต่เป็นสิ่งที่ควบคุมร่างกายทั้งหมดสิ่งนั้นก็คือจิต ซึ่งทำหน้าที่เหมือนผู้ที่ทำให้เครื่องจักรทำงาน การควบคุมกันนี้แม้ในส่วนจิตด้วยกันก็มีการควบคุมภายในเช่น เหตุผลทำให้คนระงับอารมณ์ อารมณ์ที่ถูกระงับแล้วทำให้ร่างกายแสดงพฤติกรรมต่างไปจากอารมณ์นั้น เช่น โกรธ อยากทำลายของ แต่เหตุผลควบคุมอารมณ์ไว้ได้ อารมณ์ที่ถูกควบคุมก็สั่งร่างกายไม่ให้ทำลายของแต่ยังคงรู้สึกอัดอั้นภายใน หัวใจเต้นเร็ว สีหน้าบึ้งตึง และกล้ามเนื้อเกร็ง เป็นต้น

พวกวัตถุนิยมพยายามปฏิเสธความมีอยู่ของจิต โดยอ้างว่าถ้าอธิบายปรากฏการณ์ได้โดยไม่ต้องอ้างความมีอยู่ของจิต ก็ไม่ต้องเชื่อเรื่องจิต แต่ถ้าการอธิบายปรากฏการณ์ด้วยความเชื่อเรื่องจิต เป็นคำอธิบายชัดเจนกว่า จิตก็เป็นเรื่องที่เราเชื่อ การพยายามอธิบายเรื่องกายภาพให้ละเอียดเป็นสิ่งที่ดี แต่ถ้าปฏิเสธเรื่องจิตเสียแต่ต้นก็ทำให้ไม่เกิดความก้าวหน้าในความรู้เรื่องจิต ถ้าเราไม่เชื่อเรื่องอะตอมซึ่งในระยะแรก ๆ ก็เป็นเรื่องที่ดูลึกลับพอ ๆ กับจิต เราคงไม่มีความรู้เรื่องอะตอมมากเช่นทุกวันนี้

3. ธรรมชาติของจิต

3.1 ทรรศนะที่ว่าจิตมนุษย์เป็นอมตะ

แนวคิดเกี่ยวกับจิตที่เชื่อว่าจิตเป็นอมตะอาจแบ่งได้เป็น 2 แนวทาง แนวทางแรกเป็นแนวทางของเพลโต ที่พิสูจน์ว่ามีโลกของนามธรรมซึ่งเป็นโลกของสิ่งสัมบูรณ์ (absolute) คือสิ่งที่ไม่บกพร่อง ดำรงอยู่ด้วยตัวเอง ไม่ขึ้นกับสิ่งใดไม่ว่ากาลหรือเทศะ (time or space) นั่นคือสิ่งนามธรรมเป็นอมตะ อีกแนวทางหนึ่งเกิดจากการพิสูจน์ว่ากระบวนการเปลี่ยนแปลงทั้งหลายเมื่อพิจารณาย้อนหลังไปตามสายใช้ของสาเหตุ จะไปสิ้นสุดที่สิ่งสัมบูรณ์ซึ่งเป็นสาเหตุแรกและเป็นสิ่งที่เป็นอมตะ สิ่งที่เป็นอมตะนี้แผ่ซ่านอยู่ในทุกสิ่งที่เป็นสิ่งกายภาพ มนุษย์จึงประกอบด้วยร่างกายซึ่งไม่เป็นอมตะกับจิตซึ่งเป็นอมตะ จิตซึ่งเป็นอมตะนี้ก็คือสิ่งเดียวกับสิ่งสัมบูรณ์อันเป็นสาเหตุแรกนั้น แนวคิดนี้ได้แก่แนวคิดของศาสนาที่เชื่อความมีอยู่ของพระเจ้าและเชื่อว่าพระเจ้าเป็นสาเหตุหรือเป็นผู้ที่ทำให้เกิดโลกหรือจักรวาลขึ้น

3.1.1 แนวคิดของเพลโต

โลกที่เราเห็นอยู่รอบตัวเรานี้จริงหรือไม่ ถ้าเป็นจริง จริงมากน้อยเพียงไร มีความจริงอื่นอยู่เบื้องหลังหรือนอกเหนือจากโลกของประสาทสัมผัสที่เราเห็นอยู่หรือไม่ เพลโตเห็นว่าโลกของประสาทสัมผัสเปลี่ยนแปลง

อยู่เสมอ ขณะหนึ่งเป็นอย่างหนึ่ง แล้วก็เปลี่ยนไปไม่คงที่ ไม่อาจบอกได้ว่า สิ่งนั้นแท้จริงแล้วคืออะไร สิ่ง
เปลี่ยนแปลงเช่นนี้จึงถือว่าเป็นสิ่งจริงแท้ (reality) ไม่ได้ แต่ทำไมเราจึงรู้จักและยืนยันความจริงของสิ่ง
เหล่านี้ได้ทั้ง ๆ ที่มันไม่จริงแท้ ที่เรายืนยันได้ก็เพราะมีสิ่งจริงแท้มาเทียบเคียง และเป็นแก่นแท้อยู่กับสิ่งนั้น ๆ
เช่น คนแต่ละคนเปลี่ยนไปทุกวันตั้งแต่เกิดจนตาย เหตุใดเราจึงยืนยันว่าเป็นคนคนเดิมได้ ที่เป็นดังนั้นก็เพราะ
การเปลี่ยนแปลงในแต่ลักษณะของคนเรานั้นสิ่งที่เปลี่ยนคือคุณสมบัติภายนอกหรือคุณสมบัติทางกายภาพ
เช่น เซลล์ตายไปและเกิดขึ้นมาใหม่ สีผิวเปลี่ยนไป ผมหยาวขึ้น แต่ ความเป็นคนคนนั้นไม่เปลี่ยน การเปลี่ยนจาก
ลักษณะ ก. ไปเป็นลักษณะ ข. มิได้หมายความว่า ก. หายไป และ ข. เกิดขึ้น เพราะหากเป็นเช่นนั้น ก. กับ
ข. ก็ไม่สืบเนื่องกัน และบอกไม่ได้ว่า ก. เปลี่ยนเป็น ข. หรือ ข. เกิดจาก ก. ก. กับ ข. จึงเป็นเพียงสิ่งสองสิ่ง
สิ่งหนึ่ง หายไปและอีกสิ่งหนึ่งเกิดขึ้น การที่ ก. กับ ข. จะเชื่อมโยงกันได้ จึงต้องมีสิ่งเชื่อมโยงและสิ่งนั้นก็
คือ ความเป็นคนผู้นั้นที่ไม่ว่าจะเปลี่ยนไปที่ขณะก็ยังคงเดิม เบลโตเชื่อว่าสิ่งที่อยู่ในร่างกายคือความเป็นคนนี้ก็
คือ จิต จิตนี้ต้องคงที่และเป็นอมตะ หากไม่แล้วก็ไม่อาจทำให้คนเป็นคนเดิมเพราะหากดูภายนอก ก. เมื่อแรก
เกิดกับ ก. เมื่อแก่จะเป็นคนคนเดียวกันไม่ได้เนื่องจากมีลักษณะแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง สมองสืบต่อความรู้สึกเป็น
ตัวบุคคลนั้นอย่างถาวรได้อย่างไร ในเมื่อประสบการณ์ของคนเราเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาและสมองได้รับข้อมูล
ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา หากสมองเพียงรับข้อมูลจากภายนอก ความสืบเนื่องนี้เบลโตยังเชื่อว่าเป็นไป
แบบเวียนว่ายตายเกิด เหมือนคนคนเดิมที่เปลี่ยนเชื้อใหม่เมื่อเชื้อเก่าชำรุด การเวียนว่ายตายเกิดนั้นเบลโต
เห็นว่าเป็นเครื่องแสดงความเป็นอมตะของวิญญาณหรือจิตในเรื่องเพโด เบลโตมีข้อพิสูจน์เรื่องความเป็น
อมตะของวิญญาณดังนี้

เมื่อโสกราตีสกล่าวจบ เซเบสก็กล่าวตอบว่า เหตุผลสนับสนุนคำพูดของท่านดีมาก
ทีเดียว แต่เรื่องที่ท่านพูดเกี่ยวกับวิญญาณทำให้คนทั่วไปวิตกเป็นอย่างยิ่งว่า เมื่อออกจากร่าง
ไปแล้ววิญญาณก็จะไม่ดำรงอยู่ ณ ที่ใด ๆ อีก แต่จะแตกสลายกระจายไปในวันที่คนสิ้นชีวิต
โดยทันทีทันใดที่พ้นจากร่างกาย คือ เมื่อไหล่ออกจากร่างกายก็จะแผ่กระจายไปเหมือนลม
หายใจหรือควีนไฟ แล้วปลาสนาการไปจนไม่มีอะไรเหลืออยู่อีก จริงอยู่ถ้าวิญญาณยังคงอยู่
ต่อไปอย่างเป็นอิสระ หลุดจากความชั่วทั้งปวงดังที่ท่านได้อธิบายแล้ว ก็จะเป็นความหวังอัน
สดใสและมั่นคง ถ้าเป็นจริงตามที่ท่านว่า แต่ข้าพเจ้าเห็นว่าเรื่องนี้ต้องอาศัยศรัทธาและ
ความมั่นใจมิใช่น้อย ที่จะเชื่อว่าหลังจากตายแล้ววิญญาณยังคงอยู่ต่อไปและยังดำรงพลัง
และปัญญาอยู่จริง เซเบส โสกราตีส รับคำ แต่เราจะจัดการอะไรเกี่ยวกับเรื่องนี้ท่าน
ปรารถนาจะให้พวกเราช่วยกันคิดเรื่องนี้ เพื่อจะดูว่าความเห็นดังกล่าวเป็นจริงหรือไม่ใช่ไหม

โดยส่วนตัวแล้ว เซเบส ตอบ ข้าพเจ้ายินดีอย่างยิ่งที่จะได้ฟังความคิดของท่านเกี่ยวกับ
เรื่องนี้

ในทุกกรณีโสกราตีสพูด ข้าพเจ้าออกจะคิดว่าใครก็ตามที่ได้ยินเรื่องที่เราพูดกันขณะนี้
แม้แต่นักประพันธ์หรือนักกฎหมายจะไม่พูดว่าข้าพเจ้ากำลังเสียเวลาพูดเรื่องที่ไม่เกี่ยวข้องกับตัวเอง

ดังนั้นหากท่านรู้สึกเช่นนี้ เราก็ควรจะตั้งคำถามกันต่อไป เรามาเริ่มต้นจากปัญหา วิญญาณของผู้ตายยังคงดำรงอยู่ในปรโลกหรือไม่

มีนิทานโบราณอยู่เรื่องหนึ่ง ซึ่งเราคงยังจำกันได้ว่าวิญญาณยังคงอยู่ในปรโลกหลังจากจากโลกนี้ไป แล้วกลับมาสู่โลกนี้อีกและอุบัติขึ้นจากผู้ที่ตายแล้วนั้น หากเป็นเช่นนั้นคือสิ่งที่เป็นมาจากสิ่งที่ตายแล้วละก็ จะสรุปได้ใหม่ว่าวิญญาณดำรงอยู่ในปรโลก วิญญาณไม่อาจกลับมาเกิดใหม่ได้หากไม่คงอยู่ และจะเป็นข้อพิสูจน์ที่หนักแน่นพอว่าข้อโต้แย้งของข้าพเจ้าเป็นจริงหากปรากฏชัดว่าสิ่งที่มีชีวิตมาจากสิ่งที่ตายมิได้มาจากที่อื่นใด แต่หากไม่เป็นเช่นนั้น เราก็ต้องหาข้อโต้แย้งอื่น

ย่อมนั้นเช่นนั้น เซเบสกล่าว

หากท่านต้องการเข้าใจปัญหาอย่างครบถ้วน โสกราตีสตอบ จะพิจารณาไปถึงพืชและสัตว์ทุกชนิด มิใช่พิจารณาเพียงเฉพาะคนเท่านั้น ลองมาดูกันซิว่าโดยทั่วไปสิ่งทั้งหลายที่มีกำเนิดเกิดขึ้นแบบนี้ ไม่มีแบบอื่น คือ สิ่งตรงข้ามมาจากสิ่งตรงข้าม ที่ได้มีสิ่งตรงข้ามเช่นความงามตรงข้ามกับความน่าเกลียด ถูกตรงข้ามกับผิด ยังมีตัวอย่างอื่น ๆ อีกนับไม่ถ้วน เราลองมาพิจารณากันว่าเป็นกฎอันจำเป็นหรือไม่ที่ทุกสิ่งที่มีสิ่งตรงข้ามจะต้องมาจากสิ่งตรงข้าม ไม่มาจากเหตุอื่นใด ตัวอย่างเมื่อสิ่งสิ่งหนึ่งใหญ่ขึ้นก็ต้องเพื่อว่าเคยเล็กมาก่อนที่จะใหญ่ขึ้น

จริง

และในทำนองเดียวกันหากสิ่งใดเล็กลงก็ต้องใหญ่มาก่อน แล้วมาเล็กลงภายหลังใช่หรือไม่

ย่อมนั้นเช่นนั้น เซเบส ยอมรับ

และคนอ่อนแอลงก็ต้องเป็นคนแข็งแรงกว่านั้นมาก่อน และผู้ที่เร็วขึ้นก็มาจากผู้ที่เคยช้ากว่านั้นมาก่อน

ย่อมนั้นเช่นนั้น

อีกสักตัวอย่างหนึ่ง หากสิ่งใดเลวลงสิ่งนั้นย่อมมาจากดีกว่ามาก่อนใช่ไหม และถ้ายุติธรรมขึ้นก็ย่อมมาจากยุติธรรมน้อยกว่ามาก่อนจริงไหม

ใช่แน่

ถ้าเช่นนั้นเราพอใจหรือยัง โสกราตีสถามว่าทุกสิ่งเกิดขึ้นด้วยเหตุนี้คือ สิ่งตรงข้ามมาจากสิ่งตรงข้าม

พอใจเต็มที

คราวนี้คำถามอื่นต่อไป ตัวอย่างทั้งหมดนั้นมิได้แสดงให้เห็นลักษณะอย่างอื่นดอกหรือว่าระหว่างคู่ที่ตรงกันข้ามนั้น มีกระบวนการเกิดอยู่สองทาง ทางหนึ่งจากสิ่งแรกไปสิ่งที่สอง

อีกทางหนึ่ง จากสิ่งที่สองไปสิ่งแรก ระหว่างสิ่งที่ใหญ่กับสิ่งที่เล็กนั้นไม่มีกระบวนการเพิ่มกับลดดอกหรือ และเราไม่อธิบายทำนองนี้ดอกหรือว่าเป็นการเพิ่มและการลด

เป็นเช่นนั้น เซเบส ตอบ

การแยกกับการรวม การเย็นลงกับการร้อนขึ้น และอื่น ๆ จะไม่เป็นเช่นนั้นดอกหรือ แม้ว่าบางครั้งเราจะไม่ใช่คำนั้นตรง ๆ ก็ตาม ความจริงจะมีไม่ถือเป็นหลักสากล ดอกหรือว่าสิ่งหนึ่งมาจากอีกสิ่งหนึ่งและมีกระบวนการเกิดขึ้นจากกันและกัน

แน่นอน เซเบส เห็นด้วย

ก็ถ้าเป็นเช่นนั้น ไสกราตีส กล่าว มีอะไรตรงข้ามกับความมีชีวิตเหมือนที่การหลับตรงข้ามกับการตื่นหรือไม่

มีซี

อะไร

ก็การตายอย่างไรเล่า

หากสองอย่างนั้นตรงกันข้าม ก็ย่อมมาจากกันและกัน และมีกระบวนการเกิดระหว่างสองอย่างนั้นอยู่สองกระบวนการ

ถูกต้อง มีมาก

ถ้าเช่นนั้น ไสกราตีส พูดต่อ ข้าพเจ้าจะยกคู่ตรงข้ามที่ได้กล่าวไปแล้วคู่หนึ่ง คือ สิ่งตรงข้ามกับกระบวนการระหว่างสิ่งที่ตรงข้ามนั้นและเธอจงยกคู่อื่น คู่ตรงข้ามที่ข้าพเจ้าจะยกมา ก็คือ หลับกับตื่น และ ข้าพเจ้าขออ้างว่าตื่นมาจากหลับและหลับมาจากตื่น และกระบวนการระหว่างนั้นก็กำลังจะหลับกับกำลังจะตื่น อย่างนี้ท่านเห็นด้วยไหม เขาถาม

เห็นด้วยเต็มที่

คราวนี้ท่านบอกหน่อยซีว่า ในทำนองเดียวกัน เขาพูดต่อ เรื่องชีวิตกับความตายจะเป็นอย่างไร ท่านยอมรับแล้วใช่หรือไม่ว่า ความตายนั้นตรงข้ามกับชีวิต

ข้าพเจ้ายอมรับ

และทั้งสองมาจากกันและกันไม่ใช่หรือ

ใช่

ถ้าเช่นนั้นอะไรมาจากชีวิต

ตาย

อะไรเล่าที่มาจากตาย ไสกราตีสถาม

ข้าพเจ้าก็ต้องยอมรับว่า คือ มีชีวิต

ดังนั้น สิ่งมีชีวิตและคนเราก็ต้องมาจากความตายใช่ไหม เซเบส

แน่นอน

ดังนั้นวิญญาณของเราก็ต้องยังอยู่เมื่อเราอยู่ในปรโลก

น่าจะเป็นเช่นนั้น

และกระบวนการหนึ่งในสองกระบวนการคือ การตาย ก็ย่อมเป็นจริงแน่นอนใช่ไหม

ใช่ เป็นเช่นนั้น เซเบสสนับสนุน

ถ้าเช่นนั้นเราจะทำอะไรต่อไป เราจะเว้นกระบวนการตรงข้าม และปล่อยให้กฎธรรมชาติ
ในเรื่องนี้ปกครองอยู่หรือ หรือว่าเราจะต้องเติมกระบวนการตรงข้าม กับการตาย

แน่นอนเราจะต้องทำเช่นนั้น

สิ่งนั้นคืออะไรเล่า

กระบวนการมีชีวิตอีก

ดังนั้นหากมีสิ่งเช่นนั้น คือการกลับมามีชีวิตอีก โสกราตีสกล่าว ต้องมีกระบวนการจาก
ตายไปสู่มีชีวิตใช่ไหม โสกราตีสถาม

ย่อมเป็นเช่นนั้น

ดังนั้นเราก็ย่อมเห็นด้วยเช่นกันว่า มีชีวิตมาจากตายและกลับกันตายก็มาจากมีชีวิต แต่
ข้าพเจ้าคิดว่าเราได้ตกลงกันก่อนหน้านี้ว่าหากเป็นเช่นนั้นก็เป็นข้อพิสูจน์เพียงพอว่า วิญญาณ
ของคนตายจะต้องอยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่งซึ่งเป็นที่ก่อนวิญญาณจะมาเกิด...¹

3.1.2 แนวคิดของพระพุทธศาสนาเรื่องจิตไม่เป็นอมตะ

พระพุทธศาสนาอธิบายมนุษย์ด้วยเรื่อง ชั้น 5 กล่าวคือมนุษย์มีองค์ประกอบ 5 ประการ ได้แก่
รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ กล่าวโดยสังเขป **รูป** หมายถึงร่างกายและสิ่งที่เกี่ยวข้องในการเป็น
ร่างกาย ซึ่งอาจวิเคราะห์หลงไปในรายละเอียดได้อีกเช่นเป็นอวัยวะต่าง ๆ ของร่างกาย อาหาร อากาศ รูป
ประกอบขึ้นด้วยธาตุ 4 อย่าง คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ดินหมายถึงสิ่งที่คงรูป คงตัวเป็นรูปร่าง เช่น ดิน โคลน เนื้อ
กระดูก เป็นต้น น้ำหมายถึงสิ่งที่มีลักษณะไหลไป เช่น เลือด หนอง น้ำ ในอวัยวะต่าง ๆ ลม หมายถึงอากาศ
ทั้งภายใน เช่น ลมที่เราหายใจเข้าออก ลมในกระเพาะอาหารและภายนอกตัวเรา มีการฟุ้งกระจาย และ
ความเคลื่อนไหวได้ ไฟหมายถึงความอบอุ่น ความร้อน อุณหภูมิ ที่เกิดขึ้นจากการสันดาปทำให้ร่างกายอุ่น

เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ รวมเรียกว่า **นาม** หรือบางครั้งเรียกรวม ๆ ว่า จิต แต่ทางวิชาการ จิต
คือ วิญญาณ หมายถึง การรับรู้ คือ ทั้งรับและรู้ ตากระทบรูปเกิดการรู้ทางตา เรียกว่า จักขุวิญญาณ

¹ Edith Hamilton (edit) The Collected Dialogues of Plato, Princeton , New Jersey : Princeton University Press, 1971, Phaedo 70a – 72a, pp 52 – 55.

เสียงกระทบหูเกิดการรู้ทางหู เรียกว่า โสตวิญญาณ กลิ่นกระทบจมูกเกิดการรู้ทางจมูกเรียกว่า ฆานวิญญาณ รสกระทบลิ้น เกิดการรู้ทางลิ้น เรียกว่า ชิวหาวิญญาณ ความเย็นร้อนอ่อนแข็งกระทบผิวหนังเกิดการรู้ทางสัมผัสเรียกว่า โผฏฐัพพวิญญาณ เมื่อเกิดการกระทบหรือผัสสะขึ้นแก่ประสาทสัมผัสใดก็เกิด เวทนา สัญญา สังขาร ซึ่งรวมเรียกว่า เจตสิก ขึ้น วิญญาณ ผัสสะ เวทนา สัญญา สังขารที่เกิดร่วมกันนี้รวมเรียกว่า ธรรม ซึ่งทำให้เกิดการรู้ขั้นที่ใจหรือมโน การรู้นั้นเรียกว่า มโนวิญญาณ เวทนา สัญญา สังขาร ซึ่งเรียกว่า เจตสิก นั้น เป็นองค์ประกอบที่ทำให้เกิดสมมติบัญญัติขึ้นแก่จิต เช่น เมื่อรูปกระทบตา เกิดจักขุวิญญาณขึ้น คือรูปร่างเกิดขึ้นแล้ว รูปร่างนั้นก็ผ่านไป แต่ตามปกติจะเกิดเจตสิกขึ้นในเวลาทีรู้นั้นด้วยคือเวทนา เป็นสุขเวทนา รู้สึก สุข ทุกขเวทนา รู้สึกทุกข์ อุเบกขาเวทนา รู้สึกไม่สุขไม่ทุกข์ เกิดสัญญาคือจำได้ กำหนดหมายได้ว่ารูปที่เกิดขึ้นคืออะไร และเกิดสังขารคือการปรุงแต่งการสมมติบัญญัติไปในทางที่ดี เรียกว่า ปุญญาภิสังขาร ในทางที่ไม่ดีเรียกว่า อปุญญาภิสังขาร เป็นต้น

จิตในพระพุทธศาสนาจึงมีสิ่งที่เป็นอมตะเป็นนิรันดร ไม่เปลี่ยนแปลงอย่างจิตในความคิดของเพลโต แต่ก็เป็นสิ่งที่มีอยู่และมีความสำคัญที่ทำให้มนุษย์สุขหรือทุกข์ ดีหรือชั่ว ซึ่งทั้งหมดนั้นมนุษย์เป็นผู้คิดผู้สร้างขึ้นเอง จิตที่สุขทุกข์ดีชั่วนี้ทำให้กายเป็นไปและกระทำการตามสภาพของจิตนั้น และมีแนวโน้มเป็นไปเช่นนั้น เป็นคนมีความสุข มีความทุกข์ เป็นคนดี เป็นคนชั่วก็ตามมีใช้สภาพแวดล้อมที่กำหนดการกระทำของมนุษย์ หากแต่เป็นจิตที่กำหนด และมนุษย์สามารถฝึกจิตให้พ้นทุกข์ ให้เว้นชั่ว ให้มีความสุข และให้ทำดีได้

ในทัศนะของพระพุทธศาสนา กายกับจิตต่างก็เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากองค์ประกอบ เมื่อมีการประกอบขึ้นก็ต้องมีการเปลี่ยนแปลง เพื่อดำรงความสมดุลขององค์ประกอบนั้น หากขาดความสมดุล ก็เกิดความผิดปกติ เช่น ร่างกายต้องขับถ่าย ต้องสูญเสียแร่ธาตุ เซลล์ต้องตายไปทุก ๆ ขณะ ก็ต้องมีอาหาร อากาศ น้ำ สารเคมีต่าง ๆ ที่จำเป็นมาทดแทน คือ มี เกิดขึ้น ดำรงอยู่ สลายไป ในเวลาเดียวกันก็มีการเกิดขึ้นใหม่มาทดแทน ดำรงอยู่แล้ว ก็สลายไป เมื่อใดที่ทดแทนไม่พอก็สลายมากกว่าที่มาทดแทน ก็เกิดเจ็บไข้หรืออาจเสียชีวิตคือดับไป จิตก็เช่นเดียวกันมีองค์ประกอบและมีสาเหตุดังกล่าวมาแล้ว จิตก็เกิดขึ้น ดำรงอยู่แล้วดับไปเป็นสายโซ่หมุนเวียนซ้ำแล้วซ้ำเล่า การสืบต่อนี้สามารถดำรงอยู่ต่อไปหลังจากร่างกาย สลาย และเวียนกลับมาเกิดในร่างใหม่ได้ ความคิดเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดนี้ทำให้พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ถือว่า จิตสำคัญ ธรรมชาตินี้ส่วนนี้สำคัญกว่าร่างกาย แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าไม่มีร่างกายก็ได้ คนจะเป็นคนโดยสมบูรณ์ก็ต้องมีทั้งกายและจิต

บทที่ 4

มนุษย์เป็นอิสระหรือถูกบงการ

“แสนสุขสมนั่งชมวิหค อยากรับเป็นนกเหลือเกิน

นกนอนนกกเจ้าหกเจ้าเหินทั้งวันนกกเจ้าคงเพลิน เหินลอยละลิวล่องลม”

เนื้อเพลงดังกล่าวนี้ต้องการแสดงว่านกเป็นอิสระที่จะโฉบบินไปไหน ๆ ได้ตามความปรารถนา นกที่บินอยู่ในท้องฟ้าเป็นอิสระจริงหรือ ตั้งแต่ออกจากรังจนกลับเข้ารังนกก็ได้เป็นอิสระ มันต้องออกจากรังทุกเช้าเพราะถ้าไม่ออกจากรังก็ไม่มีอาหารกินและเลี้ยงลูก ความหิวและความต้องการอาหารมาเลี้ยงลูกทำให้ต้องออกจากรัง ต้องคอยส่งเสียงร้องบอกเขตแดนหาอาหารของตน ป้องกันมิให้นกอื่นเข้ามาในเขต มิใช่ร้องเพลงอย่างเบิกบาน มันบินไปตามทิศทางที่เคยบินเพราะเป็นเส้นทางที่มันรู้จัก ในระหว่างบินหรือลงเกาะก็ต้องคอยระวังศัตรู ไม่ว่าจะเป็นนกอื่น นู หรือมนุษย์ที่คอยทำร้ายมัน ถ้าหลงทางมันก็ต้องพยายามบินวนเพื่อหาทิศทางที่จะกลับไปรังหรือต้นไม้ที่มันเคยนอน ไม่มีอิสระในชีวิตของนกอย่างที่คนแต่งเพลงรู้สึกสัตว์อื่น ๆ ก็เช่นกัน ไปเพื่อล่าและถูกล่า ชีวิตวันหนึ่ง ๆ ของมันเป็นไปตามสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นรอบตัวมัน ชีวิตของมันเป็นไปตามความต้องการของสภาพแวดล้อม มันเป็นนกที่ถูกบงการตลอดชีวิต ไม่เคยเป็นอิสระสัตว์อื่น ๆ ก็เช่นกัน มนุษย์เล่าเป็นเช่นนี้เหมือนกัน หรือว่ามนุษย์เป็นอิสระ

มนุษย์เป็นอิสระอย่างที่เราเห็นและรู้สึกหรือไม่ หรือว่าความรู้สึกเป็นอิสระนั้นเป็นเพียงมายา

1. เราารู้สึกอิสระแต่ก็รู้สึกถูกบงการ

เด็กคนหนึ่งได้รับการเสนอชื่อให้เป็นตัวแทนนักเรียนเพื่อร้องเพลงในงานประจำปีของโรงเรียน เธอเป็นเด็กเสียงดีแต่ขี้อาย เธอไม่ต้องการจะร้องเพลง แต่ก็จำเป็นต้องฝึกซ้อมทุกวัน ใคร ๆ ก็ชมว่าเธอร้องได้ดี เธอมีความมั่นใจขึ้นเรื่อย ๆ ก่อนวันงานเธอกลับมีความอยากอย่างแรงกล้าที่จะร้องเพลงจนนอนไม่หลับ และเธอก็มีความมั่นใจอย่างยิ่ง ผิดกับเมื่อวันแรกที่เธอได้รับการเสนอชื่อ เธอขึ้นไปร้องเพลงอย่างเต็มอกเต็มใจ เด็กคนนี้มีอิสรภาพในการร้องเพลงคราวนี้หรือว่าเธอถูกบงการด้วยการฝึกฝนและคำพูดยกย่องชมเชย เธอรู้สึกเป็นอิสระและอิสระมากเสียจนรู้สึกว่าเธอนั่นเองที่มีความปรารถนาใครจะร้องเพลง แต่ก็ดูเหมือนว่าความมั่นใจที่ทำให้เธอกกล้าและปรารถนาจะร้องนั้นเกิดจากการถูกบังคับให้ฝึก และถูกคำชมทำให้มั่นใจ ความปรารถนาจะร้องเพลงเกิดขึ้นเพราะถูกสิ่งต่าง ๆ ดังกล่าวผลักดัน

กรณีศีลธรรมก็อาจเป็นไปในทำนองเดียวกัน คนที่มีศีลธรรมปฏิบัติตนถูกต้องตามศีลธรรมโดยที่ไม่รู้สึกว่ามีใครบังคับ แต่ปฏิบัติโดยพอใจและยินดี แต่การรู้ว่าอะไรถูก อะไรผิด อะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ ก็ต้องศึกษาเล่าเรียนและได้รับการอบรมมาก่อน การอบรมทำให้คนเราเชื่อและทำตามหลักศีลธรรมมิใช่เพราะความพอใจของเราเอง

2. ปัญหาเจตน์จำนงเสรี (free will) กับลัทธิบังการ (determinism)

แนวคิดดังกล่าวข้างต้นเป็นปัญหาสำคัญทางปรัชญาที่นักปรัชญาและนักศานาพยายามแก้กันมาแต่โบราณ ปัจจุบันเรื่องนี้ก็ยังคงเป็นปัญหาอยู่ วิทยาศาสตร์นั้นไม่สู้จะมีปัญหาเพราะถือลัทธิบังการ ไม่มีอะไรที่เป็นอิสระในทัศนะของวิทยาศาสตร์ ทุกสิ่งถูกบังการ เพราะนักวิทยาศาสตร์เชื่อว่ากฎแห่งเหตุและผลควบคุมธรรมชาติทุกสิ่ง แต่ปัญหานี้เป็นปัญหาที่ศาสนาต้องตอบเพราะอิสรภาพหรือความมีเสรีภาพในการเลือกเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้คนเราต้องรับผิดชอบการกระทำของตนไม่ว่าดีหรือชั่ว หากคนเราถูกบังการโดยสิ้นเชิงให้ต้องกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง การกระทำนั้นย่อมมิใช่ของผู้นั้น เพราะผู้นั้นไม่ได้เลือกหรือไม่ปรารถนาที่จะกระทำ หากแต่เป็นการเลือกของผู้ที่บังการหรือบังคับให้กระทำ ผู้เลือกหรือผู้บังคับนั้นเองที่เป็นผู้ต้องรับผิดชอบต่อการกระทำ เช่น คนคนหนึ่งถูกมอมยาให้ควบคุมสติไม่ได้ และได้กระทำฆาตกรรม คนคนนั้นไม่ต้องรับผิดชอบต่อทางศีลธรรมเพราะเขามิได้มีเจตนา เขาทำการโดยไม่รู้ตัว แต่การกระทำที่ถูกบังการบางอย่างที่ผู้ถูกบังการมีทางเลือกก็เป็นการกระทำที่ผู้นั้นยังต้องรับผิดชอบต่อทางศีลธรรมอยู่ เช่นคนคนหนึ่งถูกบังคับให้ทำฆาตกรรมเพราะถูกขู่ที่ว่าถ้าไม่ทำบิดามารดาหรือบุตรจะถูกฆ่า และคนคนนี้ได้กระทำฆาตกรรมเพราะกลัวคำขู่นั้น การกระทำดังกล่าวนี้ถือว่าผู้กระทำยังต้องรับผิดชอบต่อทางศีลธรรม การกระทำนี้ถือว่าผิดศีลธรรมเพราะผู้กระทำเลือกที่จะทำหรือไม่ทำก็ได้ แต่เขาเลือกฆ่าผู้อื่นเพื่อรักษาชีวิตคนที่ตนรัก กรณีนี้เขาสามารถเลือกวิธีอื่นได้อีกมากมาย

การกระทำจะได้ชื่อว่ากระทำโดยเสรีก็เมื่อผู้นั้นสามารถเลือกกระทำได้ มากกว่าหนึ่งทาง หรือเลือกกระทำหรือไม่กระทำได้ การเลือกได้นี้เองที่ทำให้การกระทำนั้นเป็นการกระทำของผู้นั้น เมื่อมีผลอย่างไรเกิดขึ้นเขาจึงเป็นผู้ที่ต้องรับผิดชอบต่อผลนั้น

คำสอนของศาสนานั้นเกี่ยวกับเรื่องผิดชอบชั่วดี หรือบาปบุญคุณโทษ มิได้มุ่งเพียงอธิบายสาเหตุวิธีกระทำ และผลที่เกิดตามสาเหตุนั้น ๆ อย่างวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ แต่มีการประเมินค่าถูก ผิด ดี ชั่วด้วย และการประเมินค่านี้อีกมีหลักตายตัว เช่น เจตนาฆ่าต้องผิดเสมอ กฎหมายอาจมีข้อยกเว้นแต่ศีลธรรมไม่ยกเว้น ตรงข้ามถ้าปราศจากเจตนาก็ไม่ผิด แม้กฎหมายอาจถือว่าผิด ความถูกผิดทางศีลธรรมมิได้ใช้ผลประโยชน์ที่มีต่อสังคมเป็นที่ตั้ง แต่ดูที่เจตนาของผู้กระทำและเน้นความถูกต้องหรือไม่ถูกต้องตามกฎหมาย ถูกผิดอยู่ในตัวการกระทำนั้น ถูกคือถูก ผิดคือผิด ด้วยเหตุนี้ศาสนาจึงเชื่อเรื่องเจตน์จำนงเสรี แต่ความเชื่อเช่นนี้ก็มีปัญหา เพราะศาสนามักเชื่อการบังการด้วย เช่นคริสต์ศาสนาเชื่อว่าพระเจ้าทรงสรรพเดชาภาพและทรงกำหนดชีวิตของมนุษย์ หรือพุทธศาสนาเชื่อว่ากรรมกำหนดชีวิตและการกระทำของมนุษย์ ศาสนาจึงต้องตอบปัญหาความขัดแย้งระหว่างเจตน์จำนงเสรีกับการบังการและให้ทั้งสองอย่างสามารถอยู่ร่วมกันได้โดยถูกต้องทั้งคู่

3. คริสต์ศาสนากับเจตน์จำนงเสรีและลัทธิบังการ

คนเรามักจะตำหนิผู้อื่นว่าทำผิดคือไม่ทำสิ่งอื่นที่ถูกและเรามักรู้สึกผิดคือคิดว่าเราควรทำอย่างอื่นมากกว่า เรามักคิดว่าเราทำในสิ่งที่เราไม่ปรารถนาจะทำแต่ที่เราต้องทำเพราะมีอะไรบางอย่างมาบังการ

และการที่เราทำเช่นนั้น เรามีได้เป็นผู้ทำ แต่มีบางอย่างในตัวที่บังคับให้เราทำ เช่นกรณีที่เราผูกพันกันว่าเป็น “ความจำเป็นบังคับ” นั่นคือประสบการณ์เกี่ยวกับเจตน์จำนงเสรีและประสบการณ์เกี่ยวกับการถูกบังคับ เป็นประสบการณ์จริงของเราทั้งคู่

ในคริสต์ศาสนามีปัญหาสำคัญที่เป็นความขัดแย้งระหว่างเจตน์จำนงเสรีกับการบงการซึ่งทั้งคู่เป็นความเชื่อสำคัญของศาสนา คือ 1. พระเจ้าทรงสรรพเคราะห์และทรงบงการทุกเหตุการณ์ในชีวิตเรา กับ 2. มนุษย์มีเจตน์จำนงเสรีและต้องรับผิดชอบต่อบาปของตน หากตัดสินใจผิดก็ถูกพิพากษาให้ตกนรก ข้อความทั้งสองนี้ขัดแย้งกันทางตรรกะ หากพระเจ้าทรงบันดาลไปเสียทุกอย่าง มนุษย์ก็ไม่มีอิสระ และหากมนุษย์มีอิสระ พระเจ้าก็ต้องไม่ทรงบงการอะไร

3.1 คำตอบของนักบุญทอมัส อะควีนาส St. Thomas Aquinas (1225 – 1274)

นักบุญทอมัส อะควีนาส วิเคราะห์ปัญหาดังนี้

3.1.1 มนุษย์ถูกบงการชีวิต

การที่พระเจ้าบงการกำหนดชีวิตของมนุษย์นั้นชอบแล้ว เพราะทุกสิ่งล้วนแต่เป็นไปตามแผนการของพระองค์ เนื่องจากมนุษย์ดำเนินไปสู่ชีวิตนิรันดร์ก็โดยการเตรียมการของพระเจ้า ในทำนองเดียวกันก็ย่อมเป็นแผนการส่วนหนึ่งของพระเจ้าที่จะให้บางคนพลาดไปจากจุดหมายนั้น สิ่งนี้เรียกว่า ความเลวร้ายและเนื่องจากการกำหนดจุดหมายปลายทางล่วงหน้าประกอบด้วยเจตน์จำนงที่จะประทานความหรรษาและโรจนาคาร ความเลวร้ายก็ต้องประกอบด้วยเจตน์จำนงที่จะให้บุคคลตกไปสู่บาปและมีการลงโทษและการสาปแช่งเพราะเหตุแห่งบาปนั้น

Summa Theologica I, 23,1,3

3.1.2 มนุษย์เป็นอิสระ

มนุษย์เลือกได้อย่างอิสระ หากไม่คำแนะนำ คำตักเตือน คำสั่ง คำห้ามปราม รางวัล และการลงโทษก็จะไร้ความหมาย

หากเจตน์จำนงปราศจากอิสระเสรี การสรรเสริญใด ๆ ก็ไม่อาจมีแก่คุณธรรมของมนุษย์ได้ เนื่องจากคุณธรรมจักไม่มีเหตุผลรองรับหากมนุษย์มิได้ทำการโดยอิสระ การให้รางวัลและการลงโทษก็ย่อมจะยุติธรรมไม่ได้หากมนุษย์ไม่มีอิสระเสรีในการทำดีหรือชั่วและย่อมจะไม่มี ความรอบคอบในการให้คำแนะนำ เพราะคำแนะนำจะไม่มีประโยชน์อะไรหากสิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นโดยจำเป็น

Summa Theologica I, 83,1

3.2 มนุษย์ทั้งถูกกำหนดไว้ล่วงหน้าและอิสระเสรีได้หรือไม่

ผู้ถูกบงการชีวิตย่อมจะต้องได้รับการช่วยให้ปลอดภัย แต่ก็โดยความจำเป็นแบบมีเงื่อนไขซึ่งมิใช่เป็นการตัดอิสรภาพในการเลือกออกไปเสียทีเดียว

มนุษย์มุ่งหาพระเจ้าโดยการเลือกที่เสรี และในการเลือกนั้นมนุษย์ก็ถูกสั่งให้มุ่งหาพระเจ้า แต่ว่าการเลือกที่เสรีจะเป็นการมุ่งหาพระเจ้าได้ก็โดยพระเจ้าทรงหันทิศทางให้ มนุษย์เองก็ต้องเตรียมวิญญูณของตน เพราะมนุษย์สามารถทำเช่นนั้นโดยการเลือกเสรี แต่ถึงกระนั้นมนุษย์ก็ไม่อาจทำเช่นนั้นได้ โดยปราศจากความช่วยเหลือของพระเจ้า ดังนั้นแม้แต่การดำเนินการอย่างดีของการเลือกอย่างอิสระซึ่งบุคคลได้รับการเตรียมการให้ได้พระหรรษทาน ก็เป็นการกระทำโดยอิสระที่พระเจ้าทรงดำเนินการ การเตรียมการของมนุษย์เพื่อพระหรรษทานเกิดจากพระเจ้าในฐานะผู้ทรงเป็นผู้ดำเนินการ และจากการเลือกโดยเสรีในฐานะผู้ถูกดำเนินการ¹

Summa Theologica, I 23,3 ; I- II , 109, 6 ;

I- II ,112,2,3.

4. พระพุทธศาสนา กฎแห่งกรรม เสรีภาพ

พระพุทธศาสนาเชื่อว่ากฎแห่งกรรมเป็นกฎแห่งความประพฤติของมนุษย์เช่นเดียวกับกฎวิทยาศาสตร์เป็นกฎของสิ่งธรรมชาติ ทั้งกฎวิทยาศาสตร์และกฎแห่งกรรมเป็นกฎธรรมชาติทั้งคู่ กฎวิทยาศาสตร์เป็นกฎเกี่ยวกับสิ่งที่ปรากฏต่อประสาทสัมผัสเช่น กฎฟิสิกส์ เคมี ชีววิทยา กฎแห่งกรรม เป็นกฎเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ในด้านคุณค่าคือกฎเกี่ยวกับความดีความชั่ว วิทยาศาสตร์ไม่เชื่อว่ากฎแห่งกรรมมีจริงเพราะไม่เชื่อเรื่องดีชั่ว

มนุษย์ต้องกระทำการต่าง ๆ การกระทำของมนุษย์ย่อมดีบ้าง เลวบ้าง เป็นกลาง ๆ บ้าง มีเจตนาบ้าง ไม่มีเจตนาบ้าง การกระทำที่เป็นไปโดยเจตนาพระพุทธศาสนาเรียกว่า กรรม กรรมจึงมีทั้งดีและชั่ว การกระทำโดยเจตนาเป็นการเลือกกระทำโดยเสรี เพราะผู้ตั้งเจตนาก็คือเจ้าตัวผู้นั่นเอง ใครบังคับไม่ได้ เพราะแม้ว่าจะถูกบังคับ ในที่สุดก็ต้องตั้งเจตนาหรือเลือกว่าจะทำตามที่ถูกบังคับหรือทำอย่างอื่น และเนื่องจากเป็นผู้เลือกเองจึงต้องรับผิดชอบในสิ่งที่เลือก

กฎแห่งกรรมก็เป็นกฎแห่งเหตุและผลเช่นเดียวกับกฎวิทยาศาสตร์คือกรรมที่กระทำเป็นเหตุ ย่อมมีผลของกรรมนั้นเกิดตามมา เช่นการทำร้ายผู้อื่นย่อมเป็นเหตุให้ถูกทำร้ายตอบ ช่วยเหลือผู้อื่นก็ได้รับความชื่นชมตอบ กรรมนั้นบางครั้งก็เกิดผลทันทีบางครั้งก็ต้องใช้เวลาเพราะคนเราทำกรรมมากมาย ผลกรรมทยอยกันส่งผลตามความรุนแรงของกรรมและความมากน้อยแห่งการกระทำนั้น แต่กรรมจะส่งผลเสมอไม่มียกเว้น

¹ James L. Christian, *Philosophy : an introduction to the art of wondering*. Second edition, New York : Holt Rinehart and Winston 1977 p.279.

ท่านเปรียบเหมือนเงาที่ติดตามตัวไป หรือรอยเกวียนที่ตามรอยโค ไม่ส่งผลในชาตินี้ภพนี้ก็ส่งผลในชาติในภพต่อไป

คนแต่ละคนเกิดมาแล้วก็ชาติไม่มีใครทราบ ทุกคนเคยทำกรรมมาแล้วในอดีตชาติ เมื่อเกิดมาก็มีกรรมติดตัวมาทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว และกรรมดีกรรมชั่วในอดีตก็ตามมาส่งผล ชีวิตคนจึงเป็นไปตามกรรมในอดีตส่วนหนึ่ง ซึ่งคนเราเลือกที่จะไม่รับผลกรรมไม่ได้ เพราะแม้แต่การเกิดในที่ดีหรือไม่ดีก็เป็นผลของกรรม แต่ยังมีกรรมที่คนเราเลือกได้อย่างเสรีคือกรรมที่เราเลือกทำในชาติปัจจุบัน แม้ว่ากรรมเก่าอาจทำให้คนเราไปตกอยู่ในที่ที่มีโอกาสจะทำดีน้อย และมีโอกาสได้รับการศึกษาอบรมน้อย แต่ทุกคนก็มีโอกาสได้พบสภาพที่ดีอยู่บ่อย ๆ การได้เกิดในศาสนาก็เป็นสภาพแวดล้อมที่ทำให้คนเราได้ยินได้ฟังคำสอนและเห็นการปฏิบัติที่ดีงาม หากเลือกทำกรรมดีชีวิตก็ดีขึ้น คือได้รับผลแห่งกรรมดีนั้นต่อไป ในแง่นี้คนเราจึงมีเสรีภาพในการเลือกหรือตั้งเจตน์จำนง มิใช่ถูกบงการหรือกำหนดโดยกรรมเก่าจนชีวิตไม่สามารถเปลี่ยนแปลงอะไรได้ เพราะหากเป็นเช่นนั้น ก็เท่ากับเป็นชะตานิยม (fatalism) คือชีวิตถูกกำหนดชะตามาให้เป็นไปโดยไม่อาจเปลี่ยนแปลงอะไรได้เลย

หัวข้อธรรมเกี่ยวกับกรรมต่อไปนี้จะแสดงให้เห็นว่ากรรมมีส่วนกำหนดชีวิตของมนุษย์อย่างไรบ้าง การวิเคราะห์ความหมายของข้อธรรมเหล่านี้จะทำให้เข้าใจบทบาทของกรรมต่อชีวิตเพิ่มขึ้นจากที่ได้อธิบายไว้ข้างต้น

กรรม 12 การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม, ในที่นี้หมายถึงกรรมประเภทต่าง ๆ พร้อมทั้งหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการให้ผลของกรรมเหล่านั้น – Kamma : kamma ; kamma; action; volitional action)

หมวดที่ 1 ว่าโดยปากกาล คือ จำแนกตามเวลาที่ให้ผล (classification according to the time of ripening or taking effect)

1. **ทิฏฐธรรมเวทนิยกรรม** (กรรมให้ผลในปัจจุบันคือในภพนี้ – Ditthadhamma-vedanīya-kamma : kamma to be experienced here and now; immediately effective kamma)

2. **อุปปัชชเวทนิยกรรม** (กรรมให้ผลในภพที่จะไปเกิดคือในภพหน้า – Upapajja-vedaniya-kamma: kamma to be experienced on rebirth; kamma ripening in the next life)

3. **อปรापரியเวทนิยกรรม** (กรรมให้ผลในภพต่อไป – Aparapariya-vedaniya-kamma : kamma to be experienced in some subsequent lives; indefinitely effective kamma)

4. **อโหสิกรรม** (กรรมเลิกให้ผล ไม่มีผลอีก – Ahosi – kamma : lapsed or defunct kamma)

หมวดที่ 2 ว่าโดยกิจ คือจำแนกการให้ผลตามหน้าที่ (classification according to function)

5. **ชนกกรรม** (กรรมแต่งให้เกิด, กรรมที่เป็นตัวนำไปเกิด – Janaka –kamma : productive kamma; reproductive kamma)

6. **อุปัตถัมภกกรรม** (กรรมสนับสนุน – กรรมที่เข้าช่วยสนับสนุนหรือซ้ำเติมต่อจากชนกกรรม – Upatthambhaka – kamma ;consolidating kamma)

7. **อุปปีฬกกรรม** (กรรมบีบคั้น, กรรมที่มาให้ผล บีบคั้นผลแห่งชนกกรรมและอุปัตถัมภกกรรมนั้น ให้แปรเปลี่ยนทุเลาลงไป บั่นทอนวิบากมิให้เป็นไปได้นาน – Upapiḷaka – kamma : obstructive kamma ; frustrating kamma)

8. **อุปฆาตกรรม** (กรรมตัดรอน, กรรมที่แรง ฝ่ายตรงข้ามกับชนกกรรมและอุปัตถัมภกกรรมเข้าตัดรอนการให้ผลของกรรมสองอย่างนั้น ให้ขาดไปเสียทีเดียว เช่น เกิดในตระกูลสูง มั่งคั่งแต่อายุสั้น เป็นต้น – Upaghataka – kamma : destructive kamma; supplanting kamma)

หมวดที่ 3 ว่าโดยปากทานปริยาย คือ จำแนกตามความยกย่องหรือลำดับความแรงในการให้ผล (classification according to the order of ripening)

9. **ครุกกรรม** (กรรมหนัก ให้ผลก่อน ได้แก่ สมบัติ 8 หรือ อนันตริยกรรม – Garuka – kamma : weighty kamma)

10. **พหุลกรรม** หรือ **อาจิณณกรรม** (กรรมทำมากหรือกรรมชิน ให้ผลรองจากครุกกรรม – Bahula – kamma, Acinṇa ~ : habitual kamma)

11. **อาสันนกรรม** (กรรมจวนเจียน หรือกรรมใกล้ตาย คือ กรรมทำเมื่อจวนจะตาย จับใจอยู่ใหม่ ๆ ถ้าไม่มี 2 ข้อก่อน ก็จะทำให้ผลก่อนอื่น – Asanna – kamma : death – threshold kamma; proximate kamma)

12. **กัตตตากกรรม** หรือ **กัตตาวาปนกรรม** (กรรมสักว่าทำ, กรรมที่ทำไว้ด้วยเจตนาอันอ่อน หรือมิใช่เจตนาอย่างนั้นโดยตรง ต่อเมื่อไม่มีกรรมอื่นให้ผลแล้วกรรมนี้จึงจะให้ผล – Katatta – kamma : reserve kamma ; casual act) กฏัตตกรรม ก็เขียน

กรรม 12 หรือ กรรมสี่ 3 หมวดนี้ มิได้มีมาในบาลีในรูปเช่นนี้โดยตรง พระอาจารย์สมัยต่อมา เช่น พระพุทธโฆษาจารย์ เป็นต้น ได้รวบรวมมาจัดเรียงเป็นแบบไว้ในภายหลัง

วิสุทธิ.3/223; สงคห.28

5. ลัทธิบังการ (Determinism)

ลัทธิบังการเป็นผลมาจากความคิดแบบวิทยาศาสตร์ซึ่งเป็นความคิดแบบวัตถุนิยมที่สำคัญที่สุด วิทยาศาสตร์ต้องการอธิบายปรากฏการณ์ในเชิงความเป็นเหตุและผล การอธิบายปรากฏการณ์หนึ่งก็คือ การ

บอกว่าปรากฏการณ์ใดเป็นเหตุของปรากฏการณ์นั้น เหตุอาจเป็นปรากฏการณ์หนึ่งที่มาก่อนหรืออาจเป็นสภาพแวดล้อมที่ทำให้เกิดปรากฏการณ์นั้นก็ได้ ดังนั้นหากพิจารณาในเชิงวัตถุนิยมว่า คนเราก็คือร่างกาย และร่างกายนี้เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ของสังคม ของประวัติศาสตร์ ธรรมชาติ สังคม และประวัติความเป็นมา ย่อมเป็นเหตุหรือเป็นคำอธิบายสภาพปัจจุบันของร่างกายนั้น ความรู้สึกที่เราเลือกได้หรือเรามีอิสระในการเลือกนั้นโดยแท้จริงแล้วก็ เป็นเพราะเหตุภายนอกบงการให้เรารู้สึกเช่นนั้น ในทัศนะของลัทธิบังการเจตน์จำนงเสรีจึงเป็นผลของการบงการ กล่าวคือไม่มีเจตน์จำนงเสรีที่แท้จริง ข้อเขียนของรอเบิร์ต แบลซฟอร์ด มีดังนี้

เมื่อบุคคลหนึ่งกล่าวว่า เจตน์จำนงของตนเป็นอิสระ เขาหมายถึงว่าเป็นอิสระจากการถูกควบคุมหรือการเข้าแทรกแซงทั้งปวง นั่นคือเจตน์จำนงสามารถมีอำนาจเหนือพันธกรรมและสภาพแวดล้อม เราขอตอบว่าเจตน์จำนงถูกควบคุมโดยพันธกรรมและสภาพแวดล้อม

ดูเหมือนว่าผู้ที่เชื่อเรื่องเจตน์จำนงเสรีคิดถึงเจตน์จำนงเหมือนกับเป็นอะไรสักอย่างที่เป็นเอกเทศจากตัวมนุษย์ อยู่ภายนอกตัวมนุษย์ ดูเหมือนพวกเขาจะคิดว่าเจตน์จำนงตัดสินใจไปอย่างปราศจากการควบคุมโดยเหตุผลของมนุษย์

ถ้าเป็นเช่นนั้นก็ได้พิสูจน์ว่ามนุษย์เป็นผู้รับผิดชอบ “เจตน์จำนง” ต่างหากที่เป็นผู้รับผิดชอบ ไม่ใช่มนุษย์ จะเป็นการโง่เขลาที่จะกล่าวโทษบุคคลหนึ่ง ในเมื่อการกระทำนั้นเกิดจากเจตน์จำนง “อิสระ” เช่นเดียวกับกล่าวโทษม้าในเมื่อการกระทำเกิดจากผู้ขี่

แต่ข้าพเจ้าจะพิสูจน์ให้ผู้อ่านเห็นว่าเจตน์จำนงไม่เป็นอิสระและถูกควบคุมจากพันธกรรมและสภาพแวดล้อม

ผู้ที่เชื่อเรื่องเจตน์จำนงอิสระกล่าวว่า “เรารู้ว่ามนุษย์สามารถเลือกและเลือกจริง ๆ ระหว่างการกระทำสองอย่าง แต่อะไรเล่าเป็นตัวตัดสินใจว่าจะเลือกอย่างไร

ความปรารถนาทุกอย่างมีสาเหตุ การเลือกทุกอย่างมีสาเหตุและสาเหตุทุกอย่างของความปรารถนาและการเลือกแต่ละอย่างมีบ่อเกิดจากพันธกรรมหรือสภาพแวดล้อม เพราะการกระทำของคนผู้หนึ่งย่อมเกิดจากสภาพจิตใจของตน นั่นคือจากพันธกรรม หรือจากการที่ถูกฝึกฝนมา นั่นคือจากสภาพแวดล้อม และในกรณีที่บุคคลหนึ่งลังเลในการเลือกระหว่างการกระทำสองอย่าง ความลังเลนี้เป็นผลมาจากความขัดแย้งระหว่างสภาพทางจิตใจกับการถูกฝึกฝนมา หรือบางคนอาจจะใช้คำบรรยายว่า ระหว่างความปรารถนาของเขากับมโนธรรมของเขาเอง

การที่คนหนึ่งมีเมตตา อีกคนหนึ่งโหดร้าย ก็เป็นไปโดยธรรมชาติ ... นั่นก็คือ มีความแตกต่างกันทางพันธกรรม คนคนหนึ่งอาจได้รับการสั่งสอนมาตลอดชีวิตว่าการฆ่าสัตว์ป่า

เป็นที่ฟ้า อีกคนหนึ่งอาจได้รับการสั่งสอนว่าการทำเช่นนั้นไร้มนุษยธรรมและเป็นสิ่งผิด นั่นคือมีความแตกต่างกันทางด้านสภาพแวดล้อม¹

เหตุผลของเบลชฟอร์ดในบทความข้างต้นมาจากความเชื่อว่าสิ่งที่ทำให้มนุษย์ตัดสินใจมีสองอย่างคือพันธุกรรม กับสภาพแวดล้อม ซึ่งทั้งคู่ไม่เกี่ยวกับจิตเลย จึงเห็นได้ว่าเป็นเหตุผลของฝ่ายวัตถุนิยม ดังนั้นจึงอ้างว่า ถ้ามีเจตจำนงอิสระก็ต้องเป็นสิ่งนอกตัวมนุษย์ซึ่งทำให้อ้างได้ว่าในกรณีเช่นนั้นมนุษย์ย่อมไม่ใช่ผู้ตัดสินใจ เพราะสิ่งที่ทำหน้าที่ตัดสินใจอยู่นอกตัวผู้ตัดสินใจซึ่งเป็นไปไม่ได้

ฝ่ายที่เชื่อเจตจำนงอิสระหาได้มีความคิดเช่นนั้นไม่ พวกเจตจำนงอิสระย่อมรู้ดีว่าสิ่งที่ เป็นสสารทั้งหลายย่อมถูกกำหนดหรือบงการเพราะสสารมีลักษณะเป็นสิ่งที่ “รับการกระทำ” (passive) มิใช่สิ่งที่ “ริเริ่มการกระทำ” (active) ฝ่ายเจตจำนงอิสระมิได้เชื่อว่าการตัดสินใจหรือการเลือกของมนุษย์มาจากร่างกายเท่านั้น หากแต่ร่างกายรับใช้จิตซึ่งเป็นสิ่งที่มีธรรมชาติริเริ่มการกระทำคือทำการได้เอง และตรงข้ามกับร่างกายที่เป็นสสารอันมีธรรมชาติที่ต้องรับคำสั่งจากสิ่งที่ทำการได้เองนั้น เจตจำนงอิสระจึงเป็นคุณสมบัติของมนุษย์ซึ่งมีจิตและจิตก็ไม่ได้อยู่นอกตัวมนุษย์ เรื่องเกี่ยวกับร่างกายไม่ว่าจะเป็นอวัยวะใด ๆ ก็ล้วนเป็นสสาร แม้จะมีการทำงานเชื่อมโยงกันแบบเครื่องจักรแต่ในที่สุดเครื่องจักรทุกชนิดก็ต้องมีผู้สั่งการ ร่างกายก็เป็นเช่นนั้น และผู้สั่งการก็คือจิต พันธุกรรมมิใช่อื่นไกลคือจิตนั่นเอง หากเป็นเรื่องกายภาพแล้วเหตุใดฝาแฝดเช่น อิน-จัน จึงมีนิสัยใจคอแตกต่างกัน ในเมื่อเกิดจากพ่อแม่เดียวกัน และอยู่ในสภาพแวดล้อมเดียวกันเพราะร่างกายของเขาติดกัน

6. ชะตานิยม fatalism

วิทยาศาสตร์เชื่อว่าสสารทั้งหลายเป็นไปตามกฎเกณฑ์ ดังนั้นถ้าเรารู้ธรรมชาติของสสารและกฎที่ควบคุมครบถ้วน นอกจากอธิบายปรากฏการณ์ทางสสารในอดีตและปัจจุบันได้แล้ว เรายังสามารถบอกปรากฏการณ์ในอนาคตได้อย่างแม่นยำ นั่นคือทุกสิ่งในปัจจุบันถูกกำหนดมาแล้วจากอดีตและอนาคตก็ถูกกำหนดจากปัจจุบัน ความรู้บางเรื่องเช่นอิเล็กทรอนิกส์อาจยังไม่แน่นอนตายตัวในปัจจุบัน นั่นก็เป็นเพราะเรายังรู้ข้อมูลและกฎเกณฑ์ของมันไม่เพียงพอ

เมื่อพิจารณาตามความเชื่อดังกล่าว มนุษย์มิใช่เป็นสิ่งที่ชะตาชีวิตถูกลิขิตจากพระเจ้าหรือดวงดาวเท่านั้น แม้วิทยาศาสตร์ก็เชื่อว่าชะตาชีวิตถูกลิขิตแล้วโดยยีนส์กับสภาพแวดล้อม และอยู่ใต้กฎวิทยาศาสตร์เช่นเดียวกับก้อนหิน พืช และสัตว์ ไม่มีอะไรที่เป็นอิสระ ทุกสิ่งถูกกำหนดมาแล้วโดยสิ้นเชิง ความสำเร็จ ความล้มเหลว ความรัก ของแต่ละคนล้วนแต่มีสาเหตุทางกายภาพทั้งสิ้น ถ้ามนุษย์มีข้อมูลในเรื่องใดครบถ้วน ก็สามารถสร้างสิ่งหรือปรากฏการณ์ในเรื่องนั้น ๆ ได้

¹ รอเบิร์ต เบลชฟอร์ด (อุกฤษฏ์ แพทย์น้อย แปล) “ความหลงผิดว่า เจตจำนงเป็นอิสระ (อัตสำเนา) กรุงเทพฯ : ภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

7. พฤติกรรมนิยม (behaviorism)

พฤติกรรมนิยมเป็นแนวคิดทางจิตวิทยาที่ได้รับอิทธิพลจากฟิสิกส์ นักพฤติกรรมนิยมไม่เชื่อในความมีอยู่จริงของจิต จึงไม่ใช่คำว่าจิต ปรัชญาการณทั้งหลายเกี่ยวกับมนุษย์เป็นการตอบสนองทางกายของมนุษย์ ต่อสภาพแวดล้อมซึ่งก็เป็นเรื่องทางกายภาพ พฤติกรรมของมนุษย์นั้นมีทั้งที่เกิดในตัวและที่แสดงให้ปรากฏ สังเกตได้ พฤติกรรมที่เราได้เห็นได้ปรากฏในรูปการสนองตอบสิ่งเร้า ดังนั้นถ้าเราสังเกตพฤติกรรมมนุษย์ที่สนองตอบสิ่งเร้า เราก็สามารถอธิบายและทำนายพฤติกรรมได้ รวมถึงสามารถกำหนดหรือบงการพฤติกรรมให้เกิดแก่มนุษย์ได้ มนุษย์ไม่ได้มีการเลือกอย่างเสรี ในการตอบสนองสิ่งเร้าแต่ตอบสนองตามกฎเกณฑ์และอิทธิพลของพฤติกรรมและสิ่งเร้าในอดีต นักจิตวิทยาชื่อ สกินเนอร์ (Skinner) เป็นตัวอย่างของผู้ที่มีแนวคิดแบบนี้

สกินเนอร์กล่าวว่า พิจารณาตามประสบการณ์เสรีภาพมิใช่ข้อเท็จจริง การตอบสนองทั้งหลายของเราเป็นผลมาจากเงื่อนไขและพลังจากอดีตที่ผลักดันให้เราทำอย่างที่เราทำ การทดลองที่มีชื่อเสียงของ สกินเนอร์ โดยใช้นกพิราบ และหนูเป็นการแสดงว่า พฤติกรรมของสัตว์¹ สามารถทำนายและควบคุมได้สามารถจะให้ทำตามข้อกำหนดที่เฉพาะเจาะจงก็ได้ โดยการเลือกสาเหตุเฉพาะ (สิ่งเร้า) ผลที่ปรารถนา (การตอบสนอง) จะเกิดขึ้นเสมอนี้เป็นการใช้กฎแห่งเหตุและผลของวิทยาศาสตร์กับการศึกษาพฤติกรรมของสัตว์ คือกฎที่ว่า สาเหตุทุกสาเหตุย่อมมีผล และผลทุกผลย่อมมีสาเหตุ ซึ่งเป็นกฎที่ใช้ได้กับศาสตร์ทุกศาสตร์ ไม่เว้นแม้แต่ศาสตร์เกี่ยวกับพฤติกรรมมนุษย์

ตามความคิดของสกินเนอร์ เสรีภาพเป็นเพียงภาพมายาที่คนเราสร้างขึ้นเพื่อเลี่ยงความรู้สึกถูกบังคับ ทำให้เกิดความรู้สึกพึงพอใจ แต่ความรู้สึกดังกล่าวก็เป็น การตอบสนองที่มีสาเหตุคือเกิดจากประสบการณ์ของเราในอดีต

สกินเนอร์ยกตัวอย่างไปไม้ร่วงว่า ไปไม้ที่แก๊จัดและหลุดจากกิ่งร้อนไปมาตามแรงลม แล้วไปวางสงบนิ่งอยู่บนพื้นดินนั้น สมมติว่าไม่มีนักฟิสิกส์ที่จะอธิบายปรากฏการณ์นี้ พวกเราซึ่งเป็นผู้ที่มีจิตใจสุนทรีย์ก็อาจรู้สึกอิจฉาไปไม้ที่ร้อนไปมาอย่างอิสระแล้วลงสู่พื้นนั้น แต่ตามความเป็นจริงก็คือไปไม้เหล่านั้นลงตามกฎของฟิสิกส์ซึ่งเป็นกฎพื้น ๆ ในด้านฟิสิกส์สามารถอธิบายได้ว่า การหลุดจากขั้วเป็นไปตามกฎแรงดึงดูดของโลก การร่อนในอากาศเป็นไปตามกฎของแรงต้านทานของมวลอากาศ และแรงของกระแสลม และสามารถคำนวณเวลาตั้งแต่ไปไม้หลุดจากขั้วจนถึงพื้นดินได้ ทั้งหมดนี้ก็คือปรากฏการณ์ไปไม้ร่วงเป็นไปตามกฎแห่งเหตุและผล

¹ เป็นการทดลองเกี่ยวกับการเรียนรู้ของสัตว์ นกพิราบที่เผชิญเหยียบคานแล้วมีเมล็ดถั่วร่วงลงมาจะเรียนรู้ เมื่อใดที่ต้อกรกินถั่วก็จะเหยียบคาน เช่นเดียวกับหนูหิวที่วิ่งไปตามทางวงกลมแบบเขาวงกต และพบอาหาร ก็จะวิ่งไปตามทางเดิมเมื่อต้องการกินอาหาร แสดงว่าพฤติกรรมของสัตว์มีสาเหตุจากสิ่งเร้าภายนอกในกรณีทั้งสองนี้คืออาหาร การเหยียบคานของนกพิราบ และการวิ่งไปตามทางที่เคยของหนู เป็นการตอบสนองต่อสิ่งเร้า

อีกตัวอย่างหนึ่งที่สกินเนอร์ยกมาก็คือการบินของแมลง ถ้าเทียบการบินของแมลงกับการร่วงของใบไม้เราอาจรู้สึกว่าการบินไปบินมาของแมลงนั้นเสรีกว่าการร่วงของใบไม้ และแมลงสามารถเลือกได้ แต่สกินเนอร์อธิบายว่าสองปรากฏการณ์นี้ไม่ต่างกัน การเคลื่อนที่ทุกการเคลื่อนที่สามารถทำนายได้หากรู้แรงที่เป็นสาเหตุได้อย่างครบถ้วนแม่นยำ สสารที่เคลื่อนที่เป็นไปตามกฎฟิสิกส์และแมลงก็เป็นสสารที่เคลื่อนที่

หลักการเดียวกันนี้ใช้อธิบายการกระทำของมนุษย์ได้ ไม่ว่าจะจับช้อนเพียงไรเราก็อยู่ใต้กฎฟิสิกส์เช่นเดียวกับแมลงและใบไม้ พฤติกรรมของเราจับช้อนกว่าแมลง แต่แมลงก็จับช้อนกว่าใบไม้ เสรีภาพเป็นเรื่องที่เราเข้าใจผิดเช่นเดียวกับที่เข้าใจว่าแมลงมีพฤติกรรมต่างกับใบไม้

8. ซาร์ท (Sartre)¹ กับเสรีภาพในการเลือก

ซาร์ทเชื่อว่าไม่มีลัทธิบังการใด ไม่มีใครบงการเรา เราเป็นผู้ตัดสินใจเอง เราไม่อาจโทษพระเจ้า ใคร ๆ หรือแม้แต่สภาพแวดล้อม เราเป็นเช่นนี้ก็เพราะเราทำให้ตัวเราเป็น เรามีเสรีภาพและจะต้องรับผิดชอบแห่งเสรีภาพ ต้องรับผิดชอบต่อการตัดสินใจและเผชิญกับผลของการตัดสินใจนั้น เพราะเสรีภาพของมนุษย์มีใช้ว่าจะดีเสมอไป ให้ผลร้ายก็มี ไม่ว่าจะชอบหรือไม่ก็ตามมนุษย์ก็ถูกสถาปนาให้เป็นอิสระเสรี

การที่ซาร์ทใช้คำว่า “ถูกสถาปนา” ก็เพราะเสรีภาพย่อมทำให้เกิดความวิตกกังวล ยิ่งรู้ว่าเรามีเสรีภาพอย่างไม่จำกัดขอบเขตก็ยิ่งไม่อาจพ้นความกังวลได้ เสรีภาพนำมาซึ่งการเลือกที่ให้ผลที่น่ากลัว เรามิได้ตัดสินใจเพื่อตัวเราเพียงลำพัง แต่เพื่อผู้อื่นด้วย รวมถึงเพื่อนมนุษย์ชาติทั้งมวล

การเป็นอิสระเท่ากับการตกอยู่ในสภาพหนีเสือปะจระเข้ ถ้าเรารู้เราจะไม่มีความสุขไปตลอดกาล การมีชีวิตอยู่ก็เป็นการผ่นนับแสนนับล้านและมุ่งไปข้างหน้าเพื่อจะให้ตัวเราสมบูรณ์ คนทุกคนต่างก็ปรารถนาจะเป็นอย่างพระเจ้า แต่เรารู้ว่าเราเป็นสิ่งจำกัดและความจำกัดนั้นทำลายเรา แต่เราก็ยอมรับไม่ได้และต้องแข่งขันต่อสู้ ต้องผ่นแม้จะรู้ว่าเป็นผ่นที่ไร้ประโยชน์ก็ตาม

การที่เราต้องทำเช่นนั้นก็เพราะไม่มีทางทำอย่างอื่น เพราะการมีอยู่เป็นอยู่ก็คือการเป็นอิสระ และการเป็นอิสระก็คือการที่ต้องกระทำ ต้องริเริ่ม ต้องเลือก ต้องตัดสินใจ ต้องมีผ่นที่ไม่เป็นจริงและไม่สมหวัง เราต้องทำในสิ่งที่เรารู้อยู่แล้วว่าไม่สามารถจะทำได้

ซาร์ทพยายามให้เราเห็นว่าเราอยู่ในโลกซึ่งขัดแย้งอย่างปราศจากเครื่องนำทางบรรทัดฐานทางวัฒนธรรมก็สัมพัทธ์ สังคมก็บ้าบอคอกแตก ไม่มีพระเจ้าจึงไม่มีอาณัติอะไรที่จะเป็นระเบียบแก่ชีวิต ไม่มีอะไรที่เป็นความหมายของชีวิต ไม่มีเงื่อนไขใด ๆ ในอดีตที่จะให้เราประณามที่ทำให้เราเป็นเช่นนี้ ไม่มีแม้แต่ “ธรรมชาติของมนุษย์” ที่ช่วยให้เราบอกได้ว่าตัวเราคืออะไร ไม่มีอะไรที่จะช่วยเรา เนื่องจากพอเรารู้ว่าเราคืออะไร เราก็ต้องรับผิดชอบในทุกสิ่งที่เราเป็นและเราทำ เราอาจเข้าร่วมการชุมนุมและจิตใจของเราเป็นไปตามพฤติกรรมกลุ่ม ซึ่งไม่ใช่ตัวเรา แต่การตัดสินใจเข้าร่วมชุมนุมก็เป็นการตัดสินใจของเรา และต้องรับผิดชอบต่อการ

¹ Jean Paul Sartre นักปรัชญา Existentialism ของฝรั่งเศส

ตัดสินใจนั้น ไม่ว่าจะสถานการณ์ใด ๆ เราล้วนแต่ตัดสินใจและต้องรับผิดชอบ ดังนั้นเมื่อใดที่รู้ตัวเมื่อนั้นต้องรับผิดชอบ ในแต่ละขณะที่เรารู้สึกตัวเรามีเรื่องที่จะต้องเลือกนับไม่ถ้วน เรื่องที่จะต้องคิด ความรู้สึก เรื่องที่ต้องทำ มีเรื่องมากเสียจนท่วมทับตัวเรา และเพราะเหตุนี้บางครั้งเราจึงคอยไปสู่วิธีการที่เป็นพวกลัทธิขงจื้อ เราทำให้ตัวเราเชื่อว่ามิชอบเขตซึ่งเราละเมิดมิได้ และเรามีได้เป็นอิสระอย่างแท้จริง เรามีได้ถูกกำหนดให้คิด รู้สึก หรือทำอย่างนั้นอย่างนี้ ไม่ได้ถูกสังคม ศาสนา กฎหมายหรือมโนธรรมบงการ การโทษสิ่งเหล่านี้ก็คือการถอยหนีจากเสรีภาพ ความจริงแล้วเราทำได้ทั้งหมด แต่เนื่องจากเสรีภาพทำให้เรากลัว เราจึงยอมรับข้อจำกัดต่าง ๆ ที่อ้างกันอยู่

เราจะเห็นได้ว่าตามทฤษฎีของซาร์ทเสรีภาพไม่ขึ้นอยู่กับการมีจิตที่จะตัดสินใจได้อย่างอิสระ และยังไม่นับกับกฎใด ๆ ทางวัตถุอย่างที่พวกลัทธิขงจื้อคิด แต่ทุกขณะมนุษย์เลือกและตัดสินใจอย่างอิสระ ไม่อยู่ใต้กฎวัตถุ และไม่ต้องมีหลักศีลธรรมตายตัวใด ๆ เป็นเครื่องยึดถือทั้งนี้เพราะธรรมชาติของมนุษย์เป็นเช่นนั้น จะไม่เป็นก็ไม่ได้

บทที่ 5

ชีวิตที่ประเสริฐ

ในปัจจุบันเรามักพูดถึง“คุณภาพชีวิต” หรือพัฒนา“คุณภาพของมนุษย์” แต่ก็มักเข้าใจไม่ตรงกัน นักศานานักถึงคนที่มศีลธรรมและการแสวงหาความสงบทางใจ นักเศรษฐศาสตร์มักนึกถึงแรงงานในการผลิตที่มีความรู้ความสามารถในการสร้างและใช้เทคโนโลยี นักการเมืองอาจนึกถึงคนที่มีความรู้และจิตใจเป็นนักประชาธิปไตย นักธุรกิจนึกถึงผู้ที่มีความสามารถในการบริหารจัดการ นักพัฒนาชนบทอาจนึกถึงความพร้อมมูลในเรื่องความจำเป็นพื้นฐานของชีวิต คือมีกินมีใช้ไม่ขาดแคลน แต่ฝ่ายต่างก็มีความคิดเกี่ยวกับชีวิตที่มีคุณภาพแตกต่างกันซึ่งทำให้นโยบายเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตไม่เคยประสบความสำเร็จอย่างแท้จริง ความแตกต่างนี้มีมาแล้วแต่โบราณ มนุษย์เข้าใจและปรารถนาชีวิตที่ดี แต่ชีวิตที่เป็นยอดปรารถนาของเขาไม่เหมือนกัน ไม่มีความเห็นที่เป็นเอกฉันท์ในเรื่องนี้ แต่ถึงกระนั้นชีวิตที่ดีที่สุดหรือชีวิตที่ประเสริฐก็มีอยู่ไม่กี่แบบ

1. ลัทธิสุขนิยม (Hedonism) : ความสุขทางกายเป็นยอดปรารถนา

คนทุกคนจำเป็นต้องบริโภคและอุปโภคเพื่อรักษาร่างกายให้มีสุขภาพดี หากไม่เกิดความสุขทางกายเช่น ทุกข์ทรมานหรือเกิดโรคภัยไข้เจ็บ ปัจจัย 4 คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค จึงเป็นความจำเป็นของมนุษย์ และมนุษย์ส่วนมากเห็นว่าสิ่งเหล่านี้เป็นความสุขทางกายอันน่าปรารถนา

ความสุขทางกายดังกล่าวทำให้มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ได้ แต่มนุษย์ไม่เพียงต้องการ “อยู่ได้” ยังปรารถนาที่จะ “อยู่ดี” “อยู่ดีกินดี” นั้นต่างกับ “พอมีพอกิน” มนุษย์ส่วนมากหวังที่จะอยู่ดีกินดี มนุษย์ไม่เพียงต้องการมีอาหารแต่ต้องการอาหารดี ๆ อาหารหลากหลายชนิด ดังที่กล่าวกันว่ารายการอาหารของฮ่องเต้จีนนั้นมีถึงพันกว่าอย่าง เครื่องนุ่งห่มซึ่งตามความจำเป็นใช้เพื่อกันร้อนกันหนาวและปกปิดอวัยวะเพื่อกันความชั่วร้ายซึ่งเป็นมาแต่สมัยโบราณ ในสมัยปัจจุบันก็กลายเป็นการแต่งกายประกวดประชันกันในด้านความงาม ความแปลกตา ตกแต่งประดับประดา บางคนมีเสื้อผ้านับพันชุด รองเท้านับพันคู่

ความสุขทางกายได้แก่ความสุขทางตา หู จมูก ลิ้น กาย หรือความสุขทางประสาทสัมผัสของมนุษย์นั้น มนุษย์แต่ละยุคสมัยได้สร้างสรรค์ขึ้นและพัฒนาให้ซับซ้อนประณีตตอบสนอง “ความพึงพอใจ” ทางกายจนนับไม่ถ้วน และความสุขเหล่านี้ก็ได้กลายเป็นยอดปรารถนาของมนุษย์ส่วนมากในปัจจุบัน ความสะดวกสบายที่เราใช้จ่ายเงินอย่างมากมาเพื่อซื้อหาบริโภคกันอยู่ทุกวันนี้ก็คือความสุขหรือความพึงพอใจทางกาย

ความสุขทางกายนี้เป็นความคิดในระยะเริ่มแรกของมนุษย์ ในคัมภีร์ฤคเวทซึ่งเป็นหลักฐานที่เก่าแก่ราว 1500 – 1600 ปี ก่อนคริสต์ศักราชปรากฏว่าการสวดอ้อนวอนเทพมักเป็นไปเพื่อให้ได้ความสุขทางกาย แม้คำบรรยายวิมานของเทพเช่นพระวรุณก็เป็นที่ที่บริบูรณ์ด้วยความสุขทางกาย กล่าวคือสวรรค์เป็นที่ที่มีความสุขทางกายอย่างเพียบพร้อม แม้จะมีแนวคิดเรื่องความดีความชั่วแต่ผลตอบแทน การทำดีทำชั่วก็เป็นเรื่องการได้รับความสุขทางกายหรือการต้องรับเคราะห์หรือภัยไข้เจ็บ

การที่มนุษย์เห็นความสุขทางกายเป็นเรื่องสำคัญนี้เป็นเรื่องปกติเพราะคนเราย่อมรู้จักสิ่งที่ปรากฏต่อประสาทสัมผัสก่อนสิ่งที่เป็นนามธรรมเช่นเรื่องจิต แม้สิ่งเหนือธรรมชาติที่เชื่อกันในระยะแรก ๆ ก็มีลักษณะเป็นมนุษย์เช่นมีรูปร่างหน้าตาอย่างมนุษย์และกระทำตามอารมณ์อย่างมนุษย์ เทพเจ้าของกรีกและอินเดียเป็นตัวอย่างของเทพเจ้าแบบนี้ซึ่งเรียกว่าแบบมนุษย์สัณฐาน (anthropomorphic)

2. อัตนนิยม egoism

ความสุขทางกายที่มนุษย์ปรารถนานั้น โดยทั่วไปย่อมปรารถนาเพื่อตนเอง หรือเกียรติของตน เผ่าพันธุ์ของตน คือเป็นแนวคิดที่มองตนเป็นหลัก (egocentrism) ซึ่งในที่สุดก็คือยึดตัวตนของแต่ละคนเป็นสำคัญ หรือเป็นลัทธิที่เห็นแก่ตนเป็นที่ตั้ง เรียกว่าอัตนนิยม

ความคิดแบบอัตนนิยมที่เน้นความสุขทางกาย (egoistic hedonism) นี้เป็นความคิดที่มีมากที่สุดในตัวมนุษย์แม้กระทั่งในปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะความเห็นแก่ตัวเป็นธรรมชาติของมนุษย์ แม้ทฤษฎะที่ให้ ความสำคัญแก่คุณธรรมเช่นศาสนาต่าง ๆ ก็ยอมรับว่ามนุษย์มีความเห็นแก่ตัวเป็นธรรมชาติฝ่ายต่ำ

คนทั่วไปที่เห็นว่าความเห็นแก่ตัวเป็นธรรมชาติมักก็จะถือว่าความเห็นแก่ตัวเป็นสิ่งปกติหรือเป็นสิ่งที่ดี อัตนนิยมแบบที่หยาบและไม่รอบคอบก็คืออัตนนิยมแบบที่ไม่คิดหน้าคิดหลัง คือฉวยเอาความสุขเฉพาะหน้าโดยทันที คนที่ขาดความรู้หรือสติปัญญาจะเป็นอัตนนิยมแบบนี้ได้ง่าย แต่คนทั่วไปที่ฉลาดกว่ามักจะคำนึงถึงความสุขในระยะยาว และความสุขที่ไม่มีผลร้ายตามมา คือเป็นอัตนนิยมที่มองภาพไกลและรอบคอบ อัตนนิยมแบบนี้อาจยอมยากลำบากหรือยอมทำเพื่อผู้อื่นแต่ในระยะยาวแล้วก็มุ่งความพึงพอใจของตนเป็นที่ตั้ง

อัตนนิยมอาจจะดูไม่เป็นอันตรายและดูเป็นธรรมชาติของมนุษย์ นักอัตนนิยมมักจะอ้างว่าการเห็นแก่ตัวไม่เสียหายอะไรหากไม่ทำให้ใครเดือดร้อน แต่โดยปกติแล้วคนที่เห็นแก่ตัวก็ย่อมคิดเข้าข้างตัว และเห็นการเอาเปรียบ การใช้ผู้อื่นเป็นเครื่องมือหรือเป็นบันได จนถึงการทำให้อื่นขาดโอกาสหรือเดือดร้อนเป็นเรื่องปกติ ดังเช่นพวกลัทธิดาร์วิน (Darwinism) ที่ถือกฎธรรมชาติแบบปลาใหญ่กินปลาเล็กว่าเป็นกฎที่เป็นธรรม ในที่สุดนักอัตนนิยมแบบเห็นแก่ตัวก็ไม่อาจทำตามหลักการที่ว่าไม่ทำให้ได้เดือดร้อนได้จริงดังอ้าง สังคมที่แก่งแย่งเบียดเบียนกันในขณะที่นี้เป็นด้วยเหตุผลดังกล่าว แม้การเมืองและกฎหมายก็มักมีอิทธิพลของแนวคิดนี้ร่วมอยู่ด้วย สังคมจึงมีผู้ด้อยโอกาสอยู่มาก

3. ลัทธิประโยชน์นิยม (utilitarianism)

ลัทธิประโยชน์นิยมเป็นลัทธิสุขนิยมประเภทหนึ่ง แต่เป็นลัทธิที่มีได้เอาความสุขของตนเป็นที่ตั้งอย่างลัทธิอัตนนิยมประเภทต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้ว นักประโยชน์นิยมใช้คำว่า utility ซึ่งเน้นการเป็นประโยชน์ใช้สอยซึ่งก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับความสุขทางกายหรือทางประสาทสัมผัสเพราะว่าในที่สุดแล้วลัทธินี้ถือว่าโดยธรรมชาติมนุษย์แสวงหาความพึงพอใจ (pleasure) และเลี่ยงความเจ็บปวดทุกข์ทรมาน (pain) หลักการสองหลักการนี้เท่านั้นที่ควบคุมความคิดและพฤติกรรมของมนุษย์อยู่ หมายความว่า มนุษย์เป็นไปตามหลักการนี้และดำเนินชีวิตโดยอาศัยหลักการนี้

แม้ว่าพวกประโยชน์นิยมจะยึดหลักการแบบสุขนิยม แต่มิได้ถือเอาประโยชน์ส่วนตัวเป็นจุดหมาย เพราะเป็นสิ่งที่มิได้ให้ประโยชน์สูงสุด บางครั้งยังกลับเป็นภัยแก่ส่วนรวม ซึ่งในที่สุดภัยนั้นก็จะสะท้อนกลับมาหาตน นักประโยชน์นิยมเห็นว่าการกระทำที่ดีที่สุดก็คือการกระทำที่ให้ประโยชน์มากที่สุด และประโยชน์ที่มากที่สุดก็คือประโยชน์ที่เกิดแก่คนจำนวนมากที่สุด มิใช่แก่ตนเอง หลักประโยชน์มากที่สุดแก่คนจำนวนมากที่สุดนี้เรียกว่า หลักมหสุข (The Greatest Happiness Principle)

หลักมหสุขเป็นหลักสุขนิยมแบบรอบคอบชนิดหนึ่งคือคิดในภาพรวมของสังคม เพราะคนเราต้องอยู่ในสังคม สุขทุกข์ของแต่ละคนมีส่วนกระทบสังคม และสุขทุกข์ของทั้งสังคมก็กระทบสุขทุกข์ของคนแต่ละคนหรือปัจเจกชน (individual) หากใช้ความสุขของปัจเจกเป็นหลักก็จะเกิดลัทธิเห็นแก่ตัวที่ทุกคนเอาเปรียบกันและเอาเปรียบส่วนรวม ทรัพยากรส่วนรวมก็จะถูกทำลายอย่างรวดเร็ว คนแต่ละคนก็จะเอาเปรียบกันจนคนได้โอกาสสำราญ ส่วนคนด้อยโอกาสยากจนและทุกข์แสนสาหัส ในที่สุดก็จะเกิดการตีชิง วิวิงราว ลัก ปล้น และอาชญากรรมต่าง ๆ สังคมก็หาความปลอดภัยไม่ได้ หากความสุขและความมั่นคงไม่ได้ สภาพเช่นนี้ย่อมนำไปสู่ความหายนะและสังคมแตกสลาย แล้วในที่สุดปัจเจกชนก็หาความสุขไม่ได้

หลักมหสุขจึงคำนึงถึงการแจกจ่ายความสุขหรือประโยชน์ไปสู่ส่วนรวมคือคนจำนวนมาก แต่ละคนอาจได้ไม่มาก แต่มากที่สุดเท่าที่เป็นไปได้เมื่อคิดถึงคนจำนวนมากที่สุดที่พึงได้ การเฉลี่ยความสุขนี้ถ้าคิดแบบวิทยาศาสตร์ก็คือต้องหาหน่วยวัดความสุขและนำมาคิดในเชิงปริมาณ คือ คิดคำนวณด้วยคณิตศาสตร์แบบเดียวกับการวัดเชิงปริมาณในวิชาวิทยาศาสตร์ นักปรัชญาชื่อ เจเรมี เบนแธม (Jeremy Bentham) ก็พยายามทำเช่นนั้น แต่ก็ไม่สำเร็จ เพราะเป็นการยากที่จะกำหนดหน่วย เนื่องจากสิ่งที่ให้ความสุขมีมากหลากหลาย และความสุขที่ได้ก็ไม่เหมือนกัน ยิ่งถ้าคิดในเรื่องคุณภาพของความสุขด้วยก็ยิ่งวัดยาก เช่น ความสุขจากการกินอาหารอร่อย กับความสุขจากการฟังเพลง จะเทียบกันอย่างไร การพูดถึงปริมาณมากน้อยในที่นี้จึงค่อนข้างเป็นความเห็นส่วนตัว เช่น มีขนมชิ้นหนึ่งแบ่งกันกิน 4 คน ก็จะมีคนอร่อย 4 คน ความอร่อยก็อาจใกล้เคียงกัน กรณีนี้อาจพอยอมรับได้ว่าดีกว่ากินคนเดียวและอร่อยคนเดียว แต่ถ้าแบ่งเป็นชิ้นเล็กมากเพื่อให้คน 100 คนได้กินอาจไม่เหลือความอร่อยเลย ควรแบ่งขนมนี้เป็นที่ขึ้นจึงจะอร่อยมากที่สุดแก่คนจำนวนมากที่สุด คงจะบอกได้ยาก

แม้ว่าการคิดคำนวณความสุขอาจจะยากหรือทำไม่ได้ แต่การคำนึงถึงคนจำนวนมาก ก็ทำให้คนอยู่ร่วมกันได้ดีกว่าความคิดแบบอัตนิยมและทำให้สังคมถาวรกว่า มีความสุขที่ยั่งยืนกว่า

4. ความสุขที่จำกัดกับความสุขที่ไม่จำกัด

ความสุขทางกายหรือความสุขทางประสาทสัมผัสอาจจะแบ่งได้เป็น 2 ประเภทคือ ความสุขที่จำกัดได้แก่ความสุขที่มีการหมดสิ้นไปตามปริมาณของการบริโภค เช่น อาหาร เมื่อคนบริโภคก็ลดจำนวนลงตามปริมาณการบริโภค หากมีน้อยเมื่อคนหนึ่งบริโภคหมด คนที่เหลือก็ไม่ได้บริโภค คนเราจึงแก่งแย่งแสวงหาความสุขชนิดนี้ เช่นเงินเป็นสิ่งที่อยู่จำกัด คนเราจึงแย่งกันหาเงิน

นอกจากความจำกัดในแง่จำนวนแล้วบางสิ่งยังจำกัดในแง่ที่เป็นสิ่งเฉพาะ ที่จริงสิ่งทุกสิ่งล้วนเป็น สิ่งเฉพาะทั้งสิ้นเช่น กระดาษ 2 แผ่น ไม่เหมือนกันแม้จะดูเหมือนกัน เพราะประกอบขึ้นด้วยเยื่อกระดาษคน ละชุด ความหนาแน่นของเยื่อกระดาษก็ไม่เท่ากัน ความหนาบางเมื่อวัดด้วยไมโครมิเตอร์จะต่างกัน แม้ว่า กระดาษ 2 แผ่นนี้จะใช้งานแทนกันได้แต่ก็เป็นกระดาษคนละแผ่น

คนเราต้องการสิ่งที่ต่างจากคนอื่น ดังนั้นจึงต้องการสิ่งเฉพาะ สิ่งบางสิ่งเป็นสิ่งเฉพาะที่ไม่อาจแทน กันได้ เช่น คนรัก ไม่อาจใช้คนอื่นแทนได้ สินค้าที่ขายในตลาดต้องออกแบบและทำให้ต่างกันก็เพื่อให้เป็น สิ่งเฉพาะ สินค้าบางรายการทำเพียงชิ้นเดียว ก็เพื่อให้เป็นสิ่งเฉพาะ ซึ่งจะขายได้ราคาสูงกว่าสินค้าที่ผลิตเหมือน ๆ กันและใช้แทนกันได้ สิ่งเฉพาะดังกล่าวนี้ก็เป็นสิ่งจำกัด เป็นความสุขที่เมื่อคนหนึ่งได้ไปคนอื่น ๆ ก็จะได้ไม่ได้

ความสุขอีกประเภทหนึ่งเป็นความสุขที่ไม่จำกัดคือไม่ลดปริมาณลงเมื่อบริโภค เช่น ความสุขจาก การฟังเพลงไพเราะ ทุกคนสามารถมีความสุขได้โดยความสุขนั้นมีได้ลดลงตามจำนวนคนฟัง ความสุขจาก การสร้างจินตนาการก็มีได้ทุกคนโดยไม่รบกวนใคร ความสุขจากการทำความดีเช่นอุทิศเวลาว่างทำประโยชน์ แก่ส่วนรวม เหล่านี้เป็นความสุขที่ไม่จำกัด

เราจะเห็นได้ว่าความสุขที่ไม่จำกัดนี้มีลักษณะเป็นนามธรรมเพราะนามธรรมเป็นสิ่งไม่จำกัดในเชิง ปริมาณ การหาความสุขที่เป็นนามธรรมจึงเป็นการหาความสุขที่ยั่งยืนและบริบูรณ์กว่าการหาความสุขที่เป็น รูปธรรม

5. ความสุขภายนอกตัวกับความสุขภายในตัว

5.1 ความสุขภายนอก (External happiness)

ความสุขทางกายหรือความสุขทางประสาทสัมผัสดังได้กล่าวมาแล้วเป็นความสุขที่เกิดจากสิ่ง ภายนอกตัวคือวัตถุแห่งประสาทสัมผัส (object of sensation) มาสัมผัสประสาทรับสัมผัสของเรา ทำให้เกิด ความพึงพอใจ ความเอร็ดอร่อยทางประสาทสัมผัส เกิดขึ้นเป็นครั้ง ๆ ความพึงพอใจใดที่ติดอกติดใจก็จดจำ และแสวงหาใหม่ให้มีปริมาณมากขึ้นและมีรูปแบบที่ซับซ้อนประณีต หรือพลิกแพลงมากขึ้น ไม่มีที่สิ้นสุดทั้งใน ด้านปริมาณและความแปลกใหม่ กระตุ้นเร้าให้จิตอยากและดิ้นรนหาความสุขเช่นนั้นอยู่ตลอดไป คนทั่วไปที่ ประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ส่วนใหญ่ก็เป็นไปเพื่อจะบริโภคความสุขแบบนี้ คนเราแก่งแย่งโอกาสทางวัตถุชื่อเสียง เกียรติยศ เงินทอง ก็เพื่อจะได้บริโภคความสุขแบบนี้และมีศักยภาพที่จะบริโภคความสุขแบบนี้ให้นานมากที่สุด และอย่างมั่นใจว่าจะไม่ขาดแคลนในอนาคต รวมถึงเผื่อแผ่ไปสู่คนใกล้ชิด การแสวงหาความสุขทางกายมี ข้อเสียบ้างหรือไม่ ผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับการแสวงหาความสุขทางกาย เช่น อริสโตเติล นักมนุษยนิยม นักศาสนา และศิลปิน อาจมีข้อแย้งดังนี้

1. ความสุขทางกายมิได้เป็นความสุขชนิดเดียวที่มนุษย์ควรแสวงหา ยังมีความสุขชนิดอื่น เช่น ความสุขจากการได้ชื่นชมงานศิลปะ ความสุขจากการทำความดี เช่น เสียสละเพื่อส่วนรวม หรือการทำให้

คนเปลี่ยนจากการเป็นคนชั่วมาเป็นคนดี การมีความสุขทางกายกับการเป็นคนดีหรือการเป็นคนมีความสุขที่แท้เป็นคนละเรื่อง

2. แม้คนเราจะชอบความสุขทางกายและชื่นชมคนที่ร่ำรวยและมีความสุขเช่นนั้น แต่เราก็มักไม่ได้สรรเสริญคนเพราะความร่ำรวย หากเขาไม่ทำความดีอย่างอื่น เช่น ช่วยสังคม และเรามักจะไม่สรรเสริญหากคนรายนั้นหากเขารวยเพราะคดโกงหรือเอาเปรียบขูดรีดคนและสังคม ซึ่งแสดงว่าคุณสมบัติอื่นสำคัญเท่าหรือสำคัญกว่าความร่ำรวยซึ่งจะนำความสุขทางกายมาให้

3. ความสุขทางกายเป็นสิ่งจำกัดมีการได้มาและการเสียไป การได้มาแม้ทำให้มีความสุขแต่ก็เป็นห่วงกังวลว่าสิ่งที่ได้มานั้นจะต้องเสื่อมหรือเสียไป มีความกลัวต่าง ๆ นานา ๆ เมื่อคิดถึงอนาคตของสิ่งอันเป็นที่รักซึ่งตนครอบครองอยู่และรู้ว่าไม่อาจดำรงอยู่อย่างถาวรได้ เราควบคุมไม่ได้เพราะความสุขเขาเหล่านั้นขึ้นกับปัจจัยอื่น ๆ ด้วย มิได้ขึ้นเฉพาะกับตัวเรา

4. การแสวงหาความสุขทางกายซึ่งเป็นของชั่วคราวนั้น ทำให้ต้องแสวงหาอยู่เสมอเพื่อทดแทนของเดิม และเพิ่มสิ่งใหม่กว่าประณีตกว่า ความต้องการของตนจึงเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ไม่มีวันพอ ชีวิตจึงต้องดิ้นรนแสวงหาอยู่ตลอดเวลา ต้องคิดต่อสู้แย่งชิงกับคนอื่น ๆ ซึ่งทำให้เกิดข้อแย้งตัวเองคือ

4.1 ยิ่งหาความสุขมากก็ยิ่งเหน็ดเหนื่อยทุกข์ยากมาก

4.2 ยิ่งแสวงหามากก็ยิ่งใช้เวลาในการแสวงหามากจนไม่มีเวลาเสพความสุขที่ตนแสวงหา

4.3 ยิ่งแสวงหาความพึงพอใจทางกาย ยิ่งทำลายร่างกาย ร่างกายจึงทรุดโทรมและรับความพึงพอใจได้น้อยลงไปเรื่อย ๆ

ด้วยเหตุดังกล่าวหากไม่มีคุณธรรมอื่นเช่นความรู้จักประมาณ หรือรู้จักความพอเหมาะพอดีในการแสวงหาและการบริโภคแล้วก็จะเกิดทุกข์มากกว่าสุข

5. เมื่อพิจารณาจากประวัติศาสตร์ความสุขมิใช่ความดีที่ทำให้สังคมอยู่รอด ตรงข้ามสังคมที่ให้ความสำคัญแก่ความสุขทางกายมาก ๆ ในที่สุดจะล่มสลาย เช่น จักรวรรดิโรมันขยายจากเมืองเล็ก ๆ จนเป็นจักรวรรดิใหญ่โตได้ก็เพราะคุณสมบัติอื่น เช่น ความอดทน ความขยัน ความเข้มแข็ง ความอ่อนน้อมอ่อนเบา ความกล้าหาญ แต่เมื่อเปลี่ยนมาเป็นจักรวรรดิที่เต็มไปด้วยการแสวงหาความสุขทางกายก็กลับอ่อนแอและต้องล่มสลายไปในที่สุด

ประเทศที่บริโภคความสุขทางกายในปัจจุบันส่วนมากกำลังไปสู่ความหายนะเพราะทรัพยากรหมดไปเร็ว เช่นประเทศไทยในเวลาเพียง 50 ปี เราบริโภคทรัพยากรป่าไม้จนเกือบหมดประเทศ ประเทศที่ยังดำรงอยู่ได้ก็ต้องขูดรีดประเทศอื่นซึ่งทำให้ทรัพยากรในประเทศที่ถูกขูดรีดหมดเร็วขึ้น ในที่สุดทรัพยากรทั้งโลกก็จะถูกใช้หมดไป โดยที่สร้างใหม่ไม่ทัน ไม่อาจสร้างได้ หรือฟื้นฟูได้แต่ต้องเสียค่าใช้จ่ายมากซึ่งก็คือเสียทรัพยากรที่จะนำมาใช้ฟื้นฟู

ความสุขทางกายจำเป็นสำหรับมนุษย์ แต่ต้องหาเท่าที่จำเป็น หากบริโภคเกินมากเพียงไร ก็จะนำไปสู่ความหายนะเร็วขึ้นเพียงนั้น

6. ความปรารถนาความสุขทางกายเป็นความอยาก และความอยากไม่มีที่สิ้นสุด มีแต่จะเพิ่มปริมาณ คุณภาพ ความซับซ้อน ความแปลกใหม่เรื่อยไป เมื่อหาได้ตามความอยากก็อยากต่อไปอีก เมื่อหาไม่ได้ก็เป็นทุกข์และดิ้นรนเพื่อจะหาให้ได้ ซึ่งทำให้ตัวต้องเดือดร้อน สุขเมื่อได้แล้วก็ทุกข์เพราะอยากต่อไปอีก เป็นเช่นนี้เรื่อยไป เหมือนคนที่วิ่งไปข้างหน้าไม่มีวันหยุดจนกว่าจะสิ้นชีวิต แสวงหาความสุขที่อยู่ข้างหน้าโดยไม่รู้ว่าแท้จริงความสุขนั้นมีอยู่ในตัว

5.2 ความสุขภายใน (Internal happiness)

สุขอยู่ที่กายหรือสุขอยู่ที่ใจ คำถามนี้ถ้าเป็นพวกสุขนิยมจะตอบว่าสุขอยู่ที่กาย ถ้าเราสุขกายใจเราก็สุข ถ้ากายเราทุกข์ใจเราก็ทุกข์ด้วย ใจขึ้นกับกาย แต่เรื่องนี้เป็นความจริงหรือไม่ กายสุขแต่ใจทุกข์ หรือกายทุกข์แต่ใจสุขมีหรือไม่ คนที่ร่ำรวยมีทรัพย์สมบัติมากมายก็มีความสุขได้เช่น กลัวราคาหุ้นตก กลัวเศรษฐกิจผันผวน กลัวกิจการที่ดำเนินการอยู่ถูกระทบด้วยปัจจัยด้านลบ ฯลฯ ความสุขทางวัตถุที่แวดล้อมตัวอยู่ไม่อาจทำให้เกิดปัญหาทางใจ เช่น ความเครียด ความกังวล ความคับข้องใจ ความกลัว ความโกรธ ความมุ้งมิ้ง ความท้อแท้ ฯลฯ หหมดไป ความทุกข์ทางใจเหล่านี้มาจากเรื่องทางวัตถุซึ่งผู้แสวงหาไม่อาจควบคุมให้อยู่ในวิสัยที่ตนต้องการ และต้องแก่งแย่งแข่งดีกับผู้อื่น แม้กระทั่งต้องทำทุจริตต่าง ๆ ซึ่งอาจทำความเดือดร้อนมาสู่ตนและครอบครัวในภายหลัง

ความสุขทางวัตถุถ้าแสวงหาตามความจำเป็นเพื่อการบริโภค เพิ่มพูนเพื่อเผื่อแผ่แก่ผู้ด้อยโอกาส และแก้สังคมและเป็นการแสวงหาโดยสุจริตแล้ว แม้จะเหน็ดเหนื่อยและต้องอดทนก็อาจเกิดความสุขดังกล่าวน้อยมาก แต่ลำพังความสุขทางวัตถุยังเป็นความสุขต่อร่างกายภายนอก ยังไม่ทำให้เกิดความสุขทางใจอันเป็นความสุขภายในซึ่งเป็นความสุขที่ไม่ต้องเชื่อมโยงกับสิ่งภายนอกที่เปลี่ยนแปลงอันทำให้สุขบ้างทุกข์บ้างตามสภาพที่เปลี่ยนแปลงไป ความสุขไม่จำเป็นต้องมาจากการรับรู้สึกทางประสาทสัมผัส ความสุขจากความสงบเช่นการนอนหลับสนิทบางครั้งก็เป็นความสุขยิ่งกว่าความสุขทางประสาทสัมผัส ถ้าใจสงบจากความทุกข์ที่มาจากร่างกาย และความทุกข์ที่มาจากจิตใจได้ ความพ้นทุกข์นั้นคือความสุข และเป็นความสุขที่ไม่นำความทุกข์ใด ๆ มาให้ ความพ้นจากทุกข์จึงเป็นความสุขที่แท้ และเป็นความสุขที่คนเราแสวงหาได้ด้วยความรู้เท่าทันสภาวะของวัตถุ กายและจิต และฝึกอบรมจิตให้สามารถจัดการกับเรื่องดังกล่าวได้อย่างพอเหมาะพอดี ความสุขภายในที่เกิดจากการรู้และทำตนให้พ้นทุกข์นี้มีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน เช่น ชีวิตพระเจ้า สภาวะพระเจ้า ไกวัล นิพพาน วิมุตติ

5.2.1 ความสุขภายในตามศักยภาพโดยธรรมชาติของมนุษย์ : ชีวิตแห่งปัญญา

คนแต่ละคนมีส่วนที่เหมือนกับคนอื่นและส่วนที่ต่างกับคนอื่น เช่นเดียวกับที่คนมีบางส่วนเหมือนสิ่งมีชีวิตอื่นและส่วนที่ต่างกับสิ่งมีชีวิตอื่น ความสุขของคนจึงต่างกับพืชและสัตว์ และความสุขของคนคนหนึ่งก็ต่างกับของคนอื่น ๆ

นักปรัชญากรีกโบราณมีความเห็นว่า แม้แต่ละคนจะต่างก็พอแบ่งเป็นประเภทตามธรรมชาติ ซึ่งเป็นองค์ประกอบส่วนใหญ่ของคนเหล่านั้นได้ นักปรัชญากรีกโบราณคนสำคัญคือ เพลโต (Plato) ได้แบ่งคนเป็น 3 ประเภท ดังนี้

“วิญญาณของคนที่กระหาย เมื่อกระหายย่อมไม่ต้องการอะไรนอกจากเครื่องดื่มใฝ่หา แต่เครื่องดื่มและแรงกระตุ้นก็เป็นไปในด้านนั้น”

“ถูกแล้ว”

“ดังนั้นถ้าจะมีอะไรที่มาจากวิญญาณใฝ่เมื่อกระหาย สิ่งที่มีอยู่ในวิญญาณนั้นก็ย่อมต่างกับความกระหาย ซึ่งเหมือนดังสัตว์ป่าที่ขับวิญญาณไปหาเครื่องดื่ม เพราะสิ่งเดียวกันส่วนเดียวกันย่อมไม่อาจกระทำสิ่งที่ตรงกันข้ามได้ในเวลาเดียวกัน”

“ย่อมจะทำอย่างนั้นไม่ได้แน่”

“ดังนั้นข้าพเจ้าคิดว่า การพูดว่านายธนูใช้มือโง่และเหนียวคั่นธนูพร้อม ๆ กันย่อมไม่ถูก แต่น่าจะพูดว่าใช้มือข้างหนึ่งโง่อีกข้างหนึ่งเหนียวจึงจะถูก”

“เป็นดังนั้น”

“ถ้าอย่างนั้นเราจะพูดได้ใหม่ว่าคนบางคนบางทีก็ไม่ยอมดื่มแม้ว่าจะกำลังกระหาย”

“ได้ และพูดกันอยู่บ่อย ๆ “

“ถ้าอย่างนั้นเท่ากับคนเรายืนยันอะไรในเรื่องนี้ ไม่หมายความว่ามิอะไรบางอย่างในวิญญาณที่สั่งให้เขาดื่มและมีอีกอย่างหนึ่งคอยห้าม เป็นสิ่งซึ่งแตกต่างกับสิ่งที่สั่งนั้นและเป็นนายของสิ่งที่สั่งดอกหรือ”

“ข้าพเจ้าว่าเป็นอย่างนั้น”

“การกระทำดังกล่าวซึ่งมีอยู่ในสิ่งใดก็ตาม เมื่อจะปรากฏก็ย่อมจะอาศัยการใคร่ครวญด้วยเหตุผลเป็นตัวสำคัญ ส่วนแรงกระตุ้นที่ดึงและลากนั้นมาจากความรักใคร่และโรคภัยไข้ใหม่”

“เป็นอย่างนั้น”

“การที่เราจะถือว่าทั้งสองอย่างนั้นต่างกัน และเรียกวิญญาณส่วนที่คิดและใช้เหตุผลว่าภาคเหตุผลส่วนที่รัก หิว กระหาย รู้สึกต่อความตื่นเต้นและความซาบซ่านของความปรารถนาอย่างอื่นว่า ภาคไร้เหตุผลและตัณหา ซึ่งผูกพันกับความพึงพอใจและความอึดหน้าสำราญต่าง ๆ ก็ย่อมมิใช่สิ่งที่ไม่มีความหมาย”

“มิใช่เป็นสิ่งไร้เหตุผล แต่เป็นธรรมดาที่เราจะคิดไปอย่างนั้น” เขาพูด

“ดังนั้นการที่เราจะถือว่าแบบสองชนิดมีอยู่จริง ๆ ในวิญญาณนั้นเรากำหนดได้แล้ว ต่อไปคือธมอส หรือหลักการแห่งความมีน้ำใจสูง ซึ่งเป็นหลักการที่ทำให้เรารู้จักโกรธนั้นจะเป็นชนิดที่สามหรือมีธรรมชาติเหมือนอย่างหนึ่งอย่างใดในสองอย่างนั้น”

“น่าจะจัดไว้ในพวกตัณหาได้กระมัง”

“ข้าพเจ้าเคยได้ฟังเรื่องเล่าซึ่งข้าพเจ้าเชื่อว่าเลออนติอุสลูกชายอะกลาอิออนเมื่อเดินทางจากปิเรอูส ไปตามด่านนอกกำแพงทางด้านเหนือ ก็รู้ว่ามิศพนอนอยู่ที่ตะแลงแกงเขาอยากดูแต่รู้สึกขยะแขยงและหันหน้าหนี เขาหักห้ามใจและปิดหน้าเสีย แต่ด้วยความปรารถนาอันรุนแรง บังคับ เขาก็กลับวิ่งเข้าไปหาศพโดยลืมหูลืมตาจ้องดูอยู่และร้องสบถว่า เอ้าไอ้ตัวร้าย ดูภาพที่สวยงามนี้เสียให้เต็มตาเลยซี”

“ข้าพเจ้าก็เคยได้ยินเรื่องนั้นมาเหมือนกัน”

“เรื่องเล่านี้แสดงให้เห็นว่าบางครั้ง หลักแห่งความโกรธก็ต่อสู้กับความปรารถนาดังเป็น สิ่งแปลกหน้าสู้กับสิ่งแปลกหน้าเหมือนกัน”

“ถูกแล้ว” เขาพูด

“และเราไม่เห็นดอกหรือว่ามีอยู่บ่อย ๆ ที่ความปรารถนาบังคับให้คนเราทำการอันขัดกับเหตุผลจนต้องด่าตัวเอง และโกรธสิ่งที่อยู่ในตัวซึ่งมาเป็นนายเขา จึงปรากฏว่าในสองภาคนั้นภาคน้ำใจสูงเข้าข้างเหตุผล”¹

ตามข้อความข้างต้นนั้นแปลโตคิดว่าวิญญาณของคนเรามี 3 ภาค คือ ภาคตัณหา (appetitive soul) ภาคน้ำใจ (spirited soul) และ ภาคเหตุผล (rational soul) แต่ละคนมีวิญญาณทั้ง 3 ภาคอยู่ในตัว และจะมีวิญญาณภาคหนึ่งมากกว่าภาคอื่น ๆ จึงทำให้คนเรามี 3 ประเภทตามธรรมชาติแห่งวิญญาณที่ตนมีอยู่มากที่สุด ผู้ที่มีวิญญาณภาคตัณหามากกว่าภาคอื่นจะมีความปรารถนาสูงสุดคือการบริโภคความสุขทางกาย ความสุขทางกายจึงเป็นจุดหมายชีวิตของคนพวกนี้ แต่แปลโตเห็นว่ารัฐควรควบคุมให้บริโภคแต่พอดี ผู้ที่มีวิญญาณภาคน้ำใจเหนือวิญญาณภาคอื่น ๆ จะเป็นคนที่รักชื่อเสียงเกียรติยศ เพราะเป็นพวกที่มีอารมณ์ความรู้สึกที่รุนแรงพวกนี้ให้ความสำคัญแก่เกียรติมากกว่าเงินทอง ความสุขของพวกเขาจึงได้แก่เกียรติยศชื่อเสียง ส่วนผู้ที่มีวิญญาณภาคเหตุผลสูงจะเป็นคนที่รักความจริง ความถูกต้อง ความเป็นเหตุเป็นผล คนพวกนี้มีความสุขกับการแสวงหาความรู้ การพัฒนาสติปัญญา การได้พัฒนาสติปัญญาจึงเป็นความสุขของคนกลุ่มนี้ แปลโตเห็นว่ารัฐที่ดีก็คือรัฐที่ทำให้คนแต่ละประเภทได้รับความสุขชนิดที่เขาต้องการอย่างพอดี ความสุขตามธรรมชาติของแปลโตจึงมีทั้งที่เป็นความสุขทางกาย ทางอารมณ์ที่สูงส่ง และทางปัญญา ตามสภาวะอันเป็นธรรมชาติของคนแต่ละคน

อริสโตเติล (Aristotle) ซึ่งเป็นศิษย์ของแปลโตได้นำแนวคิดนี้ไปพัฒนาโดยพิจารณาว่าวิญญาณทั้ง 3 ภาคนั้น เมื่อพิจารณาจากชีวิตทั้งหมด วิญญาณภาคตัณหาหรือภาคบริโภคมีลักษณะอย่างเดียวกับวิญญาณหรือธรรมชาติของพืชซึ่งกินอาหารได้ สิ่งมีชีวิตประเภทที่ 2 คือ สัตว์มีวิญญาณ 2 ภาค คือ กินอาหารได้และมีอารมณ์ความรู้สึก คือมีวิญญาณของพืชส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งเป็นธรรมชาติของสัตว์ซึ่งพืชไม่มี มนุษย์นั้นมีวิญญาณ 3 ภาค คือ กินอาหารได้ มีอารมณ์ความรู้สึก และมีเหตุผลหรือปัญญา ปัญญาอันเป็นธรรมชาติแท้เฉพาะของมนุษย์ซึ่งพืชและสัตว์ไม่มี ดังนั้นอริสโตเติลจึงเห็นว่า ความดีสูงสุด (summum

¹ แปลโต อุดมรัฐ (ปริชา ช่างขวัญยืน แปล.) กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2523, น. 178 – 179.

bonum) ของมนุษย์ก็คือปัญญา การพัฒนาไปสู่ความดีสูงสุดของมนุษย์จึงได้แก่การพัฒนาให้มนุษย์ได้บรรลุปัญญา ซึ่งก็ทำได้ด้วยการให้การศึกษาที่สนองความอยากรู้อยากเห็นของมนุษย์จนถึงที่สุด จากปัญหาบนโลกนี้ไปจนดวงดาวในท้องฟ้า จากความเคลื่อนไหวของสิ่งที่มีมองเห็นไปจนถึงสาเหตุแห่งความเคลื่อนไหวทั้งปวง จากโลกนอกตัวเข้าไปถึงจิตใจและวิญญาณ จากสิ่งที่ปรากฏไปสู่ความจริงแท้เบื้องหลัง “ความสุข” ตามทัศนะของอริสโตเติลจึงมิใช่ความสุขทางกายอันหยาบและเป็นของต่ำที่เทียบมิได้กับความสุขจากกิจกรรมทางปัญญา

5.2.2 ความสุขภายในจากความหลุดพ้นทางจิต

ร่างกายทำให้มนุษย์แสวงหาความสุขทางวัตถุ แต่จิตใจสามารถมองเห็นว่าความสุขทางวัตถุนั้นไม่เพียงพอ จิตใจที่เปี่ยมด้วยเหตุผลสามารถคัดค้านจิตใจที่พึงพอใจความสุขทางกายได้อย่างเชื่อมั่น หากไม่เห็นกระจ่างด้วยเหตุผลแล้วคงไม่มีคนที่เต็มใจต่อสู้กับความพึงพอใจวัตถุอย่างเอาจริงเอาจัง เพื่อจะให้หลุดพ้นจากอิทธิพลของวัตถุที่ก่อให้เกิดความพึงพอใจนั้น เพราะการทำในสิ่งที่พึงพอใจนั้นย่อมง่ายกว่าและเป็นธรรมชาติกว่า การที่คนเราฝืนธรรมชาติดังกล่าวย่อมแสดงให้เห็นว่าสิ่งที่เขาแสวงหานั้นเป็นจริงและมีคุณค่ายิ่งกว่า สิ่งที่แสวงหานั้นคือความหลุดพ้นทางจิต

1) การดำเนินชีวิตที่ดีตามทัศนะของศาสนาพราหมณ์

ศาสนาพราหมณ์เป็นศาสนาที่นับถือพระเจ้าเช่นเดียวกับศาสนาคริสต์และศาสนาอิสลาม จุดหมายสูงสุดของชีวิตมิได้อยู่ในโลกนี้ การดำเนินชีวิตในโลกนี้ก็เพื่อชีวิตที่สมบูรณ์ในโลกหน้า ดังนั้นการดำเนินชีวิตในโลกนี้จึงเป็นการดำเนินชีวิตที่ดี แต่เป็นชีวิตที่ดีในฐานะเป็นหนทางหรือเป็นศักยภาพในการบรรลุชีวิตที่สมบูรณ์ ภาวะที่หลุดพ้นจากชีวิตทางโลกนี้อาจเรียกด้วยชื่อที่แตกต่างกันไปในแต่ละศาสนาอันเป็นความแตกต่างทางภาษา เช่น ศาสนาคริสต์เรียกว่าความรอด ศาสนาพราหมณ์เรียกว่า ความหลุดพ้นหรือวิมุตติ สภาวะอันเป็นจุดหมายสูงสุดทางจิตซึ่งถือว่าเหนือกว่าความมีปัญญาอย่างทิวอริสโตเติลชื่อ ในคริสต์ศาสนาเรียกว่าชีวิตพระเจ้าในคัมภีร์ภควัตคีตา เรียกว่า นิรวาณ เป็นต้น

ศาสนาฮินดูแบ่งชีวิตออกเป็นวัยต่าง ๆ ซึ่งระบุเงื่อนไขในการดำเนินชีวิตไว้ เรียกว่า อาศรม 4 ชีวิต ในวัยต่าง ๆ นี้ก็มีหน้าที่อันพึงปฏิบัติตามวัย การปฏิบัติตนตามวัยต่าง ๆ นี้เป็นการฝึกตนเพื่อไปสู่จุดหมายสุดท้ายคือความหลุดพ้นอันเป็นความจริงและความดีสูงสุด วัยทั้ง 4 นี้มิได้กำหนดโดยอายุ แม้ว่าจะมีผู้กำหนดโดยอายุ แม้ว่าจะมีผู้กำหนดโดยประมาณ เช่น ท่านพระราชครูวามเทพมุนีกำหนดว่า 25 ปีแรกของชีวิตเป็นพรหมจารี 25 ปีถัดมาเป็นคฤหัสถ์ หลังจากนั้นจึงเป็นวานปรสัถ์และสันยาสีก็ตาม

อาศรมแรกเรียกว่า พรหมจารีคือ หลังจากทำพิธีสวมสายธูรา เป็นวัยที่มีหน้าที่ศึกษาเล่าเรียน คัมภีร์พระเวท ในการศึกษาดังกล่าวศิษย์ไปอยู่กับอาจารย์ มีหน้าที่ปรนนิบัติรับใช้อาจารย์ในทุก ๆ เรื่อง

อาศรมที่สองเรียกว่า คฤหัสถ์ ในวัยนี้เป็นวัยหนุ่มคือหลังจากจบการศึกษาแล้วก็ทำอาชีพการงาน แต่งงาน รับผิดชอบครัว รับผิดชอบสังคม และประกอบพิธีทางศาสนาเป็นประจำ

อาศรมที่สามเรียกว่าวานปรัสถ์คือวัยกลางคนเริ่มเข้าสู่ความแก่ชรา ไม่ต้องทำหน้าที่ดูแลครอบครัว และสังคม เพราะมีลูกชายทำหน้าที่แทน เป็นวัยที่สละทรัพย์สินสมบัติ และภรรยาให้อยู่ในความดูแลของลูกชาย คนโต แล้วออกไป บวชเป็นฤๅษียังชีพด้วยพืชต่าง ๆ หรือด้วยการดูแลจากคฤหัสถ์ ประกอบพิธีศาสนา วัยนี้เป็นวัยที่ทำเพื่อตัวเอง แต่ก็เป็นการสละซึ่งมิใช่สละตนเพื่อผู้อื่นอย่างสองวัยแรก แต่เป็นการสละชีวิตทางโลก เข้าสู่ชีวิตทางธรรม

อาศรมที่สี่เรียกว่า สันยาสี เป็นวัยของผู้ที่อยู่ป่าอย่างแท้จริง สละความสุขและชีวิตทางโลกทั้งหมด เลิกการประกอบพิธีกรรม เข้าไปในหมู่บ้านหรือเมืองน้อยที่สุด บำเพ็ญเพียรทางใจอย่างเข้มงวด เพื่อมุ่งความหลุดพ้นคือโมกษะหรือวิมุกติ

เราจะเห็นได้ว่าชีวิตในวัยเหล่านี้อาจแบ่งได้เป็น 2 ระยะเวลา คือ พรหมจารี กับคฤหัสถ์ เป็นระยะที่ยังดำเนินชีวิตทางโลก แต่ก็เตรียมตัวทั้งความรู้และการปฏิบัติตนในทางธรรมด้วย เป็นการดำรงชีวิตทางโลก เพื่อตนและผู้อื่นที่ตนต้องรับผิดชอบชีวิต เพื่อตนและบุคคลเหล่านั้นจะมีชีวิตทางธรรมต่อไป วานปรัสถ์กับสันยาสีเป็นการดำรงชีวิตทางธรรมเพื่อความหลุดพ้นจากชีวิตทางโลกทั้งทางร่างกายและทางใจ ทั้ง 4 วัยนี้ จึงไม่มีวัยใดที่มุ่งแสวงหาความสุขทางวัตถุหรือทางประสาทสัมผัส ชีวิตคฤหัสถ์ซึ่งพร้อมสำหรับความสุขทางโลกนั้นก็ไม่ใช่เพื่อความสุขของตน แต่เพื่อพวกพราหมณ์และวานปรัสถ์ด้วย เพราะต้องอุปถัมภ์คนเหล่านี้ อีกทั้งต้องดูแลสังคมด้วยการช่วยเหลือผู้อื่นและการเสียภาษี ชีวิตดังกล่าวจึงตรงข้ามกับสุขนิยมอย่างสิ้นเชิง

ความสุขในพรศนะของศาสนาพราหมณ์

ความสุขในพรศนะของศาสนาพราหมณ์ต่างกับความสุขตามความคิดของพวกสุขนิยมที่ “สุข” หมายถึง ความพึงพอใจทางกายหรือความเอร็ดอร่อยทางประสาทสัมผัส ความสุขเช่นนั้นไม่ยั่งยืนและนำความทุกข์มาให้ จึงควรหาและบริโภคอย่างรู้จักประมาณเพื่อให้ได้รับความสุขตามที่ร่างกายต้องการ โดยมีความรอบคอบมิให้เกิดความทุกข์ตามมา แต่ถึงกระนั้นหากคนเราติดความสุขดังกล่าวก็จะเป็นเหมือนคนติดยาเสพติดคือ ถ้าขาดก็จะเป็นทุกข์ ดังนั้นคนเราจึงไม่ควรติดความสุขดังกล่าว และแสวงหาความสุขที่เหนือกว่า ศาสนาพราหมณ์กล่าวถึงความสุขในระดับต่าง ๆ 4 ระดับดังนี้

กาม คือ ความสุขทางร่างกาย ทางประสาทสัมผัส เกิดจากการได้บริโภคสิ่งที่ตนพึงพอใจ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย

อรรถ คือ ความสุขจากการมีทรัพย์สินเงินทอง อันเป็นความมั่นคงทางเศรษฐกิจของตน ทำให้เกิดความมั่นใจในชีวิต มีความภาคภูมิใจในความสามารถที่แสวงหาทรัพย์สินเงินทองมาได้

ธรรม คือ ความสุขที่เกิดจากการทำหน้าที่ตามวาระของตนโดยไม่อยู่ในอำนาจบังคับของสิ่งภายนอก เช่น สุข ทุกข์ ดี ชั่ว ลาภยศ สรรเสริญ นินทา ฯลฯ เป็นความสุขที่ได้ทำหน้าที่ซึ่งตนสำนึกอยู่ภายใน อันเป็นไปตามอัธยาศัยแห่งวาระของตน เช่น วาระกษัตริย์มีอัธยาศัยชอบกำลัง ความรุนแรง

เกียรติยศ การได้ทำหน้าที่รบเพื่อความเป็นธรรมก็ตรงกับอัธยาศัย และตรงกับหน้าที่ตามวาระของตน จึงเกิดความซออย่างเป็นไปตามธรรมชาติ โดยที่การทำตามหน้าที่ดังกล่าวไม่มีความรู้สึกโลก โกรธ หลง ทิฐิ มานะ เข้าไปเกี่ยวข้อง

โมกษะ คือ การหลุดพ้นจากอำนาจของความสุขความทุกข์ทางวัตถุคือความปรารถนาในสิ่งที่ทำให้ติดข้องทั้งปวง เช่น ความพึงพอใจทางกาย สิ่งที่เป็นของตน ตัวตน เช่น ศักดิ์ศรี ทิฐิ มานะ ความเห็นว่าตัวประเสริฐดีงามกว่าผู้อื่น คือ กิเลสทางกายและใจทั้งหยาบและละเอียด เป็นความสุขและความดีอันสูงสุดที่เป็นจุดหมายอันมนุษย์ทุกคนพึงแสวงหา เป็นการกลับไปสู่ธรรมชาติดั้งเดิมของจิตที่สมบูรณ์และเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพระผู้เป็นเจ้าของคือปรมาตมมัน สิ้นความหลงผิดและรู้ชัดในความไม่เป็นจริงของสิ่งทั้งปวงอันผันแปรได้

2) การดำเนินชีวิตที่ดีตามทัศนะของพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนากับศาสนาพราหมณ์มีความสัมพันธ์กัน เนื่องจากเจ้าชายสิทธัตถะประสูติ ในสังคมที่นับถือศาสนาพราหมณ์ คำสอนหลัก ๆ เช่น เรื่องกรรม การเวียนว่ายตายเกิด การละกิเลส เป็นเรื่องที่มีอยู่ในศาสนาพราหมณ์ แต่พระพุทธศาสนาปฏิเสธพระเจ้าผู้สร้างโลกและเป็นความจริงนิรันดร สมบูรณ์และอมตะ ปฏิเสธความคิดบางอย่างที่สืบเนื่องกับพระเจ้าเช่น ระบบวรรณะ คือปฏิเสธอัตตาหรืออาตมมันที่เที่ยงแท้ชีวิตที่ดีแม้จะเป็นเรื่องการหลุดพ้นจากกิเลส แต่ไม่ใช่การเข้าร่วมเป็นหนึ่งเดียวกับพระเจ้าที่เป็นอัตตา เรื่องที่พระพุทธศาสนาสอนเป็นเรื่องตรงข้าม คือ อนัตตา และความหลุดพ้นไม่ใช่การเข้าสู่สภาวะตรงข้ามคืออัตตา แต่เป็นการรู้ความจริงว่าสิ่งทั้งปวงเป็นอนัตตา และโดยความรู้ันั้น ทำให้ละอุปาทานในสิ่งทั้งปวงคือสิ่งที่เป็นตัณหาทั้ง 3 ได้แก่ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา

สิ่งทั้งปวงล้วนเป็นอนัตตา

พระพุทธพจน์ที่ว่า “สัพเพ ธัมมา อนัตตา” นั้นเป็นข้อความที่ปฏิเสธอัตตาอันเป็นความจริงสูงสุดของศาสนาพราหมณ์ จึงไม่มีอะไรที่ถาวร ไม่เปลี่ยนแปลง เป็นนิรันดร ไม่ว่าจะวัตถุหรือจิตล้วนมีลักษณะเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป สืบเนื่องกับเหมือนสายโซ่ แม้แต่ตัวเราก็เปลี่ยนแปลงไปทุกจุดทุกขณะ ตัวเราเองยังยึดเอาเป็นถาวรไม่ได้ สิ่งอื่นนอกตัวเราก็ยังบังคับควบคุม ยึดยึดไว้ให้อยู่นิ่ง ไม่เปลี่ยนแปลงไม่ได้ ถ้ายึดว่าสิ่งเหล่านั้นจะต้องดำรงอยู่เช่นนั้น เราก็เกิดทุกข์เพราะสิ่งเหล่านั้นจะไม่ตามใจเรา แต่จะเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพของมัน แต่ความเปลี่ยนแปลงของสิ่งทั้งปวงเป็นการเปลี่ยนเร็วและละเอียดจนเรามองไม่เห็นความเปลี่ยนแปลงในแต่ละขณะ เราจึงรู้สึกว่ามีสิ่งต่าง ๆ ไม่เปลี่ยน เราสามารถยึดเอาและเป็นเจ้าของได้ ในเวลาเดียวกันก็รู้ว่าสิ่งเหล่านั้นเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติของมัน และตามปัจจัยภายนอกที่มาผลักดัน มิได้อยู่ในอำนาจเราเสมอไป เราก็เกิดความทุกข์ความกังวล

อวิชชาเป็นที่มาของทุกข์

ความไม่รู้เท่าทันสภาวะเป็นจริงดังกล่าว เรียกว่า อวิชชา เพราะอวิชชาตัวเองทำให้เราคิดว่าสิ่งนั้น ๆ เป็นอย่างนั้น และอยู่ในอำนาจเราที่จะให้เป็นอย่างนั้น ๆ เราจึงบัญญัติให้เป็นนั้นเป็นนี้ราวกับมันไม่เปลี่ยนแปลง

อีกทั้งบัญญัติให้เป็นในสิ่งที่เราสมมติขึ้นด้วยเช่นเราบัญญัติว่าคนคนหนึ่งเป็นผู้หญิง และผู้หญิงต้องมีคุณสมบัติ เช่นนั้นแต่งตัวเช่นนั้น อย่างนั้น ๆ เรียกว่าผู้หญิงสวย บัญญัติว่าเขาสำคัญสำหรับเรา อยากรู้ได้ พยายามจะให้ ได้มาเป็นของเรา กลัวจะไม่ได้ก็ทุกข์ ไม่ได้จริง ๆ ก็ทุกข์ ได้มาแล้วไม่เป็นอย่างใจคิดก็ทุกข์ เป็นอย่างใจคิด แต่กลัวว่าจะเปลี่ยนไปก็ทุกข์ ได้แล้วกลัวจะเสียไปก็ทุกข์ เพราะว่าสมมติบัญญัติขึ้นแล้ว ก็เกิดตัณหาคือ อยากรู้ได้ มีอุปาทานเข้าไปยึดว่าจะเอามาเป็นของตน เพราะอวิชชาทำให้เกิดตัณหา ตัณหาทำให้เกิด อุปาทาน แต่สิ่งที่มีอุปาทานไม่มีตัวตนแน่นอน จึงยึดไม่ได้ตามอุปาทานนั้น มันไม่มีตัวตนเพราะมันเป็น ของสมมติคือบัญญัติ คนประกอบด้วยอวัยวะต่าง ๆ เราบัญญัติว่า สวย เราก็ยึดเอาสวยงามนั้นไว้กับใจ เพราะ ความอยากได้ เราก็ทุกข์ ถ้าไม่ยึดมาไว้กับใจก็ไม่ทุกข์

ทุกข์ของมนุษย์ตามทัศนะพระพุทธศาสนา

ทุกข์ของมนุษย์ตามทัศนะของพระพุทธศาสนามี 2 ชนิด คือ ทุกข์กายกับทุกข์ใจ ทุกข์กายกับ ทุกข์ใจนี้ยังแบ่งเป็น 2 ประเภทคือ สภาวะทุกข์ ได้แก่ ทุกข์ที่เป็นสภาพของกายและใจ คือ ทุกข์โดยธรรมชาติ ของกายของใจกับปกิณกทุกข์ คือ ทุกข์ที่มีมาหลังจากเกิด เรียกว่า ทุกข์เบ็ดเตล็ดหรือทุกข์จร

สภาวะทุกข์มี 3 ประการ คือ ชาติ ชรา มรณะ ความเกิด ความแก่ ความตาย หรือเกิด เสื่อม ดับ ทั้ง ร่างกายและจิตใจ เป็นสิ่งที่มีองค์ประกอบ มีการประกอบกันขึ้นดำรงอยู่ชั่วขณะแล้วก็เสื่อมและแยกสลาย ไปในที่สุด คือ ทนอยู่ไม่ได้ ภาวะที่ทนอยู่ไม่ได้นี้ เรียกว่าทุกข์ สิ่งทั้งหลายที่มีการประกอบขึ้นล้วนมีธรรมชาติ เช่นนี้ทั้งสิ้น ไม่ว่ามนุษย์ สัตว์โลกอื่น ๆ พืชหรือแม้แต่ก้อนหิน ทุกข์จึงเป็นธรรมชาติของคนทั้งทางกายและ ทางใจ ไม่เป็นไม่ได้

ปกิณกทุกข์ เมื่อมีกายมีใจเกิดขึ้นแล้วก็มีทุกข์อื่นตามมาเช่นพยาธิคือความเจ็บไข้ได้ป่วย ที่เป็น เรื่องปกติในหมู่มนุษย์ แม้พระพุทธเจ้าก็ยังทรงมีความเจ็บป่วย เราจึงมักพูดถึงทุกข์ 4 อย่างของมนุษย์คือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย นอกจากความเจ็บป่วยทางกายแล้ว ยังมีความเจ็บป่วยทางใจ มี โสกะ ความเศร้าโศก ปริเทวะ ความคร่ำครวญ ทุกขะ ความไม่สบายกาย โทมนัส ความไม่สบายใจ อุปายาส ความคับแค้นใจ ปิยวิปปโยคะ ความพลัดพรากจากบุคคลหรือสิ่งอันเป็นที่รัก อปฺปิยสัมปิโยคะ ความประสพกับสิ่งอันไม่เป็น ที่รักที่ชอบใจ อิจฉาวิฆาตะ ความผิดหวัง ความไม่สมปรารถนา ทุกข์ทั้งกายและใจ นี้เปียดเบียนบีบคั้น มนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตาย ชาวพุทธจึงมักพูดว่าชีวิตเป็นทุกข์

ต้นเหตุแห่งทุกข์

คนเราเมื่อเกิดก็ทุกข์แล้วโดยสภาวะ ยิ่งกว่านั้นคนเรายังมีอวิชชา ความไม่รู้ธรรมชาติ เช่น ธรรมชาติ ของทุกข์ ธรรมชาติของเหตุแห่งทุกข์ เราจึงดำเนินชีวิตคลุกคลีกับความทุกข์และทำให้เกิดความทุกข์มากขึ้น สิ่งที่เป็นเหตุของทุกข์ที่จะตามมาในชีวิตอีกมากมายก็คือ ตัณหา ความอยาก ได้แก่

กามตัณหา ความอยากบริโภคกาม ได้แก่ ความพึงพอใจทางประสาทสัมผัสทั้งหลาย คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ซึ่งไม่ว่าจะสมปรารถนาหรือไม่ก็เกิดทุกข์ด้วยทั้งสิ้น ทุกข์ทั้งเมื่อแสวงหาและทุกข์ทั้งเมื่อได้มา

ทันทีที่เกิดสุขทุกข์ก็เกิดขึ้น คือ ทุกข์ที่ความสุขนั้นไม่คงทนถาวร ตัวเราไม่คงทนถาวรที่จะบริโภคได้ตลอดไป จึงเกิดทุกข์ใจ เกิดความกังวลใจ ความวิตก และเกิดตัณหาอย่างที่สองตามมา

ภวตัณหา ความอยากมีอยากเป็นคือ ความอยากดำรงอยู่อย่างถาวร ความอยากนี้เนื่องมาจาก ความพึงพอใจหรืออิฏฐารมณที่ได้มาจากภวตัณหาทำให้อยากอยู่ถาวรเพื่อจะได้เสพสุขนั้นตลอดไป ทำให้เกิดความเชื่อในความจริงถาวร

วิภวตัณหา ความอยากไม่มีไม่เป็น คือ ความไม่อยากให้มีตัวมีตนอยู่ ซึ่งเนื่องมาจากอนิฏฐารมณ ความไม่พึงพอใจอันคนเราอยากหลีกเลี่ยง ไม่มีตัวมีตนเสียก็ไม่ต้องผจญความทุกข์ความเดือดร้อนนั้น ไม่อยากจะมีชีวิตอยู่และไม่อยากจะทำเกิดมารับทุกข์อีก

ความอยากทั้งสามนี้ไม่เกิดผลตามที่มนุษย์ต้องการ เพราะสิ่งต่าง ๆ มีความเป็นไปตามธรรมชาติของมัน ยิ่งอยากก็ยิ่งผิดหวัง ยิ่งเป็นทุกข์ การละหรือลดความอยากทำให้มนุษย์เป็นสุขมากกว่า

ไฟเผาตัว

ตัณหาความอยากนั้นทำให้คนเราดิ้นรนกระวนกระวาย เช่นมีความรักก็กระวนกระวายในเรื่องคนรัก สิ่งที่เป็นที่รัก ใจไม่อาจสงบนิ่งได้ เหมือนมีไฟลนเผาอยู่ ไฟที่ว่านี้มี 3 กอง คือ ราคะ คิ โทสะ คิ โมหะ คิ แปลว่า ไฟ คือ ราคะ ไฟคือโทสะ และไฟคือโมหะ หรือไฟรัก ไฟโกรธ ไฟโง่

ราคะ ไฟแห่งความรัก ความพึงพอใจ ความน่าปรารถนา น่าหลงใหล เป็นไฟแห่งความอยาก ทางกามสุข ทางอิฏฐารมณ

โทสะ ไฟแห่งความโกรธ เกลียด อาฆาตแค้น อิจฉาริษยา ไม่พอใจ เป็นไฟแห่งอนิฏฐารมณ

โมหะ ไฟแห่งอวิชชา ความไม่รู้ธรรมชาติ ไม่รู้ความจริง ทำให้เกิดความเข้าใจผิด เกิดอุปาทาน ยึดสิ่งที่ไม่ถูกต้องเป็นที่พึ่งที่ปรารถนา เห็นกงจักรเป็นดอกบัว หลงทางไปในทางที่นำไปสู่ความทุกข์ ขาดสติปัญญา

ไฟทั้งสามนี้คอยเผาผลาญให้มนุษย์ดิ้นรนอยู่ในความทุกข์ ไม่รู้จักความสุขที่แท้จริง ต้องดับไฟทั้งสามนี้ให้ได้มนุษย์จึงจะสงบและมีความสุข

กอง 3 นำสุข

ไฟสามกองนำความทุกข์มาให้ หากจะดับไฟทั้งสามกองนั้น พระพุทธศาสนาให้ใช้ ชั้น 3 หรือ กอง 3 ได้แก่ สीलขันธ สมานขันธ ปัญญาขันธ มรรค 8 ที่นำไปสู่ความหลุดพ้นนั้นจัดลงในกองทั้ง 3 ได้ ดังนี้

สัมมาวาจา	}	สีลขันธ
สัมมากัมมันตะ		
สัมมาอาชีวะ		

สัมมาวาายามะ	}	สมาธิขั้น
สัมมาสติ		
สัมมาสมาธิ		
สัมมาทิฏฐิ	}	ปัญญาขั้น ¹
สัมมาสังกัปปะ		

ไฟทั้ง 3 กอง คือ สิ่งที่น่าไปสู่ความยึดติดในกิเลสตัณหา มานะ และทิฏฐิต่าง ๆ ที่ไม่ถูกต้อง ไม่ดีงาม ซึ่งจะต้องแก้ด้วยการปฏิบัติที่ถูกต้องดีงาม ดังกล่าว

นิพพานเป็นความสุขที่แท้

มีพระพุทธพจน์ว่า “นตฺถิ สฺนฺติ ปรี สุขํ ...นิพพานํ ปรมํ สุขํ”² ซึ่งแปลว่า “ความสุขอย่างอื่นยิ่งกว่าความสงบไม่มี...นิพพานเป็นความสุขอย่างยิ่ง” ความสุขในที่นี้ไม่ใช่ความสุขอย่างสุขนิยม แต่เป็นความสงบจากการถูกไฟคือราคะ โทสะ โมหะเผาเผา เป็นความสงบจากกิเลสตัณหาซึ่งทำให้จิตใจ ร้อนรนกระวนกระวาย เป็นทุกข์ นิพพานจึงเป็นความหลุดพ้นหรือวิมุตติ แต่มิใช่หลุดพ้นไปรวมกับตัวตนที่สมบูรณ์เที่ยงแท้ เป็นอมตะใด ๆ เพราะตัวตนเช่นนั้นไม่มี เหมือนไฟที่ดับ ไฟก็หายไป ความร้อนก็หายไปเหลือแต่ความดับเย็นดังพุทธพจน์ต่อไปนี้

ภิกษุทั้งหลาย นิพพานธาตุ 2 ประการนี้ 2 ประการเป็นไฉน
 คือ สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ 1 อนุปาติเสสนิพพานธาตุ 1
 ภิกษุทั้งหลาย ก็อุปาทิเสสนิพพานธาตุเป็นไฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้
 เป็นพระอรหันตชีณาสพออยู่จบพรหมจรรย์ ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว
 ปลงภาระลงได้แล้ว มีประโยชน์ของตนอันบรรลุแล้ว มีสังโยชน์ในภพ
 หมดสิ้นแล้ว หลุดพ้นแล้ว เพราะรู้โดยชอบ ภิกษุนั้นยังได้รับอารมณ์
 ทั้งที่น่าพึงใจและไม่น่าพึงใจ ยังเสวยสุขและและทุกข์อยู่เพราะความที่
 อินทรีย์ 5 เหล่าได้ยังไม่เสื่อมสลาย อินทรีย์ 5 เหล่านั้นของเข
 ยังตั้งอยู่นั้นเทียว ภิกษุทั้งหลาย ความสิ้นไปแห่งราคะ ความ
 สิ้นไปแห่งโทสะ ความสิ้นไปแห่งโมหะของภิกษุนั้น นี้เราเรียกว่า
 สอุปาทิเสสนิพพาน ภิกษุทั้งหลายก็อนุปาติเสสนิพพานธาตุ
 เป็นไฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นพระอรหันตชีณาสพออยู่จบพรหมจรรย์
 ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระลงได้แล้ว มีประโยชน์ของตนอัน

¹ สุต. ม. มุล. 15/508

² สุต. ขุ. ธ. 25/25

บรรลุแล้ว มีสิ่งโยชนในภพหมดสิ้นแล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ
เวทนาทั้งปวงในอภิปหานี้ของภิกษุ นั้น เป็นสภาพอันกิเลสทั้งหลาย
มีต้นเหตุ เป็นต้นให้เพลิดเพลินมิได้แล้ว จัก (ดับ) เย็น ภิกษุทั้งหลาย
นี้เราเรียกว่า อรูปาติเสสนิพพานธาตุ ตูกรภิกษุทั้งหลาย นิพพาน
2 ประการนี้แล¹

¹ สุต. ชุ. อิติ. 25/222

บทที่ 6

ระบบคุณค่าที่แตกต่างกัน

ในบทที่แล้วเราพูดถึงชีวิตที่ดี แต่คนเราก็มีความเห็นแตกต่างกันว่าชีวิตที่ดีคืออะไร นั่นคืออะไร เป็นเครื่องตัดสินว่าอะไรดีอะไรไม่ดี การตัดสินที่ต่างกันในเรื่องนี้ทำให้เกิดระบบคุณค่าที่แตกต่างกัน บางคนถือว่าคุณค่าเป็นสิ่งแน่นอนตายตัวหรือสิ่งสัมบูรณ์ (absolute) บางคนก็ถือว่าคุณค่าเป็นสิ่งสัมพัทธ์ (relative) ทรรศนะที่ถือว่าคุณค่าเป็นสิ่งสัมบูรณ์เรียกว่า สัมบูรณ์นิยม (absolutism) ส่วนทรรศนะที่ถือว่าคุณค่าเป็นสิ่งสัมพัทธ์ เรียกว่า สัมพัทธ์นิยม (relativism) ระบบคุณค่าที่มนุษย์ยึดถือกันอยู่เป็นแบบใดแบบหนึ่งหรือแบบที่อยู่ระหว่างสองแบบนี้

1. สัมพัทธ์นิยม (Relativism)

คนเรามีความเชื่อแบบสัมพัทธ์นิยม ก็เพราะตามข้อเท็จจริงสิ่งต่าง ๆ มีอิทธิพลต่อกัน เมื่อสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไปสิ่งหนึ่งก็เปลี่ยนแปลงไป เช่น เมื่อแดดร้อนไปไม้เหี่ยว แต่ครั้งเรารดน้ำไปไม้ก็เต่งขึ้น เมื่อเราพิจารณาคุณค่าที่มนุษย์ยึดถืออยู่ก็ปรากฏว่าเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพการณ์แวดล้อม ตามเวลาและสถานที่ที่เกิดเหตุการณ์หรือการกระทำ คนในสังคมเดียวกันแต่ต่างยุคสมัย หรือคนในยุคสมัยเดียวกันแต่ต่างสังคมก็ถือคุณค่าต่างกัน ความแตกต่างนี้มักปรากฏในวัฒนธรรมที่ต่างกัน คุณค่าที่เปลี่ยนแปลงไปตามวัฒนธรรมที่ตัดสินคุณค่านั้น ๆ คือคุณค่าทางวัฒนธรรม (cultural value) ลัทธิทางจริยศาสตร์แบบสัมพัทธ์นิยมที่อ้างความแตกต่างทางวัฒนธรรมคือ คุณค่าทางจริยธรรมเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปตามวัฒนธรรม เราเรียกว่าลัทธิสัมพัทธ์นิยมทางวัฒนธรรม (cultural relativism) แนวคิดนี้ได้รับอิทธิพลจากนักมนุษยวิทยา ซึ่งมีตัวอย่างวัฒนธรรมเกี่ยวกับคุณค่าที่แตกต่างกันมากมายจากสังคมระดับดั้งเดิมที่ได้เข้าไปศึกษา ตัวอย่างจากสังคมดังกล่าวทำให้มองเห็นว่าในตัวอย่างทางประวัติศาสตร์และในสังคมปัจจุบันก็อาจพบลักษณะสัมพัทธ์นี้ได้เช่นกัน

คนทั่วไปในประเทศต่าง ๆ มักเชื่อว่าการลักขโมยเป็นการกระทำที่ผิดและการถูกลงโทษอย่างไม่รุนแรงมากนัก เป็นสิ่งที่ถูกต้อง แต่คนหนุ่มชาวสปาร์ตาจะถือว่ายอมให้สุนัขขย้ำที่จุดตายของร่างกายยังดีกว่ายอมถูกจับเพราะขโมย กล่าวคือการขโมยไม่ใช่สิ่งน่าตำหนิ การถูกจับได้ต่างหากที่ควรถูกตำหนิ ชนเผ่าโดบู (Dobu) ของนิวกินีถือว่าการปลุกผักกินเองเป็นเรื่องน่ายกย่อง แต่การขโมยผักที่ผู้อื่นปลูกได้สำเร็จนับว่าน่ายกย่องยิ่งกว่า ชาวโรมันโบราณให้ความสำคัญแก่เกียรติมากกว่าความสงสาร แต่ถ้าใช้ความสงสารแล้วทำให้ได้เปรียบก็อภัยได้ ชาวโรมันจึงปฏิบัติต่อเชลยอย่างขาดเมตตา ความกล้าหาญน่ายกย่อง แต่ความเมตตาการุณาไม่มีอะไรน่ายกย่อง ในอดีตการมีทาสเป็นเรื่องที่ดีในหลาย ๆ สังคม เช่น กรีซโบราณ อเมริกา แต่ในปัจจุบันการมีทาสเป็นเรื่องเลวร้าย ในหมู่ชนเผ่าโบราณที่นับถือผี ชายหญิงที่อยู่กินกันโดยไม่แต่งงานจะถูกสังคมลงโทษ แต่ในปัจจุบันสังคมแทบจะไม่สนใจเรื่องดังกล่าว ความแตกต่างดังกล่าวอาจสัมพันธ์กับเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

1.1 ความเชื่อ ความเชื่อทางศาสนาหรือสิ่งเหนือธรรมชาติอาจทำให้เกิดการตัดสินใจทางจริยธรรมและการกระทำบางอย่างซึ่งผู้ที่ไม่มีความเชื่อดังกล่าวจะไม่กระทำ เช่น ชนเผ่าทะเลใต้บางเผ่าฆ่าพ่อแม่ของตนเมื่ออายุครบหกสิบปี เพราะเชื่อว่าผู้ตายจะไปสู่ปรโลกด้วยร่างกายสภาพเดียวกับเมื่อตาย ดังนั้นถ้าปล่อยให้พ่อแม่แก่ชราจนร่างกายไม่แข็งแรง ช่วยตัวเองไม่ได้ เมื่อไปสู่ปรโลกด้วยร่างกายนั้นก็จะอยู่อย่างทุกข์ทรมาน ลูกที่ดีจึงต้องฆ่าพ่อแม่เมื่อถึงวาระดังกล่าว ผู้ที่ไม่มีความเชื่อดังกล่าวย่อมเห็นว่าการกระทำเช่นนั้นผิดศีลธรรม

ศาลศาสนา (Inquisition) ในสเปนในสมัยกลางเผาและทรมานคนก็ด้วยความเชื่อว่าผู้ที่ประพฤตินอกกรีตผิดไปจากคำสอนของศาสนาจะตกนรก ถ้าเผาหรือทรมานแล้วก็อาจเปลี่ยนความเชื่อให้ถูกต้อง แม้ตายไปวิญญาณก็ฟื้นบาปไม่ต้องตกนรกและถ้าไม่เปลี่ยนความเชื่ออย่างน้อยก็เป็นการทำให้คนที่ยังมีชีวิตอยู่เห็นผลที่จะได้รับหากเป็นมิชฌาธิฐิ การเผาหรือทรมานในโลกนี้เพียงชั่วระยะเวลาหนึ่งก็ยิ่งดีกว่าถูกทรมานนิรันดรในนรก เพราะทรมานน้อยย่อมดีกว่าทรมานมาก ถ้าเรามีความเชื่อเช่นเดียวกันนั้นเราก็จะยอมรับว่าการกระทำดังกล่าวถูกต้อง

ความเชื่อเรื่องสภาพร่างกายที่ไปสู่โลกหน้า หรือการทรมานน้อยดีกว่า การทรมานมากก็ดี ไม่ใช่ความเชื่อทางจริยธรรม แต่เป็นเหตุที่ทำให้การกระทำที่เกิดขึ้นเป็นการกระทำทางจริยธรรมคือเป็นการทำดี

1.2 การปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม สภาพแวดล้อมที่ต่างกันทำให้คนเราต้องปรับตัวเพื่ออยู่รอดในสภาพแวดล้อมนั้น ๆ อะไรที่ทำให้อยู่รอดในสภาพแวดล้อมย่อมเป็นสิ่งที่ดีปฏิบัติและถือว่าดี เช่น ชาวเอสกิโมมีธรรมเนียมฆ่าพ่อแม่เมื่อแก่ แต่มีโชด้วยเหตุผลทางความเชื่อดังเช่นกรณีที่กำลังกล่าวมาแล้ว การที่จะอยู่รอดได้ดูคนชาวเอสกิโมจะต้องเดินทางกว่า 600 ไมล์ ในช่วงฤดูร้อนเพื่อให้กว้างเรนเดียร์มีอาหารกินและสร้างที่พักในฤดูหนาวได้โดยไม่แข็งตาย การเดินทางทั้งไกลและยากลำบากและหากต้องหยุดพักเพราะคนที่เจ็บป่วยหรือไม่แข็งแรง ทุกคนก็จะไปไม่ถึงที่หมายและตายหมด หากเราอยู่ในภูมิอากาศเช่นนั้นเราก็อาจต้องปฏิบัติเช่นเดียวกับชาวเอสกิโม

1.3 ยุคสมัย ยุคสมัยที่เปลี่ยนไปทำให้ความจำเป็นบางเรื่องเปลี่ยนไปกลายเป็นสิ่งไม่จำเป็นเช่นชาวไทยสมัยก่อนนิยมการแต่งงานโดยเชิญแขกจำนวนมาก เพราะการแต่งงานเป็นการประกาศให้สังคมรับรู้และเนื่องจากเป็นสังคมเกษตรกรรมต้องอาศัยแรงงานคนในหมู่บ้านและญาติในการลงแขกเพาะปลูกและเก็บเกี่ยว เมื่อมีงานมงคลก็ต้องให้เกียรติโดยเชิญคนที่เคยช่วยงานกันให้มาร่วมงานเหมือนดังเป็นญาติ แต่ในปัจจุบันสังคมเปลี่ยนไปแม้สังคมเกษตรกรรมเองก็ใช้การจ้างมากกว่าการลงแขก และการแต่งงานก็สำคัญที่การจดทะเบียนสมรสมากกว่า จึงไม่นิยมการจัดงานแต่งงานเป็นงานใหญ่อย่างสมัยก่อน และรู้สึกว่าการทำเช่นนั้นไม่มีประโยชน์ เหมือนเป็นการ “दान้ำพริกละลายแม่น้ำ”

1.4 กฎกับหลักการ (rule and principle) “กฎ” หมายถึงคำสั่งให้กระทำหรือคำสั่งห้ามกระทำ เช่น “ห้ามลักทรัพย์” “ผู้เข้ามาในงานต้องแต่งกายสุภาพ” ส่วนหลักการหมายถึงเป็นแนวทางที่เราใช้เป็นหลักในการดำเนินชีวิตซึ่งจะใช้ได้กับเรื่องหลาย ๆ ประเภท เช่น “ทำในสิ่งที่จะให้ประโยชน์แก่ตัวท่านในระยะยาว”

เป็นหลักการแบบอัตนิยม (egoism) “ทำในสิ่งที่จะนำสังคมไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง” เป็นหลักการแบบตรงข้ามกับอัตนิยม คือคิดถึงผลต่อส่วนรวม

ข้อปฏิบัติของชนเผ่าโบราณ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วส่วนมากเป็นกฎ เช่น กฎของเอสกิโมที่ให้ฆ่าบิดามารดาผู้แก่ชรา ซึ่งอาจทำตามกฎนี้ไปโดยไม่รู้ว่ากฎนี้เป็นไปตามหลักการอะไร เช่น “ไหน ๆ จะต้องตายก็อย่าให้ตายอย่างทุกข์ทรมาน” การขโมยผักของเพื่อนบ้านอาจเป็นกฎของชาวเผ่าโตบู ซึ่งเป็นไปตามหลักการ “การกระทำยิ่งใช้ความพยายามมากก็ยิ่งน่ายกย่องมาก”

เนื่องจากการกระทำมักจะเป็นไปตามกฎ ในสมัยหนึ่งคนอาจจะรู้หลักการอันเป็นเหตุผลที่ทำให้เกิดการกระทำเช่นนั้น แต่เมื่อผ่านไปหลาย ๆ ชั่วคน อาจเป็นการกระทำที่ทำโดยมิได้ถึงเหตุผลแต่เป็นการทำตามธรรมเนียมที่เคยทำกันมา “สิ่งต้องห้าม” (taboo) ก็มักเกิดขึ้นในลักษณะนี้ ดังนั้นในการศึกษาสังคมระดับดั้งเดิม (primitive society) เราจึงมักพบ “กฎ” ซึ่งอาจถือเป็นประเพณี ขนบ ธรรมเนียม หรือจารีต ที่ปฏิบัติสืบ ๆ กันมา โดยที่ชนเผ่านั้น ๆ ไม่รู้เหตุผลที่แน่ชัด คือไม่รู้ว่ามีที่มาจากหลักการอะไรของสังคม การหาหลักการจึงมักต้องอ้างจาก “กฎ” ที่ปฏิบัติในกรณีต่าง ๆ ซึ่งมีลักษณะสอดคล้องไปในแนวทางเดียวกัน กฎของเอสกิโมในเรื่องการฆ่าพ่อแม่กับกฎการไม่ฆ่าคนเผ่าเดียวกันแต่ฆ่าคนเผ่าอื่น สามารถอ้างได้ว่ามาจากหลักการเดียวกันคือ “คนเราควรกระทำในสิ่งที่จะทำให้เผ่าของตนอยู่รอด”

เราอาจสรุปลักษณะของสัมพัทธนิยมทางวัฒนธรรมได้ดังนี้

1. ในการศึกษาวัฒนธรรมทั้งวัฒนธรรมของสังคมระดับดั้งเดิมและสมัยใหม่ พบความแตกต่างกันอย่างมากในเรื่อง ประเพณี ลักษณะ เรื่องต้องห้าม ศาสนา ศิลธรรม ชีวิตประจำวัน และทัศนคติ ซึ่งแต่ละวัฒนธรรมล้วนมีลักษณะของตนซึ่งต่างกับวัฒนธรรมอื่น ๆ
2. ความเชื่อและทัศนคติทางศิลปกรรมของมนุษย์เรียนรู้จากสภาพแวดล้อมของวัฒนธรรมนั้น ๆ และผู้คนจะรับสิ่งที่สังคมยอมรับหรือต่อต้านไว้ในตัว
3. คนในต่างวัฒนธรรมมีแนวโน้มที่จะเชื่อไม่เพียงแต่ว่ามีศิลปกรรมที่แท้เพียงวัฒนธรรมเดียว แต่วัฒนธรรมที่แท้วัฒนธรรมเดียวนั้นยังได้แก่วัฒนธรรมของตนอีกด้วย¹

2. สัมบูรณ์นิยมทางวัฒนธรรม (Cultural Absolutism)

สัมบูรณ์นิยมทางวัฒนธรรมเป็นแนวคิดทางวัฒนธรรมอีกแนวคิดหนึ่งซึ่งให้ความสำคัญแก่หลักการทางศิลปกรรม โดยถือว่าแม้กฎเกณฑ์ทางวัฒนธรรมของสังคมจะเปลี่ยนไปในแต่ละวัฒนธรรม แต่หลักการทางศิลปกรรมมิได้เปลี่ยนไป ในแต่ละวัฒนธรรม แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าทุกวัฒนธรรมมีกฎและมาตรฐานทางศิลปกรรมเหมือนกันหมดซึ่งขัดกับข้อเท็จจริง หากแต่หมายความว่า หลักการสูงสุดซึ่งอยู่เบื้องหลังกฎและมาตรฐาน ซึ่งแตกต่างกันไปในแต่ละวัฒนธรรมนั้นเป็นหลักการเดียวกัน เช่น ในทุกวัฒนธรรมจะมีหลักการ

¹ Jacques P. Thirouse. Ethics. New York : Macmillan publishing Co. , Inc. 1980. P 76.

เกี่ยวกับคุณค่าของชีวิต แต่กฎในการพิทักษ์รักษาและการทำลายชีวิตในแต่ละวัฒนธรรมย่อมแตกต่างกันไป นักสัมบูรณ์นิยมทางวัฒนธรรมมีแนวคิดหลัก ๆ ดังนี้

1. หลักการทางศีลธรรมในทุก ๆ วัฒนธรรมเหมือนกัน เช่น หลักการเกี่ยวกับการพิทักษ์รักษาชีวิต การควบคุมพฤติกรรมทางเพศ การห้ามพูดเท็จ การกำหนดพันธะที่พ่อแม่กับลูกมีต่อกัน
2. คนในทุกวัฒนธรรมมีความต้องการจำเป็นเหมือนกัน ๆ กัน เช่น การอยู่รอด อาหาร และเพศ
3. สภาพแวดล้อมและความสัมพันธ์ในทุกวัฒนธรรมคล้ายคลึงกันมาก เช่น มีบิดามารดาซึ่งเป็นเพศตรงกันข้าม มีการแข่งขันกับพี่น้อง มีศิลปะ ศาสนา ภาษา ระบบครอบครัว
4. วัฒนธรรมทั้งหลายมีความคล้ายคลึงกันในเรื่อง อารมณ์ ความรู้สึก และทัศนคติ เช่น ความอิจฉาริษยา ความยกย่องนับถือ และความต้องการในเรื่องเหล่านี้

ข้อมูลทางวัฒนธรรมมีความสำคัญในการสรุปความเป็นสัมพัทธ์นิยม หรือสัมบูรณ์นิยมเพียงไร จากข้อสรุปข้างต้นการที่สังคมมีความแตกต่างกันในเรื่องถูกและผิดก็สรุปไม่ได้ว่าสังคมหนึ่งถูกอีกสังคมหนึ่งผิดหรือถูกทั้งคู่ ความเชื่อว่าจะไรถูกหรือผิดไม่ทำให้สิ่งที่เชื่อต้องถูกหรือผิดจริง ๆ กล่าวคือความเชื่อไม่มีอะไรสัมพันธ์กับความจริงและเนื่องจากความเชื่อเป็นเรื่องที่ยอมรับในวัฒนธรรมหนึ่งจึงมิได้หมายความว่าต้องจริงหรือเท็จหรือแม้แต่จริงโดยสัมพันธ์กับสังคมนั้น ๆ

ในเรื่องหลักการทางวัฒนธรรมที่เหมือน ๆ กันในทุกสังคมก็เช่นกันมิได้หมายความว่าจะต้องถูกต้องหรือสัมบูรณ์ ส่วนเรื่องการที่คนมีความต้องการจำเป็น อารมณ์หรือทัศนคติเหมือน ๆ กัน ก็บอกไม่ได้ว่าสถานะที่เป็นอยู่นั้นดีหรือไม่ดี

3. สัมพัทธ์นิยมทางจริยศาสตร์ (ethical relativism)

สัมพัทธ์นิยมทางจริยศาสตร์อ้างสัมพัทธ์นิยมทางวัฒนธรรมเป็นเหตุผลคือจากเหตุผลที่ว่า โดยข้อเท็จจริง สังคมทั้งหลายต่างก็ยึดถือว่าจะไรถูกอะไรผิดต่างกันจึงสรุปว่าไม่มีความถูกผิดสัมบูรณ์แต่ถูกผิดมีลักษณะสัมพันธ์กับสังคมนั้น ๆ สัมพัทธ์นิยมทางจริยศาสตร์ก็พิจารณาได้ทั้งในแง่กฎและหลักการเช่นเดียวกับสัมพัทธ์นิยมทางวัฒนธรรม

1. สัมพัทธ์นิยมทางจริยศาสตร์แบบกฎ ถือว่าไม่มีกฎชุดใดที่ถูกสำหรับทุกคนหรือทุกกลุ่มคนในทุกสภาพแวดล้อม สิ่งที่ถูกในวัฒนธรรมหนึ่งไม่จำเป็นต้องถูกในอีกวัฒนธรรมหนึ่ง ไม่มีกฎชุดใดที่กำหนดความประพฤติที่ถูกต้องให้แก่มนุษย์ทุกคนได้ ความคิดนี้ดูเหมือนถูกต้อง เพราะในสังคมที่น้ำหายาก กฎเกี่ยวกับการประหยัดน้ำก็จำเป็น แต่ในสังคมที่น้ำมีเกินต้องการก็ไม่จำเป็นต้องมีกฎดังกล่าว แต่การประหยัดน้ำเพราะอะไรกับการประหยัดน้ำมีหรือไม่เป็นคนละเรื่อง การที่สังคมมีน้ำมากและคนไม่ต้องประหยัดน้ำก็ยังสามารถได้ว่าในสังคมเช่นนั้นการประหยัดน้ำยังเป็นสิ่งที่ดีหรือไม่ สัมพัทธ์นิยมทางวัฒนธรรมอธิบายว่า สิ่งที่คนประพฤติปฏิบัติและถือว่าดีนั้นเป็นเพราะเหตุอะไรซึ่งเป็นการบรรยายข้อเท็จจริงทางสังคม แต่ข้อเท็จจริงทางสังคมเป็นอย่างไรกับสิ่งที่เป็นข้อเท็จจริงทางสังคมนั้น ๆ ดีหรือไม่เป็นเรื่องสองเรื่องที่แตกต่างกัน คนบางคนเอาเปรียบ คนบางคนไม่เอาเปรียบ นี่เป็นข้อเท็จจริงทางสังคม การเอาเปรียบเป็นข้อเท็จจริงทางสังคม แต่

เราก็ไม่จำเป็นต้องถือว่าการเอาเปรียบเป็นสิ่งที่ดี “เป็น” กับ “ควรเป็น” หรือ “เป็น” กับ “ดี” ย่อมแตกต่างกัน การสรุปจากสิ่งที่เป็น” ไปสู่ “ควร” จึงไม่มีเหตุผล

2. ในระดับหลักการ การถือกฎประหยัดน้ำของสังคมที่ขาดน้ำ กับการไม่ถือกฎดังกล่าวในสังคมที่มีน้ำเหลือเฟือ อาจมาจากหลักการเดียวกันคือ การรักษาคนส่วนใหญ่ให้อยู่รอด แต่เราก็ถามได้อีกว่า หลักการให้คนส่วนใหญ่อยู่รอดเป็นหลักการที่ดีเสมอไปหรือ หลักการที่ “เป็น” คือ หลักการที่ “ควร” หรือไม่ หลักการอยู่รอดของผู้ที่เหมาะสมเป็นหลักการที่ “ควร” หรือ “ดี” หรือไม่ นี่คือปัญหาที่สัมพัทธนิยมทางจริยศาสตร์ตอบไม่ได้ และการที่แนวคิดที่เราเห็น ๆ อยู่และเป็นเรื่องที่เราเข้าใจได้ง่าย ๆ ไม่เป็นที่ยอมรับของนักจริยศาสตร์ จึงมีผู้ที่เชื่อว่ามีการกระทำที่ดีจริง ๆ แบบสัมบูรณ์ ไม่ใช่สัมพัทธ์ ความเชื่อดังกล่าวมีหลายแนว

3. นอกจากเหตุผลสองข้อแรกที่กล่าวซึ่งเป็นเหตุผลทางวัฒนธรรมแล้วยังมีเหตุผลอื่นคือความพอใจหรือไม่พอใจของมนุษย์ สิ่งเดียวกันหรือการกระทำอย่างเดียวกันอาจทำให้เราพอใจหรือไม่พอใจต่างกันในเวลาและสถานการณ์ที่ต่างกัน คนแต่ละคนก็พอใจหรือไม่พอใจ พอใจมากหรือน้อยต่างกันในเรื่องหรือการกระทำอย่างเดียวกัน ถ้าพอใจก็ว่าดี พอใจมากก็ว่าดีมาก ไม่พอใจก็ว่าเลวหรือชั่ว ไม่พอใจก็ว่าเลวมาก หรือชั่วมาก คำทางศีลธรรมหรือคำทางความประพฤติเป็นเพียงคำที่ใช้แสดงความพอใจหรือไม่พอใจ มิใช่คำที่ระบุถึงคุณค่าที่มีอยู่จริงใด ๆ เพราะคุณค่าเช่นนั้นไม่มีและระบุไม่ได้ โดยข้อเท็จจริงเราเห็นแต่การตัดสิน ซึ่งเป็นไปตามความรู้สึก ดี ชั่ว เป็นคำบรรยายความรู้สึกหรือแสดงความรู้สึกเท่านั้น ความเข้าใจว่าคุณค่าทางจริยธรรมมีอยู่จริง และเป็นสิ่งตายตัวเป็นความหลงผิด คุณค่าทางจริยธรรมเป็นอัตวิสัย (subjective) ขึ้นกับอารมณ์ของแต่ละคน เวสเตอร์มาร์ค (Edward Westermarck) เป็นผู้หนึ่งที่มีแนวคิดแบบนี้ เขากล่าวแย้งนักวัตถุวิสัย (objectivist) ที่เชื่อว่าคุณค่าทางจริยธรรมเป็นจริงและตายตัว ไม่ขึ้นกับผู้ใดสิ่งใดไว้ดังนี้

แต่ถึงแม้เราไม่อาจจะกล่าวหาว่าชาววัตถุวิสัยพูดเกินความจริงเมื่อบรรยายว่าการเปลี่ยนแปลงทางด้านความรู้ทางวิชาการของเราเปลี่ยนแปลงทางด้านความเชื่อทางศีลธรรม กระนั้นพวกเขาก็ผิดพลาด ด้วยมองไม่เห็นวสาเหตุต่าง ๆ ของการเปลี่ยนแปลงทั้งสองนี้ โดยส่วนใหญ่แล้วต่างกันในระดับพื้นฐาน ความแตกต่างกันทางวิชาการอาจขจัดได้ด้วยการสังเกตและไตร่ตรองอย่างพอเพียง เนื่องจากว่าการรับรู้ทางประสาทสัมผัสและปัญญาของเราใกล้เคียงกัน มีผู้กล่าวว่า “ความเชื่อทางศีลธรรมของคนที่มีการศึกษาดีและมีความคิดนั้น เป็นข้อมูลทางจริยธรรมเช่นเดียวกับที่การรับรู้ทางประสาทสัมผัสเป็นข้อมูลทางวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ เช่นเดียวกับ ที่ต้องปฏิเสธข้อมูลบางอย่างที่อยู่ในประเภทหลังเพราะถือว่าเป็นมายา เราก็ต้องปฏิเสธข้อมูลบางอย่างในประเภทแรกด้วยเหตุผลเดียวกัน และเราปฏิเสธข้อมูลประเภทหลังก็ต่อเมื่อขัดแย้งกับข้อมูลอื่นทางประสาทสัมผัสที่ถูกต้องกว่าในขณะที่เราปฏิเสธในประเภทแรกก็ต่อเมื่อขัดแย้งกับความเชื่ออย่างอื่นซึ่งผ่านการทดสอบด้วยวิธีไตร่ตรองมาแล้วได้ดีกว่า” แต่แน่นอนว่ามีความแตกต่างอย่างมหาศาลระหว่างความเป็นไปได้ในการที่จะประสานข้อมูลทางประสาทสัมผัสที่ขัดแย้งกันให้กลมกลืนกัน และความเป็นไปได้ในการ

ประสานความเชื่อมั่นทางศีลธรรมที่ขัดแย้งกันให้กลมกลืนกัน เมื่อข้อมูลทางประสาทสัมผัสได้จากวัตถุเดียวกันมีความแตกต่างกัน อย่างเช่นเมื่อวัตถุนั้นปรากฏให้เห็นต่างไปภายใต้สภาวะ ภายนอกที่ต่างไปจากเดิม หรือถ้าตาที่มองนั้นเป็นปกติหรือบอดสี เราสามารถอธิบายความผันแปรนี้ได้โดยอ้างถึงสภาพภายนอกหรือโครงสร้างของอวัยวะ และความผันแปรนี้ก็มิได้มีผลกระทบต่อการศึกษาที่เราสามารถมีความรู้เกี่ยวกับสิ่งนั้นตามที่เป็นจริง ดังนั้นเราก็สามารถแยกภาพลวงตาจากการเห็นของจริงได้อย่างง่ายดายอีกด้วยเมื่อเราเรียนรู้จากประสบการณ์ว่าในกรณีของภาพลวงตานั้นวัตถุไม่มีอยู่จริง ส่วนการเห็นของจริงมีวัตถุรองรับ ตรงกันข้าม เราก็รู้ว่ามักจะมี ความขัดแย้งระหว่างความเชื่อมั่นทางศีลธรรมในหมู่ของ “คนที่มีความคิดและการศึกษาดี” และแม้แต่ระหว่าง “ญาณ” ทางศีลธรรมในหมู่นักปรัชญาด้วยกันเอง ซึ่งเห็นกันแล้วว่าลางรอยกันไม่ได้ นี่เป็นสิ่งที่อาจคาดหวังได้ถ้าความเชื่อทางศีลธรรมมีอารมณ์ความรู้สึกเป็นรากฐาน อารมณ์ความรู้สึกทางศีลธรรมขึ้นอยู่กับ การรับรู้ แต่การรับรู้อย่างเดียวกันอาจนำไปสู่ความรู้สึกที่ต่างกันทั้งในด้านคุณสมบัติและพลังแรงของบุคคลที่ต่างกันไป หรือของบุคคลเดียวกันในโอกาสที่ต่างกัน และแล้วก็ไม่มีอะไรที่จะทำให้ความรู้สึกนี้เป็นอย่างเดียวกัน การรับรู้บางอย่างดลบันดาลให้เกิดความกลัวในหัวใจของแทบจะทุกคน แต่ในโลกนี้ก็ยังมีทั้งคนกล้าและคนขลาด ทั้งนี้ไม่ขึ้นอยู่กับว่าคนเหล่านั้นรู้ถึงภัยที่ใกล้เข้ามาได้อย่างถูกต้องหรือไม่ ความทุกข์ทรมานในบางกรณีสามารถเรียกกรองความเวทนาจากหัวใจที่ไร้การอุญยที่สุดได้แทบทุกครั้ง แต่ศักยภาพของมนุษย์ที่จะรู้สึกเวทนามีความแปรผันอย่างมาก ทั้งในแง่ของสิ่งที่เรามีความรู้สึกทางศีลธรรมก็เป็นอย่างเดียวกัน อย่างที่เราได้เห็นไปแล้ว ส่วนใหญ่ความแตกต่างของความรู้สึกทางศีลธรรมขึ้นอยู่กับ การรับรู้ที่ต่างกัน แต่บ่อยครั้งที่เดียวที่ความรู้สึกก็ต่างไปด้วยถึงแม้จะรับรู้อย่างเดียวกัน ความแตกต่างชนิดที่เกิดจากการรับรู้ต่างกันมิได้ขัดแย้งกับความเชื่อที่ว่า การตัดสินใจทางศีลธรรมเป็นสากล แต่เมื่อเราสามารถสืบสาวต้นตอของความแตกต่างของความรู้สึกทางศีลธรรมไป ได้ถึงแนวโน้มที่ต่างคนจะรู้สึกต่างกันไป ในสภาพการณ์อย่างกัน อันเนื่องมาจากการที่ ความรู้สึกเห็นแก่ผู้อื่นที่แต่ละคนมีนั้นมีลักษณะเฉพาะตัวต่างกันออกไป ก็หมายความว่า ความเชื่อที่ว่า การตัดสินใจทางศีลธรรมมีความเป็นสากลก็เป็นความหลงผิด

อาจมีผู้เถียงว่า เมื่อมีการเข้าใจข้อเท็จจริงอย่างพอเพียง ความเชื่อทางศีลธรรมจะไม่ต่างกันถ้าเพียงแต่ว่าสำนึกทางศีลธรรมของมวลมนุษย์ “ได้รับการพัฒนาอย่างพอเพียง” ...แต่ที่เรียกว่าเป็นความสำนึกทางศีลธรรมที่ได้รับการพัฒนาแล้วอย่างพอเพียงนั้นหมายความว่าอะไร ในทางปฏิบัติแล้ว ข้าพเจ้าคิดว่าคงไม่ได้หมายความว่าอะไรมากไปกว่าการเห็นด้วยกับความเชื่อมั่นทางศีลธรรมของผู้พูดเอง คำกล่าวเช่นนั้นบ่งบอและชวนให้หลงผิด เพราะว่าถ้าต้องการให้หมายถึงอะไรมากกว่านี้ ก็จะเป็นการสมมติไว้ล่วงหน้าว่าการตัดสินใจทางศีลธรรมเป็นสากลซึ่งที่แท้ก็ไม่มี และในขณะที่เดียวกันดูเหมือนว่าจะเป็นการพิสูจน์สิ่งที่ได้สมมติไว้ เรา

อาจกล่าวถึงสติปัญญาที่ได้รับการพัฒนาอย่างเพียงพอที่จะเข้าถึงความจริง เพราะว่าความจริงมีหนึ่งเดียว แต่จะพิสูจน์ว่าความจริงมีหนึ่งเดียวจากข้อเท็จจริงที่ว่าเป็นที่ยอมรับกันโดยสติปัญญาที่ได้รับการพัฒนา “อย่างพอเพียง” นั้นไม่ได้ ความเป็นสากลของความจริงอยู่ที่มีการยอมรับการตัดสินว่าจริงโดยบรรดาผู้ที่มีความรู้อย่างครบถ้วนเกี่ยวกับข้อเท็จจริงในเรื่องนั้น และการอ้างถึงการมีความรู้ที่พอเพียงเป็นการอ้างจากข้อสมมติที่ถูกต้องว่าความจริงเป็นสากลที่ว่า การตัดสินทางศีลธรรมเป็นไปไม่ได้ที่จะมีความเป็นสากลซึ่งเป็นลักษณะของความจริงนั้น เห็นได้ชัดเมื่อเราพิจารณาเห็นว่าคุณศัพท์ที่ใช้มีความหลากหลายไม่เพียงแต่ในทางคุณสมบัติเท่านั้นแต่ในทางปริมาณด้วย ความจริงและความเท็จไม่มีระดับ แต่ความดีและความเลวมี คุณธรรมและความดีงามมีทั้งที่ยิ่งใหญ่กว่าและที่ด้อยกว่า หน้าที่อาจมีความเคร่งครัดมากหรือน้อย และถ้าความถูกต้องไม่มีระดับ เหตุผลก็คือ ความถูกต้องหมายถึงว่าสอดคล้องกับกฎของหน้าที่...

การที่การประเมินค่าทางศีลธรรมมีความแตกต่างกันในแง่ปริมาณนั้นก็เนื่องมาจากความโน้มนำทางศีลธรรมทั้งหมดมีที่มาจากอารมณ์ความรู้สึก ความรู้สึกมีความแตกต่างกันทางด้านความรุนแรงอย่างที่ไม่สามารถกำหนดไม่ได้ และความรู้สึกทางศีลธรรมก็ไม่ใช่ข้อยกเว้นของกฎนี้ ที่จริงแล้ว อาจสงสัยได้อย่างมีเหตุผลว่า ความประพฤติแบบเดียวกันจะทำให้คนสองคนเกิดความรู้สึกเห็นชอบหรือไม่เห็นชอบด้วยในระดับที่เท่ากันพอดีหรือไม่

4. สัมบูรณ์นิยม (absolutism)

“คนเราเป็นสัตว์ประเสริฐ รู้จักผิดชอบชั่วดี” “คนเรามีมโนธรรมในจิตใจ” “ศีลธรรมทำให้คนเป็นคน” “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” คำพูดเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า คนจำนวนมากเชื่อว่า ดีชั่วถูกผิดหรือค่าทางความประพฤติของมนุษย์เป็นสิ่งตายตัว ไข่แยกคนดีคนชั่ว การกระทำที่ดีที่ชั่ว คนกับสัตว์เดรัจฉานและเป็นสิ่งที่ทำให้คนสูงกว่าสัตว์อื่น

หากดีชั่วถูกผิดเป็นเรื่องความรู้สึกพอใจไม่พอใจของคน ของสังคม หรือเป็นไปตามสภาพแวดล้อมของสังคม ก็เท่ากับไม่มีมาตรฐานทางศีลธรรม ไม่มีความดี ความชั่ว การกระทำที่ดีและชั่วก็ไม่มี เพราะการกระทำอย่างเดียวกันวันนี้อาจดี อีกวันหนึ่งอาจไม่ดี ดีหรือไม่ดีจึงไม่ใช่ลักษณะที่อยู่ในการกระทำ แต่เป็นลักษณะที่สิ่งภายนอกการกระทำ กำหนด หรือขึ้นกับสิ่งอื่นที่ไม่ใช่การกระทำหรือผู้กระทำนั้น ๆ ถ้าดีชั่วถูกผิดไม่มีความหมายตายตัว คนเราก็ไม่จำเป็นต้องทำดี และไม่ต้องเป็นคนดี เพราะการทำดีจะเป็นเพียงเรื่องของการหาประโยชน์ การทำให้เราพอใจ การทำตามคำสั่งที่กำหนดเพื่อจะได้รับผลประโยชน์หรือความยกย่องจากสังคม ไม่มีการทำดีเพราะเป็นสิ่งที่ดี ไม่มีคนดีที่เพราะเป็นผู้ยึดมั่นและปฏิบัติในสิ่งที่ดี

คนที่ทำดีส่วนมากมิได้เชื่อเช่นนั้น แต่ทำดีเพราะสิ่งนั้นดีทำดีโดยไม่ปรารถนาสิ่งใดตอบแทน หรือปรารถนาให้ความดีดำรงอยู่ คนเหล่านี้มิใช่ไม่รู้ว่าคุณเรามีความพอใจไม่พอใจไม่เหมือนกัน สังคมยึดถือ

คุณค่าแตกต่างกัน แต่เขาไม่เห็นว่าคุณค่าต่างดังกล่าวนี้เป็นหลักฐานที่เพียงพอว่าความดีที่แท้ไม่มีอยู่และความดีหรือคุณค่าทางจริยะอื่น ๆ เป็นสัมพัทธ์และเป็นอัตวิสัย

4.1 ความหมายของคำว่า สัมบูรณ์

คำว่า สัมบูรณ์มีความหมายตรงข้ามสัมพัทธ์คือเป็นสิ่งสัมบูรณ์ในตัว ไม่ขึ้นกับสิ่งใดหรือเงื่อนไขใด ๆ เป็นอยู่ด้วยตัวเอง ไม่ผันแปรเป็นความจริงสากลซึ่งจริงเสมอ สิ่งสัมบูรณ์มีลักษณะเป็นนามธรรม เช่น พระเจ้า นิพพาน กฎแห่งกรรม กฎธรรมชาติ ค่าทางศีลธรรม ผู้ที่เชื่อในความจริงสัมบูรณ์จึงไม่อาจยอมรับความคิดว่าคุณค่าทางจริยะเป็นสัมพัทธ์ นักปรัชญาสัมบูรณ์นิยมมักจะคัดค้านความคิดของสัมพัทธ์นิยมทางจริยศาสตร์ ท่านหนึ่งก็คือ สเตซ (W.T. Stace) ซึ่งท่านได้ให้ข้อคัดค้านดังนี้

แนวคิดที่ว่าสังคมมีความเชื่อต่างกัน สังคมเดียวกันต่างยุคสมัยหรือสังคมยุคสมัยเดียวกันต่างสังคมกันอาจมีความเชื่อไม่เหมือนกันนั้นล้วนเป็นที่ยอมรับไม่ว่าจะเป็นฝ่ายที่เชื่อว่าค่าทางจริยะตายตัวหรือสัมพัทธ์ ต่างกันแต่พวกเขาที่ถือว่าค่าทางจริยะเป็นสิ่งตายตัวจะถือว่าในบรรดาความเชื่อเหล่านั้นบางความเชื่อเป็นสิ่งที่ผิด แต่พวกเขาสัมพัทธ์นิยมจะถือว่าการกระทำเดียวกันในสังคมเดียวกัน สมัยหนึ่งถูกแต่อีกสมัยหนึ่งผิด หรือการกระทำเดียวกันในสังคมหนึ่งถูกแต่ในอีกสังคมหนึ่งผิด หากคนสองฝ่ายถือว่าความคิดของตนเป็นเรื่องเกี่ยวกับมาตรฐานทางจริยะแล้วสองฝ่ายนี้ก็ใช้คำว่า “มาตรฐาน” แตกต่างกัน

“มาตรฐาน” สำหรับพวกเขาสัมพัทธ์นิยมมีความหมายเพียงเป็นความเชื่อของกลุ่มคนในสังคมหนึ่ง ๆ ในสมัยหนึ่ง หรือคืออะไรก็ตามที่สังคมนั้นในขณะนั้นคิดว่าถูก แต่ไม่เคยถามว่า มาตรฐานในการใช้คำว่ามาตรฐานเช่นนี้ถูกหรือไม่ ส่วนพวกเขาสัมบูรณ์นิยมซึ่งเชื่อว่ามาตรฐานที่ตายตัว ใช้คำว่า “มาตรฐาน” ในความหมายว่า เป็นสิ่งที่จริงหรือถูกต้อง ซึ่งต่างกับสิ่งที่มีผู้เห็นว่าถูกต้อง ขึ้นชื่อว่าความถูกต้องแล้ว ไม่ว่าจะใครจะมีความเห็นอย่างไรก็ต้องถูกต้องเสมอ สัมพัทธ์นิยมไม่เพียงแต่จะถือว่าสิ่งที่ผิดสำหรับคนชาติหนึ่งเป็นสิ่งที่ถูกสำหรับคนอีกชาติหนึ่ง แต่ยังสรุปว่าสิ่งที่ถูกในชาติหนึ่งก็คือสิ่งที่คนชาตินั้นคิดว่าถูกและถ้าคนอีกชาติหนึ่งคิดว่าผิดก็คือสิ่งที่ผิดในชาตินั้น ความเชื่อเหล่านั้นเป็นความถูกต้องของสังคมหรือประเทศนั้น ๆ ความถูกต้องทางศีลธรรมกลายเป็นสิ่งเดียวกับความเชื่อเกี่ยวกับศีลธรรมของคนในแต่ละเวลาและสถานที่ เท่ากับสัมพัทธ์นิยมเชื่อว่า ความแตกต่างระหว่างความถูกต้องกับความเชื่อถูกต้องเป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ ดังนั้นจึงไม่มีมาตรฐานใด ๆ เป็นวัตถุวิสัย ไม่มีมาตรฐานใด ๆ เป็นสากล เมื่อพิจารณาในสังคมแต่ละยุคสมัย เมื่อมาตรฐานที่เป็นวัตถุวิสัยไม่มีก็ไม่จำเป็นอะไรที่แต่ละคนในสังคมจะต้องยอมรับมาตรฐานที่คนอื่น ๆ ในสังคมเชื่อ เพราะเป็นเรื่องอัตวิสัย ความรู้สึกส่วนตัวของแต่ละคนเท่านั้นที่เป็นมาตรฐานสำหรับเขา และสังคมก็ไม่มีสิทธิอะไรที่จะบอกว่ามาตรฐานของสังคมถูกต้องกว่า

สัมบูรณ์นิยมถือว่าความหมายของคำว่า มาตรฐาน มีสองความหมาย มาตรฐานในความหมายแรกคือค่าทางจริยะที่แปรเปลี่ยนได้ซึ่งสัมพัทธ์นิยมเชื่อว่าเป็นความหมายเดียวที่มีอยู่ มาตรฐานในความหมายที่สองหมายถึงสิ่งที่เที่ยงแท้ถาวร ไม่ขึ้นกับสิ่งใด สัมบูรณ์นิยมถือว่ามาตรฐานสองความหมายนี้แตกต่างกัน

การที่สัมพัทธนิยมถือว่ามีมาตรฐานมีเพียงความหมายเดียวซึ่งเป็นมาตรฐานแบบสัมพัทธ์ ไม่มีมาตรฐานสากล ก็เนื่องจากมีความเชื่อที่หลากหลายเกี่ยวกับมาตรฐานทางศีลธรรมในสังคมต่าง ๆ แต่เรื่องนี้ทั้งสัมพัทธนิยมและสัมบูรณ์นิยมต่างก็ยอมรับว่าจริง สัมพัทธนิยมสรุปเอาทันทีว่าเมื่อแตกต่างกันก็หมายความว่าไม่มีสิ่งที่ถูกต้องแท้จริง แต่สัมบูรณ์นิยมเห็นว่าความแตกต่างเกิดจากความไม่รู้ของมนุษย์ว่าอะไรเป็นมาตรฐานจริง ความรู้ในสาขาอื่นที่ไม่ใช่จริยศาสตร์ก็มีความแตกต่างกันเช่นชาวกรีกโบราณบางคนเชื่อว่าโลกกลมแบนเหมือนจานลอยอยู่ในน้ำ บางคนเชื่อว่าโลกเป็นรูปทรงกระบอก หากอ้างเหตุผลแบบสัมพัทธนิยมก็จะต้องสรุปว่าโลกไม่มีลักษณะแน่นอน กลมและแบนสำหรับคนกลุ่มหนึ่ง ทรงกระบอกสำหรับคนอีกกลุ่มหนึ่ง และกลมเป็นทรงกลมสำหรับอีกกลุ่มหนึ่ง ไม่มีรูปร่างที่แท้หรือหารูปร่างใดเป็นรูปร่างที่แท้ไม่ได้ ความเห็นที่แตกต่างกันมิได้เป็นเครื่องพิสูจน์ว่ามาตรฐานที่แท้จริง ไม่มีอยู่ งานของนักมานุษยวิทยาไม่ได้เพิ่มหลักการอะไรใหม่เกี่ยวกับความหลากหลายทางความเชื่อศีลธรรมของมนุษย์ ก่อนที่วิชามานุษยวิทยาจะเจริญ คนก็มีความเห็นหลายหลากในเรื่องศีลธรรมอยู่แล้ว ความรู้ทางมานุษยวิทยาไม่ได้ช่วยให้สัมพัทธนิยมถูกหรือผิดมากไปกว่าเดิมเลย

เหตุผลของสัมพัทธนิยมน่าจะอยู่ที่ว่า ไม่เคยมีใครสามารถบอกได้เลยว่าอะไรเป็นเหตุผลที่จะยืนยันได้ว่ามีมาตรฐานสากลที่ตายตัว เช่น ถ้ามีกฎสากลว่า “มนุษย์จะต้องไม่เห็นแก่ตัว” ใครเป็นผู้กำหนดกฎนี้ และทำไมจึงเป็นกฎสากล ในสมัยก่อนเราอาจอ้างพระเจ้าซึ่งก็คงจะใช้ได้ในหมู่ผู้ที่ศรัทธาในพระเจ้า แต่สำหรับผู้ที่ไม่เชื่อพระเจ้าจะอธิบายเรื่องนี้ให้เขาเชื่อได้อย่างไร เพราะการอ้างพระเจ้านั้นก็จะกลายเป็นเรื่องสัมพัทธ์คือขึ้นอยู่กับศาสนา และศรัทธาก็ไม่อาจนำมาอ้างในหมู่คนที่ไม่มีศรัทธาได้

เหตุผลที่สับสนนำมาได้แย้งในเรื่องนี้ก็คือ 1. อาจมีทฤษฎีที่เป็นรากฐานของมาตรฐานสากลดังกล่าว แต่ไม่มีใครค้นพบ หรือ 2. การพิสูจน์ว่า “ไม่มีทฤษฎีใด ๆ ที่จะเป็นรากฐานให้แก่ศีลธรรมสากลได้” เป็นเรื่องที่ทำไม่ได้เพราะการพิสูจน์ว่า “ไม่มี” นั้นเราไม่อาจทำได้ในกรณีอดีตที่ห่างไกลจนเราไม่รู้ หรืออนาคตที่ยังไม่เกิดเหมือนกับพูดว่า “ไม่มีหงส์สีเขียว” ซึ่งเป็นจริงในปัจจุบัน แต่ใครจะรู้ว่าในอดีตไม่มีหงส์สีเขียว หรือในอนาคตจะไม่มีหงส์สีเขียว

เหตุผลที่สำคัญกว่าซึ่งสับสนน่าจะกล่าวในที่นี้ก็คือ ความแตกต่างทางความเชื่อในปัจจุบันนั้นอาจจะมีความเชื่อเป็นสิ่งที่ถูกต้องก็ได้ แต่การที่สัมพัทธนิยมเชื่อว่าถูกทั้งหมดจึงทำให้ไม่เคยเปรียบเทียบและพิจารณาว่าความเชื่อใดถูก แต่ถึงสัมพัทธนิยมจะทำเช่นนั้นก็ทำไม่ได้เพราะสัมพัทธนิยมไม่เชื่อมาตรฐานสากลเสียตั้งแต่ต้น สัมพัทธนิยมจึงมิได้พิสูจน์หรือทำอะไรเลยเกี่ยวกับมาตรฐานทางศีลธรรม คำพูดของสัมพัทธนิยมเป็นคำพูดที่ไม่ต้องใช้ความคิดอะไรเป็นแต่เพียงรายงานข้อเท็จจริงทางสังคมเท่านั้นและการตัดสินว่า “ถูก” หรือ “ควร” ของสัมพัทธนิยมในทุกกรณีก็เป็นการนำเอาคำที่เกี่ยวกับมาตรฐานสากลมาใช้เพื่อให้ดูเหมือนเป็นความคิดที่มีมาตรฐานโดยที่แท้จริงแล้วเป็นการสรุปจาก “ข้อเท็จจริง” ไปสู่ “คุณค่า” หรือจาก “เป็น” ไปสู่ “ควร” อย่างลอย ๆ ปราศจากเหตุผลหรือรากฐานใด ๆ

สเตชโต้แย้งสัมพัทธนิยมโดยเน้นที่ผลของความคิดแบบสัมพัทธนิยมมากกว่า แต่ก็มีแนวคิดข้างต้นประกอบอยู่ สเตชโต้แย้งดังนี้

1. ถ้าคิดแบบสัมพัทธนิยมอย่างถึงที่สุดแล้ว ก็จะเป็นการทำลายศีลธรรมจนหมดสิ้น เพราะขาดผลทางปฏิบัติอย่างสิ้นเชิง ทำให้มนุษย์ยอมรับสภาพที่เป็นอยู่ เพราะสภาพที่เป็นอยู่ก็คือสภาพที่ดีที่สุดแล้วสำหรับสังคมนั้น มนุษย์จึงไม่คิดหาโลกที่ดีกว่า ไม่มีความใฝ่ฝันอันเป็นคุณสมบัติสูงสุดของมนุษย์ เช่นการที่สังคมหนึ่งฆ่าพ่อแม่เพราะเหตุผลทางสภาพแวดล้อม หากคิดว่าดีอยู่แล้ว ก็ไม่เกิดความพยายามที่จะพัฒนาใด ๆ ที่จะให้ไม่ต้องฆ่าพ่อแม่

2. เมื่อมาตรฐานที่มีจริงมีเพียงมาตรฐานที่สังคมแต่ละสังคมยึดถือ ความพยายามเปรียบเทียบมาตรฐานที่แตกต่างกันของสังคมทั้งหลายในแง่คุณค่าทางศีลธรรมจึงไม่มีความหมายใด ๆ จึงไม่มีระเบียบใดที่เลวระเบียบใดที่ดีแต่กลายเป็นระเบียบที่ดีทั้งหมด

โดยปกติเรามักจะตัดสินระเบียบของสังคมว่าบางระบบดี บางระบบไม่ดี แม้จะเป็นการยากที่จะให้ยุติธรรม แต่ปัญหาอยู่ที่ว่าเราไม่ได้ใช้มาตรฐานร่วมซึ่งถ้าเราตกลงร่วมกันในเรื่องมาตรฐานร่วมที่จะใช้ตัดสินได้ การตัดสินก็ไม่จำเป็นต้องลำเอียง แต่สัมพัทธนิยมก็ปฏิเสธมาตรฐานร่วมเช่นนั้นเสียแต่ต้นแล้ว โดยถือว่ามาตรฐานของชาวจีนก็ใช้ได้เฉพาะชาวจีน มาตรฐานของชาวไทยก็ใช้ได้เฉพาะชาวไทย แต่ที่จริงทั้งชาวจีนและชาวไทยก็เป็นมนุษย์จะมีมาตรฐานสำหรับมนุษย์ได้หรือไม่

3. ถ้ายอมรับความคิดแบบสัมพัทธนิยม จะไม่มีอะไรจริงเลย เพราะไม่มีมาตรฐานใด ๆ ที่จะใช้เป็นพื้นฐานในการตัดสินว่าอะไรจริงหรือไม่จริง

4. การยอมรับความคิดแบบสัมพัทธนิยม ทำให้ความก้าวหน้าทางศีลธรรมเป็นเรื่องไร้สาระ เราไม่อาจพูดได้ว่ามนุษย์ที่เคร่งศาสนาในปัจจุบันมีความเจริญทางศีลธรรมมากกว่าคนป่าที่ล่าหัวมนุษย์

5. การตัดสินทางศีลธรรมเป็นไปไม่ได้แม้แต่ในสังคมเดียวกันในยุคเดียวกันซึ่งถือมาตรฐานทางศีลธรรมร่วมกัน เพราะในสังคมก็ย่อมจะมีกลุ่มและแต่ละกลุ่มก็มีความเชื่อของตน เพราะมีกลุ่มหลายแบบเช่น กลุ่มทางเชื้อชาติ กลุ่มคนเคร่งศาสนา ครอบครัว กลุ่มอาชีพ แต่ละกลุ่มก็มีความคิดความเชื่อต่างกัน จะกำหนดอะไรเป็นมาตรฐานและจะพิจารณาจากกลุ่มแบบใด แต่ถ้าเราอาศัยคนส่วนใหญ่ ก็จะกลายเป็นว่าใครพวกมากกว่าก็ได้เปรียบทางศีลธรรมเพราะจะกลายเป็นความเห็นที่เป็นตัวแทนของกลุ่มทั้งหมด แต่ถ้าเราถือว่าทุกกลุ่มถูกต้องหมด มาตรฐานศีลธรรมของกลุ่มใจก็ตองนับว่าถูกต้องเท่า ๆ กับศีลธรรมของพระสงฆ์

ตามที่กล่าวมาแล้วนี้ การยอมรับว่าคุณค่าเป็นสิ่งสัมพัทธ์ไม่อาจจะตอบปัญหาทางศีลธรรมได้ แม้แต่จะใช้อะไรเป็นมาตรฐานในการตอบปัญหาก็ยังหาไม่ได้

4.2 สัมบูรณ์นิยมกับศาสนา

เรื่องที่อยู่ขัดแย้งกันโดยตรงข้ามอาจไม่ขัดแย้งกันถ้ามองดูในกรอบที่ใหญ่กว่าซึ่งครอบคลุมทั้งสองเรื่องนั้นไว้ ค่าทางจริยะเป็นสัมพัทธ์หมายความว่าค่าทางจริยะไม่ได้มีอยู่จริง เป็นของสมมติขึ้นตามแต่ใจคนหรือสังคมต้องการ ค่าทางจริยะเป็นสัมบูรณ์หมายความว่าค่าทางจริยะมีอยู่จริง ดีชั่วมีจริง ให้ผลจริง ตัดสินได้

จริงอย่างเป็นสากล มองในกรอบของสัมพัทธนิยมก็เห็นแต่ตัวอย่างของกรณีที่ดีชั่วเป็นเรื่องส่วนบุคคล เป็นเรื่องแต่ละสังคม บอกไม่ได้ว่าความคิดของใครหรือสังคมใดดีกว่ากัน สังคมนอบรมสืบต่อกันไปในกลุ่มในสังคม มองในกรอบของสัมบูรณ์นิยมก็เห็นการเปรียบเทียบ การโต้แย้ง การเห็นพ้องต้องกันในเรื่องดีเรื่องชั่ว การเปรียบเทียบได้และการโต้แย้งได้ ทำให้มีการเลือกได้ว่าอะไรดีกว่ากัน หากใช้เหตุผล ใช้ปัญญาอย่างเต็มที่ก็สามารถเข้าถึงความดีแท้ ๆ ความชั่วแท้ ๆ เหมือนดังการเข้าสู่โลกของแบบ (Idea) ของเพลโต การโต้แย้งกันด้วยเหตุผลระหว่างผู้มีความรู้ การค้นหาเหตุผลจากหลาย ๆ ฝ่ายมาประมวล และตัดสินอย่างวิธีเขียนบทสนทนาของเพลโต นั้นเห็นได้ว่าทำให้เกิดความเข้าใจเพิ่มขึ้น เห็นทั้งส่วนที่ไม่ถูกต้องและที่ถูกต้องมากขึ้น แม้เราไม่ได้ความเห็นพ้องต้องกันเป็นเอกฉันท์แต่ความเข้าใจที่เพิ่มขึ้นก็แสดงว่าความเป็นวัตถุวิสัยของค่าทางจริยะมีอยู่

4.3 จุดหมายสูงสุดของชีวิต

เมื่อเราคิดถึงสิ่งที่ “ควร” เรากำลังคิดถึงสิ่งที่สูงค่าซึ่ง “เป็น” อยู่หรือสูงค่ากว่าสิ่งที่ “เป็น” อยู่ การพูดว่า ดี ชั่ว จะไม่มีความหมายอะไรถ้าไม่มีการเปรียบเทียบกับจุดหมายสูงสุด การเปรียบเทียบกับจุดหมายสูงสุดในสังคมเดียวกันจะไม่ทำให้มนุษย์ได้ประโยชน์อะไรมากนักเพราะไม่อาจนำมาใช้ในระบับนานาชาติได้ แต่ในปัจจุบันเราก็สามารถพูดเรื่องเกี่ยวกับคุณค่าทางจริยะได้ในระดับนานาชาติมากขึ้นเช่น การพูดถึง เสรีภาพ สิทธิมนุษยชน มนุษยธรรม หรือวัฒนธรรม แสดงว่ามนุษย์เราสามารถเข้าใจข้ามวัฒนธรรมได้ในเรื่องค่าทางจริยะแม้ว่าอาจจะยังไม่มีจุดหมายสูงสุดที่ชัดเจนร่วมกัน

คำว่า ดี หรือ ชั่ว ย่อมบ่งถึงจุดหมายสูงสุด การที่จะพูดว่าสิ่งใดดีหรือไม่ดีนั้น จะต้องรู้ว่า ดีคืออะไร การที่สังคมหนึ่งสามารถตัดสินได้ว่าการกระทำของคนในสังคมดีหรือไม่ ก็ต้องดูว่าสอดคล้องกับ “ดี” ที่สังคมนั้นกำหนดไว้มากน้อยเพียงไร “ดี” ที่แต่ละสังคมยึดถือซึ่งต่างกัมนั้นก็สามารถหาเกณฑ์กลางหรือจุดร่วมที่จะใช้ตัดสินได้ว่า “ดี” ของสังคมใดดีกว่า ถ้าหากพยายามแล้วโอกาสที่จะรู้และเข้าใจเรื่องค่าทางจริยะก็มีได้

ถ้าเราคิดแบบเพลโตว่าสิ่งที่เป็จุดหมายสูงสุดคือความดีหรือความสมบูรณ์ ดีมากหรือน้อย ก็คือมีลักษณะใกล้เคียงหรือเข้าใกล้ความสมบูรณ์มากหรือน้อย เมื่ออริสโตเติลสอนว่า ปัญญาคือสิ่งสูงสุดของมนุษย์ ความดีสูงสุดของมนุษย์คือการเข้าถึงปัญญาอันบริบูรณ์ การกระทำใดมุ่งไปสู่ปัญญา เช่น การฝึกฝน การศึกษา ก็นับเป็นการกระทำที่ดี ชยัณเรียนดีกว่าไม่ชยัณเรียน พัฒนาเข้าใกล้ปัญญามากเพียงไรก็เป็นการทำดีมากขึ้นเพียงนั้น

ถ้าเราไม่คิดถึงจุดหมายสูงสุดที่เป็นสิ่งอันมีคุณค่าในตัวแล้วก็เท่ากับเราไม่คิดถึงเรื่องคุณค่า เพราะในที่สุดเราจะคิดถึงตัวเราและผลประโยชน์หรือเรื่องมูลค่าเป็นสำคัญ ดังที่พวกสุขนิยมหรือประโยชน์นิยมคิด เราก็จะไม่รู้จักค่านามธรรมที่ไม่ขึ้นกับสิ่งใดคือไม่เป็นสัมพัทธ์ เช่นการช่วยผู้ตกทุกข์ได้ยากอย่างอุทิศตนความกตัญญูต่อผู้มีคุณ ความซื่อสัตย์ซนิตที่ไม่ยอมแพ้ต่อสิ่งเข้ายวนใจ สิ่งเหล่านี้มีอยู่ มีคนที่ประพฤติเช่นนี้อยู่ และคนก็อาจเปลี่ยนใจมาเป็นคนดีในลักษณะเช่นนี้ได้เมื่อได้ฟังเหตุผลและเขาเห็นด้วย

กับเหตุผลนั้น คนพัฒนาตนให้ดียิ่งขึ้น ๆ ก็โดยเหตุที่เห็นจุดหมายสูงสุด ไม่เช่นนั้นนั้นก็เลือกไม่ถูกว่าจะประพฤติปฏิบัติอะไรอย่างไร จุดหมายสูงสุดมักมีสอนในศาสนา การที่สัมบูรณ์นิยมสัมพันธ์กับศาสนาจึงไม่ใช่เรื่องแปลก ดีชั่วในศาสนาก็ล้วนยึดโยงอยู่กับจุดหมายสูงสุดทางศาสนาทั้งสิ้น ในศาสนาพราหมณ์ที่ได้กล่าวมาแล้ว กามและอรรถก็เป็นสิ่งที่ดีแต่ไม่เท่าธรรมะซึ่งเป็นการทำตามหน้าที่อันพระเจ้ากำหนด ธรรมะนั้นก็ยังไม่ดีเท่าโมกษะอันเป็นจุดหมายสูงสุด

ถ้าคนเราถกเถียงกันในเรื่อง กาม ก็อาจมีความเห็นต่างกันได้ในแต่ละกลุ่มคนแต่ละสังคม แต่ถ้าเราพิจารณาเรื่องนี้ในกรอบที่สูงกว่าคือ ธรรมะและโมกษะแล้ว ก็จะตัดสินได้ว่า ความเชื่อของกลุ่มใดถูกต้องกว่า หากพิจารณาแต่ในกรอบหรือระดับกามด้วยกันก็ไม่มีเกณฑ์อะไรตัดสิน และเป็นดังที่นักสัมพัทธนิยมเข้าใจคือตัดสินไม่ได้

5. ความเห็นของพระพุทธศาสนา

5.1 ค่าทางจริยะเป็นจริงเพียงใด

ความเป็นจริงของค่าทางจริยะเราอาจเข้าใจได้ไม่ยากถ้าเราเปรียบเทียบกับเรื่องที่เป็นรูปธรรมกว่า สมมติเรานำปัสสาวะไปให้นักเคมีวิเคราะห์ สำหรับนักเคมี ปัสสาวะเป็นของเหลวซึ่งมีสารประกอบต่าง ๆ อยู่ สารเคมีในสายตาของนักเคมีไม่มีอะไรสกปรก พยาบาลที่ต้องทำงานเกี่ยวข้องกับปัสสาวะอยู่เป็นประจำรู้สึกรังเกียจปัสสาวะน้อยกว่าคนทั่วไป เพราะแม้พยาบาลจะรู้เรื่องความสกปรกของปัสสาวะดีกว่าคนทั่วไป แต่ความสกปรกนั้นก็หมายถึงเชื้อโรค พยาบาลระวังเชื้อโรคมมากกว่าจะเอากลิ่นเป็นตัวตัดสินความสกปรก ในแง่นี้พยาบาลก็คล้ายนักเคมี ส่วนคนทั่วไปรู้สึกที่ปัสสาวะสกปรกมากกว่าที่พยาบาลรู้สึกในแง่ที่เป็นสิ่งอันมีกลิ่นไม่น่าพึงใจ

ถ้าเราพิจารณาอย่างนักสัมพัทธนิยม เราคงสรุปว่า ปัสสาวะสกปรกหรือไม่ก็น้อยเพียงไรขึ้นกับว่าพิจารณาตามความรู้สึกของใคร ตัดสินไม่ได้ว่าปัสสาวะสกปรกหรือไม่ แต่ถ้ามองอย่างพระพุทธศาสนา นักเคมีนั้นมองอย่างถูกต้องตามธรรมชาติหรือความเป็นจริงมากที่สุด คือบอกส่วนประกอบ บอกสีแต่ไม่ตัดสินว่าสกปรกหรือไม่ เพราะความสกปรกเป็นสิ่งที่คนทั่วไปรู้สึก ไม่มีตัวตน พยาบาลอาจจะไม่ได้มองลึกเท่านักเคมีและพยาบาลรู้สึกที่ปัสสาวะสกปรก (ซึ่งถ้าพิสูจน์ทางเคมีแล้วก็อาจไม่มีเชื้อโรคถึงกับเป็นอันตราย) แต่ความสกปรกนี้แม้เป็นสิ่งสมมติ แต่ก็ตัดสินได้อย่างอัตวิสัยคือสกปรกหรือไม่ มากหรือน้อย ดูจากเชื้อโรค ส่วนคนทั่วไปที่รังเกียจว่าสกปรกเพราะเอากลิ่นเป็นตัวตัดสินนั้นนับว่าห่าความจริงมากที่สุดคือ สมมติหรือกำหนดเอาเองว่าสกปรก (ที่จริงมีกลิ่นเหม็นไม่จำเป็นต้องสกปรก) คำว่าสกปรกดังกล่าวเป็นคำที่สมมติขึ้นล้วน ๆ ไม่มีความจริงวัตถุวิสัยอยู่เลย

ดี ชั่ว ก็เช่นกัน คนทั่วไปมักกำหนดเอาตามความรู้สึกพอใจไม่พอใจ ที่นักจิตวิทยานิยามความหมายดีเท่ากับพึงพอใจ และไม่ดีเท่ากับไม่พึงพอใจก็เป็นการนิยามโดยพิจารณาการใช้ดี ชั่วเพียงระดับคนทั่วไปไม่ค่อยมีความไตร่ตรอง

คนที่รอบคอบมากกว่านั้นอาจจะใช้เกณฑ์ของสังคม เช่น ขนบธรรมเนียม ประเพณี จารีต หรือระเบียบต่าง ๆ ของสังคมเป็นตัวตัดสินดีชั่ว ในที่นี้ก็คือสอดคล้องหรือไม่สอดคล้องกับประเพณี นักมานุษยวิทยาและนักสังคมวิทยานิยามในลักษณะนี้ ซึ่งมีเกณฑ์ของสังคมอันเป็นเกณฑ์ที่เกิดจากผลของพฤติกรรมที่กระทบต่อสังคมเป็นเครื่องตัดสิน

พระพุทธานามองลึกกว่านั้นคือ ในทั้งสองกรณีที่กล่าวแล้วดี ชั่ว เป็นสิ่งสมมติ เป็นชื่อเรียกความพึงพอใจ ในกรณีแรกและเป็นชื่อเรียกความสอดคล้องหรือไม่สอดคล้องกับระเบียบสังคม ในกรณีที่สองไม่มีสิ่งที่ดีหรือชั่วอยู่จริง ในแง่ดีชั่วไม่มี ไม่ใช่เพราะแต่ละสังคมมีระเบียบต่างกันและใช้คำดีชั่วเรียกระเบียบที่ต่างกัน แต่ไม่มีเพราะเป็นเพียงชื่อเรียกมิใช่คุณสมบัติ เหมือนเราเรียกสภาวะเป็นเปรต อสุรกาย เดรัจฉาน ว่าทุกขภูมิ เรียกสภาวะเป็นเทวดาชั้นต่าง ๆ ว่า สุคติภูมิ ความจริงที่มีอยู่ก็คือ เปรต อสุรกาย เทวดา... ที่ทุกข์หรือสุข ไม่ได้มีภูมิที่เป็นสถานที่แต่อย่างใด

5.2 ปรมัตถ์ – บัญญัติ

เมื่อนักวิทยาศาสตร์อธิบายเรื่องคน เขาจะวิเคราะห์ลงไปเป็นระบบร่างกายซึ่งประกอบด้วยอวัยวะต่าง ๆ ที่มีส่วนประกอบย่อย ๆ ลงไปเป็นชั้น ๆ จนถึงส่วนประกอบย่อยมาก ๆ เช่นอะตอม มองในแง่ความจริงแท้ก็คืออะตอม อะตอมเป็นความจริงปรมัตถ์ หรือความจริงเนื้อแท้ เมื่อเราเรียกอะตอมที่มารวมกันเป็นอวัยวะจนเป็นรูปเป็นร่างว่า คน เนื้อแท้ก็ยังเป็นอะตอมอยู่ แต่เรียกกลุ่มอะตอมนี้ว่า คน คนจึงเป็นชื่อเรียกสิ่งที่ยวมกันนั้น เมื่อเทียบคนกับอะตอม อะตอมจริงกว่า ในแง่เปรียบเทียบ คน จึงเป็นสิ่งที่ไม่จริงแท้เป็นสังขมมติหรือบัญญัติ

พระพุทธานามองข้อเท็จจริงว่าคนเรามีความอยากกระหายต่าง ๆ ทั้งทางกายทางใจ ทั้งหยาบทั้งละเอียด ทิศทางที่มนุษย์จะดำเนินชีวิตมิได้สองทิศทาง คือ มุ่งไปตามความอยาก สนองความอยาก กับ มุ่งลดและละความอยาก คนที่มุ่งไปทางความอยากเช่นนักสุขนิยมจะเรียกสิ่งสนองความอยากนั้นว่าของดี การสนองความอยากเป็นการกระทำที่ดี คนที่มีทิวี่มานะ ความยึดติดชื่อเสียง เกียรติยศ หน้าตา ก็จะเรียกสิ่งนั้น ๆ ว่าของดี และเรียกการกระทำที่ทำให้ได้สิ่งนั้น ๆ มาว่าเป็นการกระทำที่ดี

พระพุทธานามองเห็นว่าความอยากนำมนุษย์ไปสู่ความทุกข์ที่ต้องดิ้นรนพยายามสนองความอยากจนทำให้ร่างกายต้องตรากตรำมากกว่าที่ควร ทрудโทรม ป่วยไข้ และตายเร็ว ข้อสำคัญคือแย่งเวลาที่จะทำสิ่งอื่นที่ดีว่าไปเสียหมด เช่นทำงานหนักจนไม่มีเวลาดูแลสุขภาพ หรือจนเจ็บป่วยอยู่เนือง ๆ ไม่มีเวลาได้พักผ่อนอย่างเต็มที่ที่จะให้ร่างกายได้สบาย พระพุทธานามองจึงสอนให้คนแสวงหาความสุขทางกายเท่าที่จะทำไม่ให้เกิดทุกข์แก่ร่างกาย เพราะร่างกายยังจำเป็นต้องบริโภค ถ้าขาดแคลนก็เป็นทุกข์ แต่ก็ไม่สอนให้คนบริโภคเกิน

ความสุขที่แท้จริงของมนุษย์คือความสงบทางใจซึ่งจะต้องอาศัยการละความสุขทางกายเป็นเบื้องต้น ละความติดใจในความสุขทางกาย จนกระทั่งสามารถพิจารณากายและวัตถุอย่างปรมัตถ์ เห็นว่าอะไรจริง อะไรสมมติบัญญัติ ละกิเลสที่เป็นเครื่องพันนาการมนุษย์ได้จึงจะถึงความสุขสูงสุด

เมื่อพิจารณาในแง่ดีชั่ว เป็นบัญญัติ ผู้ที่แสวงหาความหลุดพ้น ในที่สุดแล้วก็ต้อง ละ ดีชั่ว คือ ละความเห็นว่าจะไรดี อะไรชั่ว เหมือนนักเคมีจะเรื่องความสกปรก และอยู่กับความจริง คือ สารเคมี ดีชั่วในแง่นี้จึงหมายถึงการมุ่งไปสู่ความหลุดพ้นกิเลสตัณหาหรือมุ่งเข้าหากิเลสตัณหา ถ้ามุ่งหากิเลสก็ชั่ว ถ้ามุ่งละก็ดี ยิ่งละมากก็ยิ่งดีมาก ยิ่งเข้าหากิเลสตัณหา ยิ่งชั่วมาก ละโลก โกรธ หลง ได้มากก็ดีมาก เพิ่มโลก โกรธ หลง มากก็ชั่วมาก การปฏิบัติที่เป็นความจริงปรมาตม์คือเป็นไปเพื่อละหรือเพื่อเพิ่มโลก โกรธ หลง คำว่า ดีหรือชั่วเป็นชื่อเรียกการปฏิบัติดังกล่าว

ถ้ามองในแง่ที่ ดี ชั่ว เป็นชื่อ ดีชั่วก็ไม่มีวัตถุวิสัย แต่ถ้ามองว่ามีการปฏิบัติจริง ดีชั่วซึ่งเป็นชื่อก็เป็นวัตถุวิสัย ตามการปฏิบัติที่มีจริงเป็นจริงนั้นไปด้วย

ดีชั่ว มีอยู่จริงและเป็นวัตถุวิสัยในความหมายดังกล่าว แต่การปฏิบัติก็มีดีมาน้อย ชั่วมาน้อย ดีชั่วจึงไม่ใช่สิ่งสัมบูรณ์ แต่ก็ไม่ใช่สัมพัทธ์กับสังคม เวลา สถานที่ บุคคล หากแต่สัมพัทธ์กับระดับความละเอียด ตัณหา ดีชั่ว ในที่สุดก็ต้องถูกละหมด เหลือแต่ปัญญาที่รู้ปรมาตม์ คือสิ่งทั้งหลายที่มีองค์ประกอบล้วนเป็นทุกข์ และอนิจจัง รูปธรรมและนามธรรมทั้งหลาย ไม่ว่าจะมียोगค์ประกอบหรือไม่มียोगค์ประกอบล้วนเป็นอนัตตา

เราอาจสรุปเรื่องดี ชั่ว ในพระพุทธศาสนาได้ด้วยภาษาที่ดูเหมือนขัดแย้งแต่เป็นไปได้ดังที่อธิบายแล้วคือ ดีชั่วเป็นวัตถุวิสัยแต่เป็นสมมติบัญญัติ และดีชั่วไม่ใช่ความจริงสัมบูรณ์แต่สัมพัทธ์กับความกับความจริงสูงสุด ซึ่งเป็นความจริงสัมบูรณ์ ดีเป็นสิ่งควรกระทำ ชั่วเป็นสิ่งที่ไม่ควรกระทำและควรละที่ได้กระทำแล้ว แต่เป็นสิ่งที่ต้องละให้หมดเมื่อเข้าสู่ความหลุดพ้นอันเป็นจุดหมายสูงสุด

ถ้าพิจารณาในแง่สังคม ดี ชั่ว ก็เป็นวัตถุวิสัย มีกฎมีเกณฑ์ในแง่นี้ต่างกับสัมพัทธ์นิยม แต่แม้ว่าดีชั่วเป็นสากล แต่ก็ไม่ใช่สิ่งสัมบูรณ์ตามความคิดของสัมบูรณ์นิยม พิจารณาในแง่เป็นสิ่งพึงปฏิบัติที่ดีในตัว (intrinsic good) พิจารณาในแง่การดำเนินชีวิตไปสู่ความจริงสูงสุดก็เป็นวิถีทาง (means) และเป็นความดีนอกตัว (extrinsic good)

บทที่ 7

ความดีงามกับประโยชน์ทางวัตถุ

ผลประโยชน์เป็นสิ่งที่ไม่ใคร ๆ ก็ปรารถนา แต่ถ้าหาผลประโยชน์ใส่ตัวผู้เดียว ไม่คำนึงถึงความเดือดร้อนเสียหายของผู้อื่นหรือส่วนรวมก็อาจไม่เป็นที่ปรารถนาและเป็นที่รังเกียจของผู้อื่นและของสังคม

ผลประโยชน์ของส่วนรวมเป็นที่พึงปรารถนายิ่งกว่าผลประโยชน์ส่วนตัวเพราะคนอยู่ในสังคม หากสังคมอยู่ไม่ได้คนก็อยู่ไม่ได้ ผลประโยชน์ของสังคมจึงต้องมาก่อน ผลประโยชน์เกิดแก่สังคมแล้วก็จะแผ่มาสู่คนแต่ละคน

ผลประโยชน์แก่ส่วนรวมนั้นมักจะคิดถึง ความมั่งคั่งร่ำรวย ความมั่งคั่งร่ำรวยนั้นมีคุณประโยชน์มากมาย เพราะทำให้คนมีความสุขกายได้มาก แต่สิ่งอื่นเช่น ความสงบ ความปลอดภัย ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเสียสละ ความซื่อตรง ความเป็นธรรม ฯลฯ ก็มีคุณประโยชน์และอำนวยความสุขได้มาก การคิดถึงแต่ผลประโยชน์ที่เป็นความมั่งคั่งร่ำรวยอาจจะทำให้บกพร่องในเรื่องเหล่านี้ หรืออาจทำลายเรื่องเหล่านี้ กลายเป็นโทษอันใหญ่หลวง

ผลประโยชน์นั้นถ้าได้มาโดยสุจริต โดยไม่เอาเปรียบ ไม่เบียดเบียนก็เป็นสิ่งควรมีควรได้ แต่ถ้าได้มาโดยทุจริต โดยทำลายความดีงาม แม้จะนำผลนั้นไปทำประโยชน์ แม้ประโยชน์นั้นจะเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมยังจะนับเป็นผลประโยชน์อันคุ้มค่าได้หรือไม่ ยังจะนับเป็นประโยชน์อันสะอาดบริสุทธิ์หรือไม่ เช่น หลอกหลวงเอาประโยชน์จากประชาชนแล้ว นำกลับไปสู่ประชาชนเพื่อผลทางการเมืองอันเป็นประโยชน์ตน จะนับเป็นผลประโยชน์แก่ส่วนรวมหรือไม่ สร้างผลประโยชน์แก่สังคมโดยวิธีอันผิดศีลธรรมจะนับว่ามีคุณค่าหรือไม่ เรายกย่องผลประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าผลประโยชน์ส่วนตัว แต่ลำพังผลประโยชน์ส่วนรวมนับว่าเพียงพอแล้วสำหรับตัดสินการกระทำหรือว่าเรายังต้องคำนึงถึงสิ่งอื่นใด

แนวคิดที่ถือผลเป็นหลักกับไม่ถือผลเป็นหลัก (Consequentialist and Non – Consequentialist)

ในวิชาจริยศาสตร์มีแนวคิดสองแนวที่ได้แย้งกันว่าอะไรเป็นหลักสำคัญที่จะใช้เป็นเกณฑ์ตัดสินทางศีลธรรม แนวหนึ่งถือผลเป็นหลักอีกแนวหนึ่งไม่ถือผลเป็นหลัก แนวที่ถือผลเป็นหลักบางทีก็เรียกว่าแนวอันตวาท (teleological theory) แนวที่ไม่ถือผลเป็นหลักบางทีก็เรียกว่าแนวทฤษฎีกรณียธรรม (deontological theory) ในปัจจุบันนิยมใช้คำว่า consequentialist กับ non – consequentialist

1. แนวคิดที่ถือผลเป็นหลัก

ทฤษฎีจริยศาสตร์แนวที่ถือผลมี 2 พวกใหญ่ ๆ คืออัตนิยมทางจริยศาสตร์ (ethical egoism) กับประโยชน์นิยม (utilitarianism) ทั้งสองแนวนี้อธิบายว่าคนเราควรทำในสิ่งที่จะนำผลดีมาให้ สองแนวนี้นี้ต่างกันตรงที่ใครควรเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์ พวกอัตนิยมทางจริยศาสตร์คิดว่าคนเราควรทำเพื่อผลประโยชน์ของตน ส่วนประโยชน์นิยมคิดว่าคนเราควรทำเพื่อผลประโยชน์ของคนทั้งหมด พวกอัตนิยมไม่จำเป็นจะต้องรีบ

ค่าผลประโยชน์ใส่ตัวเสมอไป หากเห็นว่าจะนำความเดือดร้อนหรือเสียประโยชน์ภายหลังก็อาจเลือกทำอย่างเดียวกันพวกประโยชน์นิยมได้ แต่ด้วยเหตุผลคนละอย่าง เช่นการยอมแบ่งผลประโยชน์จะนำผลประโยชน์มาให้ตนมากกว่าการไม่ยอมแบ่งแล้วถูกผู้อื่นต่อต้าน เข้าทำนองอดเปรี้ยวไว้กินหวาน หรือเก็บไว้กินนาน ๆ ส่วนพวกประโยชน์นิมนั้นไม่ได้มุ่งประโยชน์ตน แต่จะคิดว่าการทำเช่นนั้นแม้ตนจะได้รับผลที่ดีแต่ก็อาจเป็นผลร้ายต่อผู้อื่นที่เกี่ยวข้องทั้งหมด แต่ทว่าแม้จะคิดต่างกันเช่นนี้ก็ยังมีข้อเหมือนที่สำคัญคือทั้งสองกลุ่มคำนึงถึงผลของการกระทำ

ส่วนทฤษฎีจริยศาสตร์แนวที่ไม่ถือผลเป็นหลักให้ความสำคัญแก่สิ่งอื่นที่เกี่ยวข้องกับการกระทำมากกว่าผลของการกระทำ เช่น การกระทำนั้นดีหรือไม่ ทำให้ศีลธรรมสูงขึ้นหรือไม่ เป็นไปตามพระประสงค์ของพระเจ้าหรือไม่ นำไปสู่ความหลุดพ้นหรือไม่

1.1 อัตนนิยม (Egoism)

1.1.1 อัตนนิยมทางจิตใจ (Psychological Egoism)

ก่อนที่จะพูดถึงทฤษฎีอัตนนิยมทางจริยศาสตร์ ควรจะเข้าใจทฤษฎีอัตนนิยมทางจิตใจเสียก่อน ทฤษฎีอัตนนิยมทางจิตใจไม่ใช่ทฤษฎีทางจริยศาสตร์ แต่นักอัตนนิยมทางจริยศาสตร์บางคนพยายามจะให้อัตนนิยมทางจิตใจเป็นรากฐานทฤษฎีของตน คือ เริ่มจากสิ่งที่คนกระทำแล้วอ้างไปสู่สิ่งที่คนควรกระทำ

อัตนนิยมทางจิตใจมี 2 แบบ แบบหัวรุนแรง (strong form) อ้างว่าคนเราทำการต่าง ๆ เพื่อผลประโยชน์ของตนเสมอ เพราะธรรมชาติแห่งจิตใจของมนุษย์เป็นเช่นนั้น ส่วนแบบอ่อน ๆ (weak form) ถือว่าคนเรามักจะทำเพื่อประโยชน์ของตนแต่ไม่เสมอไป แต่ทั้งสองแบบนี้ก็ไม่อาจนำไปอ้างเพื่อจะสรุปในเชิงจริยศาสตร์ได้ว่าคนเรา “ควร” ทำเพื่อประโยชน์ของตน

หากพิจารณาจากอัตนนิยมทางจิตใจแบบหัวรุนแรง คนเราทำการต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ของตนเสมอ ก็ไม่จำเป็นต้องพูดถึงเรื่อง “ควร” เพราะว่าเป็นการบังคับโดยธรรมชาติให้ “ต้อง” ทำอยู่แล้ว จึงไม่มีอะไรที่ควรหรือไม่ควร ส่วนแบบอ่อน ๆ ที่ว่าคนเรา “มักจะ” ทำการเพื่อประโยชน์ของตน ก็ไม่มีอะไรที่เกี่ยวข้องกับความ “ควร” หรือ “ไม่ควร” เมื่อพิจารณาทั้งสองแบบแล้วก็ไม่มีแบบใดที่เป็นเงื่อนไขที่จำเป็น (condition) คือเป็นสาเหตุที่ขาดไม่ได้ หรือเงื่อนไขที่พอเพียง (sufficient condition) คือเป็นสาเหตุที่บังคับให้เกิดความ “ควร” หรือ “ไม่ควร” กระทำเพื่อประโยชน์ของตน กล่าวคือ การที่คนเราเป็นอย่างไร ไม่เกี่ยวข้องกับการที่คนเราควรจะเป็นอย่างไร “เป็น” กับ “ควร” เป็นคนละเรื่องที่ไม่เกี่ยวข้องกัน ถ้าคนเรามีธรรมชาติ “เป็น” สัตว์โลกที่โหดร้าย ก็ไม่จำเป็นอะไรที่จะต้องสรุปว่า คนเรา “ควร” โหดร้าย

นอกจากนั้นอัตนนิยมทางจิตใจแบบหัวรุนแรง ซึ่งสรุปว่า “ทุกคน” ทำเพื่อผลประโยชน์ของตนเสมอก็เป็นทฤษฎีที่ยากจะพิสูจน์ได้เพราะจะต้องพิสูจน์ว่าแรงจูงใจที่ทำให้มนุษย์กระทำการต่าง ๆ ทุก ๆ แรงจูงใจเป็นความเห็นแก่ตัวทั้งหมด ดังนั้นหากพบว่ามีแรงจูงใจสักอย่างหนึ่ง หรือมีคนสักคนหนึ่งที่ทำตามแรงจูงใจอย่างใดอย่างหนึ่งที่ไม่เป็นไปเพื่อประโยชน์ส่วนตน ทฤษฎีนี้ก็จะมีผิด แต่การพิสูจน์เช่นนั้นก็ทำได้ยาก ทฤษฎีนี้จึงเป็นความเชื่อที่พิสูจน์ไม่ได้ ทำนองเดียวกับความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติที่อยู่พ้นการพิสูจน์ตามปกติ

กล่าวคือความเชื่อนี้มีได้พิสูจน์จากข้อเท็จจริง แต่เป็นความเชื่อที่นำมาอธิบายข้อเท็จจริงโดยที่มีได้พิสูจน์ว่าความเชื่อนี้เป็นจริงหรือน่าเชื่อหรือไม่

สมมติว่าเราให้สตาจ์แก่ขอทานโดยที่เราไม่รู้สึกรู้สึหรือไม่คิดว่าต้องการผลตอบแทนใด ๆ ในสายตาของอรรถนิยทางจิตใจแบบหัวรุนแรงจะเห็นว่าเราอาจหวังว่าผลบุญจะตอบแทนเราในชาติหน้า เราอาจต้องการให้คนอื่นเห็นว่าเราเป็นคนมีเมตตา ซึ่งจะทำให้คนอื่นเห็นว่าเราเป็นคนดีและปฏิบัติต่อเราอย่างดีหรืออย่างยกย่อง หรือหากไม่ใช่เหตุผลเหล่านั้นก็อาจเป็นไปได้ว่า เราเกิดความคิดว่าหากเราต้องตกอยู่ในสภาวะของขอทานเราคงลำบากและอยาก让别人อื่นช่วยเหลือ เราได้เอาตัวเราไปเทียบกับขอทานแล้วเกิดความสงสารตัวเอง เราจึงให้สตาจ์ขอทานเพื่อให้ตัวเรารู้สึกสบายใจ

คำอธิบายเหล่านี้หากจะทำให้ดูลึกซึ้งไปกว่านี้อีกก็คงทำได้แต่ปัญหาที่คือทำไมคำอธิบายจึงต้องเป็นไปในแบบนี้เท่านั้น คำอธิบายนี้มีเหตุผลดีกว่าคำอธิบายที่มาจากความเชื่ออื่นอย่างไร เช่น คนเรามีธรรมชาติที่รู้ผิดชอบชั่วดี คนเรามีธรรมชาติรักผู้อื่น คนเรามีธรรมชาติร่วมมือกันจึงทำให้อยู่ร่วมกันเป็นสังคม ฯลฯ ซึ่งแต่ละความเชื่อก็จะอธิบายกรณีนี้ต่างออกไป อรรถนิยทางจิตใจแบบหัวรุนแรงมีเหตุผลอะไรที่พิสูจน์ว่าความเชื่อของตนถูกต้องกว่าความเชื่ออื่น ๆ ทฤษฎีดังกล่าวจึงเป็นเพียงทฤษฎีหนึ่งเท่านั้น ไม่อาจเป็นทฤษฎีที่ถูกต้องสมบูรณ์ทฤษฎีเดียวซึ่งเหนือกว่าทฤษฎีอื่น ๆ ได้

นอกจากนั้นคนแต่ละคนก็มีลักษณะและนิสัยใจคอแตกต่างกันมากจนหาลักษณะเดียวที่เป็นลักษณะร่วมไม่ได้ ซึ่งเป็นข้อเท็จจริงที่เราประจักษ์อยู่ การกำหนดว่าอะไรเป็นลักษณะร่วมลักษณะเดียวของมนุษย์จึงเป็นเรื่องที่พิสูจน์ได้ยาก การทำเช่นนั้นออกจะเป็นการกระทำที่รู้สึกเอาเองมากกว่าจะมีเหตุผลเป็นรากฐาน และอธิบายไม่ได้ว่าเหตุใดจึงไม่อ้างลักษณะอื่นเป็นลักษณะร่วมแทนที่จะอ้างการหาประโยชน์ส่วนตัวหรือการหาประโยชน์ใส่ตน

เมื่อไม่อาจหาเหตุผลอื่นใดได้ พวกอรรถนิยทางจิตใจมักจะถอยไปพึ่งกำแพงสุดท้ายคืออ้างว่า “คนเราทำสิ่งที่ต้องการจะทำเสมอ” ดังนั้นแม้คนเราจะต้องการทำในสิ่งที่ไม่ใช่ความเห็นแก่ตัว แต่เพราะนั่นเป็นความต้องการของตัวเอง จึงเท่ากับเป็นการทำตามความต้องการของตัวเอง ซึ่งก็เป็นความเห็นแก่ตัว หรือเป็นการทำเพื่อประโยชน์ส่วนตัวแบบหนึ่งหาใช่ทำเพราะความไม่เห็นแก่ตัว แต่ข้อโต้แย้งดังกล่าวของนักอรรถนิยทางจิตใจก็มีปัญหาอีก เพราะหากเป็นเช่นนั้นจะอธิบายกรณีที่คน “ไม่ต้องการ” ทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้อย่างไร เช่น กรณีที่เราต้องทำทั้ง ๆ ที่ไม่อยากจะทำ นอกจากนั้นการพูดว่าคนเราทำในสิ่งที่อยากทำเสมอก็หมายความว่าคนเรา “ทำในสิ่งที่ตนทำ” ซึ่งก็ไม่ได้หมายความว่าสิ่งที่ทำนั้นต้องเป็นการหาการกระทำที่เห็นแก่ตัวหรือเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว ทฤษฎีอรรถนิยทางจิตใจจึงไม่อาจเป็นเหตุผลทางจริยศาสตร์ ยิ่งเป็นทฤษฎีแบบหัวรุนแรงด้วยแล้วยังเป็นการทำลายจริยธรรมอย่างสิ้นเชิง

1.1.2 อรรถนิยทางจริยศาสตร์ (Ethical Egoism)

คนเราแม้จะคิดถึงตัวเองเป็นหลักแต่ก็ไม่จำเป็นต้องเห็นแก่ตัวอยู่ตลอดเวลา เพราะการทำเช่นนั้นย่อมจะทำให้ผู้อื่นปฏิบัติไม่ดีต่อเรา การไม่เห็นแก่ตัวจึงทำให้ได้ผลประโยชน์มากกว่า หรือบางครั้ง

การที่จะให้ได้ผลประโยชน์แก่ตนเองจะต้องปฏิบัติอย่างเห็นแก่ผู้อื่น ดังนั้นอรรถนิยามทางจริยศาสตร์จึงไม่ใช่ความเห็นแก่ตัว หรือไม่ใช้ทำตัวใหญ่โตเหนือผู้อื่น แต่อาจจะมีลักษณะเห็นแก่ผู้อื่นและถ่อมตนก็ได้

อรรถนิยามทางจริยศาสตร์อาจแบ่งออกเป็น 3 แบบ คือ

1) อรรถนิยามทางจริยศาสตร์แบบสากล (Universal ethical egoism) มีหลักการพื้นฐานว่าทุกคนควรทำเพื่อผลประโยชน์ของตน โดยไม่คำนึงถึงผลประโยชน์ของผู้ใด เว้นแต่ผลประโยชน์ที่ตกแก่ผู้นั้นจะกลับมาเป็นผลประโยชน์ของตน

2) อรรถนิยามทางจริยศาสตร์แบบปัจเจก (Individual ethical egoism) มีหลักการว่า คนแต่ละคนควรกระทำเพื่อผลประโยชน์ของตน

3) อรรถนิยามทางจริยศาสตร์แบบส่วนตัว (Personal ethical egoism) มีหลักการว่า ฉันควรกระทำเพื่อผลประโยชน์ของฉันโดยไม่สนใจว่าคนอื่น ๆ ควรจะอย่างไร

แบบที่ 2 กับแบบที่ 3 เป็นแบบที่พูดถึงคนแต่ละคนโดยไม่กำหนดให้เป็นหลักการทั่วไปของมนุษย์ แต่ศีลธรรมหรือระบบศีลธรรมที่เราพูดถึงในจริยศาสตร์ เป็นหลักการสากลสำหรับมนุษยชาติทั้งสองแบบนั้นจะพูดถึงหลักการสากลว่าอย่างไร หากจำเป็นต้องอธิบาย นอกจากนั้นทั้งสองแบบยังได้ละเอียดข้อเท็จจริงที่ว่า คนเราอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม การที่จะคิดถึงแต่ตัวเองโดยตัดสังคมออกไปจะทำได้หรือไม่ ด้วยเหตุผลดังกล่าวอรรถนิยามทางจริยศาสตร์แบบสากล จึงมีลักษณะเป็นอรรถนิยามทางจริยศาสตร์ที่เป็นทฤษฎีทางจริยศาสตร์มากกว่าแบบอื่น แต่ก็ยังเป็นปัญหาว่าทฤษฎีดังกล่าวมีเหตุผลเพียงไร

อรรถนิยามทางจริยศาสตร์สอนให้ทุกคนทำการเพื่อผลประโยชน์ของตน ในกรณีนี้บุคคลคนหนึ่งทำเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัว และหากแต่ละคนก็เป็นเช่นนี้ อรรถนิยามทางจริยศาสตร์แบบสากล ก็จะกลายเป็นแบบปัจเจกไป แต่ถ้าให้ทำตามผลประโยชน์ของทุกคนร่วมกันก็จะกลายเป็นลัทธิประโยชน์นิยม (Utilitarianism) ซึ่งไม่ใช่อรรถนิยาม

อีกกรณีหนึ่งถ้าผลประโยชน์ส่วนตัวของคนสองคนขัดกันกล่าวคือ หากเป็นผลประโยชน์ส่วนตัวของฝ่ายหนึ่งก็จะเป็นผลประโยชน์หรือทำลายผลประโยชน์ส่วนตัวของอีกฝ่ายหนึ่ง กรณีเช่นนี้จะให้ทุกคนจะได้ผลประโยชน์ส่วนตัวได้อย่างไร ถ้าจะให้ต่างคนต่างทำเพื่อผลประโยชน์ของตนก็จะกลายเป็นแบบปัจเจก ถ้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะทำเพื่อผลประโยชน์ของอีกฝ่ายหนึ่งก็เท่ากับฝ่ายที่เสียประโยชน์ไม่ได้ทำเพื่อผลประโยชน์ของตนซึ่งก็ขัดกับหลักการของอรรถนิยามทางจริยศาสตร์แบบสากล นั่นคือทุกคนต่างก็ต้องการให้ตัวเองเป็นสิ่งสูงสุดและให้ทุกคนเป็นสิ่งสูงสุด แต่เมื่อผลประโยชน์ขัดกัน ความต้องการของทุกคนก็ไปด้วยกันไม่ได้

กรณีดังกล่าวถ้าฝ่ายหนึ่งชักจูงให้อีกฝ่ายหนึ่งทำเพื่อประโยชน์ของตนก็เป็นการทำให้อีกฝ่ายหนึ่งเสียประโยชน์ ซึ่งขัดกับหลักของแบบสากลที่ต้องการให้ทุกคนได้ประโยชน์ แต่ถ้าบอกให้อีกฝ่ายหนึ่งทำตามประโยชน์ของเขาตนก็จะเสียประโยชน์ ก็จะเป็นการกระทำที่ไม่มุ่งผลประโยชน์ของตนซึ่งเป็นการผิดหลักอรรถนิยามเรื่องนี้มีผู้แก้ว่าถ้าอยู่หนึ่ง ๆ เสียไม่แนะนำชักจูงอีกฝ่ายหนึ่ง เขาก็อาจเลือกทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่เรา กรณีนี้

เราก็ได้ประโยชน์และไม่ทำให้เขาเสียประโยชน์เพราะเราไม่ได้เป็นผู้ชักจูง แต่การทำเช่นนั้นก็เท่ากับ การที่ตน ควรแนะนำให้ได้ประโยชน์ แต่กลับนิ่งเฉยไว้และหวังว่าเขาจะไม่เลือกสิ่งที่ทำให้เขาได้ประโยชน์ ถ้าการทำ ตามหลักอรรถนิยามทางจริยศาสตร์แบบสากคือควรแนะนำให้เขาได้ประโยชน์ของเขา การเลี้ยงที่จะไม่แนะนำ และหวังว่าเขาจะไม่เลือกสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อตัวเขาก็จะกลายเป็นการใช้ปัญญาเลี้ยงหลักการเท่านั้น เพราะ ถ้าหลักการนี้ต้องการให้ทุกคนหาประโยชน์ให้แก่ตนแต่มีได้ให้ทำลายประโยชน์ของผู้อื่นก็ต้องไม่ใช่วิธีเลี้ยง หลักการเช่นนั้น

หลักการอรรถนิยามทางจริยศาสตร์แบบสากจะใช้ได้ดีที่สุดในกรณีที่คนเราค่อนข้างต่างคน ต่างอยู่ ซึ่งจะมีการขัดผลประโยชน์กันน้อย เช่น แต่ละคนต่างก็มีสังคมที่เลี้ยงตัวเองได้ และเป็นอิสระ กรณี เช่นนี้ผลประโยชน์ส่วนตัวก็จะเป็นเรื่องที่ใช้ตัดสินการกระทำได้ดี แต่เมื่อใดที่ขอบเขตของปัจเจกชนทับซ้อน กัน และผลประโยชน์ของคนหนึ่งขัดกับอีกคนหนึ่ง อรรถนิยามทางจริยศาสตร์ก็ยากที่จะแก้ไขให้ผลประโยชน์ ของทุกคนได้รับการพิทักษ์และทำให้ทุกคนพอใจได้ หลักความเป็นธรรมหรือความประนีประนอมจะต้องนำมาใช้ ซึ่งทำให้หลักการ “ผลประโยชน์ของทุกคน” ต้องหย่อนลง ในแง่นี้ก็อรรถนิยามก็ต้องกลายเป็นนักประโยชน์นิยม และแทนที่จะมุ่งผลประโยชน์ของทุกคน ก็ต้องมุ่งผลประโยชน์ที่ดีที่สุดสำหรับทุกคน

ปัญหาสำคัญของอรรถนิยามจึงอยู่ที่เรามีได้อยู่ในสังคมที่พึ่งตนเองทุกอย่าง แต่อยู่ในสังคมที่มี ผู้คนจำนวนมาก และต้องพึ่งพาอาศัยกันทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ และด้านศีลธรรม ซึ่งเมื่อใดที่เกิดความ ขัดแย้งด้านผลประโยชน์ส่วนตัวก็ต้องมีการประนีประนอมซึ่งหมายความว่าบางคนจะได้รับผลประโยชน์ส่วนตัว เพียงบางส่วนหรืออาจจะไม่ได้เลย

1.2 ประโยชน์นิยม (Utilitarianism)

ประโยชน์นิยม เป็นศัพท์บัญญัติมาจากคำว่า utilitarianism ในภาษาอังกฤษ ซึ่งมาจากคำว่า utility ที่แปลว่า ความมีประโยชน์หรือเป็นประโยชน์ นักประโยชน์นิยมถือว่าการกระทำใดที่ก่อประโยชน์การ กระทำนั้นถูกต้อง “ทุกคนจึงควรกระทำหรือกระทำตามกฎที่จะนำความดี (หรือความสุข) จำนวนมากที่สุด มาให้ทุกคนที่เกี่ยวข้อง” เหตุที่พูดถึงการกระทำและการกระทำตามกฎก็เพราะประโยชน์นิยมอาจแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ ประโยชน์นิยมแบบเน้นการกระทำ (act utilitarianism) กับประโยชน์นิยมแบบเน้นกฎ (rule utilitarianism) ซึ่งทั้งสองแบบเป็นทฤษฎีจริยศาสตร์แบบเน้นผลของการกระทำเช่นเดียวกับอรรถนิยาม นักปรัชญา คนสำคัญที่เป็นผู้นำของทฤษฎีดังกล่าวคือ เจเรมี เบนแธม (Jeremy Bentham 1748 – 1832) และจอห์น สจวร์ต มิลล์ (John Stuart Mill 1806 – 1873)

1.2.1 ประโยชน์นิยมแบบเน้นการกระทำ

ประโยชน์นิยมแบบเน้นการกระทำ มีหลักการว่าคนเราควรกระทำที่จะนำความดีที่เหนือกว่า ความเลวมาให้แก่ทุกคนที่เกี่ยวข้องกับการกระทำมากที่สุด นักประโยชน์นิยมกลุ่มนี้ไม่เชื่อว่าจะตั้งกฎสำหรับการ กระทำได้เนื่องจากสถานการณ์แต่ละสถานการณ์ต่างกันและคนแต่ละคนก็ต่างกัน คนแต่ละคนต้องประเมิน

สถานการณ์ที่ตนเกี่ยวข้องและพยายามกำหนดให้ได้ว่าการกระทำใดจะนำผลที่ดีที่สุดและเกิดผลเร็วจำนวนน้อยที่สุดมาให้แก่ทุกคนที่เกี่ยวข้อง มิใช่เฉพาะแก่ตนเพียงผู้เดียวดังที่เป็นหลักการของอัตนิยม

ผู้ประเมินสถานการณ์จะต้องเป็นผู้ตกลงใจว่าการกระทำใดในสถานการณ์ในเวลานี้เป็นสิ่งที่ถูกต้องที่สุด เช่น การพูดจริงในสถานการณ์นี้ในขณะนี้ เป็นสิ่งที่ถูกต้องหรือไม่ การที่คนส่วนใหญ่จะเชื่อว่าการพูดความจริงเป็นสิ่งที่ดีนั้น นักประโยชน์นิยมไม่สนใจ นักประโยชน์นิยมแบบเน้นการกระทำมุ่งตัดสินเฉพาะในสถานการณ์และขณะนั้น ๆ ว่าการพูดจริงเป็นสิ่งที่ถูกต้องหรือไม่ ไม่มีกฎสากลใด ๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการฆ่า การลักขโมย การพูดเท็จ หรือศีลธรรมข้ออื่น ๆ เพราะสถานการณ์ต่างและคนก็ต่าง ดังนั้นการกระทำที่ถือกันโดยทั่วไปว่าผิดศีลธรรมก็อาจจะถูกศีลธรรมหรือผิดศีลธรรมได้ในสายตาของนักประโยชน์นิยมแบบเน้นการกระทำ ข้อสำคัญอยู่ที่การกระทำนั้นในครั้งนั้นนำมาซึ่งความดีมากที่สุดเมื่อหักกลบลบกับความเลวแล้วหรือไม่

ข้อที่จะวิพากษ์วิจารณ์ประโยชน์นิยมแบบเน้นการกระทำมีหลายข้อคือ ข้อแรก เป็นเรื่องยากที่จะแน่ใจได้ว่าอะไรเป็นผลที่ดีแก่ผู้อื่น ผลที่ดีตามความเห็นของเราผู้อื่นอาจไม่เห็นว่ามีดี เราจะขังน้ำหนักหรือกำหนด “ดี” แทนผู้อื่นได้หรือไม่ หากจะให้แน่ใจก็ต้องถามทุก ๆ คนก่อน และมีอยู่บ่อย ๆ ที่เรามักจะต้องทำให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้โดยไม่มีโอกาสจะสอบถามได้ โดยเฉพาะกรณีใหม่ ๆ ที่ไม่เคยเกิดกับเรามาก่อน เราจะมีเวลาพินิจพิเคราะห์ผลทั้งหมดซึ่งเราอาจรู้ไม่ครบถ้วนหรือไม่ ในแง่นี้เราเพียงเลือกทำอย่างใดอย่างหนึ่งเท่าที่จะตัดสินใจได้ในขณะนั้นเท่านั้น หากเป็นเช่นนี้การทำตามกฎซึ่งคนส่วนมากได้พิจารณาแล้วจะมีดีกว่าหรือไม่ เช่น คนส่วนมากรักชีวิตและเห็นว่าชีวิตมีค่า จึงตั้งกฎหมายห้ามการฆ่า เว้นแต่กรณีเฉพาะบางกรณี เช่น ป้องกันตัว การพิจารณาคดีเป็นกรณี ๆ ว่าจะทำหรือไม่ทำนั้นเป็นการเสียเวลาและโง่เขลา เพราะเราไม่มีเวลาพิจารณานอกจากจะฆ่าหรือไม่ฆ่าเท่านั้น

นักประโยชน์นิยมแบบเน้นการกระทำอาจอ้างว่า โดยทั่วไปคนเราได้ผ่านประสบการณ์เกี่ยวกับสถานการณ์ต่าง ๆ มากพอที่จะทำให้เกิดตัดสินได้ในเวลาอันรวดเร็ว มิใช่ว่าจะต้องเริ่มคิดพิจารณาใหม่ทั้งหมด แต่ถ้าการตัดสินใจมาจากประสบการณ์เดิม ๆ ก็แสดงว่าเราได้ปฏิบัติตาม กฎ ที่มีอยู่ในใจซึ่งมาจากประสบการณ์เหล่านั้น ถ้าตามประสบการณ์ที่ผ่านมาเราไม่ฆ่า เมื่อพบสถานการณ์ทำนองเดียวกัน เราจะทำตามกฎจากประสบการณ์นั้นคือ “อย่าฆ่าคนอื่นเมื่อสถานการณ์เป็นแบบเดียวกับ ก.” ใช่หรือไม่ ถ้าใช่ก็เท่ากับกลายเป็นพวกประโยชน์นิยมแบบเน้นกฎ

ข้อวิจารณ์อีกข้อหนึ่งก็คือประโยชน์นิยมแบบเน้นการกระทำจะสอนเด็กให้กระทำการอันมีศีลธรรมได้อย่างไรในเมื่อไม่มีกฎอื่น ๆ ที่จะให้ทำตามนอกจากกฎประโยชน์นิยม จึงดูเหมือนทุกคนต้องเริ่มต้นเรียนรู้ที่จะเลือกการกระทำด้วยตนเองใหม่ทั้งหมด การสร้างระบบการศึกษาศีลธรรมตามแนวนี้แม้ว่าจะทำได้ แต่จะเกิดผลตามที่ต้องการเพียงไร

1.2.2 ประโยชน์นิยมแบบเน้นกฎ

การที่ประโยชน์นิยมแบบเน้นการกระทำต้องพบปัญหาหลายประการทำให้เกิดแนวคิดใหม่คือ ประโยชน์นิยมแบบเน้นกฎขึ้น โดยมีแนวคิดต่างกับประโยชน์นิยมแบบเน้นการกระทำที่มีแนวคิดว่า “ทุกคนควรกระทำการที่นำความดีมากที่สุดมาให้แก่ผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหมดมาเป็นแนวคิดว่า “ทุกคนควรทำตามกฎที่จะนำความดีจำนวนมากที่สุดมาให้แก่ผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหมด”

แนวคิดนี้ทำให้แต่ละคนไม่ต้องเริ่มต้นหาผลเองในทุก ๆ สถานการณ์ และมีกฎที่จะให้การศึกษาทางศีลธรรมแก่ผู้ที่เริ่มต้น นักประโยชน์นิยมแบบเน้นกฎพยายามวางกฎซึ่งจะให้ผลเป็นความดีมากที่สุดแก่มนุษยชาติ โดยอาศัยประสบการณ์และการพิจารณาด้วยเหตุผลอย่างรอบคอบ เช่นแทนที่จะต้องเลือกว่าในแต่ละสถานการณ์ควรจะทำหรือไม่ทำ นักประโยชน์นิยมแบบเน้นกฎจะพิจารณาจากกรณีต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการฆ่าและใช้เหตุผลอย่างรอบคอบ ซึ่งอาจทำให้ตั้งกฎว่า “จงอย่าฆ่าใครเว้นแต่ป้องกันตัว” กฎนี้มาจากการที่ได้พบว่าเว้นแต่กรณีป้องกันตัวแล้วการฆ่าทำให้เกิดผลร้ายมากกว่าผลดีแก่ทุกคนที่เกี่ยวข้องทั้งหมดในขณะนั้น และในระยะยาว และหากปล่อยให้มีการฆ่าเว้นแต่กรณีป้องกันตัว ในปัจจุบันก็จะมีคนฆ่ากันมากกว่าที่เป็นอยู่ และเนื่องจากชีวิตเป็นสิ่งสำคัญอันสิ่งอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับชีวิตจะมีได้ก็ต่อเมื่อมีชีวิต หากไม่วางกฎเช่นนั้นก็จะเกิดอันตรายแก่ผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหมดมากกว่าจะเกิดความดี

นักประโยชน์นิยมแบบเน้นกฎมีความเชื่อต่างกับแบบเน้นการกระทำคือเชื่อว่าคนเรามีแรงจูงใจการกระทำ และสถานการณ์คล้าย ๆ กันซึ่งเป็นเหตุให้สามารถตั้งกฎที่จะใช้กับคนทุกคนในทุกสถานการณ์ของมนุษย์ได้ พวกเขาประโยชน์นิยมแบบเน้นกฎเห็นว่าเป็นการโง่และเป็นอันตรายที่จะปล่อยให้การกระทำทางศีลธรรมขึ้นอยู่กับคนแต่ละคน โดยแน่นอนทางศีลธรรมให้แก่สังคม พวกนี้เห็นว่าประโยชน์นิยมแบบเน้นการกระทำนั้นพิจารณาสถานการณ์เดาสุ่มเป็นครั้ง ๆ

นักประโยชน์นิยมแบบเน้นกฎก็มีปัญหาเช่นกัน โดยเฉพาะให้เรื่องที่ต้องกำหนดแทนผู้อื่นว่าอะไรคือผลดีสำหรับทุกคน จุดอ่อนนี้ไม่กระทบอรรถนิยาม เพราะพวกเขาอรรถนิยามไม่ตัดสินใจแทนผู้อื่น เราจะแน่ใจได้อย่างไรว่าในเมื่อสถานการณ์ก็มีหลากหลาย คนก็มีมากและแตกต่างกัน กฎที่ตั้งขึ้นจะเป็นกฎที่ใช้ได้กับสถานการณ์และคนอีกมากมายหลากหลายเช่นนั้น โดยทำให้เกิดผลที่ดีมากที่สุดแก่ทุกคนที่เกี่ยวข้อง ยิ่งเป็นกฎด้วยแล้วก็ยังมีปัญหามากขึ้นเพราะกฎครอบคลุมการกระทำจำนวนมาก มิใช่การกระทำเดียวในแต่ละครั้ง พวกนักศีลธรรมที่ไม่ยึดกฎ (non – rule moralist) เห็นว่า ไม่มีกฎใดที่ไม่อาจหาข้อยกเว้นได้ แต่ถ้าเราอ้างเช่นนี้กับกฎทุกกฎเราก็จะกลับไปสู่ประโยชน์นิยมแบบเน้นการกระทำอีก ถ้าตั้งกฎให้ครอบคลุมทุกกรณีไม่ได้ก็อย่าตั้งกฎเสียดีกว่า เช่น ถ้าตั้งกฎว่า “จงอย่าฆ่าเว้นแต่ป้องกันตัว” กรณีการทำแท้งจะตอบว่าอย่างไร ในเมื่อทารกก็มีใจผู้มาทำร้ายดังนั้นพวกต่อต้านการทำแท้งก็จะสรุปว่าทำแท้งไม่ได้ ส่วนพวกสนับสนุนการทำแท้งก็จะพิจารณาว่าตัวอ่อนไม่ใช่มนุษย์และชีวิตแม้สำคัญกว่าลูกซึ่งมาทีหลัง จึงทำแท้งได้ พวกประโยชน์นิยมแบบเน้นกฎจะตอบปัญหาได้อย่างไร ในกรณีที่อันตรายต่อแม่มิได้เกิดจากการตั้งครรภ์แต่เกิดจากเหตุผลอื่น เช่น แม่ยังเด็กและไม่มีอาชีพ หรือสังคมไม่ยอมรับหญิงที่ตั้งครรภ์โดยไม่มีผู้รับเป็นพ่อของ

เด็ก นี่เป็นตัวอย่งที่ทำให้เห็นได้ว่าการตั้งกฎให้คลุมทุกกรณีของกฎนั้น ๆ เป็นเรื่องยาก ซึ่งเป็นปัญหาหากจะให้ประโยชน์นิยมแบบเน้นกฎ พวกประโยชน์นิยมแบบเน้นการกระทำจะไม่ประสบปัญหานี้เพราะมิได้พยายามให้กระทำอย่างเดียวกัน ในทุกสภาพการณ์ดังเช่นพวกที่เน้นกฎ

ปัญหาสำคัญอีกปัญหาหนึ่งซึ่งกระทบประโยชน์นิยมทั้งสองแบบก็คือคำว่า “เป็นประโยชน์” นั้นเป็นการเน้นประโยชน์ของส่วนรวมหรือของคนส่วนใหญ่และเน้นประโยชน์ที่หมายถึงความพึงพอใจและความพ้นจากความเจ็บปวดทรมานซึ่งมักเป็นเรื่องทางประสาทสัมผัสคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย มิได้หมายถึงประโยชน์ เช่น ความดีงาม ความมีศีลธรรม ตามความหมายของนักศีลธรรม นอกจากนั้นการเน้นประโยชน์ในลักษณะ “ความดีจำนวนมากที่สุดแก่คนจำนวนมากที่สุด” ยังทำให้ในที่สุดเกิดปัญหาว่ากรณีที่ความดีจำนวนมากที่สุดแก่คนจำนวนมากที่สุดเป็นผลเลวมากที่สุดแก่คนจำนวนน้อย จะตัดสินอย่างไร เช่น นักวิทยาศาสตร์ใช้นักโทษประหารจำนวนไม่กี่ร้อยคนในการทดลองเพื่อจะให้ได้ยารักษาโรคที่จะรักษาโรคซึ่งทำให้คนเสียชีวิตนับล้าน ๆ คน การที่คนจำนวนมากจะได้ยารักษาโรคโดยทำให้นักโทษประหารต้องตายโดยมิได้ตายเพราะความผิดที่เขากระทำจะนับเป็นความถูกต้องหรือไม่ ถ้าพิจารณาแต่จำนวนตามหลักของประโยชน์นิยม การกระทำนี้ก็ถูกต้อง

นอกจากจำนวนในลักษณะดังกล่าวแล้วประโยชน์แก่คนจำนวนมากที่สุดอาจนำไปคิดในแง่ประโยชน์ที่เทียบกับค่าใช้จ่ายในการลงทุนคือผลกำไร (cost - benefit) คือ ดูว่าใช้ความพยายามทุนหรือค่าใช้จ่ายเท่าใดในการที่จะให้ได้ผลกำไรเป็นตัวเงิน ซึ่งในที่สุดอาจใช้วัดค่าของคนโดยดูว่าใคร หรืออาชีพใดทำเงินให้แก่สังคมได้ มากที่สุด แล้วอาจจะให้ผลประโยชน์ตอบแทนเป็นเงินแก่คนกลุ่มนั้นมากกว่าคนกลุ่มอื่น ๆ การพยายามทำให้เกิดความดีจำนวนมากที่สุดแก่คนจำนวนมากที่สุดอาจจะกลายเป็นการไร้ศีลธรรมต่อคนจำนวนน้อยก็ได้

การให้ความเป็นธรรมแก่คนในสังคมทั่วหน้ากันน่าจะเป็นการมีศีลธรรมมากกว่าการคำนึงถึงเฉพาะคนส่วนใหญ่ การคิดถึงคนส่วนใหญ่อาจจำเป็นในบางกรณี เช่น กรณีที่จะต้องให้กลุ่มอยู่รอดโดยต้องให้คนส่วนน้อยเสียสละ เช่น เพื่อจะให้ทหารส่วนใหญ่อยู่รอดบางคนอาจต้องเสี่ยงชีวิต แต่ผู้ที่คำนึงถึง “ความสุขมากที่สุดแก่คนจำนวนมากที่สุด” มักจะไม่คิดถึง “ความสุขของทุกคน”

ประโยชน์นิยมเป็นแนวคิดที่พยายามปรับปรุงอัตโนมัติโดยพิจารณาถึงทุก ๆ คนที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการกระทำทางศีลธรรมการกระทำใดการกระทำหนึ่งแต่ก็ต้องประสบปัญหาสำหรับอัตโนมัติ ในประโยชน์นิยมแบบเน้นการกระทำก็มีปัญหาที่ไม่มีกฎที่จะเป็นแนวทาง แต่ละคนต้องตัดสินใจเอาเองในแต่ละสถานการณ์ว่าจะอะไรดีที่สุดสำหรับทุกคน ในประโยชน์นิยมแบบเน้นกฎแม้ว่าจะไม่ต้องพิจารณาใหม่ทุกครั้งทุกสถานการณ์ว่าจะอะไรดีที่สุดแก่คนจำนวนมากที่สุด แต่ยากที่จะบอกว่ากฎใดบ้างที่ครอบคลุมทุกคนในทุกสถานการณ์และประโยชน์นิยมทั้งสองแบบเปิดโอกาสให้สามารถใช้หลักผลกำไรมาเป็นหลักคิด

สิ่งที่เป็นปัญหาของพวกที่คำนึงถึงผลเป็นหลักทุกประเภทก็คือความจำเป็นที่จะต้องคิดถึงผลของการกระทำให้ได้ทุกแง่ทุกมุมนั้นเป็นสิ่งที่ทำยากที่สุด และผลนั้นกระทบผู้อื่นนอกเหนือจากพวกของตน

อย่างไร เราไม่มีความรู้พอที่จะหาผลได้ครบถ้วน และไม่อาจมองเห็นผลในอนาคตได้อย่างเพียงพอ เราจึงไม่รู้แน่ชัดว่าอะไรคือผลดีสำหรับเราและผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหมด ตัวอย่างกรณีที่ประธานาธิบดีทรูแมนสั่งทิ้งระเบิดนางาซากิ และฮิโรชิมา นั้นนอกจากผลแพ้ชนะแล้ว ผลที่ตามมาคืออะไรบ้าง ประธานาธิบดีจะทราบหรือไม่ เช่น สงครามเย็น บรรยากาศโลกเสื่อมโทรม การพัฒนาอาวุธที่ร้ายแรงยิ่งขึ้น แต่เราจะมีมาตรฐานใดมาใช้เป็นเกณฑ์ตัดสินที่ดีกว่าการใช้ผล เรื่องนี้ควรพิจารณาคำตอบจากนักปรัชญากลุ่มที่ไม่เน้นผลเป็นหลัก

2. แนวคิดที่ไม่ถือผลเป็นหลัก

แนวคิดที่ไม่ถือผลเป็นหลักพิจารณาความถูกต้องทางจริยธรรมจากเกณฑ์อื่นที่มีใช้ผลการกระทำพวกที่ไม่ถือผลเป็นหลักถือว่าผลไม่ใช่และไม่ควรเป็นเครื่องตัดสินว่าการกระทำหรือคนมีศีลธรรมหรือไม่ ศีลธรรม การกระทำจะตัดสินว่าถูกต้อง และคนจะตัดสินว่าดีต้องพิจารณาจากสิ่งอื่นที่สูงส่งกว่าผลการกระทำ เช่น ในทฤษฎีโองการของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของ การกระทำจะถูกหรือไม่ คนจะดีหรือไม่อยู่ที่เชื่อฟังโองการของพระเจ้าหรือไม่ ไม่ว่าจะผลการกระทำจะเป็นอย่างไร อะไรดีหรืออะไรถูกต้องอยู่ที่พระเจ้าจะกำหนด การตายของคน เช่น โจน ออฟ อาร์ค ไม่เกี่ยวอะไรกับความมีศีลธรรมหรือไม่มีศีลธรรมของบุคคล

2.1 ทฤษฎีที่ไม่ถือผลเป็นหลักแบบการกระทำ (Act Nonconsequentialist Theories) ทฤษฎีที่ไม่ถือผลเป็นหลักก็มีทั้งแบบการกระทำและแบบกฎเช่นเดียวกับทฤษฎีที่ถือผลเป็นหลัก และก็มีจุดอ่อนของแต่ละทฤษฎีคล้าย ๆ กัน

ทฤษฎีที่ไม่ถือผลเป็นหลักแบบการกระทำมีสมมติฐานว่า กฎหรือทฤษฎีเกี่ยวกับศีลธรรมที่เป็นกฎทั่วไปไม่มีอยู่ มีแต่การกระทำแต่ละการกระทำ สถานการณ์แต่ละสถานการณ์และคนแต่ละคนเท่านั้น เราต้องพิจารณาแต่ละสถานการณ์โดยเฉพาะและตัดสินว่าการกระทำอะไรที่ถูกต้องในสถานการณ์นั้น การตัดสินของทฤษฎีที่ไม่ถือผลการกระทำเป็นหลักเป็นแบบอรรถกถาญาณ (intuition) คือ รู้ด้วยตนเอง เช่น เห็นสีขาวยกกับสีดำก็รู้ว่าสีขาวไม่ใช่สีดำ เมื่อผู้ใดตัดสินสถานการณ์เฉพาะใด ๆ เนื่องจากไม่มีกฎหรือมาตรฐาน ผู้นั้นก็ต้องอาศัยสิ่งที่รู้สึกได้ด้วยตนเองเป็นเครื่องตัดสิน ทฤษฎีนี้จึงมีความเป็นปัจเจกภาพคือเฉพาะตัวอย่างมาก คนเราจะทำอะไรหรือไม่อยู่ที่ความรู้สึกของตนเองบอกว่าอะไรถูกอะไรผิด ทฤษฎีนี้เน้นการกระทำด้วยความปรารถนาและอารมณ์มากกว่าเหตุผล

ความเชื่อโดยทั่วไปของนักคิดกลุ่มนี้เช่น คนที่มีการศึกษาอบรมมาดีย่อมมีความรู้สึกว่าจะไร้อะไรผิด มนุษย์เรามีความคิดและการปลงใจในด้านศีลธรรมมาก่อนที่นักปรัชญาจะคิดเรื่องนี้ด้วยเหตุผล การอ้างเหตุผลเกี่ยวกับเรื่องศีลธรรมเป็นไปเพื่อทำให้มั่นใจในประสบการณ์ตรงหรืออรรถกถาญาณของเรายิ่งขึ้น เหตุผลของเราในเรื่องเกี่ยวกับศีลธรรมก็อาจผิดเช่นเดียวกับในเรื่องอื่น ๆ เราจึงต้องกลับมาสู่ความรู้สึกภายในและอรรถกถาญาณของเรา

เรื่องอรรถกถาญาณนี้มีข้อคัดค้านอยู่หลายข้อเช่น

- 1) อรรถกถาญาณเป็นคำที่ไม่อาจนิยามได้ชัดเจน การพิสูจน์ว่าอรรถกถาญาณมีอยู่เป็นเรื่องยาก

2) ไม่มีข้อพิสูจน์ว่าเรามีกฎศีลธรรมซึ่งติดตัวมาแต่เกิดที่เราสามารถใช้เปรียบกับการกระทำเพื่อตัดสินว่าการกระทำนั้นถูกหรือผิดศีลธรรม

3) อรรถศีลธรรมไม่ทนต่อการพิสูจน์แบบวัตถุวิสัย เพราะว่าเราารู้ได้เฉพาะตัวผู้ที่มีอรรถศีลธรรมและอรรถศีลธรรมของคนหนึ่งก็ต่างกับอีกคนหนึ่ง

4) คนที่ไม่มีอรรถศีลธรรมทางศีลธรรมจะเป็นพวกไม่มีจริยธรรมหรือไม่ก็ต้องใช้มาตรฐานอื่นวัดจริยธรรม

ข้อ 3 เป็นข้อที่มีปัญหาที่สุดเพราะอรรถศีลธรรมไม่อาจแตกต่างกันเหมือนเหตุผลหรือการตัดสินด้วยหลักฐานอื่นซึ่งไม่ถือว่าแน่นอนตายตัว แต่เราก็ไม่อาจแน่ใจได้ว่าอรรถศีลธรรมของทุกคนจะต้องตรงกัน

ข้อวิจารณ์แนวคิดแบบไม่ถือผลเป็นหลักข้ออื่น ๆ ได้แก่

- 1) เราจะรู้ได้อย่างไรว่าเรารู้สึกว่าจะอะไรถูกอะไรผิดอย่างถูกต้องโดยไม่ต้องมีอะไรอื่นนำทาง
- 2) เราจะรู้ได้อย่างไรว่าเมื่อไรเรามีข้อมูลเพียงพอแล้วที่จะลงมติทางศีลธรรม
- 3) ในเมื่อศีลธรรมเป็นเรื่องเฉพาะตัวอย่างมาก เราจะรู้ได้อย่างไรว่าเราได้ตัดสินอย่างดีที่สุดต่อสิ่งที่ทุกคนที่เกี่ยวข้องควรจะได้รับ
- 4) ในการตัดสินทางศีลธรรมเราจะซื้อความรู้สึกชั่วขณะได้หรือ
- 5) เราจะตัดสินใจทางจริยธรรมด้วยความรู้สึกได้อย่างไร เพราะคนที่ฆ่าผู้อื่นก็อาจอ้างได้ว่า ฉันรู้สึกว่ายากฆ่าเขา ความรู้สึกของคนฆ่ากับคนที่กำลังจะถูกฆ่าย่อมต่างกัน เราจะตัดสินความขัดแย้งนี้ด้วยความรู้สึกของเราได้อย่างไร มาตรฐานแบบนี้นับเป็นสัมพัทธนิยมทางจริยธรรมอย่างสูงสุดเพราะเป็นการใช้ความรู้สึกของปัจเจกชนในแต่ละขณะ
- 6) ทั้งคนและสถานการณ์ล้วนต่างกันอย่างแทบไม่มีอะไรเหมือนกัน จะตัดสินเหมือนกันได้อย่างไร

2.2 ทฤษฎีไม่ถือผลเป็นหลักแบบกฎ (Rule Nonconsequentialist theories)

พวกไม่ถือผลเป็นหลักแบบกฎเชื่อว่ามิกฎที่เป็นฐานของศีลธรรม และผลไม่สำคัญ ศีลธรรมเกิดจากการทำตามกฎศีลธรรม ศีลธรรมไม่เกี่ยวกับผลที่เกิดจากการทำตามกฎ กล่าวคือเมื่อทำตามกฎศีลธรรมแล้วการกระทำนั้นก็ถูกต้องไม่ว่าผลจากการทำตามกฎนั้นจะเป็นอย่างไร ข้อแตกต่างระหว่างพวกที่ไม่ถือผลเป็นหลักด้วยกันก็คือ จะสร้างกฎดังกล่าวได้อย่างไร วิธีหนึ่งก็คืออิงการของพระเจ้าดังที่ได้กล่าวมาแล้ว แต่ทฤษฎีนั้นก็ขาดรากฐานทางเหตุผลที่จะพิสูจน์ เพราะเหตุผลไม่อาจพิสูจน์สิ่งเหนือธรรมชาติได้ แม้จะพิสูจน์ความมีอยู่ของสิ่งเหนือธรรมชาติได้ จะพิสูจน์ได้อย่างไรว่าสิ่งเหนือธรรมชาติกระทำถูกศีลธรรม และแม้ว่าสิ่งเหนือธรรมชาติจะสั่งถูกต้องตามศีลธรรม เราจะรู้ได้อย่างไรว่าเราตีความคำสั่งถูกหรือไม่ การตีความอิงการของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของจะขัดแย้งกัน

2.3 ทฤษฎีจริยศาสตร์เชิงหน้าที่ (Duty Ethics)

ทฤษฎีไม่ถือผลเป็นหลักที่มีชื่อเสียงอีกทฤษฎีหนึ่งคือ ทฤษฎีที่มักเรียกกันว่าจริยศาสตร์เชิงหน้าที่ (Duty Ethics) ซึ่งเป็นทฤษฎีของอิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant 1724 – 1804)

2.3.1 กฎศีลธรรมต้องเป็นกฎสากล

คานท์เชื่อว่าสามารถสร้างกฎศีลธรรมได้โดยใช้เหตุผลล้วน ๆ คานท์ไม่อ้างสิ่งเหนือธรรมชาติ และไม่อ้างข้อมูลจากประสบการณ์แต่อ้างเหตุผลแบบเดียวกับคณิตศาสตร์ เช่น รูปสามเหลี่ยมมี 3 ด้าน 1+1 เป็น 2 ซึ่งเป็นข้อความที่หากปฏิเสธจะแย้งตัวเอง เช่น พุดไม่ได้ว่า รูปสามเหลี่ยมไม่มี 3 ด้าน เพราะแย้งข้อความว่ารูปสามเหลี่ยมมี 3 ด้าน (เป็นอย่างอื่นไปไม่ได้) และข้อความที่จะเป็นกฎได้ต้องเป็นสากล คือ เป็นเช่นนั้นเสมอ ไม่มีข้อยกเว้น เหมือน 1+1 ต้องเป็น 2 ไม่มีข้อยกเว้น

ตัวอย่างกฎศีลธรรมที่เป็นสากลเช่น “จงพูดความจริง” คานท์มิได้ถือว่าข้อความนี้เป็นกฎ เพราะถ้าพุดไม่จริงแล้วจะเกิดผลอะไรและมีได้อ้างว่ามีคำสั่งใครที่ให้พุดจริง แต่เขาชี้ว่า ก หรือ ข อาจพุดไม่จริงได้ นั่นเป็นข้อเท็จจริง แต่ “ทุกคนพุดไม่จริง” เป็นไปไม่ได้เพราะถ้าทุกคนพุดไม่จริง คำพุดก็ไม่มี ความหมายเพราะจะไม่มีใครเชื่อคำพุดใครได้ การพุดไม่จริงจึงเป็นการทำลายการพุด ซึ่งเป็นการแย้งตัวเอง ที่การพุดยังคงอยู่ได้เพราะ การพุดมีไว้เพื่อบอกความจริง ถ้าทุกคนพากันพุดไม่จริงหน้าที่ของการพุดก็เสียไป จึงต้องถือเป็นกฎว่า “ทุกคนต้องพุดความจริง” การพุดไม่จริงเป็นการผิดกฎศีลธรรม

กฎบางกฎเป็นข้อห้ามเช่น “จงอย่าอยู่โดยเกาะคนอื่นกิน” ถ้าเราแย้งกฎนี้ว่า “ทุกคนจงอยู่โดยเกาะคนอื่นกิน” คือไม่มีใครทำมาหากินเองเลย ถ้าทุกคนต้องอยู่โดยเกาะคนอื่นกิน ก็ไม่มีใครที่อาจเป็นผู้ให้คนอื่นกินได้เลย ในที่สุดทุกคนก็อยู่ไม่ได้เพราะไม่มีกิน ข้อความ “ทุกคนจงอยู่โดยเกาะคนอื่นกิน” จึงแย้งตัวเอง ดังนั้นทุกคนต้องไม่อยู่โดยเกาะคนอื่นกิน

หากเราพบข้อความชนิดนี้มาก ๆ ก็อาจสร้างระบบจริยศาสตร์ซึ่งประกอบด้วยกฎสากล และ การทำตามกฎสากลเหล่านี้ก็จะเป็นการทำถูกต้องทางศีลธรรมโดยไม่ต้องคำนึงถึงผลที่จะเกิดแก่ตนหรือแก่ผู้อื่น เช่น “จงพุดความจริง” เป็นกฎสากล ดังนั้นถ้าใครพุดเท็จก็ผิดกฎทันทีไม่ว่าการพุดเท็จนั้นจะเกิดผลอย่างไรแก่ใครหรือไม่

2.3.2 การทำตามกฎศีลธรรมต้องถือเป็นหน้าที่

คำสองคำในหัวข้อนี้คือ “การทำตามกฎ” และ “หน้าที่” ถือเป็นคำที่สำคัญในระบบจริยศาสตร์ของคานท์ ซึ่งจะต้องทำความเข้าใจให้ชัดเจน “การทำตามกฎ” หมายถึงทำตามกฎสากลทางศีลธรรมดังที่กล่าวมาแล้ว คือเป็นกฎที่ต้องพิสูจน์ได้ว่าเป็นกฎสากล กฎอื่น ๆ ที่คนแต่ละคนยึดถือหรือสังคมสร้างขึ้นอาจเป็นกฎสากลหรือไม่ก็ได้ หากพิสูจน์ด้วยเหตุผลแบบที่ได้พิสูจน์มาแล้วข้างต้นได้ว่าเป็นกฎสากล กฎนั้นก็ เป็นกฎศีลธรรมได้ การทำตามกฎในที่นี้หมายถึงทำตามกฎศีลธรรม การทำตามกฎอื่น ๆ เช่นกฎของการทำงานที่ว่าให้มาทำงานก่อน 08.00 น. ไม่นับอยู่ในข่ายนี้เพราะแม้จะเป็นกฎเกี่ยวกับพฤติกรรมคือพฤติกรรมในการทำงานแต่มิใช่กฎเกี่ยวกับความประพฤติดีชั่วซึ่งเป็นกฎศีลธรรมหรือกฎทางจริยศาสตร์ การทำตามกฎก็ต้องเป็น การทำเพราะเป็นกฎโดยไม่มีข้อยกเว้น มิใช่ทำเพราะเหตุอื่น เช่น ไม่พุดโกหกเพราะกลัวพ่อแม่จะเสียใจ เพราะกลัวผู้อื่นจะไม่เชื่อถือ เพราะต้องการให้คนอื่นเห็นว่าซื่อสัตย์ แต่ต้องไม่โกหกเพราะการโกหกเป็นสิ่งที่ ไม่ดีในตัว

อีกคำหนึ่งคือ “หน้าที่” การทำตามกฎต้องถือเป็นหน้าที่คือต้องทำเสมอจะทำบ้างไม่ทำบ้างไม่ได้ เป็นหน้าที่ของคนที่จะต้องทำตามกฎศีลธรรม หน้าที่นี้เป็นหน้าที่ทางศีลธรรม ไม่ใช่หน้าที่ในความหมายทั่วไป เช่น หน้าที่ของพ่อแม่ หน้าที่ของแพทย์ ซึ่งเป็นหน้าที่โดยฐานะทางสังคมหรืออาชีพการงานไม่ใช่หน้าที่ในฐานะเป็นคน คนเราไม่ว่าจะมีฐานะเป็นอะไรแต่ทุกคนต้องเป็นคน และหน้าที่ของคนในฐานะเป็นคนก็คือศีลธรรม คนจึงมีหน้าที่ปฏิบัติตามกฎศีลธรรม หรือทำตามกฎศีลธรรมโดยถือเป็นหน้าที่ การถือเป็นหน้าที่ก็คือไม่คำนึงถึงเงื่อนไขใด ๆ เช่น สภาพแวดล้อม บุคคล สถานการณ์หรือผล ในฐานะเป็นคนจึงต้องถือกฎว่า “จงทำตามกฎศีลธรรมโดยถือเป็นหน้าที่” กฎที่ว่านี้มีลักษณะเป็นกฎสัมบูรณ์และเนื่องจากกฎมีลักษณะเป็นคำสั่ง คานท์เรียกคำสั่งที่มนุษย์ต้องปฏิบัติอย่างเป็นหน้าที่นี้ว่า คำสั่งเด็ดขาด (Categorical Imperative)

คำสั่งเด็ดขาดอาจอธิบายได้หลายแบบ แต่โดยพื้นฐานก็คือ คำสั่งนี้ระบุว่า “การกระทำนับว่าผิดศีลธรรมหากกฎที่กำหนดการกระทำนั้นไม่อาจทำให้เป็นกฎที่คนทุกคนจะต้องทำตามได้” ข้อนี้หมายความว่าเมื่อผู้ใดจะทำการใด ๆ อันเป็นการกระทำทางศีลธรรมผู้นั้นจะต้องถามคำถามแก่ตัวเองสองคำถามคือ คำถามแรก กฎที่กำหนดให้เรากระทำคืออะไร คำถามที่สอง กฎนั้นเป็นกฎที่ทุกคนจะต้องทำตามหรือไม่ เป็นต้นว่านายซีเกียจคนหนึ่งคิดว่าจะไม่ทำงานแต่จะอยู่โดยใช้วิธีขโมยของผู้อื่น คนผู้นั้นหากจะพิจารณาว่าคำสั่งนี้เป็นคำสั่งเด็ดขาดสำหรับทุกคนหรือไม่ เขาจะต้องพิจารณาว่ากฎของเขาคือ “ฉันจะไม่ทำงาน แต่จะขโมยสิ่งที่คุณต้องการจากผู้อื่น” กฎนี้ต้องทำให้เป็นกฎสากลคือ กฎที่ทุกคนต้องทำตาม ซึ่งก็จะได้กฎสากลว่า “ทุกคนจะต้องไม่ทำงาน แต่จะขโมยสิ่งที่คุณต้องการจากผู้อื่น” เมื่อพิจารณาเช่นนี้แล้วก็จะเห็นได้ว่า กฎนี้ทำให้การขโมยเป็นไปไม่ได้ เพราะถ้าไม่มีคนใดทำงานเลย จะขโมยจากใครได้เนื่องจากเมื่อไม่ทำงานก็ไม่มีอะไรจะให้ขโมย การขโมยจึงเป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้และกฎนี้แย้งตัวเอง

การที่ต้องพิจารณาความเป็นสากลของกฎเช่นนี้ก็เนื่องจากคนเรามักตั้งกฎเอาเองและเป็นกฎที่มีได้พิสูจน์ความเป็นสากล หากแต่ถือเป็นกฎเพราะแรงจูงใจต่าง ๆ เช่นคนที่คิดว่าจะขโมยของผู้อื่นนั้นคิดเอาแต่ได้ เขาอาจเห็นว่าเป็นการสบายถ้าอยู่ได้ด้วยวิธีการขโมยคนอื่น จึงคิดว่าวิธีการขโมยเป็นวิธีที่ดี แต่ถ้าคิดให้กว้างกว่านั้นว่าเขาคิดเช่นนั้นจริง ๆ หรือไม่ หากคนอื่นขโมยเขา ซึ่งคนอื่นนับว่าการกระทำนั้นดี หรือกรณีที่คนบางคนช่วยผู้อื่นเพราะสงสาร การทำเพราะความสงสารถือว่าจะไม่ได้ทำตามกฎ ไม่ได้ทำเพราะการช่วยเหลือผู้อื่นเป็นสิ่งที่ดีในตัว สมมติว่าการกระทำนี้เป็นกฎแต่คนผู้นี้ไม่ได้ทำเพราะเป็นกฎ เขาทำเพราะเงื่อนไขหรือแรงจูงใจอื่นคือความสงสารหากไม่สงสารเขาก็จะไม่ทำ การกระทำนี้จึงดีไม่สมบูรณ์เพราะคำสั่งที่เขาทำตามไม่ใช่คำสั่งเด็ดขาด แต่เป็นคำสั่งที่มีเงื่อนไข (Hypothetical Imperative)

2.3.3 คำสั่งทางการปฏิบัติ (Practical Imperative)

คำสั่งเด็ดขาดนั้นบ่งถึงการกระทำคือเมื่อเป็นกฎแล้วต้องทำ โดยความหมายเช่นนี้คำสั่งเด็ดขาดก็น่าจะเป็นคำสั่งทางการปฏิบัติอยู่แล้ว แต่คำว่า คำสั่งทางการปฏิบัตินี้คานท์ใช้กับหลักการสำคัญ

ทางจริยศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับคนทุกคน ในระบบจริยศาสตร์นี้จึงต้องให้คนทุกคนมีฐานะความสำคัญในด้านการประพฤติทางจริยะเหมือนกัน

คำว่า การปฏิบัติคานท์มักจะใช้ในความหมายเดียวกับจริยธรรม เช่น เหตุผลทางการปฏิบัติ (practical reason) ก็เป็นคุณสมบัติของมนุษย์ที่จะรู้ผิดชอบชั่วดีและทำให้เลือกปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้อง มิได้หมายถึงการปฏิบัติ และเหตุผลในความหมายทั่วไป คำว่า practical imperative คานท์ก็ใช้ในความหมายเฉพาะคือหมายถึงหลักการทางจริยธรรมที่ว่า “จะต้องไม่คิดถึงหรือใช้มนุษย์เป็นเพียงวิถีทางเพื่อจุดหมายของผู้อื่น” “คนแต่ละคนเป็นจุดหมายในตัวเอง หลักการข้อนี้สำคัญ เพราะระบบจริยศาสตร์ควรจะต้องเป็นธรรมและปฏิบัติต่อทุกคนเสมอกัน

การไม่ใช้มนุษย์เป็นวิถีทางนั้นทำให้คานท์คัดค้านแม้แต่การฆ่าตัวตายซึ่งนักประโยชน์นิยมบางคนถือว่าอาจเป็นสิ่งที่น่าสรรเสริญในบางกรณี

ในเรื่องการฆ่าตัวตาย สมมติว่าผู้ที่ฆ่าตัวตายมีหลักการส่วนตัว (maxim) ว่า “เนื่องจากรักตนเองฉันจึงควรทำลายชีวิตเสียหากเมื่อใดที่การมีชีวิตอยู่ต่อไปนำความทุกข์มาให้มากกว่าความสุข” หลักส่วนบุคคลนี้จะทำให้กลายเป็นหลักการสากล (universalized) ได้หรือไม่ คานท์คิดว่าไม่ได้เพราะเกิดการแย้งตัวเองกล่าวคือ ถ้ารักตัวเองก็ต้องทำให้ตัวดีขึ้น การทำลายชีวิตจึงขัดแย้งกับการรักตัวเอง หลักการส่วนตัวดังกล่าวจึงไม่อาจเป็นกฎสากลสำหรับทุกคนได้เพราะว่าต้นกับปลายคือ รักตัวเองกับทำลายชีวิตตัว ไม่เข้ากันและไม่สอดคล้องกับคำสั่งเด็ดขาด

นอกจากนั้นยังขัดกับคำสั่งทางการปฏิบัติที่ว่าทุกคนเป็นจุดหมายในตัวเอง เพราะหากคนทำลายชีวิตตัวเองเพื่อจะหนีจากสภาพแวดล้อมอันทุกข์ทรมาน ก็เท่ากับใช้มนุษย์เป็นเพียงวิถีทางที่จะคงสภาพะที่ทนได้ไว้เท่านั้น คนที่ฆ่าตัวตายจึงเป็นผู้ทำผิดหลักการดังกล่าว เพราะหากคนเราเป็นจุดหมายในตัวเองก็ไม่มีใครที่มีสิทธิทำลายชีวิต แม้ว่าชีวิตนั้นจะเป็นชีวิตของเขาเอง นอกจากนั้นสำหรับคานท์ชีวิตมีหน้าที่การรักษาสีชีวิตจึงเป็นหน้าที่ เพราะถ้าไม่มีชีวิตก็ไม่อาจทำหน้าที่ของมนุษย์ได้ การทำลายชีวิตจึงเป็นการกระทำที่แย้งตัวเอง ขัดกับการกระทำอันเป็นหน้าที่ต่อชีวิต

เนื่องจากคานท์ยึดถือหลักการอย่างเคร่งครัด การยึดถือหลักการบางครั้งก็ขัดกับความรู้สึกของมนุษย์ เช่น ถ้าการรักษาสัญญาเป็นสิ่งที่ดี การไม่รักษาสัญญาเป็นสิ่งไม่ดี หากการรักษาสัญญาทำให้คนที่อ่อนต่อโลกต้องบาดเจ็บสาหัส หรือตาย เป็นสิ่งที่ควรทำหรือไม่ ตามความคิดของคานท์ความอ่อนต่อโลกเจ็บหรือตายก็เป็นเรื่องปกติ แต่จะไม่รักษาสัญญาไม่ได้ เพราะจะต้องไม่คำนึงถึงผล เรื่องนี้ก็อาจเป็นปัญหาว่าระหว่างการรักษาสัญญากับการรักษาชีวิตคนที่อ่อนต่อโลก อะไรเป็นหลักการสำคัญกว่ากัน คานท์ไม่ได้ให้คำตอบว่ากรณีนี้หลักการสองหลักการซึ่งสำคัญทั้งคู่ขัดแย้งกันจะจัดการอย่างไร เรามีหน้าที่รักษาสัญญา แต่เราก็มีหน้าที่ที่จะไม่ทำให้ใครตายด้วย

ข้อที่เป็นปัญหาอีกข้อหนึ่งคือ กฎที่ขัดแย้งกับกฎที่มีข้อแม้ อะไรเป็นกฎที่สากลกว่า เช่น กฎศีลธรรมมักไม่มีข้อแม้และเป็นกฎที่เด็ดขาด เช่น “ห้ามฆ่า” ส่วน “ห้ามฆ่าเว้นแต่เพื่อป้องกันตัว” เป็นกฎที่มีข้อแม้ แต่ทั้งสองกฎก็สามารถเป็นกฎสากลได้ และกฎข้อหลังดูจะเป็นกฎที่สอดคล้องกับความเป็นมนุษย์และดูเป็นธรรมชาติมากกว่าข้อแรก กฎสัมบูรณ์คือกฎสากลที่ไม่มีข้อแม้หรือข้อยกเว้นที่คานท์พยายามรักษา แต่จะอธิบายกฎที่มีข้อยกเว้นดังกล่าวอย่างไร

กฎสากลนั้นคานท์มักจะอธิบายควบคู่กับความสอดคล้องระหว่างต้นกับปลาย (consistency) คือไม่แย้งตัวเอง แต่กฎสากลบางกฎอาจเป็นสากล แต่ไม่เกี่ยวกับความสอดคล้องระหว่างต้นกับปลาย จะนับเป็นกฎศีลธรรมได้หรือไม่ เช่น “จงอย่าช่วยคนที่อดอยาก” กฎนี้เป็นกฎสากล และการไม่ช่วยคนที่อดอยากก็ไม่แย้งตัวเองคือไม่ทำให้มนุษยชาติต้องสูญ หรือจะต้องอดอยาก

คานท์ตอบปัญหานี้โดยอ้างหลักการคิดย้อน (reversibility) เช่น กฎว่า “จงอย่าช่วยคนที่อดอยาก” คานท์ให้ถามว่าถ้าท่านอดอยากท่านต้องการให้ทำเช่นนั้นหรือไม่ ดังนั้นกฎดังกล่าวแม้เป็นกฎสากลได้ แต่เป็นกฎสากลทางศีลธรรมไม่ได้ คำตอบนี้อาจแก้ปัญหาได้ แต่การตอบเช่นนี้จะกลายเป็นการนำผลการกระทำมาพิจารณาหรือไม่

ความคิดของพวกเขาไม่ถือเป็นหลักจึงเกิดปัญหาสำคัญ 3 ข้อคือ

1. เหตุใดเราจึงยังคงทำตามกฎอยู่ทั้ง ๆ ที่รู้ว่ากรณีนั้น ๆ เกิดผลร้ายอย่างใหญ่หลวง
2. เราจะแก้ปัญหาข้อขัดแย้งระหว่างกฎที่มีความเป็นกฎเท่า ๆ กันได้อย่างไร
3. ที่ว่ากฎศีลธรรมจะต้องไม่มีข้อยกเว้น กฎดังกล่าวมีจริงหรือ ในเมื่อพฤติกรรมและประสบการณ์ของมนุษย์แสนจะสลับซับซ้อน

3. พระพุทธศาสนาเป็นประโยชน์นิยมหรือไม่

ประโยชน์นิยมเป็นปรัชญาฝ่ายถือผลเป็นหลัก ถ้าพระพุทธศาสนาเป็นประโยชน์นิยม พระพุทธศาสนาก็เป็นฝ่ายถือผลเป็นหลัก พระพุทธศาสนาพูดถึงประโยชน์ซึ่งอาจทำให้ตีความว่าพระพุทธศาสนาเป็นประโยชน์นิยม แต่พระพุทธศาสนาก็อาจไม่จัดเป็นประโยชน์นิยม ถ้าคำว่า ประโยชน์ที่พระพุทธศาสนาใช้มีความหมายต่างกับที่ประโยชน์นิยมใช้ และพระพุทธศาสนาแม้ใช้คำว่าประโยชน์นิยมในความหมายต่างออกไป ก็อาจเป็นพวกถือผลเป็นหลักได้ ถ้าใช้ผลเป็นเครื่องตัดสินการกระทำว่าถูกหรือผิด แต่จะอ้างว่าพระพุทธศาสนาเป็นฝ่ายถือผลเป็นหลักเพียงเพราะพระพุทธศาสนามีความจริงสูงสุดที่เป็นจุดหมายอันบุคคลมุ่งปฏิบัติเพื่อจะบรรลุนั้นหาได้ไม่ เพราะยังไม่เข้าเกณฑ์การใช้ผลเป็นเครื่องตัดสิน

แนวคิดเกี่ยวกับประโยชน์ในพระพุทธศาสนา

หลักเกี่ยวกับประโยชน์พระพุทธศาสนาเรียกว่า อัตถะ แปลว่า ประโยชน์ผลที่มุ่งหมาย จุดหมาย ท่านกล่าวไว้ สองแง่ แง่หนึ่งคือประโยชน์แก่ใคร ได้แก่

อึดอัดตะ	ประโยชน์ตน
ปรัดตะ	ประโยชน์ตน
อุภยัตตะ	ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย ¹

หลักประโยชน์ในแง่นี้ยังอยู่ในขอบเขตของประโยชน์นิยมและเป็นการมุ่งผลว่าจะให้ประโยชน์นั้นเกิดแก่ใคร ซึ่งเป็นการถือผลเป็นหลักในการพิจารณาการกระทำว่า การกระทำที่ดีคือการกระทำที่เป็นประโยชน์ แต่เมื่อพิจารณาความหมายของประโยชน์แล้วท่านแบ่งเป็น

ทิวฐฐัมมิกัตตะ	ประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์ในโลกนี้
สัมปรายิกัตตะ	ประโยชน์เบื้องหน้า ประโยชน์ในโลกหน้า ภพหน้า
ปรมัตตะ	ประโยชน์สูงสุด จุดหมายสูงสุด ²

ประโยชน์ทั้ง 3 ประการนี้พิจารณาในแง่ลำดับชั้นได้ว่าทิวฐฐัมมิกัตตะนั้นเป็นประโยชน์เฉพาะหน้า ประโยชน์ที่ได้รับในปัจจุบัน ประโยชน์ชั่วคราว เช่นให้ความช่วยเหลือผู้อื่นแล้วได้รับการตอบแทนคุณ สัมปรายิกัตตะ เป็นประโยชน์ที่สูงกว่าซึ่งมีผลต่อไปในภพหน้า เช่น การช่วยเหลือผู้อื่นเป็นกรรมดี ทำให้คนผู้นั้นเป็นคนดียิ่งขึ้น กรรมดีนี้ส่งผลให้ไปเกิดดี เกิดในที่ดี มีความสุขความเจริญ การเป็นคนดีเป็นประโยชน์ที่สูงกว่า แต่การเป็นคนดีก็ส่งผลไปในภพหน้าคือ มีชาติมีภพที่ดีการได้รับการทำดีตอบแทนทั้งสองอย่างจะเป็นเรื่องในปัจจุบัน ส่วนปรมัตตะประโยชน์นั้น เป็นประโยชน์ที่สูงที่สุดไม่ว่าชาตินี้ภพนี้หรือชาติหน้าภพหน้า ความดีสูงสุดหรือประโยชน์สูงสุดได้แก่นิพพาน ความดับกิเลสได้โดยไม่เหลือ

ประโยชน์ดังกล่าวนี้ ถ้าเทียบกับประโยชน์ตามความเห็นของประโยชน์นิยมนับว่าต่างกันมาก เพราะประโยชน์นิยมเน้นความสุขทางกายคือความสุขทางประสาทสัมผัสทั้งหลาย เป็นความสุขทางเนื้อหนังและอารมณ์ความรู้สึก สุข ตามทัศนะของประโยชน์นิยมคือ ความพึงพอใจ ทุกข์คือความเจ็บปวดทรมานไม่สบายกายไม่สบายใจ อันเป็นเรื่องของอารมณ์และความรู้สึก พระพุทธศาสนาแบ่งความสุขออกเป็น 2 ประเภทคือ

สามิสสุข คือ ความสุขจากกามคุณ เป็นความสุขทางวัตถุทางประสาทสัมผัส มีวัตถุแห่งประสาทสัมผัสคือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส เป็นเครื่องล่อให้แสวงหา ไม่ใช่ความสุขแท้เป็นความสุขที่มีทุกข์เจือปน หรือมีทุกข์ตามมา

นิรามิสสุข คือ ความสุขที่ไม่เกี่ยวข้องกับกามคุณ เป็นความสุขทางใจ เช่น ความปลอดโปร่งใจ ความสงบใจ ความพอใจที่ได้ความรู้ที่ถูกต้องเป็นจริง¹

ความสุข 2 แบบนี้บางครั้งท่านแบ่งตามองค์ประกอบของมนุษย์คือกายกับใจ เป็น

¹ ส. น. 16/67/35

² ชุ อิติ 25/201/242

¹ อง. ทุก. 20/313/101

กายิกสุข สุขทางกาย

เจตสิกสุข สุขทางใจ²

เรื่องบุญกิริยาวัตต์ คือ เรื่องสิ่งที่ดีว่าเป็นการทำความดี หรือ วิธีที่จะทำความดี หนทางในการทำ ความดี ก็เป็นเรื่องที่เห็นได้ชัดว่าพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญแก่เรื่องการทำดีทางใจสูงกว่าทางกายหรือ ทางวัตต์ ท่านแบ่งระดับของการทำบุญซึ่งได้ผลบุญแตกต่างกันเป็น 3 ระดับ ต่ำไปหาสูงโดยลำดับดังนี้

ทานมัยบุญกิริยาวัตต์ ทำบุญด้วยการให้ปันสิ่งของ ถือเป็นระดับต่ำสุด ได้บุญไม่มาก

ศีลมัยบุญกิริยาวัตต์ ทำบุญด้วยการรักษาศีล ประพฤติตนดี คิด พูด ทำในสิ่งที่ดี เป็นระดับกลาง ได้บุญมากกว่าการให้ทานมาก

ภาวนามัยบุญกิริยาวัตต์ ทำบุญด้วยการปฏิบัติบำเพ็ญเพียรทางใจ ฝึกจิตใจให้มั่นคงมีสมาธิและ เจริญปัญญา เพื่อหลุดพ้นจากกิเลส เป็นระดับสูงสุด ได้บุญมากกว่าการรักษาศีลมาก¹

เมื่อพิจารณาจากเรื่องทีกล่าวนำทั้งหมด พระพุทธศาสนาดูเหมือนจะเป็นฝ่ายถือผลเป็นหลัก แต่ พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญแก่เจตนามากด้วยเช่นกัน และในกรณีทั่ว ๆ ไป ยังให้ความสำคัญแก่เจตนา มากกว่าผล โดยถือว่าการกระทำจะเป็นกรรมก็ต้องประกอบด้วยเจตนาจะเป็นกรรมดีหรือชั่วอยู่ที่เจตนาดี หรือชั่ว ดังเช่นกรณีทีภิกษุรูปหนึ่งนำหินขึ้นไปทำหลังคาแล้วทำหินตกลงบนศีรษะภิกษุอีกรูปหนึ่งภิกษุรูปนั้น ถึงแก่มรณภาพ พระพุทธองค์ทรงตัดสินว่าภิกษุผู้ทำหินตกนั้นไม่ต้องอาบัติปาราชิก ไม่ผิดฐานฆ่ามนุษย์ ไม่มีโทษทางพระวินัย แต่กรณีทีภิกษุที่ขึ้นไปทำหลังคาแล้วทำหินตก ถูกภิกษุอีกรูปหนึ่งถึงแก่มรณภาพ การ กระทำนั้นเป็นกรรมที่มีผลเพราะมีเจตนาฆ่าภิกษุนั้นต้องอาบัติปาราชิก

ตามตัวอย่างดังกล่าวนี้จะเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญแก่เจตนามากกว่าผล ในแง่นี้ พระพุทธศาสนาจึงเป็นฝ่ายไม่ถือผลเป็นหลัก ทำให้ดูเหมือนพระพุทธศาสนาถือหลักสองหลักที่ขัดแย้งกัน กรณีที่เจตนา กับผลสอดคล้องกันอาจจะตัดสินได้ยากว่าพระพุทธศาสนาอยู่ฝ่ายใด แต่กรณีตัวอย่างดังกล่าว จะเห็นได้ชัดว่า เมื่อเจตนา กับผลขัดกัน พระพุทธศาสนาน่าจะต้องเลือกเจตนา ในกรณีดังกล่าวเมื่อเกิด ผลร้ายโดยไม่เจตนาพระพุทธเจ้าไม่ทรงถือว่ามีผลดีหรือชั่ว เป็นกรรมเก่าของบุคคลผู้รับผลนั่นเอง แต่เมื่อมี เจตนาร้ายและเกิดผลร้ายท่านถือว่าเจตนามีผลสมบูรณ์ ท่านถือว่าเป็นการทำกรรมชั่วของผู้กระทำ ในแง่นี้ เจตนาของผู้กระทำจึงเป็นสิ่งสำคัญ ในกรณีดังกล่าว แม้หากหินที่ตั้งใจทำหล่นไม่ถูกพระภิกษุรูปนั้นก็ต้อง ถือว่าเป็นกรรมชั่วแล้วเพราะเจตนาดังกล่าว เนื่องจากท่านแบ่ง กรรมคือ การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาดี หรือชั่วออกเป็น 3 ประเภทคือ

² อง. ทฎก. 20/315/101

¹ ที. ปา. 11/228/230

กายกรรม

วจีกรรม

มโนกรรม¹

การกระทำของพระภิกษุผู้ประทุษร้ายเป็นทั้งมโนกรรมและกายกรรมจึงเป็นการกระทำที่ผิด แม้เพียงตั้งใจจะประทุษร้าย แต่มิได้ทำเพราะโอกาสไม่อำนวย หรือมีอุปสรรคอื่น ๆ ก็ถือว่าเป็นความผิดแล้วโดยทางใจ การที่พระพุทธศาสนานับมโนกรรมไว้เป็นกรรมอย่างหนึ่งย่อมแสดงว่าดีหรือชั่วเกิดขึ้นตั้งแต่ในใจจึงได้ทรงตัดสินโดยใช้เจตนาเป็นเครื่องวัดการกระทำและวัดคนผู้มีเจตนา นั้น ผลที่เกิดขึ้นเป็นแต่เพียงเครื่องพิจารณาประกอบความผิดบาปแห่งการกระทำว่าสมบูรณ์หรือไม่ เกิดผลหนักเบาเพียงไร

พระพุทธศาสนามีได้พิจารณาว่าเมื่อผิดอยู่ที่เจตนา การกระทำก็ผิดเท่ากันทั้งหมด ถ้าเจตนาแต่ไม่ได้ทำก็ถือว่าเจตนาแล้วลงมือทำ ลงมือทำแล้วไม่เกิดผลก็ผิดน้อยกว่าเจตนาแล้วเกิดผล เช่น กรณีพระองคฺสีมาลจะไปมามารดานั้นเป็นการเกิดเจตนาที่จะฆ่าซึ่งเป็นมโนทุจริตแล้ว พระพุทธเจ้าเสด็จไปทรงขัดขวางด้วยพระกรุณาคุณที่จะไม่ให้องคฺสีมาลทำผิด มาตุฆาตจึงไม่เกิดขึ้น องคฺสีมาลก็ไม่ผิดในแง่กายทุจริต เพราะไม่มีกายกรรมเกิดขึ้น

นักคิดฝ่ายตะวันตกมักจะคิดแบบสุดขั้ว มักจะแบ่งอะไร ๆ เป็นขั้วที่สุดสองขั้ว เช่น ดี ขั้ว ด่า ขาว โดยไม่พิจารณาองค์ประกอบ ดังนั้นจึงมักจะเห็นว่า ถ้าดีขั้วเป็นคุณสมบัติของเจตนา แม้ไม่เกิดผล ดี ขั้ว ก็ต้องสมบูรณ์เท่ากัน แต่พระพุทธศาสนาถือว่า ดีขั้วที่เกิดที่ใจก็เรื่องหนึ่ง ที่วาจา ที่กายก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งต่างกรรมกัน คนคิดจะฆ่า จะให้มีความหมายเท่ากับ คิดจะฆ่า และพูดว่าจะฆ่าได้อย่างไร คนที่คิดและพูดแต่ไม่ได้ฆ่าจะผิดเท่ากับ คิด พูด และลงมือฆ่าได้อย่างไร ด้วยเหตุนี้พระพุทธศาสนาจึงมิได้ตัดสินอย่างดำกับขาว คือมิได้ตัดสินโดย นิยามให้ดี ขั้วไปอยู่ที่เจตนา หรือที่ผลการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งแต่เพียงอย่างเดียว ไม่มีความจำเป็นอะไรที่จะต้องคิดเรื่องนี้ในแบบแบ่งขั้วเด็ดขาดดังที่กล่าวข้างต้น และในความเป็นจริงของกรรม และความรู้สึกของคนโดยทั่วไปก็ไม่มี ความเอียงสุดเช่นนั้น แม้พระพุทธศาสนาจะให้ความสำคัญแก่เจตนาจนถึงระดับที่แม้ไม่มีผลเกิดขึ้น ความมีผลหรือไม่มีผล ความมีผลเป็นไปตามเจตนามากหรือน้อย ได้นำมาคิดด้วย เพราะการกระทำมีความสืบเนื่องตั้งแต่ต้นไปจนจบว่าอยู่ที่ใดระดับใด มิฉะนั้นเราคงต้องลงโทษประหารชีวิตคนตั้งแต่เขาคิดจะฆ่าผู้อื่นเพราะความผิดดังกล่าวครบถ้วนมีค่าเสมอเท่ากับลงมือฆ่าเหยื่อถูกฆ่าแล้ว ผู้ที่มีสติสัมปชัญญะและมีเหตุผลจะยอมรับความคิดเช่นนี้ได้อย่างไร ด้วยเหตุดังกล่าวพระพุทธศาสนาจึงมีวิธีตัดสินการกระทำโดยใช้เกณฑ์ (criteria) มากกว่าจะใช้หลักใดหลักหนึ่งเพียงหลักเดียวมาตัดสิน การใช้เกณฑ์หมายความว่าพิจารณาหลายหลักประกอบกันซึ่งผู้มิเหตุผลย่อมพิจารณาได้ เช่นในกรณีดังกล่าวสามารถพิจารณาได้ตั้งแต่เมื่อมีเฉพาะเจตนาเพียงองค์ประกอบเดียวในระดับต่าง ๆ ลักษณะการกระทำที่เป็นไปตามเจตนาหรือไม่ และผลที่เกิดขึ้นว่ามีมากน้อยเพียงไร เป็นผลจากการกระทำตามเจตนาหรือไม่ ดังนั้นเกณฑ์ตัดสินการกระทำของพระพุทธศาสนาจึงประกอบด้วย

¹ ม. ม. 13/64/50

เจตนา

การกระทำตามเจตนา

ผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำ

ความเห็นของนักปราชญ์

เกณฑ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นความรอบคอบในการตัดสินการกระทำว่าดี หรือ ชั่ว คือพิจารณาตั้งแต่เจตนาที่อยู่ໃใจ แล้วดูว่ามีเจตนาในคำพูด ในการกระทำด้วยหรือไม่ การกระทำนั้นแสดงให้เห็นเจตนาอะไร อย่างไร มากน้อยเพียงไร และเกิดผลอะไร สมบูรณ์หรือไม่ ดีมากน้อย หรือชั่วมากน้อยเพียงไร การตัดสินของบุคคลเดียวก็น่าจะไม่พอ ของฝูงชนก็น่าจะไม่พอ ต้องมีการวินิจฉัยจากนักปราชญ์คือผู้เชี่ยวชาญในเรื่องนั้นและวินิจฉัยโดยความเป็นธรรม หากนักปราชญ์สรรเสริญ การวินิจฉัยของเราก็น่าจะมั่นใจได้ หากนักปราชญ์ตำหนิก็ต้องพิจารณาใหม่ให้รอบคอบ

มติที่เน้นทั้งเจตนาและผลนี้อาจทำให้พระพุทธศาสนาไม่เป็นฝ่ายใดเลยเพราะการแบ่งเป็นฝ่ายถือผลกับไม่ถือผลนั้นเป็นการแบ่งแบบสุดขั้วดังกล่าวมาแล้ว ทำให้ความคิดอื่น ๆ ซึ่งเป็นจริงไม่อาจเข้ากลุ่มได้ และความจริงการแบ่งแบบนี้ก็ไม่จำเป็น แต่หากจะให้พิจารณาว่าพระพุทธศาสนาน่าจะอยู่ในกลุ่มใดมากกว่าพระพุทธศาสนาก็น่าจะอยู่ในกลุ่มที่ไม่ถือผลเป็นหลัก เพราะกำหนดว่าความผิดเกิดขึ้นตั้งแต่มีเจตนาเกิดขึ้นในใจ

บทที่ 8

ความรู้กับความเชื่อ

เราได้พูดถึงเรื่องต่าง ๆ ที่คนเชื่อว่า “จริง” ซึ่งมีทั้ง “จริง” ที่รู้ได้ทางประสาทสัมผัส และที่รู้ได้ด้วยวิธีอื่น ๆ เช่น เหตุผลและอัจฉลติกญาณ (intuition) ความรู้จากประสาทสัมผัสนั้นพวกวัตถุนิยมเชื่อว่าจริง แต่ก็มีผู้คัดค้านว่าไม่จริง เช่น คัดค้านว่าประสาทสัมผัสบางครั้งก็หลอกลวงเราเช่น เห็นทางรถไฟบรรจบกันหรือเห็นฟ้ากับทะเลเชื่อมต่อกันที่เส้นขอบฟ้า เห็นดอกไม้เป็นคนในเวลากลางคืน เป็นต้น ส่วนความรู้โดยอัจฉลติกญาณเช่นพระเจ้านั้นพวกจิตนิยมเชื่อว่าจริง แต่พวกวัตถุนิยมเห็นว่าเป็นความเชื่อ อะไรที่ฝ่ายใดเชื่อว่าจริง การรู้เกี่ยวกับสิ่งนั้น ๆ ก็ถือเป็นความรู้ อะไรที่ฝ่ายใดไม่เชื่อว่าจริง การรู้เกี่ยวกับสิ่งนั้น ๆ ก็ถือเป็นความเชื่อ

1. ความรู้จากประสบการณ์ (Empirical Knowledge)

ความรู้จากประสบการณ์คือความรู้ที่ได้จากการรับรู้ทางประสาทสัมผัส ความรู้เริ่มแรกของมนุษย์คือความรู้ทางประสาทสัมผัส ทารกรับรู้สัมผัสของแม่ และมองเห็นปลาตะเพียนที่แหวนบนเปล รับรู้กลิ่นและรสของอาหาร มนุษย์รู้จักโลกภายนอกก่อนที่จะสนใจศึกษารวมชาติภายในตัว มองเห็น ได้กลิ่น ลิ้มรส และสัมผัสสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวตั้งแต่ลมที่พัดมากระทบ จนถึงดวงอาทิตย์และดวงดาวที่อยู่ห่างไกล ประสาทสัมผัสจึงเป็นเครื่องมือในการรับรู้ และความรู้จากประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสเป็นความรู้ที่มากมายมหาศาลที่เป็นข้อมูลในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ มนุษย์จึงเชื่อโดยปกติว่าโลกแห่งประสาทสัมผัสเป็นโลกที่เป็นจริง และมนุษย์ได้ความรู้โดยอาศัยประสาทสัมผัส เรารู้จักและสามารถอยู่กับโลกภายนอกตัวเราได้ ประสาทสัมผัสบางอย่างยังรับรู้สิ่งที่เกิดภายในตัวด้วย เช่น การสัมผัสมีทั้งสัมผัสโดยผิวหนังภายนอกและโดยพื้นผิวและประสาทสัมผัสภายใน เช่น อาหารที่สัมผัสกระพุ้งแก้ม ความเย็นของมินท์ที่สัมผัสได้ในลำคอ ประสาทสัมผัสทั้งห้า ซึ่งรับสัมผัสนี้ ส่งความรู้สึกไปตามเซลล์ประสาทสู่สมอง เมื่อพูดถึงประสาทสัมผัสทั้งห้าในปัจจุบันเราจึงหมายถึงรวมถึงการทำงานของสมองด้วย ความรู้สึกภายในที่อาจไม่ได้มาจากภายนอก เช่น ปวดศีรษะ เจ็บในข้อ ปวดระบมที่กล้ามเนื้อหรือเอ็น ก็นับเป็นความรู้สึกทางประสาทสัมผัสด้วยเช่นกัน อวัยวะภายในของเราก็มีความรู้สึกและช่วยควบคุมตัวเรา เช่นอวัยวะภายในหูทำให้เราทรงตัวได้อย่างสมดุลและบอกเราว่าเรากำลังเคลื่อนไปทางซ้ายมือหรือทางขวา ประสาทสัมผัสของเราทั้งส่วนภายนอกและภายในจึงให้ข้อมูลและทำให้เราดำรงชีวิตได้อย่างปกติทั้งในความสัมพันธ์กับโลกภายนอก และในการควบคุมการทำงานภายในร่างกายตลอดจนความรู้สึกนึกคิดซึ่งทั้งหมดนี้เป็นโลกภายในตัวเรา

แม้ว่าประสาทสัมผัสจะให้ข้อมูลแก่เราอย่างมหาศาลและเป็นส่วนสำคัญในการดำเนินชีวิตของเรา และคนส่วนใหญ่ก็เชื่อว่าประสาทสัมผัสให้ความจริงแก่เรา แต่เราก็ไม่อาจเชื่อประสาทสัมผัสได้เสมอไป เพราะประสาทสัมผัสอาจให้ข้อมูลที่ไม่ว่าจริง หรือการตีความข้อมูลทางประสาทสัมผัสอาจผิดพลาด คนส่วนใหญ่ไม่ค่อยได้คำนึงถึงเรื่องนี้และมักจะเชื่อประสาทสัมผัสอย่างมั่งง่าย เรามักจะพูดว่าถ้าจะให้เชื่อว่าจริงก็ต้องมองเห็นได้ โดยที่ลืมไปว่าบางครั้งสิ่งที่มองเห็นได้ หรือสิ่งที่ “เห็นได้ชัด” ก็ไม่ใช่สิ่งที่เป็นอย่างจริง

ความรู้โดยประสบการณ์หรือโดยประสาทสัมผัสโดยตรงนั้นมีข้อจำกัดคือ ความสามารถหรือสมรรถภาพของประสาทสัมผัสของมนุษย์มีจำกัด เช่น สุนัขมีประสาทในการดมกลิ่นดีกว่ามนุษย์มาก ความรู้จากประสบการณ์ของมนุษย์จึงจำกัดด้วยเหตุดังกล่าว แต่มนุษย์ก็มีความสามารถในการสร้างเครื่องมือเพื่อเพิ่มสมรรถภาพของประสาทสัมผัสเช่นสร้างเลนส์ที่ทำให้เห็นได้ไกล และขยายขนาดให้ใหญ่ สร้างเครื่องมือที่รับพลังงานซึ่งเป็นสิ่งที่มองเห็นไม่ได้ด้วยตาเปล่า ข้อมูลจากอุปกรณ์และเครื่องมือที่สร้างขึ้นนี้ก็นับเป็นข้อมูลทางประสาทสัมผัสด้วย

1.1 ลักษณะของความรู้ที่มาจากประสบการณ์

สัตว์และคนต่างก็มีประสาทสัมผัส ประสาทสัมผัสของสัตว์ดูเหมือนจะมีคุณภาพดีกว่าประสาทสัมผัสของคน แต่สัตว์ก็หาความรู้จากประสบการณ์ได้ไม่มากนัก เช่นเมื่อเคยได้รับอันตรายจากสิ่งใดก็จะกลัวสิ่งนั้นและไม่เข้าใกล้ แต่ไม่อาจคิดหาวิธีป้องกันอื่นหรือไม่คิดหาวิธีนำมาใช้ประโยชน์อย่างที่มีมนุษย์สามารถกระทำได้

การที่มนุษย์หาความรู้จากประสบการณ์ได้ดีกว่าสัตว์เพราะมนุษย์สามารถมองเห็นและเลือกลักษณะที่ซ้ำ ๆ กัน ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของปรากฏการณ์และยังเห็นความสัมพันธ์กันของลักษณะเหล่านั้นอย่างเป็นระบบ ซึ่งทำให้มนุษย์สามารถเข้าใจว่าปรากฏการณ์นั้น ๆ ประกอบด้วยอะไรและสิ่งเหล่านั้นสัมพันธ์กันอย่างไร เหมือนคนที่ดูฟุตบอลโดยไม่รู้กฎของการเล่นฟุตบอลมาก่อน เมื่อสังเกตนาน ๆ เข้าก็รู้ว่าอะไรทำอะไรทำอะไรไม่ได้ คนเล่นแต่ละฝ่ายมีกี่คน กี่ตำแหน่ง แต่ละตำแหน่งมีหน้าที่อย่างไร นั่นคือรู้วิธีเล่น รู้ความสัมพันธ์ระหว่างตำแหน่งต่าง ๆ และรู้กฎของการเล่นฟุตบอล ทั้งหมดนี้เป็นนามธรรมซึ่งสังเกตจากรูปธรรมคือคนที่วิ่งหยุดและเตะลูกในสนาม กรรมการที่เป่านกหวีด ชีมือและยกใบแดง ใบเหลือง ความรู้ค่อย ๆ เกิดขึ้นจนรู้กฎสมบูรณ์และสามารถอธิบายกฎได้ คนไม่เคยอ่านกฎมาก่อน แต่สามารถสร้างกฎขึ้นในใจซึ่งตรงกับกฎที่ผู้เล่นฟุตบอลปฏิบัติอยู่ได้

กฎวิทยาศาสตร์ก็เป็นเช่นเดียวกันคือเป็นกฎที่ได้มาจากการสังเกตประสบการณ์แล้วอาศัยประสบการณ์ที่สังเกตได้เป็นฐานในการอ้างเพื่อสรุปลักษณะทั่วไปหรือลักษณะสากล คือลักษณะที่ปรากฏร่วมในทุกปรากฏการณ์ที่สังเกต และใช้ลักษณะร่วมที่สรุปได้เป็นกฎสำหรับอธิบายปรากฏการณ์เช่นเดียวกันนั้นซึ่งจะเกิดในอนาคตกฎที่มาจากการสังเกตนี้อาจเป็นการเข้าใจผิดก็ได้

ที่ว่าเป็นกฎที่ไม่ตายตัวเป็นเพียงกฎ “ที่เป็นไปได้” กล่าวคือเป็นกฎที่เราจะใช้ไปตราบนานเท่าที่ยังสอดคล้องกับสิ่งที่เราสังเกต เช่น พืชจะเติบโตได้ต้องอาศัยแสงแดด ปลายฟ้าสีเทาอพยพในเดือนมีนาคม ไซนกกางเขนมีสีฟ้า แสงเดินทางด้วยความเร็ว 186,000 ไมล์ต่อวินาที ไฟจะไม่ติดถ้าขาดออกซิเจน

กฎที่ว่ามันแท้จริงก็เป็นเพียงความเชื่อ เช่นเราอาจเคยเห็นไซนกกางเขนมานับเป็นพัน ๆ รั้ง ทุกครั้งมีสีฟ้าทั้งสิ้น แต่เราจะแน่ใจได้อย่างไรว่านกกาขเขนอื่น ๆ ที่เราไม่เห็นไม่มีไซสีอื่น ข้อความที่สรุปจากประสบการณ์หรือความรู้ที่มาจากประสบการณ์เป็นความรู้ที่มาจากข้อมูลในอดีต และเราไม่อาจยืนยันได้ว่าไม่มีข้อมูลอื่นที่เราไม่ได้สังเกต หรือไม่มีข้อมูลชนิดนั้นในอนาคตที่ไม่เหมือนสิ่งที่เคยเกิดในอดีต ความรู้จากประสบการณ์จึง

เป็นความรู้ที่ไม่ตายตัว แม้เราจะเรียกความรู้นี้ว่าความจริง ก็เป็นความจริงที่อาจถูกหรือผิดได้ (contingent truth) มิใช่ความจริงตายตัวหรือความจริงที่ต้องเป็นเช่นนั้น (necessary truth) ข้อความที่มาจากประสบการณ์ เนื่องจากเป็นการสังเคราะห์ที่รวบรวมจากประสบการณ์ เราเรียกข้อความชนิดนี้ว่า ข้อความสังเคราะห์ (synthetic statement) ซึ่งให้ความจริงแบบไม่ตายตัว หรือเป็นความรู้แบบไม่ตายตัว (contingent knowledge) ซึ่งที่จริงเป็นเพียงความเชื่อที่มีข้อมูลสนับสนุนเท่านั้น วิทยาศาสตร์ก็ดี สังคมศาสตร์ก็ดี ล้วนเป็นความรู้ชนิดนี้ สังคมศาสตร์นั้นเห็นได้ชัดว่าเป็นเพียงความรู้ที่ “อาจเป็นไปได้” เพราะวิธีการสำคัญของสังคมศาสตร์ก็คือ การใช้สถิติ และสถิตินั้นเป็นเรื่องความคาดคะเน ประมาณการ หรือความเป็นไปได้ มิใช่เรื่องความแน่นอนตายตัว

1.2 การพิสูจน์ความรู้ทางประสบการณ์

สิ่งที่เป็นความจริงเราเรียกว่าความรู้ ตัวประสบการณ์ที่เราพบก็ดี กฎเกณฑ์ที่ได้จากประสบการณ์ก็ดี เราถือว่าเป็นความจริงและจัดเป็นความรู้จากประสบการณ์ แต่เราจะรู้ได้อย่างไรว่า ข้อความที่เกี่ยวกับประสบการณ์นั้นข้อความใดจริง ข้อความใดไม่จริง ข้อความที่เกี่ยวกับประสบการณ์จะเป็นข้อความที่เป็นจริงก็เมื่อสอดคล้องกับประสบการณ์ เช่น ถ้ามีข้อความว่า “โลกมีแรงดึงดูด” ถ้าปรากฏว่าทุกครั้งที่เราโยนสิ่งใดขึ้นไป สิ่งนั้นจะตกกลับลงมายังพื้นโลกเสมอ ข้อความดังกล่าวก็จริง แต่ถ้ามีข้อความว่า “นกกางเขนจะอพยพในเดือนธันวาคม” แต่ไม่ปรากฏว่านกกางเขนอพยพข้อความดังกล่าวก็เท็จ ตามที่อธิบายมานี้จะเห็นได้ว่าคนทั่วไปที่เชื่อประสบการณ์มักเชื่อว่าข้อความจะเป็นจริงเมื่อพิสูจน์ได้ด้วยประสบการณ์ การสรุปความจริงของข้อความโดยการพิสูจน์ว่าจริงนี้เรียกว่าทฤษฎีพิสูจน์ว่าจริง (verification theory) นักปรัชญาชื่อ A.J. Ayer เป็นคนสำคัญคนหนึ่งที่เชื่อทฤษฎีนี้ แอริมีความเห็นว่าข้อความที่มีความหมายมีเพียง 2 ชนิดคือ ข้อความวิเคราะห์ (analytic statement) กับข้อความสังเคราะห์ (synthetic statement) ข้อความสองประเภทนี้มีความหมายก็เพราะสามารถพิสูจน์ว่าเป็นจริง (verify) ได้ ส่วนข้อความอื่น ๆ ไม่มีความหมายเพราะพิสูจน์ว่าเป็นจริงไม่ได้

ข้อความวิเคราะห์เป็นข้อความที่พิสูจน์ว่าจริงได้ด้วยคำนิยาม (definition) กล่าวคือข้อความชนิดนี้เป็นข้อความที่พูดแบบกำปั้นทุบดิน รูปแบบปกติของข้อความแบบกำปั้นทุบดินก็คือ ก คือ ก เช่น คนก็คือคน รูปแบบที่อำพรางการซ้ำดังกล่าวก็คือใช้คำคำอื่นซึ่งมีความหมายเท่ากันหรือมีความหมายนั้นในคำที่พูดถึงเช่น “คนโสดคือคนที่ไม่ใช่คู่ครอง” “ไม่ใช่คู่ครอง” เป็นความหมายของ “โสด” ด้วยเหตุนี้ข้อความดังกล่าวจึงเป็นข้อความที่แย้งตัวเองเมื่อปฏิเสธ เช่น “คนโสดมีคู่ครอง” เป็นข้อความที่แย้งตัวเอง เพราะ “โสด” นิยามว่า “ไม่มีคู่ครอง” การพูดว่ามีคู่ครองจึงเป็นการแย้งคำว่าโสด ความจริงของข้อความประเภทนี้มาจากการนิยาม เช่น ข้อความว่า “คนโสดคือคนที่ไม่ใช่คู่ครอง” เป็นจริงตามคำนิยามของคำ “โสด” ความจริงดังกล่าวมิได้มาจากประสบการณ์ไม่ต้องมีประสบการณ์มาพิสูจน์ แต่จริงโดยไม่ต้องดูประสบการณ์ จึงเรียกว่าความจริงก่อนประสบการณ์ (a priori truth) และข้อความชนิดนี้เรียกว่าข้อความก่อนประสบการณ์ (a priori statement) และการพิสูจน์ความจริงโดยนิยามก็ทำได้ด้วยการวิเคราะห์นิยามของคำ

ข้อความสังเคราะห์เน้นข้อความที่คำซึ่งกล่าวถึงในข้อความ เป็นคำที่ใช้แทนความคิดเกี่ยวกับประสบการณ์ที่สังเคราะห์ขึ้นเป็นมโนทัศน์ (concept) เช่น โต๊ะ เก้าอี้ เป็นคำที่ใช้เรียกความคิดเกี่ยวกับประสบการณ์ที่รวมลักษณะของวัตถุกลุ่มหนึ่งคือ “ไม้ หรือ วัสดุอื่น ที่มีรูปร่างเป็นทรงเรขาคณิตหรือทรงอื่น ประกอบด้วยพื้นเรียบมีขารองรับ ใช้สำหรับวางหรือรองเขียนหนังสือ หรือวางสิ่งของ” ที่ทำเครื่องหมายไว้ในประโยคดังกล่าวคือคำที่แทนประสบการณ์ซึ่งนำมารวมกันเป็นประโยค

ข้อความสังเคราะห์พูดถึงประสบการณ์ ความหมายของข้อความจึงได้แก่สิ่งที่ข้อความนั้นพูดถึง การพิสูจน์ว่าข้อความประเภทนี้จริงหรือไม่จึงต้องดูว่าประสบการณ์กับข้อความที่ต้องการพิสูจน์สอดคล้องกันหรือไม่ เช่น “แมงมุมเป็นสัตว์ที่มี 8 ขา” พิสูจน์ว่าจริงได้โดยการดูแมงมุมว่ามีจำนวนขาเช่นนั้นหรือไม่ ถ้ามีจำนวนดังกล่าวข้อความก็จริง ถ้าไม่เป็นดังนั้นข้อความก็เท็จ การที่ข้อความประเภทนี้พิสูจน์ว่าจริงได้โดยอาศัยประสบการณ์ ความหมายของข้อความจึงมาจากประสบการณ์และข้อความดังกล่าวต้องอาศัยประสบการณ์ก่อนจึงจะบอกว่าเป็นจริงหรือเท็จได้ จึงเรียกว่าข้อความหลังประสบการณ์ (a posteriori statement) ข้อความที่เกี่ยวกับโลกก็คือข้อความชนิดนี้ ส่วนข้อความวิเคราะห์เป็นข้อความที่เกี่ยวกับความคิดและการวิเคราะห์ความคิด ไม่ได้พูดถึงอะไรเกี่ยวกับโลกแห่งประสบการณ์

ข้อความประเภทอื่นเช่นข้อความทางจริยศาสตร์หรือข้อความทางเมตาฟิสิกส์ เช่น “พระเจ้าทรงรักโลก” “ก. เป็นคนดี” เหล่านี้เป็นข้อความที่ไร้ความหมาย (nonsense) “พระเจ้า” พิสูจน์ไม่ได้ด้วยประสบการณ์ จึงไม่เป็นจริง ดังนั้นจึงรักโลกไม่ได้ “ก. เป็นคนดี” ก็มีความหมายไม่ต่างจาก “ก. เป็นคน” ส่วน “ดี” เป็นแต่เพียงคำที่ใช้แสดงความรู้สึกเชิงเห็นด้วย ไม่ต่างอะไรกับเครื่องหมาย ! ที่แสดงความตื่นเต้นตกใจ หรือ ? ที่ใช้แสดงความฉงนหรือมีปัญหา

การที่แอร์คิดเช่นนี้ก็เพราะแอร์เชื่อว่าความจริงชนิดเดียวคือความจริงทางประสบการณ์หรือความจริงทางประสาทสัมผัส ข้อความเกี่ยวกับสิ่งที่ไม่อยู่ในขอบเขตประสาทสัมผัสจึงเป็นข้อความที่ไร้ความหมาย บางครั้งก็เรียกว่า ข้อความเทียม (pseudo statement) คือดูโดยรูปแบบเหมือนข้อความที่มีความหมาย แต่ที่จริงไม่มีความหมาย¹

2. ความรู้ก่อนประสบการณ์ (A priori knowledge)

ความรู้ก่อนประสบการณ์เป็นความรู้ที่ชนิดหนึ่งซึ่งเป็นความรู้ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ความรู้ชนิดนี้เป็นความจริงที่จำเป็นหรือตายตัว (necessary truth) ซึ่งตรงข้ามกับความจริงตามประสบการณ์ที่เป็นความจริงแบบไม่ตายตัว อาจจริงหรือไม่จริงก็ได้ (contingent truth) ความรู้ชนิดนี้มีส่วนเกี่ยวข้องกับธรรมชาติเช่นเดียวกับความรู้ชนิดหลังประสบการณ์ที่เราได้ศึกษากันมาแล้ว

ความจริงก่อนประสบการณ์ซึ่งเป็นความจริงตายตัวนี้เรารู้จักและยอมรับกันมาแล้วเช่น สองบวกสองเป็นสี่ เส้นขนานไม่มีวันบรรจบกัน มุมภายในของรูปสามเหลี่ยมรวมกันเท่ากับสองมุมฉาก ความจริง

¹ อ่านเพิ่มเติมใน A.J. Ayer. Language truth and Logic Middlesex : Pelican Books. 1971.

ดังกล่าวนี้เป็นจริงเสมอ เราไม่อาจคัดค้านได้ ความจริงประเภทนี้เป็นความจริงในศาสตร์ที่นักวิชาการสมัยก่อนเรียกว่าศาสตร์ที่แน่นอน (exact sciences) เช่น คณิตศาสตร์ และตรรกวิทยา ความรู้เหล่านี้แน่นอนเสียจนปฏิเสธไม่ได้ เช่นเรารู้ว่าวงกลมไฟขนานกัน เมื่อเราเห็นวงกลมไฟบรรจบกัน เราไม่เชื่อตามที่ตาเห็น แต่เราจะคิดว่าภาพที่เห็นเป็นภาพลวงตา ภาพที่ปรากฏทางประสาทสัมผัสหรือประสบการณ์ไม่อาจนำมาใช้คัดค้านข้อความนี้ได้ เราสามารถแย้งความจริงชนิดนี้ได้ด้วยเหตุผลโดยไม่ต้องใช้ประสบการณ์ใด ๆ

บุคคลสำคัญที่พูดถึงความรู้แบบตายตัวว่าสัมพันธ์กับโลกภายนอกหรือธรรมชาติก็คือพิธาโกรัส (Pythagoras) ตั้งแต่เมื่อศตวรรษที่ 6 ก่อนคริสต์ศักราช ท่านผู้นี้ได้วางรากฐานของเลขคณิตและเรขาคณิตซึ่งช่วยพัฒนาวิชาคณิตศาสตร์ ต่อมาพิธาโกรัสเชื่อว่าด้วยวิธีการทางคณิตศาสตร์ เราสามารถหาความจริงสากลได้ ทฤษฎีที่เรียกว่า ทฤษฎีของพิธาโกรัส เป็นตัวอย่างของความจริงชนิดนี้ ทฤษฎีดังกล่าวคือ “จตุรัสบนด้านทแยงของรูปสามเหลี่ยมมุมฉากมีค่าเท่ากับผลบวกของจตุรัสบนอีกสองด้าน” นอกจากนั้นยังมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับพิธาโกรัสว่า วันหนึ่งเขาเดินผ่านไปทางร้านช่างเหล็กและได้ยินเสียงตีเหล็กซึ่งมีเสียงสูงต่ำต่าง ๆ กัน เมื่อเข้าไปดูเขาสังเกตว่าเสียงต่ำมาจากการตีด้วยค้อนที่มีน้ำหนักมาก ส่วนเสียงแหลมมาจากค้อนที่เล็ก และเขากล่าวว่า จากการสังเกตเขาพบว่ามีความสัมพันธ์ระหว่าง น้ำหนักกับเสียง นั่นคือมีความสัมพันธ์ระหว่าง คณิตศาสตร์กับระดับเสียงต่าง ๆ เช่นเดียวกับที่เขาเคยค้นพบว่าเสียงดนตรีที่มีระดับต่างกันมาจากความสั้นละเอียดยาวซึ่งแตกต่างกันตามความยาวของสาย สิ่งที่พิธาโกรัสพบนี้กาลิเลโอได้สรุปว่า “หนังสือคือธรรมชาติ นั้นเขียนด้วยภาษาคณิตศาสตร์” กล่าวคือปรากฏการณ์ธรรมชาติอธิบายได้ด้วยคณิตศาสตร์ ความคิดนี้ทำให้คนตะวันตกสามารถเข้าใจธรรมชาติได้อย่างลึกซึ้ง

การค้นพบดังกล่าวแสดงว่าความจริงสัมบูรณ์ (absolute truth) มิได้มีลักษณะเป็นความจริงที่ปรากฏทางประสาทสัมผัส แต่เป็นความจริงที่อยู่ในใจ ซึ่งทำให้ปัทมาโกรัสสรุปว่าความจริงของจักรวาลมิใช่ความจริงทางวัตถุ แต่เป็นหลักการทางคณิตศาสตร์ซึ่งเป็นนามธรรม เขากล่าวว่า “สวรรค์และจักรวาลอันเราเห็นได้นั้นล้วนแต่เป็นมาตราแบบดนตรี หรือเป็นระบบจำนวน” ในปัจจุบันนักวิทยาศาสตร์ยังค้นหากฎธรรมชาติซึ่งเป็นกฎที่มีความสัมพันธ์เชิงคณิตศาสตร์และเราสามารถคาดคะเนอนาคตหรือแม้แต่ค้นพบความจริงทางวัตถุได้ด้วยคณิตศาสตร์ เช่นการคำนวณวงโคจรของดาวเคราะห์ และการคำนวณระยะและตำแหน่งของดวงดาวในอวกาศ

ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติทั้งแบบหลังประสบการณ์และก่อนประสบการณ์ทำให้เกิดปัญหาแก่เราแตกต่างกัน ความรู้ทางประสบการณ์มีปัญหาคือเราไม่อาจมีความมั่นใจในเรื่องใด ๆ ได้อย่างสมบูรณ์เลย บางครั้งเราไม่รู้ด้วยซ้ำไปว่าเมื่อไรจึงควรมั่นใจได้ เช่น ข้อมูลจำนวนเท่าใดจึงจะทำให้ข้อสรุปน่าเชื่อถือหรือเชื่อถือได้ กฎวิทยาศาสตร์เป็นสิ่งที่เรายังใช้กันอยู่ แต่ก็มีกฎที่ถูกยกเลิกไปแล้ว ซึ่งทำให้เราไม่อาจมั่นใจได้เต็มที่ว่ากฎที่เราใช้อยู่นี้จะเป็นกฎที่ถูกต้องตลอด

ส่วนความรู้ก่อนประสบการณ์ก็ก่อปัญหาแก่เราเช่นกัน ทำไมกฎคณิตศาสตร์จึงเป็นกฎเกี่ยวกับธรรมชาติได้ กฎคณิตศาสตร์ซึ่งสอดคล้องกับธรรมชาตินั้นแสดงว่าธรรมชาติมีระเบียบอย่างคณิตศาสตร์หรือ

ว่าเป็นเพียงเหตุบังเอิญเฉพาะกรณี เรายังคงไม่รู้อะไรอีกมากเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างระบบความคิดที่เป็นนามธรรมกับระบบของธรรมชาติที่เป็นรูปธรรม การที่ทั้งสองระบบสอดคล้องกันนั้นเป็นเพราะว่าคณิตศาสตร์กับธรรมชาติตรงกันจริง ๆ คือสามารถอธิบายธรรมชาติได้ด้วยคณิตศาสตร์ด้วยเหตุที่ทั้งสองระบบสัมพันธ์กันเป็นระบบ หรือว่าเป็นแต่เพียงเราสามารถนำคณิตศาสตร์มาใช้อธิบายธรรมชาติได้ กล่าวคือ $2+2=4$ เป็นความจริงของจักรวาล หรือเราสามารถนำ $2+2=4$ มาอธิบายจักรวาลได้ โดยที่เราอาจใช้ระบบอื่นอธิบายก็ได้ และการใช้ $2+2=4$ อธิบายจักรวาลเป็นวิธีคิดเพื่อประโยชน์ทางปฏิบัติแบบหนึ่ง เป็นการนำเอาประสบการณ์มาจัดระเบียบ

ข้อที่น่าคิดก็คือระบบความคิดที่เป็นนามธรรมนี้อาจจะคิดได้ว่าไม่เกี่ยวข้องกับข้อเท็จจริงทางธรรมชาติ เช่น สัมสองผลรวมกับสัมสองผลเป็นสัมสี่ผล แต่แม้ไม่มีสัมอยู่ในโลก $2+2$ ก็ยังคงเป็น 4 โดยไม่จำเป็นต้องระบุได้ว่า 2 อะไร หรือ 4 อะไร แต่ระบบนามธรรมดังกล่าวมีอำนาจในการทำนายอนาคตจริง นักคณิตศาสตร์อาจคำนวณสิ่งที่จะเกิดในอนาคตโดยที่สิ่งนั้นยังไม่เกิดเช่นคำนวณการโคจรของดาวหางบางดวงที่จะมายังโลกครั้งต่อไปได้อย่างแม่นยำ หากระเบียบของจักรวาลไม่สอดคล้องกับคณิตศาสตร์แล้วการคำนวณที่ถูกต้องดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้อย่างไร

3. การทดสอบความจริง

เราได้กล่าวถึงการทดสอบความจริงไปบ้างแล้วในหัวข้อก่อน ๆ โดยเฉพาะวิธีพิสูจน์ว่าจริง เช่น การพิสูจน์ข้อความตามความคิดของ แอร์ การทดสอบความจริงเป็นเรื่องสำคัญ เพราะข้อความที่เราใช้อ้างเหตุผลได้คือข้อความที่จริงหรือเท็จได้ และข้อความดังกล่าวนั้นก็คือข้อความที่เรายอมรับหรือปฏิเสธได้ เช่นเราเชื่อว่าสิ่งที่ปรากฏต่อประสาทสัมผัสเป็นจริง และเรามีข้อความที่กล่าวถึงประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส เช่น “ดอกไม้ในแจกันทั้งหมดสีแดง” ข้อความนี้อาจจะจริงหรือเท็จก็ได้ เราจะทดสอบได้อย่างไรว่าข้อความนี้จริงหรือเท็จ ข้อความแต่ละประเภทก็อาจมีวิธีทดสอบความจริงที่แตกต่างกัน การทดสอบความจริงของข้อความที่เป็นที่ยอมรับกันแบ่งออกเป็น 3 วิธี ซึ่งเหมาะแก่ข้อความแต่ละประเภทที่สัมพันธ์กับวิธีการนั้น ๆ

3.1 การตรวจสอบโดยความสอดคล้องกับข้อเท็จจริงทางประสบการณ์ (The correspondence Test) วิธีที่นิยมกันมากที่สุดในการทดสอบความจริงก็คือ การตรวจสอบจากประสบการณ์ วิธีการนี้รัสเซลล์ (Bertrand Russell) ได้เสนอไว้ คือให้ตรวจสอบความคิดที่อยู่ในใจกับสิ่งหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น หากมันสอดคล้องกับสิ่งหรือประสบการณ์ที่เกิดขึ้นสอดคล้องกันก็ถือว่ามันนั้นจริง เช่นถ้ามีผู้มาบอกว่าแก้วีตัวโปรดของเราหักเสียแล้ว และเมื่อเราไปดูก็ปรากฏว่าแก้วีหัก คำพูดของผู้ที่มาบอกก็เป็นความจริง แต่ถ้าแก้วียังอยู่ในสภาพเดิมคำพูดดังกล่าวก็เท็จ เหตุการณ์ต่าง ๆ ส่วนใหญ่ก็ตรวจสอบได้โดยวิธีนี้ ถ้าพนักงานบอกว่าสินค้าที่ท่านกำลังหาอยู่ที่ช่องถัดไป ท่านก็ตรวจสอบได้โดย “ไปดู” ที่ช่องนั้น ถ้ามีสินค้าดังกล่าวคำพูดก็จริง ถ้าไม่มีก็เท็จ “มีคนใส่เกลือลงในกระปุกน้ำตาล ตรวจสอบได้โดย “ชิมดู” “ซีฟเวอร์ของเขาเต็มผิดปกติ” ตรวจสอบได้โดย “จับซีฟเวอร์” “เนื้อนี้กลิ่นไม่ดีแล้ว” ตรวจสอบได้โดย “ดมดู” ละมุดผลนี้ สุกแล้ว ตรวจสอบได้โดย “กดดูว่านิ่มหรือไม่และดมดูว่าหอมหรือไม่”

การตรวจสอบด้วยวิธีนี้มีข้อควรระวังคือ ประการแรกมโนทัศน์กับปรากฏการณ์ไม่ได้สอดคล้องกัน อย่างสมบูรณ์ทุกแง่ทุกมุม ภาพในใจเป็นสิ่งที่ใจเราสร้างขึ้นตามความต้องการหรือความสนใจ จึงเลือก ลักษณะเพียงบางส่วนบางอย่างมารวมกันเข้าเป็นรูปเป็นร่าง ที่จะใช้ในการคิดเรื่องนั้น ๆ ได้ และสิ่งที่อยู่ใน โลกแห่งประสาทสัมผัสก็ถูกประสาทสัมผัสของเราบิดเบือนได้ เราอาจสรุปได้แต่เพียงว่าเมื่อระดับของความ สอดคล้องระหว่างมโนทัศน์กับสิ่งภายนอกสูง ความน่าเชื่อว่าจะจะเป็นจริงก็สูง เมื่อความสอดคล้องระหว่าง มโนทัศน์กับสิ่งภายนอกต่ำความน่าเชื่อว่าจะจะเป็นเท็จก็สูง และเราตัดสินจริง หรือเท็จตามระดับความน่าเชื่อ ดังกล่าว

ประการที่สองตามความเป็นจริงการรับรู้ทางประสาทสัมผัสของเรามีใช้การรับรู้โลกภายนอกโดยตรง เช่นเรารับรู้รูปร่างของเก้าอี้ ในลักษณะเป็นภาพของเก้าอี้ที่ปรากฏต่อตาของเรามีรับรู้ตัวเก้าอี้โดยตรง เมื่อเรา สัมผัสเก้าอี้เราก็รับรู้ความเย็น ความแข็ง ความเรียบ รูปทรง ซึ่งเป็นความรู้สึกของเราต่อเก้าอี้ การเปรียบเทียบ ภาพในใจของเรากับสิ่งภายนอกจึงเป็นเพียงการเปรียบเทียบภาพในใจกับความรู้สึกทางประสาทสัมผัสของเรา ที่มีต่อสิ่งภายนอก เราเพียงแต่ “เชื่อว่า” ความรู้สึกของเราจะสอดคล้องหรือเป็น “ตัวแทน” ของสิ่งภายนอก โดยเราไม่อาจเปรียบเทียบมโนทัศน์กับสิ่งภายนอกว่าสอดคล้องกันหรือไม่ได้จริงตามที่เรต้องการ การเปรียบเทียบ จึงเป็นการเปรียบเทียบมโนทัศน์ซึ่งเป็นสิ่งที่เกิด “ในใจ” กับความรู้สึกทางประสาทสัมผัสซึ่งก็เป็นสิ่งที่เกิด “ในใจ” ด้วยกัน หากมีความสอดคล้องกันถึงระดับหนึ่งเราก็ตัดสินว่า “จริง” หากไม่สอดคล้อง หรือระดับความ สอดคล้องยังไม่สูงพอก็ตัดสินว่า “เท็จ” การตรวจสอบด้วยวิธีนี้จึงเป็นวิธีที่มีได้ให้ความแน่นอนเต็มที่

3.2 การตรวจสอบโดยดูความเข้ากันได้อย่างกลมกลืน (The Coherence – Test) การตรวจสอบ ด้วยวิธีนี้เป็น การแก้ปัญหาของการตรวจสอบด้วยวิธีดูความสอดคล้องกับโลกภายนอกดังกล่าวข้างต้น ซึ่ง เป็นการใช้ข้อเท็จจริง (fact) เป็นเครื่องตัดสิน การดูความเข้ากันได้อย่างกลมกลืนเป็นการพิจารณาว่าข้อเท็จจริง จะถือได้ว่าเป็นความจริงก็ต่อเมื่อเข้ากันได้อย่างกลมกลืนกับข้อเท็จจริงอื่น ๆ ที่ได้รับการยอมรับว่าจริงเช่นกัน เช่นถ้ามีข้อความว่า “มีปลาฉลามในแม่น้ำปิง” ข้อความนี้เราไม่จำเป็นต้องตรวจสอบด้วยการดูความสอดคล้อง กับข้อเท็จจริงในโลกภายนอก เพราะข้อเท็จจริงที่ว่าปลาฉลามเป็นปลาน้ำเค็มซึ่งอยู่ในน้ำจืดไม่ได้และข้อเท็จจริง ที่ว่าแม่น้ำปิงเป็นแม่น้ำที่น้ำจืด ข้อความที่ยืนยันข้อเท็จจริงว่า มีปลาฉลามในแม่น้ำปิงจึงเข้ากันไม่ได้กับ ข้อเท็จจริง 2 ข้อที่กล่าวแล้ว จึงตัดสินได้ว่าข้อความดังกล่าว “เท็จ” แต่ถ้ามีข้อความว่า “มีกุ้งมังกรในอ่าวไทย” เราจะใช้วิธีดูความเข้ากันได้ดังกล่าวได้ยาก เพราะกุ้งมังกรอยู่ในน้ำเค็มทั้งอ่าวไทยและทะเลอันดามันต่างก็ มีน้ำเค็ม แม้ว่าเราจะรู้มาก่อนว่ากุ้งมังกรอยู่ในทะเลอันดามัน ก็ไม่เป็นการเข้ากันไม่ได้กับข้อความว่ามี กุ้งมังกรในอ่าวไทย เว้นแต่จะมีข้อเท็จจริงอื่นที่ทำให้กุ้งมังกรไม่อาจอยู่ในทะเลอื่นได้นอกจากทะเลอันดามัน

“กำสรวลศรีปราชญ์แต่งในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช” ข้อความนี้ไม่สอดคล้องกับข้อเท็จจริง หรือข้อความว่า “การเดินทางของบุคคลในเรื่องกำสรวลศรีปราชญ์ไปตามแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งปัจจุบันคือ คลองบางกอกน้อยและคลองบางกอกใหญ่” กับข้อเท็จจริงหรือข้อความว่า “แม่น้ำเจ้าพระยาส่วนที่ตัดระหว่าง ปากคลองบางกอกน้อยกับปากคลองบางกอกใหญ่ชุดในสมัยสมเด็จพระไชยราชาธิราชก่อนสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช” และ “ไม่มีใครที่ต้องการเดินทางอ้อม” และหากมีข้อเท็จจริงแย้งว่า “การเดินทาง

ทางอ้อมก็เพื่อให้ผ่านสวนผลไม้ที่ต้องการซื้อไว้เป็นเสบียง” แต่ข้อเท็จจริงดังกล่าวก็จะแย้งกับข้อเท็จจริงที่ว่า “ตลอดริมฝั่งแม่น้ำย่านธนบุรีเป็นสวนผลไม้” และ “เสบียงดังกล่าวสามารถเตรียมมาจากกรุงศรีอยุธยาได้” และ “ระยะทางที่อ้อมกินเวลามากเกินกว่าควรจะเสียเวลา”

การตรวจสอบด้วยความเข้ากันได้อย่างกลมกลืนวิธีที่ใช้หาความรู้ได้อย่างกว้างขวางโดยเฉพาะในกรณีที่ไม่อาจใช้การสังเกตโดยตรงตามวิธีตรวจสอบจากความสอดคล้อง ความรู้ที่สำคัญซึ่งต้องอาศัยวิธีการนี้ได้แก่ ประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นเรื่องที่ผ่านมาแล้วและไม่อาจย้อนไปสังเกตหรือมีประสบการณ์ตรงได้กับ เหตุการณ์ปัจจุบัน ที่เราไม่มีประสบการณ์โดยตรง ต้องอาศัยข้อมูลจากสื่อต่าง ๆ ซึ่งข้อมูลเหล่านั้นบางข้อมูลอาจเท็จหรือเป็นข้อมูลที่เสกสรรปั้นแต่งขึ้น และเราต้องตรวจสอบข้อมูลหรือข้อเท็จจริงนั้นด้วยข้อมูลหรือข้อเท็จจริงอื่นที่เราเชื่อว่าจริง

อันตรายของการใช้วิธีตรวจสอบจากการดูความเข้ากันได้ก็คือ ข้อเท็จจริงใหม่ซึ่งเท็จอาจเข้ากันได้ดีกับข้อเท็จจริงชุดเดิมที่เท็จและเราเชื่อ หรือข้อเท็จจริงใหม่ซึ่งจริงอาจเข้ากันไม่ได้กับข้อเท็จจริงชุดเดิม ทำให้เชื่อว่าข้อเท็จจริงใหม่นั้นเท็จ นอกจากนั้นการปั้นข้อเท็จจริงให้เข้ากันได้อย่างกลมกลืนเป็นระบบก็เป็นสิ่งที่ทำได้ นักปรัชญา นักทฤษฎี นักรัฐศาสตร์ นักเศรษฐศาสตร์ นักประวัติศาสตร์ล้วนแต่เป็นผู้ที่มีความสามารถในการปั้นข้อมูลให้เข้ากันเป็นระบบ แม้แต่การสร้างอุดมการณ์ (ideology) คือความคิดอันเป็นจุดหมายสูงสุดพร้อมทั้งวิธีปฏิบัติที่จะไปสู่จุดหมายนั้นก็เป็นที่นำมาเชื่อมโยงกับข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์และสังคมแล้วทำให้เกิดประวัติศาสตร์ทฤษฎีใหม่ขึ้น ดังเช่นกรณีการอธิบายประวัติศาสตร์แบบวัตถุนิยมวิภาษวิธี (Dialectical Materialism) ของมาร์กซ์ เป็นต้น ระบบทั้งหมดอาจเข้ากันได้อย่างกลมกลืนดียิ่ง แต่สอดคล้องกับความเป็นไปของโลกเพียงเล็กน้อย

3.3 การตรวจสอบด้วยหลักปฏิบัตินิยม (The Pragmatic – Test) การตรวจสอบด้วยหลักปฏิบัตินิยมมีส่วนคล้ายกับการตรวจสอบด้วยการดูความเข้ากันได้อย่างกลมกลืนในแง่ที่ไม่ต้องดูความสอดคล้องกับโลกภายนอกแต่พิจารณาตามหลักการซึ่งเป็นความคิดล้วน ๆ คือดูสมเหตุสมผลตามหลักตรรกวิทยา

คำว่า ปฏิบัติตามความหมายที่นักปฏิบัตินิยมใช้ เป็นคำที่มีความหมายเฉพาะมิได้ใช้ในความหมายกว้างดังที่ใช้กันอยู่ทั่วไป คนจำนวนมากมักเข้าใจผิดว่าลัทธิคำสอนใดที่มีการปฏิบัติก็เป็นปฏิบัตินิยมทั้งหมด คำว่า “ปฏิบัติ” ที่ใช้ในลัทธิปฏิบัตินิยมเป็นคำที่ใช้อธิบายเรื่องความหมายของคำ และเรื่องความจริงกับการทดสอบความจริง ไม่เกี่ยวกับการปฏิบัติอื่น เช่น การปฏิบัติราชการ การปฏิบัติศีลธรรม การปฏิบัติตรงตามทฤษฎีหรือไม่ การปฏิบัติต่อกันระหว่างบุคคลในสังคม การปฏิบัติกรรพ การปฏิบัติต่อคนใช้ ฯลฯ การเข้าใจที่มาของคำคำนี้อาจช่วยให้เข้าใจคำว่า “ปฏิบัติ” ตามความหมายเฉพาะของปฏิบัตินิยมได้ชัดเจน

แนวคิดเกี่ยวกับปฏิบัตินิยมเกิดจากความคิดของเพิร์ซ (Charles S. Peirce) ซึ่งได้ตีพิมพ์บทความเพื่อตอบคำถามว่า “ความคิดมีความหมายได้ เพราะอะไร” ในปี ค.ศ. 1878 เขาสนใจที่มาและลักษณะของความหมาย ข้อสรุปของเขาก็คือ “ความคิดจะมีความหมายเมื่อทำให้เกิดสิ่งที่แตกต่างจากเดิมขึ้นในประสบการณ์ของเรา” “ความคิดของเราเกี่ยวกับสิ่งใด ก็คือความคิดของเราเกี่ยวกับผลทางประสาธน์สัมผัสของสิ่งนั้น” เช่นถ้า

เราพูดว่า “น้ำแข็งเย็น” หรือ “เปลวไฟร้อน” ความคิดทั้งสองนี้มีความหมายก็เพราะความคิดดังกล่าวสัมพันธ์กับประสบการณ์ที่เราจะได้รับเมื่อแตะต้องน้ำแข็งหรือเปลวไฟ ซึ่งเป็นสิ่งที่คาดคะเนและปฏิบัติแล้วเกิดผลตามการคาดคะเนได้ หากไม่สามารถแตะต้องน้ำแข็งหรือเปลวไฟได้ ข้อความดังกล่าวก็ไร้ความหมาย

คำอธิบายดังกล่าวข้างต้นเป็นเพียงทฤษฎีเกี่ยวกับความหมาย มิได้ยืนยันอะไรเกี่ยวกับความจริง เจมส์ (William James) เป็นผู้ที่มีมองเห็นว่าทฤษฎีความหมายดังกล่าวเท่ากับบอกวิธีตรวจสอบความจริงไว้ด้วยในตัว ในปี ค.ศ. 1898 เจมส์ได้เสนอทฤษฎีปฏิบัตินิยมของเขาที่มหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนีย เบิร์กลีย์ ว่า “ความจริงของความคิดใด ๆ กำหนดได้จากผลของความคิดนั้น ความคิดที่เป็นจริงนำไปสู่ผลที่ปรารถนา” อาจสรุปความคิดนี้ได้ว่า “ถ้าความคิดใดใช้ปฏิบัติได้ ความคิดนั้นก็จริง”

เพิร์ซเรียกทฤษฎีของเขาว่า Pragmatism ครั้นทราบว่าเจมส์เปลี่ยนทฤษฎีความหมายของเขาไปเป็นทฤษฎีการตรวจสอบความจริง เขาก็รู้สึกไม่พอใจ เขาจึงเปลี่ยนชื่อทฤษฎีความหมายของเขาเสียใหม่ว่า Pragmatism ซึ่งเขากล่าวว่าน่าเกลียดพอที่จะไม่มีใครแอบลักขโมยทฤษฎีของเขาไปอีก ปัจจุบันเราเรียกทฤษฎีของเจมส์ และ ดิวอี้ (Dewey) ว่า Pragmatism และเรียกทฤษฎีของเพิร์ซว่า Pragmaticism

วิธีตรวจสอบแบบปฏิบัตินิยมเป็นวิธีที่ใช้ในการแก้ปัญหาแบบลองถูกลองผิด ซึ่งเราใช้กันอยู่ในชีวิตประจำวัน เป็นวิธีดูว่าความคิดและสมมติฐานที่เราตั้งไว้ใช้ได้หรือไม่ เช่น รถยนต์ของท่านเกิดเครื่องดับกะทันหัน ท่านคิดว่าเป็นเพราะขั้วแบตเตอรี่หลวม จึงลองขยับขั้วแบตเตอรี่ดูปรากฏว่าไม่หลวม ลองบีบแบตเตอรี่ก็ดัง สมมติฐานที่ตั้งไว้จึงเป็นสมมติฐานที่ไม่จริงตามทฤษฎีปฏิบัตินิยม ท่านตั้งสมมติฐานใหม่ว่าอาจเป็นเพราะคอยล์เสื่อม ท่านจับคอยล์ดูก็ไม่ร้อนจัด และท่านทดสอบไฟฟ้าที่จ่ายจากคอยล์ไปยังหัวเทียนก็ปรากฏว่าปกติ แสดงว่าสมมติฐานของท่านผิดอีกครั้งหนึ่ง ความคิดของท่านจึงไม่เป็นความจริงตามทฤษฎีปฏิบัตินิยม เพราะไม่เกิดผลตามที่คาดไว้ เผอิญท่านเหลือบไปเห็นเข็มวัดความร้อนของเครื่องยนต์ขึ้นสูงมากและนั่นได้วกก่อนเครื่องดับ เครื่องมีอาการร้อน ท่านจึงสรุปว่าน้ำในหม้อน้ำอาจเหลือน้อยเมื่อท่านดูที่ใต้ห้องรถก็ปรากฏว่ามีน้ำรั่วจากท่อที่มีรอยร้าว ตามทฤษฎีปฏิบัตินิยมสมมติฐานสุดท้ายของท่านเป็นความจริง นั่นคือสิ่งที่ใช้ได้ผลคือสิ่งที่จริง

เจมส์กล่าวว่าวิธีทดสอบความจริงเพียงอย่างเดียวของปฏิบัตินิยมก็คือดูว่าอะไรที่ให้การได้ดีที่สุด หากความคิดทางเทววิทยาสามารถเป็นเช่นนั้นได้ หากความคิดเรื่องพระเจ้าสามารถพิสูจน์ได้ว่า ใช้การได้ ปฏิบัตินิยมจะปฏิเสธความมีอยู่ของพระเจ้าได้อย่างไร ไม่มีเหตุผลอะไรจะปฏิเสธว่าความคิดที่ใช้ปฏิบัติได้สำเร็จผลเป็นความคิดที่ “ไม่จริง”

ปัญหาที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับความคิดนี้ก็คือ การที่ความคิดหรือสมมติฐานใดสามารถให้ผลได้จริงในทางปฏิบัติ นั้น เป็นเพราะความคิดดังกล่าวเป็นจริงหรือเพราะปฏิบัติได้จึงเป็นจริง หากเชื่อว่าเพราะจริงจึงใช้ปฏิบัติได้ผล การปฏิบัติได้ผลก็เป็นเครื่องทดสอบความจริงได้ แต่ไม่จำเป็นต้องเป็นเช่นนั้นเสมอไป เช่น จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เชื่อว่า “ถ้าประหารชีวิตคนที่วางเพลิงอัครศิษย์จะเกิดน้อยลง” จึงสั่งประหารชีวิตคนที่วางเพลิงทุกครั้งที่ได้ จับได้ ปรากฏว่าอัครศิษย์เกิดน้อยลงจริง ๆ หากคิดแบบปฏิบัตินิยมข้อความข้างต้นก็เป็น

ความจริง แต่การประหารชีวิตดังกล่าวอาจจะไม่ทำให้อัศคีย์น้อยลง หากมีผู้ทำให้เกิดเพลิงไหม้โดยประมาทเพิ่มขึ้น และด้วยความคิดดังกล่าวข้างต้น ผู้ประมาทบางคนอาจถูกสงสัยและถูกประหารชีวิตในข้อหาวางเพลิงทั้ง ๆ ที่มีได้ทำเช่นนั้น จึงเป็นการทำให้เกิดผลสำเร็จในด้านหนึ่งแต่เกิดความเสียหายในอีกด้านหนึ่ง ข้อความดังกล่าวจะนับว่าจริงหรือเท็จ

การที่ปฏิบัติได้ผลแล้วจึงยืนยันว่าความคิดเป็นจริงใช้ได้กับวิธีหาความจริงแบบลองถูกลองผิด แต่ก็อาจไม่เป็นจริงได้ เช่น ประธานาธิบดีปักจุงฮีปกครองแบบเผด็จการแล้วทำให้เกาหลีเจริญ” ข้อความนี้เป็นจริงตามทฤษฎีปฏิบัตินิยม ซึ่งก็หมายความว่า การปกครองแบบเผด็จการเป็นการปกครองที่ทำให้ประเทศเจริญ นั่นคือหากข้อความดังกล่าวเกิดผลจริงทฤษฎีปฏิบัตินิยมจะมีประโยชน์ก็เมื่อตั้งเป็นกฎได้ แต่เราจะเห็นได้ว่าตั้งเป็นกฎไม่ได้ แต่ถ้าไม่ตั้งเป็นกฎคือจริงเฉพาะกรณีประธานาธิบดีปักจุงฮี การยืนยันความจริงของข้อความก็ไม่มีประโยชน์เพราะเป็นสิ่งที่เกิดแล้ว ไม่จำเป็นต้องหาหลักอะไรมายืนยันอีก

การพิสูจน์ความจริงแบบปฏิบัตินิยม เมื่อพิจารณาในเชิงตรรกวิทยาเท่ากับเป็นการพิสูจน์จากผลไปหาเหตุ คือเอาผลที่เกิดจริงไปยืนยันว่าเหตุที่อ้างจริง แต่ผลอาจเกิดจากเหตุดังกล่าวหรือจากเหตุอื่นก็ได้ ในทางกลับกันเรามักพิสูจน์ความจริงของเหตุโดยดูว่าเมื่อมีเหตุดังกล่าวแล้วเกิดผลเสมอไปหรือไม่คือดูทั้งเหตุและผลที่สัมพันธ์กันหลาย ๆ ครั้ง และอาจดูว่าเมื่อไม่มีเหตุนั้นผลยังคงเกิดหรือไม่ เพราะอาจมีสิ่งอื่นที่เป็นข้อมูลที่ไม่ได้สังเกต เช่น “เศรษฐกิจดี คนจึงมีเงินจับจ่ายใช้สอยมาก” ถ้าพิจารณาจากหลักการปฏิบัตินิยมเมื่อพบว่าคนมีเงินจับจ่ายใช้สอยมากก็อาจยืนยันว่าข้อความดังกล่าวจริง แต่ตามความเป็นจริงเศรษฐกิจอาจไม่ดี แต่รัฐกระจายเงินลงไปสู่ประชาชนทำให้มีเงินจับจ่ายใช้สอยมาก ซึ่งไม่หมายความว่าเศรษฐกิจดีจริงวิธีการของปฏิบัตินิยมไม่อาจใช้หาความจริงได้ และการตรวจสอบสิ่งที่เชื่อว่าเป็นจริง โดยดูผลก็ไม่อาจบอกได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผลในข้อความที่พิสูจน์เป็นความสัมพันธ์ที่แท้จริงหรือไม่

การตรวจสอบแบบปฏิบัตินิยมอาจใช้ได้ดีในการลองถูกลองผิด และในการลองถูกลองผิดก็ต้องรู้ข้อมูลจำนวนมากที่สุด จึงจะใช้วิธีปฏิบัตินิยมได้ดี และ “ความจริง” ในความหมายที่พวกปฏิบัตินิยมใช้ก็เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปตามผลที่คาดไว้หรือตั้งความปรารถนาไว้ ซึ่งถ้าเป็นเช่นนั้นก็ตั้งกฎไม่ได้ และการพิสูจน์ความจริงก็ไม่มีประโยชน์เพราะหากเกิดผลแล้วก็รู้อยู่แล้ว ไม่มีความจำเป็นต้องยืนยันความจริงของข้อความนั้น ๆ อีก ข้อความที่เกี่ยวกับความจริงเช่น วิทยาศาสตร์ หรือ จริยศาสตร์ ไม่อาจพิสูจน์ได้ด้วยวิธีการปฏิบัตินิยมซึ่งไม่ถือว่ามีอะไรที่เป็นความจริงที่แน่นอนตายตัว

4. ที่มาอื่น ๆ ของความรู้

นอกจากความรู้ที่มาจากประสบการณ์และความรู้ก่อนประสบการณ์ซึ่งมีวิธีตรวจสอบความเป็นจริงของความรู้แบบต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว ยังมีความรู้จากแหล่งอื่นซึ่งมีผู้เชื่อว่าเป็นความรู้ด้วยเช่นกัน และมักมีการอ้างถึงและโต้แย้งกันเกี่ยวกับความรู้เหล่านั้น จึงควรนำมากล่าวโดยสังเขปดังต่อไปนี้

4.1 แหล่งข้อมูลที่อ้างได้ (authority) แหล่งข้อมูลที่อ้างได้อาจเป็นบุคคล หรือเอกสารในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งเป็นแหล่งของข่าวสาร ข้อมูล ความรู้ที่เกิดจากความคิด การอธิบาย การตีความ ทฤษฎี แหล่งข้อมูล

ซึ่งเราถือว่าเป็นแหล่งที่น่าเชื่อถือหรืออ้างได้นั้นเป็นความรู้ซึ่งเราไม่ได้พบเองโดยตรง แต่อาศัยประสบการณ์หรือความคิดของผู้อื่นซึ่งอาจถัดจากเราไปชั้นเดียว สองชั้น สามชั้น หรือสืบทอดกันมาหลายชั้น ยิ่งห่างไกลจากประสบการณ์ตรงของเรามากชั้นเพียงไร ก็ยิ่งน่าเชื่อถือน้อยลง เพราะการอธิบายต่อ ๆ กันมานั้นมีโอกาสที่ข้อมูลเปลี่ยนแปลงไปได้ และการสืบค้นว่าข้อมูลเปลี่ยนที่ชั้นไหน หรือเป็นข้อมูลเท็จหรือไม่เป็นเรื่องที่ทำได้ยาก

การฟังความรู้ของผู้อื่นเป็นเรื่องจำเป็น เพราะเราไม่อาจมีประสบการณ์ตรงได้ในหลาย ๆ เรื่อง เช่น เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ เหตุการณ์ทางชีววิทยาที่เป็นเหตุการณ์พิเศษซึ่งเกิดซ้ำได้ยาก ประสบการณ์ในที่ที่เราอาจจะไปถึง ประสบการณ์ในเรื่องที่เราไม่มีความรู้ที่จะวิเคราะห์และวินิจฉัยได้ ความรู้ในตำราและความรู้ที่ครูสอน ที่พ่อแม่เล่าให้ฟัง ล้วนเป็นความรู้ที่เรามีโอกาสมีประสบการณ์ตรงได้ยาก ความรู้เหล่านี้หากจะเชื่อก็ต้องตรวจสอบก่อน แม้ว่าบางกรณีแหล่งข้อมูลขัดกันเราอาจตรวจสอบได้ยาก และเลือกเชื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้ยาก โดยเฉพาะความรู้ที่เราไม่เคยมีประสบการณ์หรือได้ศึกษามาก่อน

เราได้รับความรู้ชนิดนี้เป็นอันมาก เพราะมนุษย์ได้สร้างและสะสมมานับเป็นเวลาร้อย ๆ ปี จึงเป็นไปได้ที่คนคนเดียวในปัจจุบันจะมีความรู้ที่คนในอดีตมากมาย หากเพียรค้นหาและสะสมมาตลอดชีวิตของเขา รุ่นแล้วรุ่นเล่าได้อย่างบริบูรณ์ แม้ความรู้เพียงบางส่วนก็ยังเป็นเรื่องยากที่จะมีประสบการณ์ตรงได้ แต่เมื่อจะต้องรับความรู้ที่ผู้อื่นสร้างสมไว้ ก็จำเป็นต้องตรวจสอบอย่างรอบคอบ

4.2 สัญชาตญาณ (instinct) สัญชาตญาณเคยเป็นคำที่นิยมใช้อธิบายรูปแบบของพฤติกรรมของมนุษย์และสัตว์ ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่มีได้เกิดจากการสั่งสอน เช่น สัตว์ที่พรากจากแม่ตั้งแต่วัยเด็ก เมื่อมีลูกก็เลี้ยงลูกและเลี้ยงลูกเป็น นกกระจาบและผึ้งทำรังเหมือน ๆ กัน แต่ก็มีพฤติกรรมบางอย่าง เช่นการรวมกันล่าสัตว์ของสิงโต และหมาไน ซึ่งไม่อาจแน่ใจได้ว่าเป็นพฤติกรรมจากการเรียนรู้สืบทอดกันมาหรือเป็นสัญชาตญาณ พฤติกรรมบางอย่างของคน เช่น การเลี้ยงลูก เป็นสัญชาตญาณของแม่หรือเป็นผลจากการอบรมโดยการกล่อมเกลารวมทั้งสังคม ในปัจจุบันเราอ้างความรู้ชนิดนี้น้อยลง และให้ความสำคัญแก่การศึกษอบรมมากขึ้น แต่เรื่องนี้ก็เป็นเรื่องสำคัญในจิตวิทยาแบบของฟรอยด์ซึ่งยังคงเป็นคำอธิบายในเรื่องที่ยังหาคำตอบได้ไม่ชัดเจน เช่น เรื่องสัญชาตญาณความตาย (death instinct) หรือการทำตามแรงขับทางเพศ

4.3 ประสบการณ์เหนือผัสสะ (Extrasensory Perception หรือ Supersensory Perception) ประสบการณ์เหนือผัสสะ เป็นคำที่พูดถึงประสบการณ์พิเศษของคนบางคน ที่ชัดเจนเหมือนผ่านทางผัสสะ เช่น เห็นภาพเหตุการณ์ในอนาคต ไทโรจิต ลางสังหรณ์ เรื่องนี้มีทั้งบุคคลที่เป็นพยานยืนยันและมีนักวิทยาศาสตร์สนใจพิสูจน์กันมาก (คล้ายความสนใจในเรื่อง UFO) นิยมใช้ศัพท์ย่อว่า ESP ประสบการณ์ชนิดนี้ที่สำคัญได้แก่ ประสบการณ์ที่พันประสาทสัมผัสซึ่งเกิดแก่บุคคลที่ปฏิบัติกรรม เช่น ตาทิพย์ หูทิพย์ เห็นสิ่งที่มีสภาวะเป็นจิต เช่น ผีสาวเทวดา ความรู้ชนิดนี้จัดเป็นความรู้และมีวิธีการศึกษาและฝึกฝน เช่นความรู้ที่พันขอบเขตของประสาทสัมผัส และอยู่ในขอบเขตของจิต ผู้ที่เชื่อเรื่องจิตยังให้ความสำคัญแก่ความรู้ชนิดนี้ การรู้โลกของแบบ (Idea หรือ Form) ของเพลโตก็ค่อนข้างไปในลักษณะนี้ แต่ความรู้ชนิดนี้ก็เป็นเรื่องที่ตรวจสอบได้

เฉพาะกลุ่มผู้ที่ฝึกฝนเรื่องจิต มิใช่ความรู้ที่จะตรวจสอบได้ทั่วไป เราจึงไม่รู้แน่ว่าความรู้ชนิดนี้มีจริงหรือไม่ และผู้ที่อ้างว่ารู้มีประสบการณ์เหนือผัสสะจริงหรือไม่

4.4 การระลึกชาติ (Anamnesis หรือ Recollection) การระลึกชาติเป็นความรู้ที่สืบเนื่องมาจากชาติก่อน เช่นในแนวคิดของ ปิธาโกรัสและเพลโต ในศาสนาพราหมณ์ ความคิดเรื่องนี้มาจากความคิดเรื่อง การเวียนว่ายตายเกิด ในปรัชญาตะวันตกความคิดเกี่ยวกับความรู้ที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิด (innate idea) เน้น ปัญหาญาณวิทยาที่ได้แย้งกันในสมัยใหม่ แต่ในปัจจุบันปัญหานี้มีผู้สนใจน้อยลง

4.5 อัจฉลติกญาณ (intuition) อัจฉลติกญาณ เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นเองโดยไม่ผ่านประสบการณ์ การคิดหรือการอ้างเหตุผลใด ๆ เป็นความคิดใหม่ที่เกิดขึ้นโดยไม่ได้อ้างเหตุผลจากความคิดที่มีอยู่ เช่น การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า การรู้แจ้งที่เกิดจากขบปริศนาแตกตามความคิดของพุทธศาสนาแบบเถรวาท ความคิดสร้างสรรค์ทางศิลปะ เป็นต้น ปัญหาของความรู้แบบนี้คือคาดไม่ได้ว่าเมื่อไรจะเกิดขึ้น จะเกิดขึ้นหรือไม่ และ เดส์การ์ต (Descartes) เป็นนักปรัชญาผู้หนึ่งที่ทำให้ความสำคัญแก่ความรู้ชนิดนี้

4.6 การเปิดเผยของพระเจ้า (Revelation) ความรู้แบบนี้เป็นความรู้ที่เชื่อกันในศาสนาเทวนิยม เช่น คำทำนายของเทพอพอลโลในศาสนาของชาวกรีก การเปิดเผยของพระเจ้าในคริสต์ศาสนาและศาสนาพราหมณ์ ปัญหาของความรู้แบบนี้ก็คือไม่อยู่ในอำนาจของมนุษย์ ต้องขึ้นกับพระเจ้าหรือสิ่งเหนือธรรมชาติที่มีอำนาจ

บทที่ 9

ปรัชญาในวิถีชีวิต

ปัญหาปรัชญาสาขาต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมาแล้วเป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ทั้งสิ้น เป็นคำถามและคำตอบในระดับวิชาการก็มี ในระดับความเชื่อก็มี ความคิดความเชื่อที่แตกต่างกันทำให้สามารถแบ่งคนตามกลุ่มความคิดความเชื่อได้ เช่น เป็นวัตถุนิยม เป็นจิตนิยม เชื่อในความจริงสากล ไม่เชื่อในความจริงสากล ให้ความสำคัญแก่เหตุผลมาก ให้ความสำคัญแก่ประสาทสัมผัสมาก การเข้าใจความคิดความเชื่อดังกล่าวก็ทำให้เข้าใจมนุษย์มากขึ้น ความแตกต่างทางความคิด ความเชื่อและการกระทำเป็นสิ่งทีวิเคราะห์ได้ในเชิงปรัชญา

ปรัชญาสาขาที่เราเพิ่งกล่าวไปคือจริยศาสตร์ยังเป็นสาขาที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของมนุษย์ยิ่งกว่าสาขาต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมาแล้ว ในที่นี้จะยกปัญหาทางจริยศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตมนุษย์มาศึกษาปัญหาหนึ่ง เพื่อจะให้เห็นว่าจริยศาสตร์เข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิตอย่างไร และเพื่อเป็นแนวทางให้เห็นการวิเคราะห์ การโต้แย้งและการตอบปัญหาทางจริยศาสตร์ ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจจริยศาสตร์ยิ่งขึ้นและสามารถศึกษาปัญหาเชิงประยุกต์อื่น ๆ ต่อไป

ในสังคมไทยซึ่งเป็นสังคมพุทธเรารู้จักศีล 5 กันเป็นอย่างดี ศีลข้อแรกคือ พึงละเว้นการฆ่าสัตว์ เรามักพูดเรื่องนี้กันอย่างกว้าง ๆ ไม่ค่อยได้วิเคราะห์แยกแยะลงไปสู่กรณีเฉพาะต่าง ๆ ซึ่งเมื่อวิเคราะห์แล้วอาจเกิดความคิดที่ต่างกันได้ ปัญหาเรื่อง การทำลายชีวิตมนุษย์ เป็นปัญหาหนึ่งทางจริยศาสตร์ที่ประกอบด้วยปัญหาย่อย ๆ แต่ละปัญหามีการโต้แย้งและคำตอบที่ต่างกันได้ หลักการพื้นฐานทางจริยศาสตร์ที่เป็นที่มาของปัญหานี้ก็คือความคิดว่า ชีวิตมนุษย์เป็นสิ่งที่มีความสำคัญที่สุด การทำลายชีวิตจึงเป็นสิ่งที่ผิดหรือชั่ว การรักษาชีวิต การทำให้ชีวิตดำรงอยู่เป็นความถูกต้องและดี ศาสนาต่าง ๆ สอนเช่นนี้และการเชื่อในทางตรงข้ามนับเป็นความเห็นผิดหรือมิจฉาทิฐิ แต่เราก็อาจตั้งคำถามได้ว่า เป็นความจริงอย่างไม่มีข้อแม้เลยหรือไม่ว่าไม่มีสักกรณีเดียวที่การทำลายชีวิตเป็นสิ่งถูกต้องหรือควรกระทำ เช่นการทำลายชีวิตผู้ที่กำลังจะเอาชีวิตเรา การทำลายชีวิตโจรที่กำลังจะใช้ระเบิดฆ่าคนจำนวนมาก การทำลายชีวิตผู้ร้ายที่ฆ่าเด็กเพื่อกินตับ เช่นกรณีช็อยเมื่อสี่สิบปีกว่าที่แล้ว การที่ทหารฆ่าข้าศึกในสมรภูมิ กรณีเหล่านี้และอาจมีกรณีอื่น ๆ อีกมากที่การทำลายชีวิตเป็นเรื่องที่มีทั้งผู้เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย เราจะลองเลือกมาพิจารณาสักสองสามปัญหา

1. ปัญหาการฆ่าตัวตายหรืออัตวินิบาตกรรม (Suicide)

เราอาจยอมรับว่าการฆาตกรรมเป็นสิ่งผิดเพราะการฆาตกรรมเน้นการเอาชีวิตผู้อื่นซึ่งเราไม่มีสิทธิกฎหมายจึงถือเป็นการละเมิดสิทธิในชีวิตของผู้อื่น พระพุทธศาสนาอาจตอบต่างออกไป เช่นตอบโดยหลักการว่าจงอย่าทำแก่ผู้อื่นในสิ่งที่ไม่ต้องการให้ผู้อื่นทำแก่เรา คือชีวิตใครใคร่รัก เราชักชีวิตเราและไม่อยากให้ใครทำร้ายหรือทำลายเราก็ไม่ควรทำเช่นนั้นแก่ผู้อื่น หรืออาจตอบโดยหลักหนทางที่เป็นอุปสรรคแก่การไปสู่นิพพานคือการฆ่าทำให้คนคุ้นเคยกับการทำตามโทสะซึ่งเป็นอกุศลมูลมากขึ้น การตกเป็นทาสของโทสะ

เป็นอุปสรรคของความหลุดพ้น แต่ถ้าเราฆ่าตัวเองโดยเราเต็มใจจะถือว่าผิดหรือไม่ หรือถ้าเรายอมตายเพื่อผู้อื่นหรือเพื่อสิ่งที่สำคัญเช่นประเทศชาติ การฆ่าตัวตายในกรณีเช่นนั้นจะนับเป็นสิ่งน่าสรรเสริญหรือไม่ นักปรัชญาบางคนสนับสนุนความคิดนี้ เช่น ฮิวม์ (Hume) แต่บางคนก็คัดค้านเช่น คานท์ (Kant)

1.1 เหตุผลคัดค้านว่าการฆ่าตัวตายผิดศีลธรรม

เหตุผลที่ใช้แย้งการฆ่าตัวตายมีอยู่ 4 ข้อคือ การฆ่าตัวตายเป็นการกระทำที่ไร้เหตุผล เหตุผลจากฝ่ายศาสนา เหตุผลแบบกระทบต่อเนื้อ และเหตุผลในด้านความยุติธรรม

1.) การฆ่าตัวตายเป็นการกระทำที่ไร้เหตุผล เหตุผลคัดค้านการฆ่าตัวตายประการหนึ่งก็คือ การโต้แย้งว่าเป็นการกระทำที่ไร้เหตุผล หรือ เป็นการกระทำของคนที่มีความผิดปกติทางจิตหรืออารมณ์ ไม่มีคนปกติคนใดที่คิดฆ่าตัวตาย การฆ่าตัวตายไม่ว่ากรณีใด ๆ ไม่มีเหตุผลทั้งสิ้นและเป็นการกระทำที่ผิดศีลธรรม การฆ่าตัวตายเนื่องจากจิตใจผิดปกติเช่นเป็นโรคจิตแบบซึมเศร้าอาจนับเป็นการกระทำที่ไร้เหตุผล แต่การฆ่าตัวตายของผู้ที่ไตร่ตรองอาจไม่ใช่การกระทำที่ไร้เหตุผล การฆ่าตัวตายของ สิบ นาคะเสถียร จะนับเป็นการกระทำที่ไร้เหตุผลหรือไม่ การตัดสินใจดื่มน้ำเฮมล็อกของโสกราตีสซึ่งแม้จะเป็นการลงโทษประหารชีวิต แต่หากโสกราตีสต้องการหนีก็สามารถหนีไปได้ กรณีดังกล่าวโสกราตีสไม่หนีและยอมดื่มน้ำเฮมล็อก กรณีนี้โสกราตีสเป็นคนจิตใจผิดปกติที่เลือกตายมากกว่าหนีหรือไม่ โสกราตีสอ้างเหตุผลมากมายจนคนอื่น ๆ ไม่สามารถโต้แย้งได้ การกระทำของโสกราตีสจึงไม่น่าจะจัดอยู่ในข่ายเป็นการกระทำที่ไร้เหตุผล¹ อาจจะมีผู้ไม่เห็นด้วยกับเหตุผลของโสกราตีสแต่ยากที่จะปฏิเสธว่าคำพูดของโสกราตีสไม่มีเหตุผล

กรณีของผู้ที่วิ่งเข้ารับการระสุนแทนคนอื่นหรือลงนอนทับระเบิดเพื่อรักษาชีวิตคนส่วนใหญ่ นอกจากไม่ใช่การกระทำที่ไร้เหตุผลแล้ว บางคนยังถือว่าการฆ่าตัวตายเช่นนั้นเป็นเกียรติและเป็นความกล้าหาญ แม้แต่กรณีที่คนฆ่าตัวตายเพราะเห็นว่าชีวิตของตนทำประโยชน์แก่สังคมไม่ได้ หรือต้องทนทุกข์ทรมานแสนสาหัส ก็มีผู้เห็นว่าการกระทำเช่นนั้นไม่ผิดหรือน่าสรรเสริญ แม้ว่าจะมีผู้ไม่เห็นด้วยกับความคิดดังกล่าว แต่ก็พูดไม่ได้ว่าการกระทำนั้นทำโดยไร้เหตุผล

2.) เหตุผลจากฝ่ายศาสนา ศาสนาส่วนใหญ่เห็นว่าการฆ่าตัวตายเป็นสิ่งผิดเช่นในคริสต์ศาสนาถือว่าชีวิตของมนุษย์มีใช้ของตนแต่เป็นของพระเจ้า มนุษย์จึงมิได้มีสิทธิในชีวิตอย่างแท้จริง ตามทฤษฎีของคานท์นอกจากมนุษย์ไม่มีสิทธิฆ่าตัวตายเพราะชีวิตมิใช่ของตนแล้วมนุษย์ยังมีหน้าที่ในฐานะที่เป็นมนุษย์คือหน้าที่ทางศีลธรรม การฆ่าตัวตายเป็นการละทิ้งหน้าที่จึงเป็นการกระทำที่ผิด มนุษย์มีสิทธิในชีวิตตนเฉพาะสิทธิในการรักษาชีวิต การทำลายชีวิตเป็นการใช้สิทธิในชีวิตทำลายสิทธิในชีวิตซึ่งเป็นเหตุผลที่แย้งตัวเอง แม้แต่ต้นไม้ก็ยังรักษาตัวเองเมื่อเกิดแผล สัตว์พยายามรักษาแผลเพื่อจะมีชีวิตอยู่ หากคนเราต้องตัดแขนหรือขาเพื่อรักษาชีวิตก็นับเป็นการใช้สิทธิในชีวิตอย่างถูกต้อง เพราะเป็นการยอมเสียอวัยวะเพื่อรักษาชีวิต แต่การฆ่าตัวตายไม่เป็นเช่นนั้น คนที่ฆ่าตัวตายเลวร้ายยิ่งกว่าพืชและสัตว์

¹ อ่านเหตุการณ์ตอนนี้ได้ใน "คริโต" (Crito) ของเพลโต

พระพุทธศาสนาซึ่งไม่ใช่ศาสนาที่นับถือพระเจ้า มีความเห็นว่าการฆ่าตัวตายก็เท่ากับการฆ่าคน เพราะเป็นการทำลายชีวิตคน แม้คนผู้นั้นคือตนเองก็ตาม คนที่ฆ่าตัวตายได้ถือว่ามีจิตใจโหดเหี้ยมและเป็นคนมีจิตเศร้าหมอง จึงทำลายได้แม้ชีวิตที่ตัวเองรักที่สุด จิตใจเช่นนี้จะต้องไปเกิดในภพและภูมิที่น่าไปสู่ความทุกข์ยิ่งกว่า ท่านว่าคนเช่นนี้จะต้องเกิดมาฆ่าตัวตายอีก 500 ชาติ คนเช่นนั้นยังกระทำโดยไม่คำนึงถึงคนรอบข้างที่รักและมีบุญคุณแก่ตนหรือเป็นบุคคลที่ต้องพึ่งพาอาศัยตน ทำให้คนเหล่านั้นมีทุกข์เป็นกรรมซ้ำซ้อนขึ้นไปอีก ควรจะเอาชีวิตไปทำสิ่งที่มีค่าได้อีกมาก ดีกว่าตายเสียอย่างไรประโยชน์ตายด้วยความไม่เข้าใจความจริงของชีวิต เหตุผลจากฝ่ายศาสนานั้น ศาสนิกชนยอมรับได้ง่าย แต่ผู้ที่ไม่นับถือศาสนาหรือศาสนิกชนต่างศาสนาอาจไม่ยอมรับ เช่น คนที่ไม่นับถือพระเจ้าย่อมไม่ยอมรับว่าชีวิตเป็นของพระเจ้า และสิทธิในชีวิตไม่เกี่ยวข้องกับพระเจ้า คนที่ไม่นับถือพระพุทธศาสนาอาจไม่ยอมรับกฎแห่งกรรมและความดีชั่วตามหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งศาสนาก็คงถือว่าได้บอกทางแห่งความดีแล้ว การรับหรือไม่รับคำสั่งสอนเป็นเรื่องของแต่ละบุคคลที่จะเลือกทางและผลของการเดินตามทางที่เลือก

3.) เหตุผลแบบกระทบต่อเนื่อง การอ้างเหตุผลแบบนี้คล้ายกับเกมโดมิโนคือหากยอมรับการฆ่าตัวตายว่าถูกต้องหรือไม่ผิดศีลธรรมก็จะต้องยอมรับการฆ่าแบบอื่น ๆ ต่อไปด้วย เช่น การทำแท้ง การทำการุณยฆาต (mercy killing) การลงโทษประหารชีวิต เป็นต้น การอ้างเหตุผลแบบนี้เป็นความบกพร่องทางตรรกวิทยาเพราะไม่มีความจำเป็นอะไรที่การยอมรับการทำลายชีวิตในเรื่องหนึ่งจะทำได้ต้องยอมรับอีกเรื่องหนึ่ง เช่น การยอมรับเรื่องการทำแท้งก็ไม่จำเป็นต้องยอมรับเรื่องอื่นเช่นการฆ่าพ่อแม่

4.) เหตุผลด้านความยุติธรรม เหตุผลข้อนี้คือการอ้างว่าผู้ที่ต้องพึ่งพาอาศัยบุคคลที่ฆ่าตัวตายเป็นผู้ต้องได้รับโทษอย่างไม่เป็นธรรม เช่น ผู้ที่ฆ่าตัวตายทำให้ภรรยา ลูกต้องยากลำบาก ต้องโศกเศร้า และสังคมก็อาจไม่ช่วยเหลือ บุคคลเหล่านี้ต้องรับโทษโดยไม่ได้ทำความผิด หลักการที่ผู้ฆ่าตัวตายใช้อ้างได้คือเสรีภาพส่วนบุคคลแต่หลักการดังกล่าวนี้ขัดกับหลักความยุติธรรม คือเป็นความอยุติธรรมต่อผู้บริสุทธิ์หากยึดหลักเสรีภาพส่วนบุคคลในกรณีหลักการขัดแย้งกันเช่นนี้ การฆ่าตัวตายดังกล่าวก็เป็นการเห็นแก่ตัวและการกระทำโดยเห็นแก่ตัวโดยที่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนยอมถือว่าผิดศีลธรรม

1.2 เหตุผลฝ่ายสนับสนุนการฆ่าตัวตาย

ฝ่ายสนับสนุนการฆ่าตัวตายในที่นี้มิได้หมายถึงฝ่ายที่เห็นว่าการฆ่าตัวตายทุกกรณีเป็นสิ่งที่ดีเพราะยากที่คนที่มีสติสัมปชัญญะจะคิดเช่นนั้น เป็นแต่กลุ่มนี้บางคนเห็นว่าการฆ่าตัวตายในบางกรณีเป็นการกระทำที่ทำได้ หรืออาจเป็นการกระทำที่น่าสรรเสริญ ฉะนั้นในเรื่องปกติคนเหล่านี้ก็ได้สนับสนุนการฆ่าตัวตาย ผู้ที่อยู่ในฝ่ายนี้อาจแบ่งเป็นสองกลุ่มคือ กลุ่มที่อ้างสิทธิในร่างกายและชีวิต กับกลุ่มประโยชน์นิยม

1.) สิทธิในร่างกายและชีวิต ในปัจจุบันคนเราเชื่อว่าคนแต่ละคนมีสิทธิในชีวิต ซึ่งโดยปกติแล้วเราใช้ในความหมายที่ว่าเรามีเสรีภาพในการจัดการต่าง ๆ เกี่ยวกับร่างกายและชีวิตของเราทราบเท่าที่ไม่ได้ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ในทางตรงข้ามเรามีเสรีภาพที่จะไม่ถูกละเมิดสิทธิในชีวิต ผู้อื่นจะละเมิดสิทธิในชีวิตโดยการทำร้ายเราไม่ได้ ผู้ที่เชื่อเช่นนี้บางคนถึงกับเชื่อว่ามีสิทธิในชีวิตของเรา ในร่างกายของเรา

เราก็สามารถจัดการชีวิตมิใช่ทำลาย ดังนั้นเราจึงห้ามการละเมิดชีวิตของกันและกัน คนทั่วไปไม่เห็นว่าสิทธิในชีวิต หมายถึงสิทธิในการทำลายชีวิตตน เพราะเท่ากับเป็นการทำลายสิทธินั้น การใช้สิทธิในชีวิตในการทำลายชีวิตเป็นการกระทำที่แย่งตัวเอง แต่ถ้าจะถือว่าผิดศีลธรรม ผู้ใช้เหตุผลนี้ก็อาจแย้งว่าการตัดสินใจดังกล่าวเป็นเรื่องเหตุผล มิใช่เรื่องศีลธรรม

2.) หลักประโยชน์นิยม หลักประโยชน์นิยมเป็นหลักที่วัดว่าการกระทำมีศีลธรรมหรือไม่โดยดูผลการกระทำว่าเป็นประโยชน์มากหรือน้อย การกระทำที่เป็นประโยชน์ถือเป็นการกระทำที่ดี หลักประโยชน์นิยมเป็นหลักการที่ตัดสินโดยการชั่งน้ำหนัก การได้ผลประโยชน์และเสียผลประโยชน์ นักประโยชน์นิยมมักจะอ้างเหตุผลดังนี้ ในกรณีเช่น มนุษย์ไม่อาจทำการที่เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมได้ ซึ่งเท่ากับเป็นภาวะของสังคม หากคนเช่นนี้ฆ่าตัวตายเพื่อจะไม่เป็นภาระแก่สังคม นอกจากไม่ผิดแล้วยังเป็นการกระทำที่น่าสรรเสริญด้วย หรือในกรณีที่คนเราต้องทนทุกข์แสนสาหัสและไม่อาจทำประโยชน์แก่สังคมได้ การฆ่าตัวตายเป็นทางออกที่ดี เพราะทำให้พ้นทุกข์ แม้สังคมเสียประโยชน์ก็เป็นการเสียประโยชน์เพียงน้อยนิด เพราะบุคคลนั้นไม่มีความสามารถที่จะทำประโยชน์แก่สังคมอีก มีแต่จะเป็นภาระ นอกจากนั้นบางกรณีที่เป็นการละเมิดชีวิตเพื่อให้ส่วนรวมได้ประโยชน์หรือเป็นไปในทางดีขึ้น เช่น ผู้กล้าหาญที่ละชีวิตเพื่อชาติก็นับเป็นการกระทำที่ดี

ปัญหาดังกล่าวเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในสังคมทั่วไป คนที่ฆ่าตัวตายมักไม่มีโอกาสได้เข้าใจเหตุผลเหล่านี้ หรือเข้าใจแต่พ่ายแพ้ต่ออารมณ์ที่รุนแรง หากได้ศึกษาเหตุผลเหล่านี้ก็จะเป็นการเตรียมพร้อมทางใจที่จะให้คนเราคิดจากหลายแง่มุมและมีความคิดที่รอบคอบก่อนการตัดสินใจ

2. ปัญหาเรื่องการฆ่าเพื่อปกป้องคนบริสุทธิ์

ปัญหาการฆ่าเพื่อปกป้องคนบริสุทธิ์เป็นปัญหาเกี่ยวกับการทำลายชีวิตอีกปัญหาหนึ่ง ผู้บริสุทธิ์หมายถึงผู้ที่ไม่ได้ทำความผิดใด ๆ โดยทั่วไปถือกันว่าการฆ่าผู้บริสุทธิ์เป็นความผิดศีลธรรมอย่างร้ายแรง และการฆ่าผู้ที่จะฆ่าผู้บริสุทธิ์เพื่อรักษาชีวิตผู้บริสุทธิ์จากผู้ร้ายก็มักถือกันว่าเป็นการกระทำที่ถูกต้อง ผู้บริสุทธิ์ที่วุ่นวายจนถึงตัวเราเอง ซึ่งไม่ได้ทำผิดคิดร้ายอะไร ในกรณีที่มิผู้พยายามจะฆ่าเราหากเราฆ่าเขาเพื่อป้องกันตัวสังคมก็มักถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่ผิด แต่ก็มีทรรคนะที่ถือว่า ใครจะฆ่าใครไม่ได้เลย แม้ผู้นั้นกำลังจะถูกฆ่า หรือแม้จะเป็นการฆ่าผู้ร้ายเพื่อช่วยชีวิตคนบริสุทธิ์

ทรรคนะที่ถือว่าการฆ่าคนทำไม่ได้เลยเช่น ทรรคนะของศาสนาเช่น ศาสนาคริสต์ ทรรคนะของคานท์ และพวกสันติภาพนิยม (Pacifism) ทรรคนะเหล่านี้ถือว่าการฆ่าเป็นสิ่งที่ไม่ผิดเสมอ แม้เห็นคนฆ่าคนบริสุทธิ์เช่น เด็กทารกไร้เดียงสา สตรีที่ไม่มีทางต่อสู้ ก็ไม่อาจใช้วิธีฆ่าผู้นั้นเพื่อช่วยคนบริสุทธิ์ได้ เพราะเป็นการทำความผิดซ้ำเหมือนล้างโคลนด้วยโคลน หรือล้างเลือดด้วยเลือด แม้คนกำลังจะฆ่าเรา เราอาจต่อสู้ได้ แต่ต้องไม่ฆ่าผู้ที่มีงูจะฆ่าเรา ตามทรรคนะเหล่านี้การลงโทษประหารชีวิตอาชญากรก็เป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง

นอกจากเหตุผลที่ว่า การฆ่าผู้ที่จะฆ่าผู้บริสุทธิ์เป็นการกระทำที่ผิดเพราะการฆ่าผิดเสมอ ทรรคนะของคริสต์ศาสนา คานท์และทรรคนะของรุชโซ่ อ้างว่า ผู้อื่นมิใช่ผู้ให้ชีวิตแก่ผู้นั้นจึงไม่มีสิทธิทำลายชีวิตผู้นั้น

ผู้ร้ายไม่มีสิทธิทำลายชีวิตผู้อื่นและเราก็ไม่มีสิทธิทำลายชีวิตผู้ร้าย แต่ทว่าในความเป็นจริงนักศาสนาเองก็ปฏิบัติตามที่สอนได้ยาก และอาจไม่เห็นด้วยอย่างจริงจังในสิ่งที่ตนสอน เหตุผลอีกประการหนึ่งก็คือหากยอมให้ฆ่าเพื่อรักษาชีวิตผู้บริสุทธิ์ที่ได้ก็จะมีกรยอมรับการฆ่าในกรณีอื่น ๆ ตามมาเช่น การทำแท้ง การฆ่าคนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม แต่เหตุผลดังกล่าวก็เป็นการอ้างแบบผลกระทบต่อเนื่องหรือโดมิโน ซึ่งไม่มีความจำเป็นทั้งทางเหตุผลและข้อเท็จจริงว่าจะต้องเกิดขึ้นเช่นนั้น

การไม่ฆ่าคนไม่ว่ากรณีใด ๆ นั้นอาจเป็นสิ่งที่ทุกคนเห็นพ้องต้องกันได้เพราะหลักสิทธิในชีวิตตามความคิดแบบตะวันตกหรือหลักคุณค่าของชีวิตตามแบบศาสนาตะวันออก เป็นสิ่งที่คนแทบทุกคนยอมรับ และถ้าทุกคนยึดถือหลักนี้ ก็จะไม่มีการฆ่าใครเลย การไม่ฆ่าใครไม่ว่ากรณีใด ๆ จะเป็นที่ยอมรับกันในเงื่อนไขเช่นนี้คือทุกคนจิตใจดีหมด การฆ่าก็ไม่เกิดขึ้น แต่สังคมมีการฆ่า คือมีผู้ละเมิดหลักการดังกล่าว แม้ว่าคนที่ฆ่าคนอื่นมีน้อยกว่าคนที่ไม่ฆ่าก็ตาม ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงมีผู้ไม่เห็นด้วยกับการไม่ฆ่าใครเลยไม่ว่ากรณีใด ๆ ทรรศนะแย้งดังกล่าวมีเหตุผลดังนี้

ความเห็นดังกล่าวข้างต้นมิได้พิจารณาว่าสังคมจริง ๆ ไม่ได้เป็นสิ่งสมมุติที่ทุกคนเป็นคนดีและไม่ละเมิดหลักสิทธิในชีวิต หรือหลักคุณค่าของชีวิต และมีคนที่ไม่เคารพสิทธิหรือไม่ยอมรับคุณค่าชีวิตของผู้อื่น แม้ว่าคนเหล่านี้จะมีจำนวนน้อยก็ตาม ดังนั้นแม้ว่าหลักคุณค่าของชีวิตจะคุ้มครองรักษาชีวิตของคนทุกคน แต่คนเราก็มีสิทธิหรือมีพันธะทางศีลธรรม (moral obligation) ที่จะปกป้องชีวิตของผู้บริสุทธิ์ซึ่งรวมถึงชีวิตของตนด้วย เมื่อประจักษ์ว่าผู้อื่นมิได้ยอมรับนับถือคุณค่าของชีวิตมนุษย์ นอกจากนั้นความดีงามในการปกป้องชีวิตของผู้บริสุทธิ์ มีน้ำหนักทางศีลธรรมมากกว่าความชั่วในการฆ่าบุคคลที่พยายามจะฆ่าหรือลงมือฆ่าผู้บริสุทธิ์ ในแง่ที่คนที่พยายามฆ่าหรือฆ่าผู้อื่นได้ทำลายสิทธิที่จะให้ผู้อื่นยอมรับคุณค่าแห่งชีวิตของตน เพราะการที่ตนเป็นผู้ไม่นับถือคุณค่าของชีวิตและสิทธิในชีวิตของผู้อื่น ตามทรรศนะนี้ ใครไม่ควรฆ่าใครเว้นแต่เพื่อปกป้องผู้บริสุทธิ์ซึ่งรวมทั้งตัวเองด้วย และการฆ่าผู้ร้ายด้วยเหตุผลดังกล่าวเป็นสิ่งที่ไม่ทำได้ และเป็นพันธะทางศีลธรรมที่ต้องกระทำ

3. การปล่อยให้ตายตามวาระ (allowing someone to die) การอนุเคราะห์ให้ตาย (Mercy Death) และ การเมตตาให้ตาย (Mercy Killing)

3.1 การปล่อยให้ตายตามวาระ

การปล่อยให้ตายตามวาระเป็นปัญหาที่เกิดขึ้น ในกรณีที่การยืดชีวิตยังเป็นไปได้ด้วยเทคโนโลยีทางการแพทย์ แต่คนไข้ไม่มีโอกาสรอด กล่าวคือคนไข้มีชีวิตอยู่ได้ด้วยเทคโนโลยี มิใช่อยู่ได้ตามธรรมชาติ กรณีเช่นนี้ควรปล่อยให้คนไข้ตายไปตามวาระหรือตามอายุขัยโดยให้ตายอย่างสงบ และอย่างมีศักดิ์ศรี การตายดังกล่าวเป็นการปล่อยให้ตายตามธรรมชาติโดยไม่มีการกระทำใด ๆ ที่เป็นการทำให้ตายแต่เป็นการเลิกการกระทำที่จะยืดชีวิตต่อไป เช่นไม่ใช้วิธีการอื่น ๆ หรือทำการรักษาใด ๆ ต่อไป และปล่อยให้คนไข้ตายไปตามธรรมชาติโดยไม่ใช้เทคโนโลยีหรือวิทยาศาสตร์ทางการแพทย์ใด ๆ เข้าไปเกี่ยวข้องกับการตาย ทั้งนี้มิได้

หมายความว่า จะให้คนไข้ตายไปด้วยความทุกข์ทรมาน และจะเลิกใช้เทคโนโลยีและความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ในกรณีนี้ก็ต่อเมื่อไม่มีประโยชน์ใด ๆ ต่อคนไข้

ปัญหานี้และปัญหาที่คล้ายคลึงกันคือปัญหาการอนุเคราะห์ให้ตาย (mercy death) และปัญหา การเมตตาให้ตาย (mercy killing) เป็นปัญหาที่มีการโต้แย้งกันมากขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 20 นี้ เนื่องจาก ความก้าวหน้าด้านเทคโนโลยีทางการแพทย์ทำให้มนุษย์มีอายุยืนขึ้นกว่าแต่ก่อน เช่นแต่ก่อนเมื่อหัวใจหรือ ปอดเสียสภาพการทำงานคนจะตายในไม่ช้า แต่ปัจจุบันมีอุปกรณ์ช่วยหายใจและทำให้หัวใจเต้น ยาก็ดีขึ้น มีการปลูกถ่ายอวัยวะ เครื่องฟอกไต และอุปกรณ์อื่น ๆ อีกมากมายที่ทำให้คนไข้อยู่ต่อไปได้เรื่อย ๆ การยืดชีวิตนี้ ทำให้เกิดปัญหาชีวิตที่คงอยู่แต่ไม่อาจรักษาให้ดีขึ้นได้ เช่น คนที่ไตเสียเมื่อก่อนปีคริสต์ศักราช 1960 ต้อง ตายทั้งสิ้น แต่หลังจากนั้นก็สามารภมีชีวิตอยู่ได้ระยะหนึ่ง และระยะการมีชีวิตอยู่ได้ก็เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ตาม ความเจริญทางการแพทย์ที่เพิ่มขึ้น คนบางคนปรับตัวกับสภาพที่ต้องอยู่กับเครื่องได้ และยินดีที่มีชีวิตอยู่ แต่บางคนเห็นว่าหากต้องอยู่ในสภาพเช่นนั้นให้ตายเสียจะดีกว่า คนไข้โรคมะเร็งที่ไม่มีทางหาย และต้อง รักษาด้วยเคมีบำบัดอาจต้องเจ็บปวดทรมานจนเห็นว่าให้ตายโดยไม่ต้องรักษาจะดีกว่า

การยืดชีวิตแต่ทำให้ชีวิตนั้นอยู่ในสภาพเท่ากับตายแล้ว มีคุณภาพชีวิตต่ำลงมาก หรือมีชีวิตที่ทุกข์ ทรมานนั้น เป็นสิ่งที่ดีสำหรับมนุษย์หรือว่าควรปล่อยให้ตายไปตามธรรมชาติจะดีกว่า โดยเฉพาะการพยายาม ยืดชีวิตและพัฒนาเทคโนโลยีทางการแพทย์โดยอาศัยคนไข้เป็นเครื่องมือศึกษานั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้องหรือไม่เป็น การทดลองกับมนุษย์หรือไม่ และเป็นการทำเพื่อคนไข้หรือเพื่อแพทย์เหล่านี้เป็นปัญหาทางจริยศาสตร์ที่บุคลากร ทางการแพทย์จะต้องตอบ และคำตอบก็มีทั้งสนับสนุนและคัดค้านการกระทำดังกล่าว

3.1.1 เหตุผลของฝ่ายคัดค้าน

เหตุผลที่ใช้คัดค้านการปล่อยให้ตายตามวาระมาจากหลักการว่าชีวิตเป็นสิ่งที่มีความควรรักษาไว้ จนถึงที่สุด ไม่ว่าชีวิตนั้นจะอยู่ในสภาพใดก็ถือว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่ากับหลักการที่ว่าบุคลากรทางการแพทย์มี หน้าที่ช่วยชีวิต การไม่ช่วยชีวิตถือเป็นการทำลายชีวิตอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นการทำผิดหลักการดังกล่าว ข้อโต้แย้ง ทั้งฝ่ายการแพทย์และฝ่ายศีลธรรม มีประเด็นสำคัญ ๆ ดังนี้

1.) การปล่อยให้ตายเป็นการทอดทิ้งคนไข้

ผู้ที่มีแนวคิดนี้เห็นว่า การไม่ใช้วิธีการใด ๆ หรือการหยุดใช้วิธีการใด ๆ ที่ทำให้ชีวิตของคนไข้ที่ กำลังจะตายจะเป็นการยืดเวลาเพียงเล็กน้อยเท่ากับเป็นการปฏิเสธที่จะให้การรักษา คนเหล่านี้รู้สึกว่าการ บุคลากรทางการแพทย์ไม่ยอมรับก็เท่ากับทอดทิ้งคนไข้และครอบครัวให้เดือดร้อนและเป็นทุกข์

เรื่องที่บุคลากรทางการแพทย์เลิกการรักษาเพราะเห็นว่าไม่มีประโยชน์อะไรที่จะรักษาต่อไปนั้น เป็นความจริงทั้งในอดีตและปัจจุบันแต่ก็ไม่มีเหตุผลอะไรที่จะต้องเป็นเช่นนั้น เหตุดังกล่าวเกิดจากการมุ่งพิจารณา แต่เฉพาะด้านการรักษาและทำให้หายจากโรคจนเกินไปและพิจารณาด้านการทำให้คนไข้สบายและด้านการดูแล คนไข้น้อยเกินไป ผู้ป่วยใกล้ตายควรได้รับการดูแลให้เจ็บปวดทรมานน้อยลงและตายอย่างมีความสุขสงบ

และสมศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์มากกว่าจะตายตามธรรมชาติอย่างทุกข์ทรมานทั้ง ๆ ที่การแพทย์และการพยาบาลดูแลสามารถช่วยคนไข้ให้จากไปโดยไม่ต้องเผชิญภาวะเลวร้ายดังกล่าว การตายเป็นธรรมชาติแต่ก็ไม่จำเป็นที่ผู้ป่วยจะต้องเจ็บปวดทรมานตามธรรมชาติก่อนตายในเมื่อมนุษย์สามารถใช้ธรรมชาติในการลดความทุกข์และเพิ่มความสุขได้ และมนุษย์ไม่ควรถูกทอดทิ้งด้วยการเลิกรักษา แต่ควรได้รับตามดูแลอย่างเต็มที่ไปจนวาระสุดท้าย แพทย์แผนโบราณที่ไม่มีความเจริญทางเทคโนโลยีเช่นปัจจุบันก็ยังเฝ้าดูแลคนไข้ของเขาจนสิ้นลม

2.) ความเป็นไปได้ที่จะพบวิธีการรักษา

การปล่อยให้คนไข้ตายเร็วเกินไปนอกจากจะเป็นการไม่พยายามรักษา และทำให้แพทย์ถือเป็นเหตุผลที่จะไม่รักษาคนไข้ได้ง่ายขึ้น มักปรากฏอยู่เนื่อง ๆ ว่าคนไข้ที่แพทย์ลงความเห็นว่ายู่ได้ไม่เกินระยะเวลาเดือนหนึ่ง หรือสองเดือน กลับอยู่ได้อีกหลายปีเพราะคนไข้พยายามหาทางรักษาต่อไป ในสมัยก่อนการที่แพทย์พยายามรักษาคนไข้ ทำให้แพทย์คิดหายาใหม่ ๆ หรือวิธีใหม่ ๆ มารักษา ในเมื่อคิดว่าคนไข้ไม่มีทางรอด การพยายามหาทางรักษาก็ยังมีโอกาสรอด แต่ถ้าไม่พยายามจะยิ่งไม่มีทางรอด ยาใหม่ ๆ พัฒนามาโดยตลอดก็เพราะความพยายามรักษาคนไข้ให้มีชีวิตสู้โรคได้นานที่สุด

3.) เราจะเลือกความตายไม่ได้

ผู้เชี่ยวชาญทางการแพทย์โดยทั่วไปถือว่าวิชาแพทยมีไว้เพื่อช่วยชีวิตจึงเป็นไปไม่ได้ที่จะเลือกความตาย แพทย์จะต้องเลือกชีวิตคือหาทางให้คนไข้ไม่ตาย ถ้าหากยอมให้มีการเลือกความตายได้แม้แต่น้อย หลักการพื้นฐานของแพทย์ดังกล่าวก็ไร้ความหมาย และหากเป็นเช่นนั้นแพทย์ก็จะไม่เป็นที่ไว้วางใจของคนไข้ต่อไป เพราะไม่รู้ว่าเมื่อไรแพทย์จะเลือกความตายให้แก่ตน

ความคิดดังกล่าวนี้มีข้อแย้งสองข้อคือ ข้อแรก “การเลือกความตาย” กับ “การยอมรับความตาย” เมื่อเลียงไม่ได้นั่นต่างกัน กรณีที่พูดถึงนี้แพทย์มิได้เลือกกระหว่างความตายกับความรอดชีวิต แต่เลือกที่จะยอมรับความตายเมื่อหมดทางรักษา ประการที่สองคนไข้อาจมิได้ต้องการให้แพทย์ใช้ความพยายามทุกวิถีทางที่จะรักษาเสมอไป และคนไข้เองก็ควรมีสติที่จะปฏิเสธการรักษาได้ ความหมายดังกล่าวอาจเป็นการทรมานคนไข้ และคนไข้ควรมีสติที่จะเลือกรักษาหรือไม่รักษาก็ได้

4.) การปล่อยให้ตายเป็นการล่วงล้ำแผนการอันศักดิ์สิทธิ์ของพระเจ้า

แนวคิดนี้มาจากความเชื่อที่ว่าพระเจ้าสร้างมนุษย์ ดังนั้นพระเจ้าเท่านั้นที่มีสิทธิจะเอาชีวิตมนุษย์ไปได้ มนุษย์ด้วยกันจะปล่อยให้ใครตายไม่ได้ ยิ่งทำลายชีวิตเสียเองก็ยิ่งไม่ได้ มนุษย์ต้องพยายามทุกวิถีทางที่จะรักษาชีวิตเพื่อนมนุษย์ไว้ให้ได้ จนกว่าพระเจ้าจะห้ามมนุษย์ผู้นั้นตายจึงจะถึงเวลาของผู้นั้น

เหตุผลดังกล่าวนี้อาจจะอ้างเพื่อสนับสนุนหรือคัดค้านการปล่อยให้ตายตามวาระก็ได้ กล่าวคืออ้างว่าพระเจ้าต้องการให้มนุษย์ตาย ดังนั้นการพัฒนาด้านเภสัชกรรมก็เป็นการล่วงล้ำแผนของพระเจ้าที่มีมาแต่ต้นเป็นอย่างมาก พระเจ้าไม่ยอมให้มนุษย์อยู่ค้ำฟ้า การผลิตยาเพื่อยืดชีวิตมนุษย์จึงเป็นการล่วงล้ำ

แผนของพระเจ้าการอ้างเหตุผลนี้ขัดกับเหตุผลข้างต้น ที่ขัดกันก็เพราะไม่ว่าพระเจ้ามีแผนอย่างไรในเรื่องการปล่อยให้ตายตามวาระ นอกจากนั้นจะเริ่มรักษาเมื่อใดหยุดเมื่อใดก็มีใช้การตัดสินใจพระทัยของพระเจ้า แต่คือแพทย์หรือคนไข้ พระเจ้าให้มนุษย์เลือกได้ มนุษย์จึงไม่อาจปิดความรับผิดชอบให้เรื่องนี้เป็นการเลือกของพระเจ้า

3.1.2 เหตุผลสนับสนุน

1.) สิทธิในร่างกายและชีวิตของปัจเจกบุคคล

สิทธิในร่างกายและชีวิตของปัจเจกบุคคลมักจะอ้างจากฝ่ายคนไข้เพื่อจะรักษาสิทธินั้น ตามหลักการนี้คนแต่ละคนมีสิทธิในชีวิตและร่างกายของตน คนจึงมีสิทธิที่จะทำลายชีวิตตนเอง ให้ผู้อื่นทำลาย ให้ปล่อยให้ตายหรือในทางตรงข้ามจะรักษาไว้เองหรือให้ผู้อื่นดูแลรักษาก็ได้ ดังนั้นในกรณีการปล่อยให้ตายตามวาระจึงเป็นไปได้เมื่อคนไข้ยินยอม (แต่ไม่ใช่กรณีที่คนไข้ขอร้อง ซึ่งเป็นเรื่องการอนุเคราะห์ให้ตาย (mercy death))

การพิจารณาเฉพาะสิทธิของคนไข้ในการรักษาเป็นปัญหา ลองนึกถึงกรณีเด็กไม่ชอบกินยา ถ้าเด็กนั้นป่วยและไม่ยอมกินยา พ่อแม่ก็ยอมไม่มีสิทธิกรอกยา เด็กนั้นก็อาจตายเพราะโรคได้ แต่โดยความสัมพันธ์เป็นพ่อแม่ลูกกัน พ่อแม่มีสิทธิในตัวลูก พ่อแม่ก็มีสิทธิกรอกยาลูกได้ สังคมถือว่าเป็นการทำเพื่อให้ลูกหายจากโรค ไม่ใช่การละเมิดสิทธิในร่างกาย เราต้องไม่ลืมว่าญาติพี่น้องที่เฝ้าไข้ ออกค่ารักษาพยาบาล แพทย์ที่ดูแลรักษา ย่อมเป็นผู้มีส่วนในชีวิตคนไข้ ก็น่าจะมีสิทธิในการตัดสินใจด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะกรณีคนไข้ไม่รู้สึกรู้ตัว ใครจะเป็นผู้ตัดสินใจ ในทางกลับกันหากพิจารณาสิทธิของคนไข้หน่อยเกินไป แพทย์ก็จะกลายเป็นเจ้าชีวิตของคนไข้ เช่น แพทย์อาจเห็นว่าคนไข้ที่เป็นมะเร็งระยะสุดท้ายไม่มีทางรอด และจะปล่อยให้ตายไปตามธรรมชาติ โดยเห็นว่าหากใช้วิธีการรักษาต่าง ๆ ก็จะเป็นการทรมานคนไข้แต่ถ้าวิธีดังกล่าวช่วยยืดอายุได้ ก็อาจมีคนไข้ที่ยอมทุกข์ทรมานเพื่อจะมีชีวิตอยู่ให้นานที่สุด การเลือกที่จะปล่อยให้ตายจึงอาจกลายเป็นการลิดชีวิตคนไข้โดยประกาศิตของแพทย์และญาติ ซึ่งแม้ในกรณีที่คนไข้ไม่รู้สึกรู้ตัว ก็ยากที่จะให้ทุกคนเห็นด้วย แม้ญาติที่ตัดสินใจเช่นนั้น ในหลาย ๆ กรณีก็คงรู้สึกผิดและไม่สบายใจเป็นผู้สั่งให้ญาติผู้เป็นที่รักจบชีวิตลง

2.) การลดระยะเวลาที่จะทุกข์ทรมานลง

เหตุผลอีกประการหนึ่งใช้สนับสนุนการปล่อยให้ตายตามวาระก็คือเป็นการช่วยให้คนไข้ไม่ต้องทุกข์ทรมานอีกต่อไป คือระยะเวลาที่จะต้องทนทุกข์ทรมานสั้นลง เทคโนโลยีทางการแพทย์ในปัจจุบันเป็นการยืดเวลาตายโดยคนไข้ต้องทุกข์ทรมานมากกว่าจะเป็นการยืดชีวิตให้มีความสุขต่อไป การยืดชีวิตที่เป็น การยืดความเจ็บปวดทรมานจะมีคุณค่าอันได้แก่ชีวิต การปล่อยให้คนไข้ตายไปตามสภาวะของโรคน่าจะเป็นความมีมนุษยธรรมมากกว่าการทรมานด้วยเครื่องมือยืดชีวิต แต่หากคิดเช่นนี้ความพยายามจะรักษา ก็จะน้อยลง ซึ่งอาจรวมถึงกรณีที่เทคโนโลยีสามารถลดความเจ็บปวดทรมานและทำให้คนไข้มีชีวิตต่อไปอย่างมีความสุขพอควรแก่สภาพได้ แพทย์อาจจะตัดสินใจหยุดการรักษาหรือไม่พยายามหาวิธีอื่นที่อาจดีกว่ามา รักษาคนไข้และกรณีเช่นนั้นจะเป็นการทอดทิ้งคนไข้ซึ่งเป็นสิ่งที่แพทย์ไม่ควรกระทำ

3.) สิทธิที่จะตายอย่างสมศักดิ์ศรีของมนุษย์

เหตุผลอีกประการหนึ่งที่มีใช้สนับสนุนความคิดเรื่องการปล่อยให้ตายตามวาระก็คือ มนุษย์ควรมีสิทธิที่จะตายอย่างสมศักดิ์ศรีแทนที่จะต้องตายในสภาพทุกข์ทรมาน เต็มไปด้วยอุปกรณ์ต่าง ๆ จนเห็นได้ชัดว่าความเป็นมนุษย์ที่มีในตอนที่เกิดแทบจะไม่เหลือ เป็นการตายอย่างน่าอนาถ แม้ร่างกายก็ทรมานจนเหลือเป็นเพียงซากที่มีแต่หนังหุ้มกระดูก

การที่จะให้มนุษย์ตายอย่างสมศักดิ์ศรีในที่นี้ทำให้มีเหตุผลที่จะปล่อยให้ตายตามวาระ ทำตามคำขอร้องให้ทำลายชีวิต หรือแม้แต่เมตตาคอยทำลายชีวิตให้ โดยอ้างเหตุผลดังกล่าว แนวคิดเช่นนี้จึงเป็นโอกาสให้แพทย์ไม่ต้องพยายามและไม่พยายามที่จะรักษาชีวิตคนไข้ไว้ให้นานที่สุดเท่าที่จะทำได้ และการตายอย่างสมศักดิ์ศรีของมนุษย์ก็ต้องไม่พิจารณาง่าย ๆ เช่นนั้น ในปัจจุบันการดูแลรักษาคนไข้ใกล้ตายให้ได้ตายอย่างสมศักดิ์ศรีของมนุษย์มิใช่ดูเพียงรูปร่างภายนอก หรือสมรรถภาพของมนุษย์เท่านั้น แต่อยู่ที่ได้รับการดูแลให้ตายอย่างมีความสุขที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ซึ่งมีใช่เป็นเพียงการรักษาทางการแพทย์แต่ต้องคำนึงถึงปัจจัยทางจิตใจซึ่งรวมถึงความรู้สึกนึกคิดและความเลื่อมใสศรัทธาของคนไข้ด้วย

3.2 การอนุเคราะห์ให้ตาย (mercy death)

การอนุเคราะห์ให้ตายคือการทำให้ชีวิตของผู้ใดผู้หนึ่งสิ้นสุดลงโดยคำขอร้องของผู้นั้น ซึ่งมักจะเกิดจากการที่ผู้นั้นทนความเจ็บปวดทรมานไม่ไหว หรือเพราะไม่ปรารถนาจะมีชีวิตอยู่ต่อไปอีก การขอให้ทำให้ตายดังกล่าวมักจะให้ใช้ชีวิตที่ไม่เจ็บปวด หรือเจ็บปวดน้อยหรือหมดความเจ็บปวดเร็วมากที่สุด บางกรณีเกิดจากการที่ผู้ปรารถนาจะฆ่าตัวตายใจไม่แข็งพอที่จะลงมือกับตัวเอง หรืออยู่ในสภาพที่ไม่อาจลงมือด้วยตัวเองได้เช่นไม่มีเรี่ยวแรง หรือเป็นอัมพาต

เหตุผลในกรณีนี้มีทั้งคัดค้านและสนับสนุน เหตุผลต่าง ๆ ก็คล้ายคลึงกับการฆ่าตัวตาย และการปล่อยให้ตายตามวาระจึงจะนำมากล่าวเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ ส่วนคำอธิบายความหมายและความคิดเกี่ยวกับเหตุผลดังกล่าวจะไม่กล่าวซ้ำอีก แต่การอนุเคราะห์ให้ตายก็มีข้อต่างกับการฆ่าตัวตายและการปล่อยให้ตายตามวาระ เนื่องจากมีผู้อื่นเป็นผู้ฆ่า

3.2.1 เหตุผลคัดค้าน

1.) ความไร้เหตุผลของการอนุเคราะห์ให้ตาย

การอ้างเหตุผลนี้ก็เช่นเดียวกับเรื่องการฆ่าตัวตายคือเป็นการกระทำที่ผู้กระทำมิได้ใช้เหตุผล แต่เป็นการกระทำจากอารมณ์ หรือจิตใจที่อยู่ในสภาวะไม่ปกติ การขอความอนุเคราะห์จากผู้อื่นให้ฆ่าก็มาจากสาเหตุทำนองเดียวกัน เช่น คนที่เคยเป็นนักกีฬา แต่ต้องกลายเป็นอัมพาตและยอมรับสภาพเช่นนั้นไม่ได้ ซึ่งหากบำบัดรักษาต่อไปก็อาจชินกับความผิดปกติ หรืออาจค่อย ๆ ดีขึ้นโดยลำดับและอาจเปลี่ยนใจไม่ต้องการตาย จึงไม่ควรให้ความอนุเคราะห์แก่คนเหล่านี้ในเรื่องดังกล่าว แต่การกล่าวว่า การขอความอนุเคราะห์ให้ฆ่าเป็นการกระทำของคนในสภาวะไร้เหตุผลก็ไม่จริงเสมอไป บางคนอาจทนสู้กับสภาวะที่

เลวร้ายมานานจนรู้สึกทุกข์ยากแสนสาหัส และคิดว่าการมีชีวิตอยู่ไม่มีอะไรที่เป็นความหวังอีกต่อไป คนเหล่านี้อาจไตร่ตรองอย่างรอบคอบแล้วจึงตัดสินใจขอความอนุเคราะห์ การกระทำโดยไตร่ตรองดังกล่าว ยากที่จะว่าเป็นการกระทำในสภาวะไร้เหตุผล

2.) เหตุผลด้านศาสนา

เหตุผลในการห้ามทำลายชีวิตของศาสนาที่ถือว่าพระเจ้าเป็นผู้ให้และวางแผนชีวิตมนุษย์ก็คือ มนุษย์ไม่เป็นเจ้าของชีวิตจึงไม่มีสิทธิที่จะทำร้ายหรือทำลายชีวิตของตน แม้จะให้ผู้อื่นเป็นผู้ทำลายก็ไม่มีสิทธิ การขอความอนุเคราะห์ให้ผู้อื่นทำลายชีวิตจึงทำไม่ได้ถ้าทำก็ผิดศีลธรรม ส่วนศาสนาที่ไม่ถือว่าชีวิตเป็นของพระเจ้าเช่นพระพุทธศาสนา ก็ถือว่าชีวิตในชาตินี้เป็นผลของกรรม คือเกิดจากกรรมเก่า และเกิดมาเพื่อใช้กรรมเก่าและทำกรรมใหม่ ซึ่งควรจะเป็นการทำกรรมดี การฆ่าตัวตายเป็นการเลี่ยงการใช้กรรมในโลกนี้ เหมือนลูกหนี้ที่หนีหนี้ และการฆ่าแม้ว่าจะฆ่าตัวเองก็เป็นกรรมหนักเช่นเดียวกับฆ่าผู้อื่น การฆ่าเองก็ดี ขอให้ผู้อื่นฆ่าก็ดียิ่งผิดศีลธรรม ถึงจะตายแล้วยังต้องรับกรรมยิ่งกว่าเก่าเพราะทำกรรมชั่วเพิ่ม

ส่วนผู้ที่ฆ่าตามคำขอ แม้ผู้ถูกฆ่าจะเต็มใจ ซึ่งต่างกับฆ่าโดยทั่วไปที่ผู้ถูกฆ่าไม่เต็มใจ แต่การฆ่าก็ผิดทั้งสิ้น ผู้ถูกขอร้องจึงไม่ควรทำตามเพราะถึงแม้ผู้ถูกฆ่าจะเต็มใจในขณะนั้นก็อาจเป็นเพราะความหลงผิดไปชั่วขณะเมื่อฆ่าแล้วก็เปลี่ยนใจไม่ได้ แต่ถ้าไม่ยอมฆ่าเขาอาจเปลี่ยนใจภายหลัง ยังพ่อแม่ลูกเมียญาติพี่น้องที่ผูกพันอยู่จะต้องเศร้าโศกเสียใจ ผู้ฆ่าจึงเท่ากับก่อกรรมต่อเขาเหล่านั้นอีกชั้นหนึ่ง การขอความอนุเคราะห์ให้ตายจึงผิดทั้งผู้ขอและผู้ทำตามที่ขอ

เหตุผลฝ่ายศาสนานี้ผู้ที่ไม่นับถือศาสนา ไม่เชื่อพระเจ้า ไม่เชื่อกรรมคงจะยอมรับได้ยาก แต่เป็นเรื่องชัดเจนและยอมรับได้ในหมู่ผู้นับถือศาสนาแต่ละแบบ

3.) การเกิดผลกระทบต่อเนื่อง

แนวคิดนี้เชื่อว่าถ้ายินยอมให้การอนุเคราะห์ให้ตายเป็นสิ่งที่ถูกต้องก็จะส่งผลกระทบต่อเนื่องไปในเรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับการทำลายชีวิตเช่น การเมตตาให้ตายหรือการทำแท้ง เป็นต้น เพราะหากการขอร้องให้ฆ่าเป็นสิ่งที่ทำได้ กรณีผู้ที่ไม่สามารถขอร้องเช่นคนที่อยู่ในอาการตริทูต (Coma) ก็อาจยอมให้ฆ่าเสียด้วยความเมตตาของแพทย์ เป็นต้น การเปิดโอกาสให้หน่วยหนึ่งก็ย่อมเป็นการเปิดโอกาสมากขึ้นได้

4.) เหตุผลด้านความยุติธรรม

หากการขอความอนุเคราะห์ให้ฆ่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องได้ การฆ่าในกรณีเช่นนี้ย่อมเป็นภาระที่เพิ่มขึ้น และอาจเป็นความสบายใจของผู้กระทำ เพราะการทำลายชีวิตผู้อื่นย่อมไม่ใช่สิ่งที่ใครจะทำได้โดยไม่รู้สึกลดหนุ่ จึงเป็นการไม่เป็นธรรมต่อบุคคลเหล่านี้ เพราะแพทย์จะต้องทำถ้าการขอร้องของคนไข้เป็นสิ่งที่ถูกต้อง นอกจากนั้นยังอาจไม่เป็นธรรมต่อครอบครัว ญาติพี่น้อง และคนรักที่ไม่ต้องการเห็นคนที่ตนรักจากไปโดยมิใช่การตายตามธรรมชาติแต่เป็นการตายก่อนวาระ เพียงการปล่อยให้ตายตามวาระก็ก่อความรู้สึกไม่สบายใจอยู่แล้ว ยิ่งเป็นการฆ่าก่อนวาระมิใช่การตายตามธรรมชาติก็เป็นเรื่องที่ทำให้ใจได้ยาก

5.) ความเป็นไปได้ที่จะค้นพบวิธีการรักษา

ตราบใดที่คนเรายังไม่ตาย โอกาสในการรักษาและโอกาสที่จะมีอาการดีขึ้นก็ยังมียู่ แต่เมื่อตายแล้วโอกาสนี้หมด คนเราไม่ควรสิ้นหวังจนกว่าจะไม่สามารถมีความหวังได้ โรคเรื้อรัง และโรคที่ไม่หายขาด อาจประทังชีวิตไว้ด้วยยาและเทคโนโลยี จนกระทั่งมีวิธีการรักษา โรคทั้งหลายล้วนเป็นโรคที่ไม่พบยารักษามาก่อน ถ้ามนุษย์ไม่มีความพยายามจะรักษา ยาและวิธีการรักษาใหม่ ๆ ก็ไม่เกิดขึ้น บางคนอาจตายไปก่อนจะค้นพบวิธี แต่คนที่อยู่จนพบวิธีรักษาก็อาจรอดชีวิต โรคเป็นเหตุให้เกิดยารักษาโรค ถ้าปล่อยให้คนตายได้ง่าย ๆ โดยไม่มีความพยายามรักษา วิชาแพทย์ก็ไม่มีประโยชน์ แต่เรื่องนี้ก็ต้องคิดด้วยว่า การที่ต้องรักษาโรคอยู่เป็นเวลานานเป็นความสิ้นเปลืองมาก ผู้ที่ไม่สามารถจ่ายค่ารักษาได้มีมาก หากต้องทุกข์ทรมานโดยไม่มีโอกาสรักษา คนเหล่านี้ก็อาจรู้สึกว่าจะตายเสียจะดีกว่าทนทุกข์เช่นนั้น

6.) ยังมีทางเลือกที่จะตายอย่างมีความสุข (Hospice)

ส่วนหนึ่งของการที่คนไข้อยากตายอาจจะมาจากการดูแลรักษาของแพทย์และพยาบาลที่ให้ความเอาใจใส่และเมตตาต่อคนไข้ไม่เพียงพอ ซึ่งอาจมีสาเหตุมากมาย เช่น บุคลากรไม่เพียงพอ ไม่เข้าใจปัญหาส่วนตัวของคนไข้ มีความเชื่อต่างกันและปฏิบัติไม่ถูกต้องตามความเชื่อ คนไข้ไม่มีเงินมากพอที่จะให้ใช้ อุปกรณ์และยาที่มีคุณภาพ เราควรมุ่งแก้ปัญหาเหล่านี้มากกว่าที่จะหาวิธีที่จะทำให้การอนุเคราะห์ให้ตายและการเมตตาให้ตายเป็นสิ่งที่ถูกศีลธรรมหรือถูกกฎหมาย แทนที่จะทำลายชีวิตคนไข้ หรือให้คนไข้อยู่อย่างทุกข์ทรมาน ทางเลือกที่จะทำให้คนไข้ตายอย่างมีความสุขจะเน้นการให้ความเคารพต่อชีวิตมนุษย์ รักษาและปกป้อง ทำให้ชีวิตดีขึ้นโดยให้ความพึงพอใจ เลี่ยงความเจ็บปวดทำให้ชีวิตดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ ให้สามารถสร้างสรรค์ได้ในระดับที่จะทำได้ตามสภาวะแห่งร่างกายของคนไข้ซึ่งจะต้องให้คนไข้ได้ทราบตามความเป็นจริง และต้องปฏิบัติต่อคนไข้อย่างมนุษย์ มิใช่อย่างร่างกายที่โรคทรมานตัว ให้คนไข้และครอบครัวได้มีเสรีภาพที่จะใช้ชีวิตในช่วงที่เหลือร่วมกันอย่างมีความสุข ให้คนไข้ได้ตายอย่างสมศักดิ์ศรีมนุษย์ด้วยความเห็นอกเห็นใจมิใช่ด้วยการฆ่า วิธีนี้เป็นการลดความเจ็บปวด ความทุกข์และความรู้สึกที่ชีวิตไร้ค่าไม่รู้จะอยู่ไปเพื่ออะไรที่เกิดขึ้นกับคนไข้ แนวทางนี้อาจช่วยลดการฆ่าโดยอนุเคราะห์โดยภรรยาจนถึงไม่ต้องกระทำเลยในที่สุด แต่วิธีนี้ก็อาจไม่ได้ผลกับโรคร้ายแรงบางชนิดและกับคนที่ไม่ต้องการรักษาไม่ว่าวิธีใด ๆ

3.2.2 เหตุผลสนับสนุน

1.) เสรีภาพและสิทธิส่วนบุคคล

ข้อนี้เป็นเหตุผลสำคัญที่สุดที่ผู้ซึ่งเห็นด้วยกับการอนุเคราะห์ให้ตายใช้ กล่าวคือ บุคคลควรมีสิทธิที่จะตัดสินใจว่าเมื่อไรจะอยู่เมื่อไรจะตาย หากผู้ใดไม่ประสงค์จะมีชีวิตอยู่ต่อไปและขอตายก็ควรจัดการให้เขา เนื่องจากเป็นการเลือกที่เสรีและมีเหตุผล สิ่งที่เราจะต้องทำก็คือ ทำตามความประสงค์ของเขาด้วยความรัก ความเห็นอกเห็นใจ และความเมตตา มิใช่ความมุ่งร้ายใด ๆ ความคิดเช่นนี้ก็อาจมีผู้แย้งว่า คำขอดังกล่าวหากจะต้องทำตามก็เป็นการจำกัดเสรีภาพของผู้กระทำตามคำขอ ผู้ที่ประสงค์จะตายอาจมีสิทธิในการเลือกที่จะตาย แต่สิทธินั้นก็สมควรดูแลผู้อื่นเข้าไปเกี่ยวข้องในการเลือกด้วย

2.) สิทธิของมนุษย์กับสิทธิของสัตว์

ในวัฒนธรรมฝรั่งเรามักจะเห็นว่าเมื่อสัตว์ต้องทุกข์ทรมานมาก ๆ เขาจะฆ่าสัตว์นั้นด้วยวิธีที่ให้ตายโดยเร็วที่สุด เพื่อให้พ้นความทรมาน การกระทำเช่นนั้นถือเป็นความเมตตาต่อสัตว์ จึงเห็นว่าการอนุเคราะห์ให้ตายก็เป็นการกระทำเช่นเดียวกัน จึงนับเป็นความกรุณา และเป็นสิ่งที่ไม่ผิดศีลธรรม เป็นการกระทำด้วยจิตใจดีงาม

ข้อนี้ชาวตะวันตกอาจจะโต้แย้งก็เพราะชาวตะวันตกนั้นให้ความสำคัญแก่มนุษย์สูงกว่าสัตว์มาก เนื่องจากวัฒนธรรมดังกล่าวมาจากคริสต์ศาสนาที่เชื่อว่าพระเจ้าสร้างมนุษย์ให้คล้ายพระเจ้ายิ่งที่สุดตรงที่มีวิญญาณเป็นอมตะแต่สร้างสัตว์ให้มนุษย์ใช้ ศิลปะของฝรั่งจึงพูดแต่การห้ามฆ่ามนุษย์และการปฏิบัติต่อมนุษย์ต้องดีกว่าสัตว์มาก ข้ออ้างข้างต้นที่เทียบกับสัตว์จึงอาจไม่เป็นที่ยอมรับ คือถ้าจะให้ตายตามคำขอก็ต้องไม่ใช่ให้พ้นทรมานเช่นเดียวกับที่เมตตากระทำต่อสัตว์

ในพระพุทธศาสนาศีลข้อปาณาติบาต ห้ามทั้งการฆ่ามนุษย์และสัตว์ แม้ว่าการฆ่ามนุษย์จะบาปกว่าฆ่าสัตว์ แต่ก็ให้ความสำคัญแก่สัตว์ไว้ในฐานะเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกันทั้งสิ้น ชาวพุทธจึงไม่นิยมฆ่าสัตว์ให้พ้นทุกข์ดังกล่าว เพราะทุกข์เกิดจากกรรมของสัตว์นั้นที่เขาจะต้องชดใช้กรรม ความเป็นเพื่อนทุกข์แสดงได้ด้วยการเมตตา ดูแลให้เขาทุกข์น้อยลง และมีความสุขมากเท่าที่จะเป็นไปได้ หากจะตายก็ต้องให้ตายไปเอง คือดูแลกันไปจนกว่าจะตาย สัตว์ที่ฝรั่งฆ่านั้นจะแน่ใจได้อย่างไรว่าตัวไหนยินดีทรมานมากกว่าตาย หากไม่ยินดีตายก็จะเป็นการอนุเคราะห์ หากจะว่าเมตตาให้ตาย สัตว์ที่ไม่ต้องการตายก็คงไม่ยินดีรับความเมตตา พระพุทธศาสนามีแต่จะให้ประคับประคองรักษากันไปตามที่จะทำได้ จนกว่าสัตว์นั้นจะจากไป ไม่คิดว่าสัตว์จะยินดีตายหรือไม่ แต่ที่แน่นอนก็คือไม่ว่าคนหรือสัตว์ ชีวิตเป็นสิ่งที่รักมากที่สุด

3.3 การกรุณาให้ตายหรือการุณยฆาต (mercy killing)

การกรุณาให้ตายมีส่วนเหมือนกับการอนุเคราะห์ให้ตายคือมีการทำลายชีวิต แต่ต่างกันคือการอนุเคราะห์ให้ตายนั้นเกิดจากการที่ผู้ตายขอร้อง แต่การกรุณาให้ตายนั้นผู้ตายไม่ได้ขอร้อง ส่วนมากเพราะไม่สามารถจะขอร้องได้ เช่นเจ็บป่วยจนไม่มีสติ เป็นความเข้าใจของผู้กระทำว่าผู้ป่วยมีความประสงค์เช่นนั้น เช่นเดียวกับกรณีการฆ่าสัตว์ที่ทุกข์ทรมานซึ่งได้กล่าวไปแล้วว่า ฝรั่งว่าสัตว์นั้นขอร้องที่จะตายมากกว่าทรมาน จึงอนุเคราะห์ แต่ถ้าเป็นการเข้าใจเอาว่าสัตว์นั้นคงจะขอร้องเช่นนั้น การฆ่าก็เป็นการกรุณาให้ตาย

การกรุณาให้ตายเป็นการตัดสินใจของผู้กระทำว่าชีวิตของผู้ถูกกระทำ หรือได้รับการกรุณานั้น ไม่มีค่า ไม่เป็นคนที่มีสมรรถนะ ขาดความรู้ความคิด สมควรที่จะฆ่าเสียด้วยความกรุณาที่จะให้เขาพ้นสภาวะนั้น ถ้าเป็นชาวคริสต์ก็เพื่อให้วิญญาณที่เป็นอมตะของเขาได้ไปอยู่กับพระเจ้า ซึ่งจะดีกว่าสภาพไม่เต็มคนเช่นนั้น การกรุณาให้ตายจึงหมายถึงความจงใจที่จะปลิดชีวิตของผู้ใดผู้หนึ่ง โดยวิธีการที่จะให้ผู้นั้นตายทันทีด้วยความ

เมตตาเพื่อจะยุติชีวิตที่ทุกข์ทรมานหรืออยู่ไปอย่างไร้ความหมาย ข้อที่ต่างกับการปล่อยให้ตาย และการอนุเคราะห์ให้ตายก็คือมิได้มีความยินยอมจากผู้ตาย และอาจไม่รู้แม้แต่ว่าผู้ตายต้องการหรือไม่

3.3.1 เหตุผลขัดแย้ง

เหตุผลที่จะแย้งการกรุณาให้ตาย ส่วนมากใช้เหตุผลแย้งการอนุเคราะห์ให้ตายได้ เหตุผลสำคัญ ๆ ที่ใช้แย้งการกรุณาให้ตายมีดังนี้

1.) การละเมิดหลักการเกี่ยวกับคุณค่าของชีวิต

การกรุณาให้ตายเป็นการละเมิดคุณค่าของชีวิต เพราะการฆ่าผู้ที่มีได้ขอร้องให้ฆ่าโดยเข้าใจว่าเป็นความประสงค์ของผู้นั้น ซึ่งไม่ทราบว่าเป็นจริงหรือไม่ มีค่าเท่ากับฆ่าผู้บริสุทธิ์ ต่างกับการฆ่าเพื่อป้องกันผู้บริสุทธิ์ การฆ่าเข้าศึกในสงครามหรือการประหารชีวิตนักโทษ การกรุณาให้ตายยังเป็นการฆ่าโดยไตร่ตรองไว้ก่อน และไม่ว่าจะมีแรงจูงใจอย่างไรก็เป็นการฆาตกรรม ในการอนุเคราะห์ให้ตายนั้นผู้ตายยังมีสติสัมปชัญญะและขอร้องให้ฆ่าคือแสดงว่ามีความยินยอม แต่ในการกรุณาให้ตายนั้น ผู้ตายไม่สามารถจะแสดงความยินยอมหรือไม่ยินยอมได้ ไม่ผิดกับฆ่าทารก

การที่ผู้ตายไม่ได้ให้ความยินยอมพร้อมใจและต้องอาศัยสภาพภายนอกในการตัดสินใจว่าชีวิตของผู้นั้นมีความหมายหรือมีค่าหรือไม่นั้น ทำให้เกิดปัญหามากมายคือ ใครมีสิทธิตัดสินว่าชีวิตใดมีค่าหรือมีความหมายหรือไม่ ใช้มาตรฐานอะไรในการตัดสิน มาตรฐานเช่นนั้นจะนำไปใช้กับคนชราที่หลงลืมหรือไม่ เพราะอาจเป็นคนไร้ค่าในสังคมที่นิยมคนหนุ่มสาว เราจะให้มีการตัดสินเช่นนี้หรือไม่ ถ้ายอมจะให้ใครเป็นผู้ตัดสิน

2.) ความเป็นไปได้ที่จะพบวิธีการรักษา

ข้อนี้ก็เช่นเดียวกับที่ได้อ้างมาแล้วในเรื่องก่อน ๆ คือ ยังมีทางเป็นไปได้ที่จะพบวิธีการรักษาโรคของคนไข้ การทำลายชีวิตเป็นการปิดกั้นโอกาสของคนไข้ โอกาสในการรักษาโรค และโอกาสค้นพบวิธีการรักษาโรคซึ่งหากสามารถทำได้สำเร็จ คนไข้ก็อาจทุเลาหรือหายป่วย ถ้าทำลายชีวิตเสียแล้วโอกาสเช่นนั้นก็ไม่ได้อีก

3.3.2 เหตุผลสนับสนุน

1.) กรุณาให้พ้นสภาพตายทั้งเป็น (Living Dead)

ผู้ที่สนับสนุนการกรุณาให้ตายถือว่าตนมิได้ละเมิดหลักการเกี่ยวกับชีวิตเพราะคนที่จะได้รับ ความกรุณาให้ตายนั้นมิได้อยู่ในสภาพของมนุษย์อย่างสมบูรณ์ แต่ทว่าเป็นเพียง “อินทรีสภาพที่ยังคงอยู่ได้” คือ เป็นเพียงโครงข่ายของอวัยวะและเซลล์ แม้ว่าคนเหล่านี้จะยังไม่ถึงกับ “สมองตาย” แต่สมองก็อาจเสียหายแทบทั้งหมดแม้ว่าฟื้นได้ แต่สมองที่เสียหายก็ทำให้ไม่อาจดำเนินชีวิตอย่างปกติได้อีกจึงมีชีวิตอยู่เหมือนพืชเหมือนผัก ไม่อาจแสดงบุคลิกภาพ ความรู้สึกนึกคิด ดังนั้นการทำลายชีวิตเช่นนี้จึงเป็นความกรุณา

ข้อคัดค้านเหตุผลนี้ก็คือ ไม่ว่าจะฆ่าในสภาพใดก็เป็นการฆ่าทั้งสิ้น เพราะไม่มีเกณฑ์ทางการแพทย์หรือทางกฎหมายใด ๆ ยอมรับว่า ไม่ใช่การฆ่าคน การปล่อยให้ตายไปตามวาระก็ยังให้ความรู้สึกที่ตึกว่าการฆ่าโดยความกรุณา

2.) ภาวะทางอารมณ์และการเงิน

คนที่สมองเสียหายหรือเจ็บป่วยเป็นเวลานาน ๆ ย่อมเป็นภาวะทางการเงินและทางอารมณ์แก่คนในครอบครัวและแก่สังคม ภาวะดังกล่าวมักจะเป็นภาวะหนักจนบางคนเห็นว่าการรักษาชีวิตคนเหล่านี้ไว้ไม่ได้อะไร เพราะคนที่อยู่ในภาวะเช่นนั้นก็ไม่ได้อะไรจากการมีชีวิตอยู่นอกจากเพียงมีชีวิตต่อไปอย่างไร้ค่า

ข้อคัดค้านในเรื่องนี้ก็คือ การเงินไม่ควรใช้เป็นข้ออ้างในเรื่องชีวิตมนุษย์และภาวะทางอารมณ์ เช่นความทุกข์ใจก็ไม่ควรปลดเปลื้องด้วยการทำลายชีวิตมนุษย์

3.) คนไข้ปรารถนาที่จะตาย

เหตุผลอีกประการหนึ่งที่ใช้สนับสนุนการกรุณาให้ตาย ก็คือหากคนไข้ที่สมองเสียหายสามารถติดต่อสื่อสารกับเราได้ เขาก็จะเลือกให้ทำให้ตายมากกว่าจะอยู่เป็นภาวะแก่ครอบครัวและสังคมหรือมีชีวิตอยู่อย่างอินทรีย์ภาพที่ไร้สติสัมปชัญญะ

ข้อคัดค้านในเรื่องนี้ก็คือ เราไม่อาจรู้ได้ว่าเป็นเช่นนี้หรือไม่เพราะคนเหล่านี้ไม่อาจสื่อสารได้

4.) ความเป็นไปได้ที่จะมีมาตรการควบคุมทางกฎหมาย

การอนุเคราะห์ให้ตายและการกรุณาให้ตาย ในแง่หนึ่งมีผู้ถือว่าเป็นการตายอย่างสมศักดิ์ศรีของมนุษย์ที่ไม่ต้องดำรงอยู่อย่างน่าสังเวช แต่ในอีกแง่หนึ่งก็ถือว่าเป็นการตายอย่างไม่สมศักดิ์ศรีของมนุษย์คือตายอย่างไม่เป็นธรรมชาติเพราะต้องถูกฆ่า แทนที่จะได้ตายอย่างมีผู้ดูแลเอาใจใส่และมีความสุขตามที่ร่างกายจะมีได้ หากให้มีการกระทำเช่นนั้นได้โดยถือว่าคุณต้องเช่นออกเป็นกฎหมายก็เท่ากับผู้ที่จะต้องตายถูกสังคมน่าอายเช่นหากมีกฎหมายว่าคนที่ป่วยถึงระดับนั้น ๆ หรือมีอายุเท่านั้น ๆ จะต้องได้รับความกรุณาให้ตาย ผู้ที่ต้องการอวัยวะของเขาไปปลูกถ่ายก็จะแย่งกันเหมือนเร่งลงศพ ลูกหลานก็รอมรดก และรู้สึกโล่งที่พ้นภาวะทางการเงิน และยังอาจเป็นหนทางให้แก่คนโดยอ้างความกรุณาดังกล่าว

ข้อคัดค้านในเรื่องนี้ก็คือเราอาจหามาตรการมิให้เกิดการเอาการตายด้วยวิธีดังกล่าวไปใช้ประโยชน์และให้เป็นการตายอย่างสมศักดิ์ศรีได้ เช่นกฎหมายต้องมีลักษณะเป็นการอนุญาตมิใช่คำสั่งหรือการบังคับให้ต้องทำ ต้องไม่มีอะไรเป็นความลับ ต้องมีลายลักษณ์อักษร ต้องมีการขอและมีคณะผู้พิจารณา ต้องมีแพทย์หลาย ๆ คนต้องมีระยะเวลารอดูอาการ การปลอมแปลงเอกสารถือเป็นความผิดทางอาญา มีข้อกำหนดเกี่ยวกับการบังคับคนไข้ การกระทำที่ถือว่าเป็นการกระทำอันเลวร้ายต่อคนไข้ที่อยู่ในพระราชบัญญัติการกรุณาให้ตาย

ข้อคัดค้านดังกล่าวอาจคัดค้านได้คือ แม้ว่าจะมีข้อกำหนดที่เป็นมาตรการควบคุมแต่ก็คงไม่ช่วยป้องกันมิให้เกิดการกรุณาให้ตายโดยที่ผู้ตายมิได้ประสงค์เท่าใดนัก และการให้รัฐมีอำนาจที่จะทำการ

ดังกล่าวได้ก็เป็นอำนาจที่ยากจะควบคุมมิให้ใช้เกินขอบเขต คนที่ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ และคนบริสุทธิ์ไร้เดียงสา ก็จะยังไม่ได้รับความคุ้มครอง

ปัญหาที่เราได้กล่าวมาแล้วคือปัญหาเกี่ยวกับการทำลายชีวิตคนเป็นปัญหาหนึ่งในวิถีชีวิตมนุษย์ แม้ปัญหาเกี่ยวกับการทำลายชีวิตที่กล่าวมาแล้วนี้ก็ยังเป็นเพียงส่วนเดียวซึ่งนำมากล่าวโดยสังเขป ยังมีปัญหาเกี่ยวกับการทำลายชีวิตปัญหาอื่น ๆ อีกเช่น การทำแท้ง การลงโทษประหารชีวิต สงคราม

นอกจากปัญหาการทำลายชีวิตแล้ว ยังมีปัญหาที่เกี่ยวกับชีวิต เช่น เพศและการแต่งงาน ซึ่งแต่ละปัญหามีปัญหาย่อย ๆ เช่นเดียวกับเรื่องการทำลายชีวิต มีปัญหาที่เกี่ยวกับการแพทย์ซึ่งเกี่ยวข้องกับ ความเจ็บป่วยของมนุษย์ ปัญหาธุรกิจซึ่งเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตด้านการมีกินมีใช้ ปัญหาสภาพแวดล้อมซึ่งเกี่ยวกับธรรมชาติรอบตัวมนุษย์ ปัญหาการเมือง กฎหมาย การศึกษา ซึ่งเกี่ยวข้องกับสังคมมนุษย์ ปัญหาเกี่ยวกับศิลปะและศาสนาซึ่งเกี่ยวข้องกับความเชื่อ อารมณ์และจิตใจของมนุษย์ ปัญหาที่กล่าวมาแล้วและปัญหาอื่น ๆ อีกมากล้นมีรายละเอียด มีปัญหาย่อย ๆ ที่ต้องศึกษาเช่นเดียวกับเรื่องการทำลายชีวิตที่ยกมาเป็นตัวอย่าง ปรัชญาจึงเป็นเรื่องที่อยู่ในวิถีชีวิตของเรา และเราใช้ปรัชญาในการดำเนินชีวิตมากบ้างน้อยบ้าง โดยมีความรู้ความเข้าใจบ้าง ดำเนินไปตามความควบคุมบังคับของสังคมโดยไม่มีความรู้ ความเข้าใจบ้าง โดยเข้าใจอย่างตื้นเขินบ้าง ปรัชญายังคงไม่ห่างเหินจากวิถีชีวิตของเรา

บทที่ 10

บทสรุป

เราได้ศึกษาปัญหาปรัชญาที่เป็นปัญหาหลัก ๆ ทั้งด้านเมตาฟิสิกส์ จริยศาสตร์ และญาณวิทยา มาแล้วพอสมควร ปัญหาที่ศึกษาทุกปัญหามีคำตอบมากกว่าหนึ่งคำตอบ แม้คำตอบที่ได้นำมาพิจารณากันในหนังสือเล่มนี้ ก็เป็นเพียงบางคำตอบ ยังมีคำตอบอื่น ๆ อีก ซึ่งทุกคำตอบก็มีเหตุผลเช่นเดียวกับคำตอบที่เราได้ศึกษากันมานี้ จึงเห็นได้ว่าปรัชญาเป็นปัญหาที่มีข้อโต้แย้งกันและหาความเห็นที่เป็นเอกฉันท์ไม่ได้ ความเห็นเหล่านี้บางความเห็นก็ถูกอรรถาธิบาย ถูกใจ ถูกรสนิยมของเรา เพราะธรรมชาติและสภาพแวดล้อมที่เราพอใจเหมือนหรือเอนเอียงไปทางนั้น บางคำตอบก็ไม่ถูกอรรถาธิบาย ไม่ถูกใจเรา รู้สึกว่าไม่มีเหตุผล หรือไม่น่าเชื่อถือ แต่คำตอบเช่นนั้นก็อาจถูกอรรถาธิบายคนอื่น ๆ ที่มีธรรมชาติหรือลักษณะนิสัยและอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เอนเอียงไปในทางนั้น เช่น คนที่ขาดแคลนความสุขทางวัตถุมักจะเห็นด้วยกับวัตถุนิยมมากกว่าจิตนิยม เป็นต้น

ตามปกติเมื่อศึกษาวิชาใดเรามักจะต้องการคำตอบที่ตายตัว ชัดเจน ในสมัยโบราณวิชาที่ตอบสนองความต้องการนี้ก็คือคณิตศาสตร์ คนสมัยก่อนจึงถือว่าคณิตศาสตร์เป็นวิชาที่ให้ความจริงที่แน่นอนและถือเป็นต้นแบบในการแสวงหาความรู้ของมนุษย์ และเนื่องจากคณิตศาสตร์เป็นวิชาที่ศึกษาเกี่ยวกับความจริงก่อนประสบการณ์ จึงเกิดการหาความรู้โดยการหาความจริงเบื้องต้นที่แน่นอนตายตัวจากอัจฉริยญาณเพื่อนำมาขยายต่อด้วยวิธีการทางคณิตศาสตร์เช่นเดียวกับที่เราคาดคิดเริ่มต้นด้วยสิ่งที่เห็นจริงแล้วหรือสัจพจน์ (axiom) แล้วขยายเป็นทฤษฎีบทต่าง ๆ ได้มากมาย สมัยกลางก็ใช้ข้อความจากพระคัมภีร์ไบเบิลเป็นจุดเริ่มต้นดังกล่าว แต่ในปัจจุบันเมื่อมีเรขาคณิตแบบที่ไม่ใช่ของยูคลิด (Non - Euclidean Geometry) และเกิดเลขระบบฐานอื่น ๆ ที่ไม่ใช่ฐาน 10 เราก็เห็นได้ว่าคณิตศาสตร์เป็นเพียงระบบความคิดทางตรรกวิทยาแบบหนึ่งเท่านั้น หรืออาจถือว่าเป็นเกมทางสมอง เช่นเดียวกับการเล่นฟุตบอลที่เล่นตามกฎชุดหนึ่ง ๆ ที่ตกลงกันได้ ความรู้ทางคณิตศาสตร์จึงแน่นอนในกรอบข้อยอมรับเบื้องต้นที่เป็นสัจพจน์ของระบบนั้น ๆ

วิชาอื่นที่สำคัญเช่นวิทยาศาสตร์ซึ่งเคยถือว่าแน่นอนตายตัวก็ปรากฏว่าโดยลักษณะของวิชาที่หาความจริงจากประสบการณ์ก็เป็นวิชาที่ไม่ตายตัวดังที่เราได้อภิปรายกันมาแล้ว นอกจากนั้นความรู้เกี่ยวกับความจริงที่เล็กมาก ๆ หรือใหญ่มาก ๆ ซึ่งยังอยู่พ้นวิสัยที่จะศึกษาและตรวจสอบก็ยังเป็นความจริงที่ไม่แน่นอน เช่นความจริงเกี่ยวกับลักษณะของจักรวาล กำเนิดของจักรวาล หรือความจริงทางจุลชีววิทยา ความจริงเกี่ยวกับจิตเป็นต้น ความรู้ทั้งหลายตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา แทบจะไม่มีด้านใดที่มีความรู้แน่นอนตายตัว มีแต่ความไม่แน่นอนและอยู่ในระหว่างการค้นหาทั้งสิ้น ความคิดและทฤษฎีในเรื่องเหล่านั้นก็แตกต่างกัน ความคิดที่ว่าความรู้ต้องแน่นอนตายตัวและวิชาต่าง ๆ ให้ความรู้ที่แน่นอนตายตัวนั้นดูเหมือนจะผิดไปจากความจริง แต่ก็ เป็นความคิดที่ระบบการศึกษาของไทยทำให้เกิดขึ้นในใจผู้เรียนมาตั้งแต่เด็ก จนเป็นนิสัยที่จะไม่ชอบความไม่แน่นอนตายตัว ทั้ง ๆ ที่สิ่งไม่แน่นอนตายตัวก็เป็นความรู้หากธรรมชาติมีลักษณะที่ไม่แน่นอนตายตัว เราให้ความสำคัญแก่สถิต (static) มากกว่าพลวัต (dynamic) เราจึงขาดความพยายามจะหาความรู้เรื่องพลวัต และพยายามทำให้พลวัตกลายเป็นสถิตซึ่งขัดกับธรรมชาติ

ในเมื่อวิทยาศาสตร์ซึ่งหาความรู้ในขอบเขตของประสบการณ์ที่เชื่อกันว่าชัดเจนแน่นอนยังไม่ตายตัว เช่นนี้ ปรัชญาซึ่งหาความรู้ไปไกลกว่าขอบเขตของประสาทสัมผัส ไปสู่เรื่องนามธรรมเช่น ความจริงสูงสุดหรือคุณค่าก็ย่อมจะมีความไม่ชัดเจนและมีข้อโต้แย้งกันยิ่งกว่า แต่ปรัชญาแม้มีข้อโต้แย้งกันแต่ก็มีใช่เป็นไปอย่างเดาสุ่มและไร้ระเบียบ หากแต่พยายามจะหาเหตุผลอย่างชัดเจนเป็นขั้นเป็นตอนจนถึงที่สุด จนกระทั่งผู้ที่ไม่ฉลาดและไม่ใช้ความคิดเหตุผลอย่างเต็มที่ไม้อาจเป็นนักปรัชญาได้

ความรู้ที่แตกต่างย่อมเป็นอันตรายแก่ความรู้ที่ยึดถือกันอย่างแน่นแฟ้นโดยไม่สงสัยซักถามหาความจริง เพราะทำให้สิ่งที่ยึดถือนั้นสั่นคลอนได้ และทำให้คนเรารู้สึกว่าจะหมดที่ยึดซึ่งเราเคยยึดเกาะและพึ่งพาอาศัย แต่การที่เรายึดสิ่งใดไว้โดยไม่เปลี่ยนนั้นก็อาจทำให้เราเสื่อมลงเพราะโลกที่เปลี่ยนไปอาจทำให้สิ่งที่เรายึดถือตายตัวเช่นนั้นไม่เหมาะสมกับความเปลี่ยนแปลง ความแตกต่างอาจนำไปสู่ความเสียหายก็ได้ แต่ก็อาจนำไปสู่ความเจริญก็ได้ ถ้าไม่เกิดประชาธิปไตย โลกก็คงเป็นสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และคงเป็นสมบูรณาญาสิทธิราชย์ชนิดที่ไม่มีการปรับปรุง เพราะไม่มีแรงผลักดัน และอาจจะเป็นสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่เลวร้ายก็ได้ แต่เมื่อมีประชาธิปไตยเกิดขึ้นสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก็ต้องมีความระมัดระวังและปรับปรุงในจุดเด่นและลดจุดอ่อนลงเพื่อจะดำรงอยู่ต่อไปได้ แม้ประชาธิปไตยก็เช่นกันถ้าไม่มีสังคมนิยมมาเป็นคู่แข่งหรือข้อแตกต่างก็จะนำไปสู่ประชาธิปไตยในระบบชนาธิปไตย คณาธิปไตย หรือเผด็จการของคนส่วนใหญ่ได้ นำไปสู่ทุนนิยมผูกขาดที่มีการหลอกลวงและขูดรีดอย่างมโหฬารได้

ความแตกต่างทำให้เราเห็นว่าทุกระบบต่างก็มีข้อดีและข้อบกพร่อง ทำให้เรามองเห็นข้อเสียหรืออันตรายที่อาจเกิดขึ้น ไม่เชื่อมั่นไปอย่างตาบอด มีใจเผื่อไว้สำหรับความล้มเหลว มีความระมัดระวังในการก้าวไปตามความคิดใดความคิดหนึ่ง มีศรัทธาอย่างมีเหตุผล ซึ่งก็คือตั้งอยู่ในความ “ไม่ประมาท” และมี “สติ”

ความแตกต่างยังทำให้เรารู้ว่าปัญหาใด ๆ ก็ตามมิใช่แต่มีทางออกเท่านั้นแต่ยังมีทางออกที่เป็นทางเลือกให้เราหลายทาง แม้ว่าในทุก ๆ ทางต่างก็มีข้อดีข้อเสีย แต่นั่นก็เป็นเรื่องปกติของธรรมชาติที่มีข้อจำกัด ตราบใดที่เรามองเห็นทุกช่องทาง และเห็นทั้งข้อดี ข้อเสีย เราก็มีโอกาสแสวงหาข้อดี และเลี่ยงข้อเสียได้ ความไม่แน่นอนและความแตกต่างจึงเป็นธรรมชาติที่เราสามารถอยู่ร่วมด้วยได้โดยปลอดภัยและใช้ประโยชน์ได้ บ่อน้ำที่อยู่หนึ่ง ๆ ก็มีภัย แต่ถ้าเรารู้ภัยของมันบ่อน้ำก็ไม่เป็นภัยและเป็นประโยชน์แก่เรา ในเมื่อเราเลี่ยงความแตกต่างไม่ได้ทางที่ดีที่สุดก็คือยอมรับและศึกษาให้เข้าใจให้มากที่สุด เพื่อแสวงหาประโยชน์จากความแตกต่างนั้น

ความแตกต่างทางปรัชญานั้นมิใช่ว่าจะทำให้คนเราตัดสินใจไม่ได้ว่าจะเลือกปรัชญาแบบใด เพราะการนำปรัชญาแบบใดไปใช้ขึ้นกับความพึงพอใจและศรัทธาต่อระบบปรัชญานั้น และความพึงพอใจก็มักมากับสถานการณ์อันเป็นที่เกิดของระบบปรัชญานั้น เช่นปรัชญาประชาธิปไตยของ จอห์น ล็อค เป็นที่ถูกใจของบรรดาชนชั้นกลางซึ่งเป็นพ่อค้าและมีอำนาจทางเศรษฐกิจ ซึ่งปรารถนาจะหลุดพ้นจากอำนาจศักดินายุคและศาสนจักร อันจะทำให้มีอำนาจทางเศรษฐกิจอย่างเสรี สามารถทำกำไรได้มากขึ้นจากแรงงานที่มีให้ ขูดรีดอย่างเหลือเฟือ ส่วนปรัชญาสังคมนิยมของคาร์ล มาร์กซ์ เป็นที่ถูกใจของชนชั้นกรรมมาชีพที่ต้องการ

ปฏิวัติโลกให้เป็นสังคมนิยม เพื่อจะให้สังคมมีความเสมอภาคทางชนชั้น เพราะเป็นสังคมสมัยที่ชนชั้นกรรมมาชีพลำบากยากแค้นและถูกนายทุนกดขี่ขูดรีดแรงงาน ปรัชญาของนักบุญ อะควีน่าสใช้ในระบบการศึกษาของยุโรปสมัยกลาง เช่นเดียวกับปัจจุบันปรัชญาปฏิบัตินิยมนิยมใช้เป็นปรัชญาการศึกษาของประเทศประชาธิปไตยแบบอเมริกัน ปรัชญากฎหมายแบบปฏิฐานนิยม (positivism) มีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อสำนักกฎหมายแบบสำนักกฎหมายบ้านเมือง (positive law) ที่นิยมกันในปัจจุบัน อาจกล่าวได้ว่าทั้งการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ การศึกษา กฎหมาย ล้วนแต่เป็นการเลือกแนวคิดทางปรัชญามาใช้ปฏิบัติทั้งสิ้น ข้อเท็จจริงดังกล่าวแสดงว่าความแตกต่างทางปรัชญาจึงไม่เป็นเหตุให้ไม่สามารถนำระบบปรัชญาไปใช้ได้

ความแตกต่างทางปรัชญานั้นเมื่อวิเคราะห์ถึงที่สุดแล้วก็คือความแตกต่างทางความเชื่อ เพราะระบบปรัชญาทั้งหลายคือระบบความคิดที่เกิดจากการถามและตอบปัญหาจนถึงที่สุด จนถึงสิ่งที่ไม่อาจถามต่อไปได้ และสิ่งนั้นก็คือความเชื่อที่อยู่ลึกที่สุดที่เป็นฐานรองรับความเชื่ออื่น ๆ ดุจเดียวกับสัญพจน์เป็นความเชื่อหรือข้อยอมรับที่เป็นฐานล่างสุดของเรขาคณิตที่รองรับข้อพิสูจน์ความเชื่อต่อ ๆ มาของเรขาคณิต ความเชื่อพื้นฐานที่สุดของวัตถุนิยมก็คือความเชื่อว่าการนอกจากสารแล้วไม่มีอะไรอื่นอีกที่เป็นความจริง ส่วนความเชื่อพื้นฐานที่สุดของจิตนิยมก็คือความเชื่อว่าการนอกจากสารแล้วยังมีความจริงอื่นที่จริงยิ่งกว่าและสำคัญกว่าสาร ความจริงนั้นมีลักษณะเป็นจิตภาพหรือนามธรรม เมื่อเป็นเช่นนี้เราก็รู้ว่าปัญหาของการโต้แย้งในเรื่องต่าง ๆ ที่เป็นเรื่องสำคัญนั้นมักจะมาจากความเชื่อพื้นฐานดังกล่าวต่างกัน ถ้าเปลี่ยนความเชื่อพื้นฐานของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้ การโต้แย้งก็จบได้ง่าย แต่ถ้าเปลี่ยนไม่ได้เราก็รู้ว่าความขัดแย้งจะดำรงอยู่ต่อไปเพราะความเชื่อพื้นฐานต่างกัน ความรู้เช่นนี้ทำให้แก้ปัญหาได้ตรงจุด

ความเชื่อที่ต่างกันนี้อาจมีตั้งแต่ระดับต้น ๆ เช่น คนเราอาจรู้ข้อเท็จจริงตรงกัน แต่ความเชื่อที่ต่างกันทำให้ตัดสินและมีพฤติกรรมต่างกัน เช่นคนสองคนอาจรู้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับสถานบันเท็งตรงกัน คนหนึ่งอาจเห็นว่าเป็นแหล่งความสุขและไปเที่ยวสถานบันเท็งเป็นประจำส่วนอีกคนหนึ่งอาจเห็นว่าเป็นแหล่งอบายมุขและรังเกียจแม้แต่จะเดินเข้าไปใกล้ หากคนสองคนนี้พูดกันเกี่ยวกับสถานบันเท็งก็ย่อมต้องขัดแย้งกัน

ปรัชญาทำให้เราเห็นว่าความเชื่อเป็นเรื่องสำคัญและเป็นเรื่องยากที่จะเปลี่ยน แม้นักบุญอะควีน่าสผู้เสนอข้อพิสูจน์ความมีอยู่ของพระเจ้าโดยใช้เหตุผลก็ยังกล่าวว่าข้อพิสูจน์ของท่านแม้จะมีเหตุผลสักเพียงไรก็ไม่ทำให้คนที่ไม่มีศรัทธาในพระเจ้าหันมายอมรับนับถือพระเจ้า แต่จะทำให้คนที่ศรัทธาในพระเจ้าอยู่แล้วมีศรัทธาแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น คนเรามักพูดว่าจะเชื่อเรื่องใดก็ต่อเมื่อมีเหตุผล แต่ส่วนมากมักจะหาเหตุผลมาสนับสนุนความเชื่อเสียมากกว่า คนที่เชื่อวิทยาศาสตร์มิได้เชื่อเพราะวิทยาศาสตร์มีเหตุผล แต่เชื่อเหตุผลในขอบเขตที่วิทยาศาสตร์เชื่อ ซึ่งต่างกับเหตุผลในขอบเขตที่ผู้อื่นเช่นนักศาสนาเชื่อ ปัญหาขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมทุกวันนี้ ไม่ว่าจะปัญหาใหญ่หรือเล็กล้วนมาจากความเชื่อแทบทั้งสิ้น ปัญหาความเข้าใจข้อเท็จจริงผิดมีไม่มาก รัฐบาลกับฝ่ายค้าน ผู้ก่อการร้ายในภาคใต้กับฝ่ายตรงข้าม ความขัดแย้งระหว่างศาสนา ระหว่างสำนักในศาสนาเดียวกัน ระหว่างนักคำกล่าวกับคนเคร่งศาสนา นักการเมืองกับนักวิชาการ คนเหล่านี้ล้วนแต่มีความ

เชื่อต่างกัน และมองอีกฝ่ายหนึ่งในแง่ร้าย หากไม่มีการปรับความเชื่อให้ประนีประนอมกันได้ ก็ยากที่จะแก้ปัญหาได้ เพราะไม่ว่าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะทำอะไร จะพูดอะไร อีกฝ่ายหนึ่งก็จะนำไปพิจารณาจากความเชื่อของตน

นักปรัชญาซึ่งศึกษาปัญหาชนิดนี้ก็อาจไม่ใจกว้างกว่าคนทั่วไปมากนัก แต่อย่างน้อยก็จะใจกว้างกว่าเมื่อก่อนที่จะได้ศึกษาปรัชญา สามารถรับฟังและเข้าใจผู้ที่มีความเชื่อต่างกับตนได้มากกว่า ปรัชญาอาจขจัดความขัดแย้งไม่ได้ แต่อาจช่วยลดความขัดแย้งได้ ปรัชญาทำให้คนเราพยายามแสวงหาความจริงและความกระจ่างด้วยการซักถามหาเหตุผล ความเชื่อที่ขาดรากฐานทางเหตุผลอาจสั่นคลอนได้ง่ายด้วยคำถามทางปรัชญา จึงอาจเป็นภัยต่อความเชื่อเช่นนั้นมากบ้างน้อยบ้าง แต่ไม่ใช่ความตั้งใจของปรัชญาที่จะทำลายผู้อื่น ปรัชญาอาจทำให้ผู้มีศรัทธารู้สึกหงุดหงิดที่ถูกตั้งคำถาม แต่ถ้าจะรักษาศรัทธานั้นไว้ก็ต้องพยายามตอบด้วยเหตุผล ในแง่นี้ปรัชญาก็ช่วยให้ศรัทธานั้นแข็งแกร่งขึ้น เพราะมีเหตุผลมากขึ้น ปรัชญามีแต่ข้อดี ไม่มีอะไรเสียหาย ปรัชญาจะเสียหายก็เมื่อผู้ใช้ปรัชญานำวิธีการและความรู้ไปใช้ด้วยจิตใจที่มุ่งทำร้ายผู้อื่นมากกว่าจะมุ่งค้นหาความกระจ่างในเรื่องที่เป็นจริงและดีงาม หากผู้ใช้มีจิตใจเช่นนั้น ไม่ว่าจะวิชาใดก็เป็นผลร้ายได้ทั้งสิ้น วิชาที่เหมือนมีดที่ใช้ตัด จะตัดดีหรือตัดร้ายก็อยู่ที่ใจของคน

บรรณานุกรม

- Armitage, Angus, The World of Copernicus. New York : The New American Library of World Literature, Inc. 1963.
- Ayer, A. J. Language Truth and Logic. Middlesex : Penguin Books, Ltd. 1971.
- Christian, J. L. Philosophy. New York : Holt, Rinehart and Winston. 1977.
- Copleston, F. A History of Philosophy. New York : Image Books, 1963.
- Einstein, Albert, Essays in Science New York : Philosophical Library, 1934.
- Ewing, A. C. The Fundamental Questions of Philosophy London : Routledge & Kegan Paul Ltd. 1951.
- Hamilton, E. and Cairns, H. The Collected Dialogues of Plato. New Jersey : Princeton University Press, 1971.
- Hoernle', R.F. Idealism. London : Hodder & Stroughton, 1924.
- Hospers, John, Human Conduct. New York : Harcourt Brace Jovanovich, Inc. 1982.
- Hull, David. The Philosophy of Biological Science. New Jersey : Prentice – Hall Inc.1974.
- O'connor, D. J. Free Will. New York : Double day & Company, Inc. 1971.
- Renou, Louis. Hinduism. London : Prentice – Hall, 1961.
- Sellars, W. and Hospers, J. Readings in Ethical Theory New York : Appleton – Century – Crofts, 1970.
- กรมศิลปากร. ปัญหาพระยามิลินท์. กรุงเทพฯ : ศิลปาบรรณาคาร, 2483.
- ปรีชา ช้างขวัญยืน. อุตมรัฐ. เพลโต แต่ง. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523.
- ปรีชา ช้างขวัญยืนและสมภาร พรหมทา, บรรณาธิการ. มนุษย์กับศาสนา. กรุงเทพฯ : โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- ภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. รวมบทความปรัชญา เอกสารอัดสำเนา. กรุงเทพฯ : คณะอักษรศาสตร์, มปป.
- สุนทร ณ รัชชี. พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.
- เสถียร โพธิ์นันทะ. เมธีตะวันออก. พิมพ์ครั้งที่ 7 กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์บุ๊คส์, 2544.
- อดิศักดิ์ ทองบุญ. ปรัชญาอินเดีย. พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2546.

